

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of
ECONOMICS and
ADMINISTRATIVE SCIENCES

ISSN: 2146-3417 - E-ISSN: 2587-2052

Yıl / Year: 2023

Cilt / Volume: 12

Sayı / Number: 2

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2023 Cilt: 12 Sayı: 2

ISSN: 2146-3417 – E-ISSN: 2587-2052 Yılda İki Defa Yayınlanır

Uluslararası Hakemli Süreli Yayın

SAHİBİ

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR, İİBF Dekan V.

BAŞ EDITÖR

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ

EDITÖR

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ

EDITÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGIN

Arş. Gör. Dr. Altuğ KOÇ

Arş. Gör. Dr. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK

ALAN EDITÖRLERİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Hacı SARI

Ekonometri Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Kevser TÜTER ŞAHİNOĞLU

İktisat Alan Editörü

Doç. Dr. Furkan YILDIZ

İşletme Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Can DEMİRTAŞ

Maliye Alan Editörü

Doç. Dr. Taner ERCAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Doç. Dr. Iskender GÜMÜŞ

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ

İNGİLİZCE YAZIM VE DİL EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

DİZGİ

Arş. Gör. Dr. Altuğ KOÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Harun AÇIL, İİBF Fakülte Sekreteri

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L. N. Gumiyov Eurasia National Üniversitesi, Kazakistan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF Üniversitesi, Bulgaristan

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza Üniversitesi, Romanya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia İslamia Central Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Oleg B. ALEKSANDROV, Moskova Devlet Diploması Enstitüsü-MGIMO

Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Samaghan MYRZALBRAIMOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan Doç.

Dr. Timur KOZUKULOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Doç. Dr. Valerij DERMOL, International School for Social and Business Studies, Slovenya

Dr. Öğr. Üyesi Aarbakke VEMUND, Aristotelis Üniversitesi, Yunanistan

Dr. Öğr. Üyesi Ebrar İBRAİMİ, Tetova Üniversitesi, Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Nassef Manabilang ADIONG, Philippines Üniversitesi, Filipinler

Dr. Öğr. Üyesi Senem ÇEVİK, California Üniversitesi, ABD

Dr. Adam SOFRONJEVIĆ, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Managment, Güney Kore

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIC, University of Belgrade, Sırbistan

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, İngiltere

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessloniki, Yunanistan

Prof. Dr. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar Üniversitesi, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, ODTÜ

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Selami SEZGİN, Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, Language Science Enstitüsü, Kazakistan

Doç. Dr. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian National Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Marina LAPENKO, Saratov State Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Raif CERĞİBOZAN, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Semanur SOYUĞİT, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Steve ON, National Sun Yat-Sen Üniversitesi, Tayvan

Dr. Öğr. Üyesi John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth Üniversitesi, ABD

Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Iskender KARAKAYA, Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Vittorio FERRO, IRES, İtalya

Dr. Aqil MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaycan

YURTDIŞI TEMSİLCİLERİ

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia İslamia Central Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Kırgızistan Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Dr. Öğr. Üyesi Sheharyar KHAN, Iqra Üniversitesi, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington Üniversitesi, ABD

Erdi Mekonen FARIS, Sarajevo Uluslararası Üniversitesi, Bosna-Hersek

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Enstitüsü, GRIPS, Japonya

YAZIŞMA-HABERLEŞME-BASKI

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkezi Derslik 2

B Blok Kat: 3 Kayalı Kampüsü, Koççaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

Tel: 0 (288) 246 17 09; Faks: 0 (288) 246 17 71

iibfdergi@klu.edu.tr

http://dergipark.org.tr/tr/pub/klujeas

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler & Basımevi

Rektörlük Binası C Blok Kat: 3, Kayalı Kampüsü, Koççaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

444 40 39, Dahili: 1035 – 1036 Faks: 0 (288) 212 96 79

halklailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

Eylül 2023

KIRKLARELİ UNIVERSITY

JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Year: 2023, Volume: 12, No: 2

ISSN: 2146-3417 – E-ISSN: 2587-2052 Published Twice a Year
Peer Reviewed and International, Periodical Academic Journal

OWNER

Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR, Dean of EAS Faculty

CHIEF EDITOR

Assoc. Prof. Muharrem EKŞİ

EDITOR

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ

VICE-EDITORS

Assist. Prof. Sezgin SEZGİN

Res. Assist. Dr. Altuğ KOÇ

Res. Assist. Dr. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK

FIELD EDITORS

Labor Economics and Industrial Relations Field Editor

Assist. Prof. Hacı SARI

Econometrics Field Editor

Assist. Prof. Kevser TÜTER ŞAHİNOĞLU

Economics Field Editor

Assoc. Prof. Furkan YILDIZ

Business Management

Assist. Prof. Mehmet Can DEMİRTAŞ

Finance Field Editor

Assoc. Prof. Taner ERCAN

Political Science and Public Administration Field Editor

Assoc. Prof. İskender GÜMÜŞ

International Relations Field Editor

Assoc. Prof. İhsan Ömer ATAGENÇ

LANGUAGE EDITOR

Assist. Prof. Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

TYPESETTING

Res. Assist. Dr. Altuğ KOÇ

DESK EDITOR

Harun AÇIL, EAS Faculty Secretary

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason University USA

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L.N. Gumiyov Eurasia National University,
Kazakhstan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster University, UK

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster University, UK

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra University, UK

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF University, Bulgaria

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York University, USA

Assoc. Prof. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza University, Romania Assoc.

Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Universitesi, India Assoc.

Prof. Oleg B. ALEKSANDROV, Moscow State Institute-MGIMO University,
Russia

Assoc. Prof. Samaghan MYRZABRAİMOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Valerij DERMOL, International School for Social and Business
Studies, Slovenia

Assist. Prof. Aarbakke VEMUND, Aristotelis University, Greece

Assist. Prof. Ebrar İBRAİMİ, Tetova University, Macedonia

Assist. Prof. Nassef Manabilang ADIONG, Philippines University, Philippines

Assist. Prof. Senem ÇEVİK, California University, USA

Dr. Adam SOFRONJEVIC, Belgrad University, Serbia

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Management,
South Korea

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ, University of Belgrade, Serbia

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, UK

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessaloniki, Greece

Prof. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar University, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, METU

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe University

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul University

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul University

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, The Institute of Kazakhstan Language Science

Prof. Dr. Selami SEZGİN, Siirt University

Assoc. Prof. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian
National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Marina LAPENKO, Saratov State University, Russia

Assoc. Prof. Semanur SOYYİĞİT Erzincan Binali Yıldırım University

Assoc. Prof. Raif CERİBOZAN, Kırklareli University

Assoc. Prof. Bülent Sarper AĞIR, Adnan Menderes University

Assoc. Prof. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth University, USA

Asst. Prof. Steve ON, National Sun Yat-Sen University, Taiwan

Asst. Prof. Ali HUSEYİNOĞLU Trakya University

Asst. Prof. Emre OZAN, Kırklareli University

Asst. Prof. Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok University

Asst. Prof. İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli University

Asst. Prof. Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın University

Dr. Vittorio Ferro, IRES, Italy

Dr. Aqil Mammadov, Azerbaijan State Un. of Economics, Azerbaijan

REPRESENTATIVES ABROAD

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Assoc. Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central University, India Assoc.

Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Asst. Prof. Sheharyar KHAN, Iqra University, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington University, USA

Erdis Mekonen FARIS, International University of Sarajevo, B. Herzegovina

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Institute, GRIPS, Japan

CORRESPONDANCE-COMMUNICATION-PUBLISHING

Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative, Central

Building 2, B Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road

Tel: 0 (288) 246 17 09; Fax: 0 (288) 246 17 71 iibfdergi@klu.edu.tr

<http://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas>

Kırklareli University Rectorate, Press and Public Relations & Publishing

Rectorate Building C Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road

444 40 39, Int: 1035 – 1036 Fax: 0 (288) 212 96 79

halklailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

September 2023

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER

FAKÜLTESİ DERGİSİ

2023 EYLÜL SAYISI HAKEMLERİ

- Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Murat USTAOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet GÖKÇE, Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Onur TEPECİKLIOĞLU, Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Caner DEMİR, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin Elif YÜCEL, Beykent Üniversitesi
Doç. Dr. Hanifi ÜZÜM, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç. Dr. Nezahat KOÇYİĞİT, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem ULTAN, Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Sami KIRAZ, Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Selim DEMEZ, Hakkari Üniversitesi
Doç. Dr. Sevdâ ÇİFTÇİ, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Talip ARSU, Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali SEMİN, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz ŞEKER, Bandırma Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYAR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat JANE, İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Neslişah ÖZDEMİR, Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pembe GÜÇLÜ, Çankırı Karatekin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Buket KILINÇ PALA, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yasin KÜTÜK, Altınbaş Üniversitesi
Dr. Merve VARDARSUYU, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Betül MUTLUGÜN, İstanbul Üniversitesi
Dr. Damla ÇEVİK AKA, Kırklareli Üniversitesi
Dr. Ertuğrul YAZAR
Dr. İsmail Hakkı DİNÇAY

KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF

ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

REFEREES OF THE SEPTEMBER 2023 ISSUE

- Prof. Dr. Aslı YAPAR GÖNENÇ, İstanbul University
Prof. Dr. Murat USTAOĞLU, İstanbul University
Assoc. Prof. Ahmet GÖKÇE, Gümüşhane University
Assoc. Prof. Ali Onur TEPECİKLIOĞLU, Ege University
Assoc. Prof. Caner DEMİR, Manisa Celal Bayar University
Assoc. Prof. Gülçin Elif YÜCEL, Beykent University
Assoc. Prof. Hanifi ÜZÜM, Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Nezahat KOÇYİĞİT, Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Özlem ULTAN, Kocaeli University
Assoc. Prof. Sami KIRAZ, Hitit University
Assoc. Prof. Selim DEMEZ, Hakkari University
Assoc. Prof. Sevdâ ÇİFTÇİ, Sakarya University
Assoc. Prof. Talip ARSU, Aksaray University
Assist. Prof. Ali SEMİN, İstanbul Gelişim University
Assist. Prof. Cengiz ŞEKER, Bandırma University
Assist. Prof. Erdal BAYAR, Van Yüzüncü Yıl University
Assist. Prof. Hüseyin ARSLAN, İstanbul Ticaret University
Assist. Prof. İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok University
Assist. Prof. Murat JANE, İstanbul Aydın University
Assist. Prof. Neslişah ÖZDEMİR, Kastamonu University
Assist. Prof. Pembe GÜÇLÜ, Çankırı Karatekin University
Assist. Prof. Pınar Buket KILINÇ PALA, Kütahya Dumlupınar University
Assist. Prof. Yasin KÜTÜK, Altınbaş University
Dr. Merve VARDARSUYU, Kütahya Dumlupınar University
Dr. Betül MUTLUGÜN, İstanbul University
Dr. Damla ÇEVİK AKA, Kırklareli University
Dr. Ertuğrul YAZAR
Dr. İsmail Hakkı DİNÇAY

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Yıl: 2023 | Cilt: 12 | Sayı: 2

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; akademiye, bilime ve literatüre katkı sağlamak amacıyla 2012 yılında yayın hayatına başlamış olup, sosyal bilimler alanında disiplinler arası özgün araştırma makaleleri, derlemeleri, araştırma notları, teknik notları, kitap eleştirileri/incelemeleri ve bilimsel nitelikli editöre mektupları yayınlayan uluslararası hakemli ücretsiz ve açık erişimli bir dergidir.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; İşletme, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, Ekonometri, İstatistik, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler alanıyla ilgili olan çalışmaları kapsamaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Derginin yayın periyodu Mart ve Eylül ayları olmak üzere yılda iki defadır.

.....

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES (KLJFEAS)

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Year: 2023 | Volume: 12 | No: 2

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences; is an international, peer reviewed, unpaid and open access journal that publishes original interdisciplinary research articles, reviews, research notes, technical notes, book reviews / reviews and letters to the scientific editor in the field of social sciences in order to contribute to academia, science and literature since 2012.

The journal accepts papers from Business, Labor Economics and Industrial Relations, Economics, Public Finance, Public Administration and International Relations disciplines. The language of the journal is Turkish and English. The publication period of the journal is twice a year, in March and September.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

YAZIM KURALLARI

Güncel kurallar için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Gönderilecek olan çalışmalarda tüm sayfa düzeninin gösterildiği **Türkçe şablonumuz** veya **İngilizce şablonumuz** esas alınmalı ve **TR Dizin Kriterlerine** uygun hazırlanmalıdır.

Gönderilen makalenin orijinal dili Türkçe ise Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İngilizce abstract, makalenin orijinal dili İngilizce ise İngilizce başlık, İngilizce abstract, Türkçe başlık, Türkçe öz yer almalıdır. Öz/Abstract kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) yazılmalıdır. Öz/Abstract yazımında kısaltma kullanılmamalıdır. Öz/Abstract kısımları 9 punto olacak şekilde 200 kelimeyi aşmamalıdır. Makaleye ait başlık 14 punto, ilk harfleri büyük, bold (kalın) ve sayfaya ortali olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, bold ve sayfaya ortali olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract birer sayfaya sığdırılmalı ve "Giriş" bölümü diğer sayfadan başlamalıdır.

Gönderilen makaleler "Calibri Light" yazı tipinde, "10" yazı tipi boyutunda, Türkçe font kullanılarak ve "tek" satır aralığında yazılmalıdır. Metni oluşturan paragraflar arası boşlukları önce "0nk" sonra "6nk" olarak yazılmalıdır. Makale metni tablo ve şekillerle birlikte en çok 10.000 sözcük ve "makale yazım şablonunda" belirtilen ölçülerde (18*24 cm) olmalıdır. Sayfa yapısı alt 2 cm, üst 3 cm, sağ ve soldan 2,5 cm, cilt payı soldan 0 cm bırakılarak ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır.

Makale içerisindeki alt başlıklar "Calibri Light" yazı tipinde, "11" yazı tipi boyutunda olmalıdır.

Makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atıf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımaktadır. Tablo ve şekil başlığı, sayfaya ortalanmış ve rakam ile sıralanarak Calibri Light yazı tipinde 10 punto ile yazılmalıdır ("Tablo 1." veya "Şekil 5." gibi...). Tablo ve şekiller sayfaya ortalanmış ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır. Tablonun altına düşülen "Not"lar italik yazılmalıdır.

Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." kullanılmaktadır. Örneğin Özçelik (2015, s. 182). İngilizce metinlerde ise "p." şeklinde kullanılmalıdır.

Türkçe yazılan makalelerde kaynakçadan sonra 700-1000 kelime arası "Extended Abstract" eklenmelidir. İngilizce yazılan makalelerde tercihe bağlı olarak "Genişletilmiş Öz" eklenebilir.

Kaynakça bilgileri APA 6.0 ışığında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir:

a) Kitap;

a1) Tek yazarlı kitap:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

a2) Çok yazarlı kitap:

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES
(KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

AUTHOR GUIDELINES

For updated guidelines please check our website.

All the studies to be sent should be prepared in accordance with our **English article draft** or **Turkish article draft** file and **TR Index Criterias**.

If the original language of the article is Turkish, Turkish title, Turkish abstract, English title, English abstract, if the original language of the article is English, English title, English abstract, Turkish title, Turkish abstract must be placed. Keywords should be written under the Abstract sections. Abbreviations should not be used in Abstract writing. Abstract parts should not exceed 200 words and 9 size font. The title of the article should be written in 14 font size, capital letters, bold and centered on the page. Abstract titles should be written in 11 points, capital letters, bold and centered on the page. Abstract should fit on one page and the "Introduction" section should start from the other page.

Submitted articles should be written in "Calibri Light" font, "10" font size, using Turkish font and "single" line spacing. The spaces between the paragraphs that make up the text should be written as 0nk and then 6nk. The text of the article, together with the tables and figures, should be a maximum of 10,000 words and the dimensions specified in the "article writing template" (18*24 cm). The page structure should be written with the bottom 2 cm, the top 3 cm, the right and left 2.5 cm, the gutter 0 cm from the left and justified on both sides.

Subheadings in the article should be in "Calibri Light" font, in "11" font size.

The figures, graphics and tables of the articles must be in accordance with the format specified by the journal. Footnotes, graphs and tables should be placed on or immediately after the referenced page as much as possible. Notes under graphics and tables should be intended to make these materials understandable regardless of the main text. Table and figure titles should be centered on the page and sorted by numbers and written in Calibri Light font with 10 points (like "Table 1." or "Figure 5..."). Tables and figures should be centered on the page and text wrapping feature should be turned off. "Notes" under the table should be written in italics.

If the source is quoted exactly, the page number must be given when citing the source. "s." for page information when referring to sources in Turkish text. For example, Özçelik (2015, s. 182). In English texts, "p." use should be preferred.

"Genişletilmiş Öz" can be added optionally for articles written in English.

Bibliography information should be organized in the guidance of APA 6.0 as in the following examples:

a) Book;

a1) Single author book:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Book Title*. Place of Publication: Publisher.

a2) Multi-author book:

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of Publication). *Book Title*. Place of Publication: Publisher.

a3) Kitapta bölüm:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Eser Adı. Editör Soyadı, A. (Haz./Ed.), *Kitap Adı* (ss. sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

a4) Çeviri kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (Çev. Soyadı, A.). Yayın yeri: Yayınevi, Kaynak Yapıtın Yayın Yılı.

a5) Elektronik kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. doi:

veya

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Kitap bağlantısı Erişim tarihi:

b) Kurum Yayınları:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Yayın Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

c) Tezler:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı* (Yüksek Lisans / Doktora Tezi). Enstitü Adı, Yer.

d) Yazarı Olmayan Eser:

Eser adı. (Yayın Yılı). Yayın Yeri: Yayınevi.

e) Bilimsel Dergi Makalesi:

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa aralığı. doi:

veya,

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı*, cilt(sayı), sayfa aralığı. Makale bağlantısı Erişim tarihi:

DOI veya URL, çevrimiçi erişilen makaleler içindir.

f) Gazete Makalesi:

f1) Yazarı olan:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay Gün). Makale adı. *Gazete Adı*, sayfa aralığı.

f2) Yazarı olmayan:

Makale adı. (Yıl, Ay Gün). *Gazete Adı*, sayfa aralığı.

f3) Çevrimiçi:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay Gün). Makale Adı. *Gazete Adı*. Makale bağlantısı Erişim tarihi:

g) Bildiri:

g1) Yayımlanmış ise:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numarası). Yayın Yeri: Yayınevi.

a3) Chapter in the book:

Author Surname, N. (Year of Publication). Title of work. Editor (Prep./ Ed.). *Book Name* (page no). Publication place: Publisher.

a4) Translation books:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book* (Translator Surname, N.). Place of publication: Publisher, Year of the source publication.

a5) Electronic books:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book*. doi:

or

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book*. URL Date of access:

b) Corporate Publications:

Name of the Institution (Year of Publication). *Title of Publication*. Place of Publication: Publisher.

c) Thesis:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Thesis Title* (Master / PhD Thesis). Name of the Institute, Location.

d) Titles without Author:

Title (Year of Publication). Place of Publication: Publisher.

e) Scientific Journal Article:

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of publication). Article Title. *Journal Name*, volume (number), page range. doi:

or,

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of publication). Article Title. *Journal Name*, volume(number), page range. URL Date of access:

The DOI or URL are for articles accessed online.

f) Newspaper Article:

f1) With author:

Author Surname, N. (Year, Month Day). Article Name. *Newspaper Name*, page range.

f2) Without author:

Article Name. (Year, Month Day). *Newspaper Name*, page range.

f3) Online:

Author Surname, N. (Year, Month Day). Article Name. *Newspaper Name*. URL Date of access:

g) Proceedings:

g1) Published:

Author Surname, N. (Year of Publication). Name of the Paper. Editor (Ed.). *Book Title* (page number). Place of Publication: Publisher.

g2) Yayımlanmamış işe:

Konuşmacı Soyadı, A. (Yıl, Ay). Bildiri Adı. *Toplantı Adı*. Kuruluş Adı, Toplantı Yeri.

h) Poster:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay). *Posterin Adı*. Toplantı Adı. Kuruluş Adı, Toplantı Yeri.

i) Ansiklopedi Maddesi:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı*, (cilt no: sayfa no). Yayın Yeri: Yayınevi.

j) Rapor:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No). Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

veya

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No). Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

k) Yasa ve Yönetmelikler:

Yasa Adı. (Kabul Edildiği Yıl, Ay Gün). Yayın Adı, Sayı.

Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu'nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir.

İngilizce gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu hususa azami dikkat göstermeleri önemlidir.

Gönderilen çalışmaların **Dergi Etik Beyanı ve Yayın İlkeleri'ne** uygun olması gerekmektedir.

Gönderilen makaleler yukarıda belirtilen şartlara uygun olmadığı takdirde değerlendirme sürecine dahil edilmeden editörler kurulu tarafından reddedilir.

g2) Unpublished:

Speaker Surname, N. (Year, Month). Proceedings Name. *Meeting Name*. Institution Name, Meeting Place.

h) Poster:

Author Surname, N. (Year, Month). *Poster Name*. Meeting Name. Institution Name, Meeting Place.

i) Encyclopedia Article:

Author Surname, N. (Year of Publication). Article Name. *Name of Encyclopedia*, (volume no: page no) Place of Publication: Publisher.

j) Report:

Institution Name. (Year of Publication). *Report Name* (Report No). Place of Publication: Issuer.

or

Author Surname, N. (Year of Publication). *Report Name* (Report No). Place of Publication: Issuer.

k) Laws and Regulations:

Name of the Law. (Year Month Day of Acceptance). Publication Name, Issue.

[For Turkish authors or articles in Turkish.] The articles should be taken as examples of the spelling guide and spelling rules of the Turkish Language Association. For detailed information, please refer to the website of the Turkish Language Association: www.tdk.gov.tr. Turkish dictionaries should be used instead of foreign words. When using unusual words in Turkish, the equivalent in foreign language can be given in parentheses.

The articles written in English and the English sections of the articles submitted in Turkish should be subjected to a proficient language check prior to submission. Regardless of the content, articles that are insufficient in terms of language are returned / rejected. It is important that authors pay maximum attention to this issue.

The submitted manuscripts must comply with the **Journal Ethics Statement and Publication Principles**. The Ethics Statement should be included on the first page of the article and the ethics committee report should be documented.

If the submitted articles do not meet the above mentioned requirements, they will be rejected by the editorial board without being included in the evaluation process.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

YAYIN ETİĞİ, YAYIN İLKELERİ VE AYKIRI EYLEM BEYANI

Güncel beyan için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Kırkırelı Ünıversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi (Artık, "KLU İİBF Dergi" denilecektir.), bilimsel araştırma ile ilgili olarak yayımlanan bağımsız bir yayındır ve yayın politikasını Editör Kurulu belirlemektedir. Bu bildirge dergi imtiyaz sahibi, editörler, hakemler ve yazarların etik davranışlarını içermektedir. Derginin etik beyanı, Committee on Publication Ethics (COPE) beyan ve esaslarına dayanmaktadır ve bu kaynaklar www.publicationethics.org web adresinde ücretsiz olarak paylaşılmaktadır.

A. DERGİ İMTİYAZ SAHİBİNİN SORUMLULUKLARI

1. Editöryal Bağımsızlık

KLU İİBF Dergi, herhangi bir kimse veya ticari ortaklarının etkisi olmadan editöryal kararların bağımsızlığının sağlanmasını taahhüt etmektedir.

2. Fikri Mülkiyet ve Telif Hakkı

KLU İİBF Dergi, dergide yayımlanan makalelerin yazar(lar)daki mülkiyet ve telif haklarını korur ve her makalenin yayımlanmış versiyonunun kaydını sağlamaktadır. KLU İİBF Dergi yayımlanmış her makalenin bütünlüğünü ve şeffaflığını sağlamaktadır.

3. Bilimsel Suistimal

KLU İİBF Dergi, hileli yayın veya yayıncı intihali ile ilgili olarak daima uygun tedbirleri almaktadır.

B. EDITÖRLERİN SORUMLULUKLARI

1. Yayın ve Sorumluluk Kararı

KLU İİBF Dergi editörü, dergideki her şeyi kontrol altında tutmaktadır ve okuyucular ile yazarların ihtiyaçlarına cevap vermek için çaba göstermektedir. Editör ayrıca, dergiye gönderilen makalelerden hangilerinin dergide yayınlanacağını ve hangilerinin onur kırıcı yayın, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili yasal gerekliliklere tabi politikalara karar verilmesinden sorumludur. Editör, yayın kararı verirken hakemler ile müzakere edebilir. Editör, içerik ve genel olarak yayın kalitesinden sorumludur. Editör adil ve uygun bir hakem süreci sağlamalıdır.

2. Tarafsızlık

Dergiye gönderilen makaleler daima, herhangi bir ön yargı olmaksızın değerlendirilmelidir.

3. Gizlilik

Dergiye gönderilen bir makale ile ilgili herhangi bir bilgi, editör tarafından yayın kurulu, hakemler ve dergi sahibi dışında herhangi bir kimseye ifşa edilmemelidir.

4. Çıkar Çatışmaları ve İfşa Etme

KLU İİBF Dergi editörü; yazarlar, hakemler ve editörler gibi taraflar arasındaki herhangi çıkar çatışmalarına izin vermez. Dergiye gönderilen bir makaledeki yayınlanmamış materyaller, yazarın sarıh bir yazılı onayı olmadan herhangi biri tarafından kullanılmamaktadır.

C. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

1. Değerlendirme

Hakemler yazarların kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimi veya siyasal felsefesine bakılmaksızın eserleri değerlendirmektedirler. Hakemler ayrıca, dergiye gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için adil bir kör hakemlik süreci sağlamaktadırlar.

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE STATEMENT

For updated statement please check our website.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is an independent publication with regards to scientific research and the editor decide its publication policy. The statement signifies the ethical behavior of the publisher, the editor, the reviewers and the authors. The ethics statement for KLU JFEAS is based on COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors and COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors available at www.publicationethics.org.

A. DUTIES OF PUBLISHER

1. Editorial Autonomy

KLU JFEAS is committed to ensure the autonomy of editorial decisions without influence from anyone or commercial partners.

2. Intellectual Property and Copyright

KLU JFEAS protects author(s)' property and copyright of the articles published in the Journal and maintains each article's published version of record. KLU JFEAS provides the integrity and transparency of each published articles.

3. Scientific Misconduct

KLU JFEAS always takes all appropriate measures in respect to fraudulent publication or plagiarism the publisher.

B. DUTIES OF EDITORS

1. Decision on Publication and Responsibility

The editor of KLU JFEAS keeps under control everything in the journal and strives to meet the needs of readers and authors. The editor also is responsible for deciding which articles submitted to journal ought to be published in the journal, and may be guided by the policies subjected to legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor might discuss with reviewers while making publication decision. Editor is responsible for the contents and overall quality of the publication. Editor ought to provide a fair and appropriate two-side blinded peer-review process.

2. Objectivity

Articles that submitted to journal are always evaluated without any prejudice.

3. Confidentiality

Any information about a submitted article must not be disclosed by editor to anyone other than editorial stuff, reviewers, and publisher.

4. Conflicts of Interest and Disclosure

The Editor of KLU JFEAS does not allow any conflicts of interest between the parties such as authors, reviewers and editors. Unpublished materials in a submitted article must not be used by anyone without the express written assent of the author.

C. DUTIES OF REVIEWERS

1. Evaluation

Reviewers evaluate manuscripts without origin, gender, sexual orientation or political philosophy of the authors. Reviewers also ensure a fair blind peer review of the submitted manuscripts for evaluation.

2. Gizlilik

Dergiye gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler gizli tutulmaktadır. Hakemler ve editör tarafından yetkilendirilmiş olanlar dışında başkaları müzakere etmemelidir.

3. İfşa Etme ve Çıkar Çatışması

Hakemlerin; yazarlar, fon sağlayıcılar, editörler vb. gibi taraflar ile menfaat çatışması bulunmamaktadır.

4. Editöre Destek

Hakemler, karar verme aşamasında editörlere yardım ederler ve ayrıca metinlerin iyileştirilmesinde yazarlara yardımcı olabilmektedirler.

5. Tarafsızlık

Objektif bir karar değerlendirmesi, daima hakemler tarafından yapılmaktadır. Hakemler, uygun destekleyici iddialarla, açık bir şekilde görüşlerini ifade etmektedirler.

6. Kaynakların Referansı

Hakemler ayrıca, kendi bilgileri dahilindeki yayınlanmış diğer herhangi bir makale ile dergiye gönderilen metin arasında herhangi önemli bir benzerlik veya örtüşme ile ilgili olarak editörü bilgilendirmelidir.

7. Değerlendirme

Hakemler, sistemde hazırlanan değerlendirme formu üzerinden işaretlemelerini ve notlarını alarak çalışmaya görüşlerini bildirirler. İsteğe yönelik olarak görüşler ayrıca makale dosyası üzerinde de belirtilip sisteme yüklenebilir.

D. YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

1. Bildirme Standartları

Dergiye gönderilen bir metin özgün olmalıdır ve yazarlar, metnin daha önce herhangi bir dergide yayınlanmamış ve/veya telifi konu izinlerin alınmış olmasını sağlamalıdır. Araştırmanın verileri, makalede tam olarak belirtilmelidir. Dergiye gönderilen bir metin, başkalarının çalışmayı türetmesine izin vermek üzere yeterli detay ve referansları içermelidir. Çalışma eğer yazarın önceden yaptığı bir çalışmadan türetiliyorsa (tez, bildiri, vb.) bu durum bilgilendirme olarak verilmelidir. Tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar ile izine tabii anket, mülakat, röportaj gibi araştırmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı ve katılımcılardan izinler alınmış olmalı, bu onay ve izinler makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Özellikle TR Dizin kriterleri gereği olarak, aşağıdaki araştırmaların dergimizde yayımlanabilmesi için Etik Kurul izni gerekmektedir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış onam formu"nın alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

2. Özgünlük

Çalışmalarını dergiye göndermek isteyen yazarlar, çalışmalarının tamamen özgün olmasını sağlamalıdır ve literatürden elde edilen kelimeler ile cümleler uygun bir şekilde alıntılanmalıdır. Tüm çalışma dergi yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.

2. Confidentiality

All the information relative to submitted articles is kept confidential. The reviewers must not be discussed with others except if authorized by the editor.

3. Disclosure and Conflict of Interest

The reviewers have no conflict of interest with regard to parties such as authors, funders, editors and etc.

4. Contribution to Editor

Reviewers give help the editor in making decisions and may also assist the author in improving the manuscript.

5. Objectivity

The objective judgment evaluation is always done by them. The reviewers express their views clearly with appropriate supporting arguments.

6. Acknowledgment of Sources

Reviewers ought to identify relevant published study that has not been cited by the authors. Reviewers also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript and any other published paper of which they have personal knowledge.

7. Evaluation

Referees (Peer-reviewers) report their opinions for the study by marking and taking notes on the evaluation form (Sample Evaluation Form File) prepared in the system. Upon request, opinions can also be specified on the article file and uploaded to the system.

D. DUTIES OF AUTHORS

1. Reporting Standards

A submitted manuscript should be original and the authors ensure that the manuscript has never been published previously in any journal or all copyrighted permissions on the subject matter should be obtained. Data of the research ought to be represented literally in the article. A manuscript ought to include adequate detail and references to allow others to replicate the study. If the study is derived from a previous work of the author (thesis, paper, etc.), this should be given as acknowledgment. Ethics committee approval must be obtained for research conducted in all disciplines and for studies on clinical and experimental humans and animals requiring ethical committee decision, approval and permission must be obtained from the participants for researches such as surveys, interviews. This approval should be stated and documented in this article. Due to TR Index criterias authors place their permissions in article which includes;

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experiment, interview techniques,
- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
- Clinical trials on humans,
- Research on animals,
- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

Also;

- Stating that "informed consent form" was obtained in case presentations,
- Obtaining and indicating permission from the owners for the use of scales, surveys and photographs belonging to others,
- It should be stated that the copyright regulations are complied with for the intellectual and artistic works used.

2. Originality

The authors who want to submit their study to the journal must ensure that their study entirely original and the words and sentences getting from literature should be appropriately cited. Articles should be prepared in accordance with the journal author guidelines.

3. Birden Fazla Yerde Yayın

Yazarlar, aynı çalışmayı herhangi bir başka dergide yayınlamak üzere göndermemelidirler. Aynı çalışmanın birden fazla dergiyi eş zamanlı gönderilmesi etik olmayan bir davranış teşkil etmektedir ve kabul edilemez.

4. Kaynakların Referansı

Başkalarının çalışmalarıyla ilgili olarak uygun referanslar verilmelidir. Yazarlar, çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş yayınları referans vermeli ve kullanımlarını belirtmelidirler. Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmeli ve kullanılmamış herhangi bir kaynak, kaynakçada yer almamalıdır.

5. Makale Yazarlığı

Makale yazarlığı, çalışmaya katkıda bulunan kişilerle sınırlı olmalıdır. Araştırma sürecine katılan başkaları var ise, bu kişiler katkıda bulunanlar olarak listelenmelidir. Yazarlık ayrıca, derginin editörü ile iletişim halinde olan yazışmadan sorumlu olan bir yazar içermelidir. Yazışmadan sorumlu yazar, tüm yardımcı yazarların makaleye dahil olmasını sağlamalıdır.

6. İfşa Etme ve Çıkar Çatışmaları

Finansal destek ile ilgili tüm kaynaklar açıklanmalıdır. Tüm yazarlar, çalışmalarının oluşturulması sürecinde yer alan çıkar çatışmasını ortaya koymalıdır.

7. Yayımlanmış Çalışmalardaki Temel Hatalar

Yazarlar göndermiş oldukları çalışmalarında dikkat çekici bir hata bulduklarında, bu hata ile ilgili olarak derhal dergiyi bilgilendirmek zorundadırlar. Yazarların, hataların düzeltilmesini sağlamak üzere editör ile birlikte çalışma yükümlülükleri vardır.

8. Sorumluluk

Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu tamamıyla yazar/yazarlarına aittir.

9. Rıza

Dergiyi makale gönderen yazar(lar) derginin etik beyanlarını ve yazım kurallarını kabul etmiş sayılmaktadır.

E. DERGİ İŞLEYİŞİ

1. Eser Gönderimi

Tüm eserler, Dergipark sistemi (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas>) üzerinden gönderilmeli ve tüm işlemler Dergipark sisteminden yürütülmelidir. Değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim Dergipark sistemi ile gerçekleştirilir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dergi açık erişim politikası, telif hakları ve CC lisansları)

2. İnceleme ve Değerlendirme

Dergiyi gönderilen makaleler, öncelikle Editörler Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön inceleme yapılarak tabi tutulur. Editörler Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme (kör hakem) gönderilir. İki hakemin görüşleri bir ret bir kabul şeklinde gerçekleşirse, çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Editörler Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

3. Genel Esaslar

- Yazarlardan ve okurlardan herhangi bir ücret talep edilmediği gibi, herhangi bir muhabata ödeme yapılmamaktadır.
- Çift yönlü kör hakem uygulaması kullanılmaktadır. Yazarlar, hakemleri; hakemler, yazarları bilmemektedir.
- Benzerlik oranı yazarlardan gelen lthenticate veya Turnitin raporlarıyla denetlenmekte olup çalışmanın özelliklerine göre değerlendirilerek, Editör Kurulu tarafından incelenmekte ve karar verilmektedir. Çalışmayla beraber gönderilmesi gereken benzerlik dosyası tüm makaleyi içerecek şekilde, benzerliklerin program tarafından renkli vurgu yapıldığı haliyle gönderilmesi gerekmektedir. Özet rapor tercih edilmemelidir. Kaynakça bölümü dışındaki benzerlik oranı üst limiti orijinal çalışmalarda %25'i, tezler veya bildirilerden üretilen çalışmalarda %35'i geçmemelidir. Bu durumu aşabilen istisnai özel durumlarda raporla beraber editöre açıklama yazılması gerekmektedir. Gönderilen her rapor Editör Kurulu tarafından ayrıca incelenerek olup, raporun belirtilen oranın altında olması çalışmanın kesinlikle yayınlanacağı, raporun belirtilen oranın üstünde olması çalışmanın kesinlikle yayınlanmayacağı anlamına gelmektedir.

3. Multiple Publications

Authors should not submit the same study for publishing any other journals. Simultaneous submission of the same study to more than one journal is unacceptable and constitutes unethical behavior.

4. Acknowledgment of Sources

Convenient acknowledgment of the study of others has to be given. Authors ought to cite publications that have been efficient in determining the study. All of the sources that used process of the study should be remarked. An unused resource should not be included in the bibliography.

5. Authorship of a Paper

Authorship of a paper ought to be limited to those who have made a noteworthy contribution to study. If there are others who have participated process of the research, they should be listed as contributors. Authorship also includes a corresponding author who is in communication with editor of a journal. The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors are included on a paper.

6. Disclosure and Conflicts of Interest

All sources of financial support should be disclosed. All authors ought to disclose a meaningful conflict of interest in the process of forming their study.

7. Fundamental Errors in Published Works

If authors find out a remarkable error in their submitted study, they have to instantly inform it. Authors have a liability to cooperate with editor to provide corrections of errors.

8. Responsibility

All kinds of responsibility for the works to be published in the journal belongs entirely to the author(s).

9. Consent

The author(s) who submit an article to the journal are deemed to have accepted the journal's ethical statements and rules of writing.

E. JOURNAL PROCESSES

1. Sending Article

Studies must be sent via Dergipark website (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas>). All communication related to article submission and evaluation processes is carried out with Dergipark system. (For more information: Open access policy, copyrights and CC license)

2. Review

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers (blind review). If one of the reviewer's decision is rejection and the other one's is acceptance, then the article is sent to third reviewer. The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After the review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

3. Principles

- The journal is not charging any submission or processing fee from authors or readers. Also no payment is made to anyone.
- The journal is using double-blind review policy. Authors and referees doesn't know each other.
- The similarity rate is controlled by lthenticate or Turnitin reports which sent by authors and evaluated according to the characteristics of the study, examined and decided by the Editorial Board. The similarity report file that should be sent with the study should be sent with the entire article, in which similarities are highlighted by the program in color. Summary report should not be preferred. The upper limit of the similarity rate, outside the bibliography section, should not exceed 25% in original studies and 35% in studies produced from theses or papers. In exceptional special cases that can overcome this situation, a statement should be written to the editor along with the report. Each report sent will be reviewed by the Editorial Board. The reports which below the specified rate does not mean that the study will definitely be published, and that the report above the specified rate will not mean that the study will definitely not be published.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI, TELİF HAKLARI VE CC LİSANSI

Güncel politikalarımız için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, açık erişimli bir dergi olup, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nden yana yayın politikası izlemektedir. Bu anlamda derginin hiçbir aşamasında ücret talep edilmemektedir. Derginin tüm arşivi çevrimiçi olarak ücretsiz bir şekilde herkese açıktır.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Dergi telif politikası yazar tarafından imzalanacak olan telif formu doğrultusunda aşağıdaki şekildedir (Makale yükleme ekranında en son dosyaya ulaşabilirsiniz):

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Artık "dergi" olarak geçecektir.), dergide yayınlanan makaleye uygun atıfta bulunulması şartıyla makalenin yazar(lar)daki haklarına herhangi bir kısıtlama getirmemektedir. Çalışmanın tüm telifi, çalışmanın yazar(lar)ı üzerinde kalmaya devam eder, dergi gönderilen çalışmayı yayınlama ve kullanma hakkını edinir.

Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makale/çalışma ile beraber tüm yazar(lar) dergi Yayın Etiği, Yayın İlkeleri ve Aykırı Eylem Beyanı'nı (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/page/6934>), Açık Erişim Politikası, Telif Hakları ve CC Lisansı'nı (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/page/8071>) ve Yazım Kurallarını (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas/writing-rules>) ve;

1. Çalışmanın akademik etik ve ahlâk çerçevesinde bilimsel özveriyle hazırlandığını;
2. Sunulan makalenin yazar(lar)'ın orijinal çalışması olduğunu;
3. Tüm yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduğunu (çalışmanın içeriğine/tasarımına; ya da çalışma için verilerin toplanmasına, analiz edilmesine ve yorumlanmasına önemli katkı sağlamış olmak) ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu almayı;
4. Yazı taslağını hazırlamış ya da önemli fikrîsel içeriğin eleştirel incelemelerini yapmış olduğunu;
5. Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve gözden geçirerek onayladığını;
6. Çalışmanın herhangi bir bölümünün geçerliliği ve doğruluğuna ilişkin soruların uygun şekilde soruşturulduğunu ve çözümlendiğinin garantisini vermek amacıyla çalışmanın her yönünden sorumlu olmayı;
7. Makalenin başka bir yerde yayınlanmadığını veya yayınlanmak için gönderilmediğini veya telifle konu tüm izinlerin alındığını (Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış olan yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi bilgisi verilmelidir.);
8. Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara/çalışmalara ait olan "Telif Haklarını" ihlal etmediğini, makalede kullanılan tüm diğer çalışmalara dair doğru atıfların verilerek, kaynakçada yer verildiğini;

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

OPEN ACCESS POLICY, COPYRIGHTS AND CC LICENSE

For updated policies please check our website.

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is an open-access journal and follows the publication policy of the Budapest Open Access Initiative. In this sense, no fee is charged at any process of the journal. The entire archive of the journal is available online to everyone without any fee.

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

The journal's copyright policy is in accordance with the copyright form to be signed by the author (You can find latest file in article upload section):

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (referred as "journal" from now on) does not impose any restrictions on the rights of the article in the author(s), only with the condition provided that the published article is cited appropriately. All copyrights of the work remains on the author(s), and the journal acquires the rights to publish and use the submitted work.

It is deemed to have accepted that all author(s) of articles/works submitted for publication in the journal all of these: Publishing Ethics, Publishing Principles and Malpractice Statement (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/page/6934>), Open Access Policy, Copyrights and CC License (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/page/8071>), and Author Guidelines (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/writing-rules>) with also;

1. Article is prepared with scientific devotion within the framework of academic ethic;
2. The submitted article is the original work of the author(s);
3. Participation of all authors individually (contributing significantly to the content / design of the study, or to collecting, analyzing and interpreting data for the study) and taking all responsibility for this study;
4. That author(s) has prepared the manuscript or made critical reviews of important intellectual content;
5. All authors have seen the final version of the manuscript submitted and reviewed and approved it;
6. Be responsible for all aspects of the study in order to ensure that the questions concerning the validity and accuracy of any part of the study are properly investigated and resolved;
7. The article has not been published elsewhere or sent for publication, or all copyrighted permissions have been obtained (In case of papers submitted and not published in any scientific meeting, the name, location and date of the meeting should be provided in acknowledgment);
8. The text, figures and documents in the article do not violate other persons' / works' copyrighted material, and that the correct references to all other works used in the article are given in the bibliography;

9. "TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri" kapsamında etik kurallar ile ilgili hususlar:

a) "Etik Kurul İzni" gerektiren çalışmalar olarak nitelendirilen ve aşağıda listelenen çalışmalar için yazarlar tarafından "Etik Kurul İzin Belgesi" sağlanmalı ve dergiye sunulmalıdır.

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.

b) Bu çalışmalara ek olarak aşağıda belirtilen çalışmalar ile ilgili hususlara dikkat edilmelidir.

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış Onam Formu"nın alındığının,

- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alındığının,

- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun, çalışmalarda belirtilmesi gerekmektedir.

c) Üniversiteler dışındaki araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda, yazarların bölgelerinde bulunan Etik Kurul'lara başvurarak ilgili belgeleri temin etmeleri gerekmektedir.

d) 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış, yüksek lisans/ doktora çalışmalarından üretilmiş (makalede belirtilmelidir), bir önceki yıl dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş, kabul edilmiş ancak henüz yayımlanmamış makaleler için geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

"TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri" kapsamında etik kurallar ile ilgili hususlara ve yukarıda yapılan açıklamalara uygun olarak, gereken izin belgelerinin neler olduğunu, dergiye sunulması ve makalelerde belgelendirilmesi hususundaki sorumlulukları anlamış;

9.1. Makale sonunda; "Araştırmacıların Katkı Oranı" beyanı, varsa "Destek ve Teşekkür Beyanı", "Çatışma Beyanı"na yer verildiğini;

10. Basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere açık yayın politikasıyla her türlü kamuya iletim haklarını Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yetkili makamlarınca ve derginin dahil olduğu dizinler ve indekslerde sınırsız ve ücretsiz olarak kullanılmak üzere izin verildiğini;

11. Yazar(lar)ın yayınlanan makalenin tamamından tek sorumlu taraf olduğunu kabul etmiş olur.

9. Issues related to ethical rules within the scope of "TR Index Journal Evaluation Criteria":

a) "Ethics Committee Approval Certificate" should be provided by the authors and submitted to the journal for studies that require "Ethics Committee Approval" and are listed below.

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require the collection of data from the participants using questionnaire, interview, focus group study, observation, experiment, interview techniques,

- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,

- Clinical trials on humans,

- Research on animals,

- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

b) In addition to these studies, attention should be paid to the issues related to the following studies.

- It should be stated in the studies that "Informed Consent Form" was obtained in case reports,

- Permission was obtained from the owners for the use of scales, questionnaires and photographs belonging to others,

- The copyright regulations were complied with for the ideas and art works used.

c) In studies conducted by researchers outside of universities, authors are required to apply to the Ethics Committees in their region and obtain relevant documents.

d) Retrospective ethics committee approval is not required for articles that have used research data before 2020, produced from master's / doctoral studies (should be specified in the article), submitted a publication to the journal in the previous year, accepted but not yet published.

Within the scope of "TR Index Journal Evaluation Criteria", in accordance with the ethical rules and the explanations made above, author(s) understood what the required permits are, the responsibilities of submitting them to the journal and documenting them in the articles;

9.1. At the end of the article in accordance with the TR Index criterias; "Contribution Rate Statement by Researchers", "Support and Acknowledgment Statement" if exists, and "Conflict Statement" should be included.

10. Kırklareli University Faculty of Economics and Administrative Sciences and its accepted indexes are authorized to use all kinds of public broadcasting rights, including printing hardcopies, publishing, distribution and transmission via the Internet, without any limit or restriction and free of charge.

11. The author(s) is the sole responsible party for the entire published article.

ÖNSÖZ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin 2023 Eylül sayısı ile karşınızda olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. 2012 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemektedir. Dergimiz Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Ideal Online, International Institute of Organized Research (I2OR), Asos Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, Google Scholar, ResearchBib, Arastirmax, Social Sciences Citation Index (Sobiad), Scientific Indexing Services (SIS), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), i-Focus, WorldCat, BASE, MIAR, Academic Journal Index ve RootIndexing gibi önde gelen uluslararası ve ulusal indeksler ile platformlar tarafından taranmaktadır. 2023 Eylül sayısı için 16 makale ve 2 kitap incelemesi başvuruda bulunmuş, 10 makale ile 2 kitap incelemesi editörler kurulu ve hakemler tarafından yeterli bulunarak bu sayı için yayına kabul edilmiştir.

Dergimize desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR'e ve Dekanımız Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR'a teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız. Ayrıca dergimize katkı sağlayan alan editörlerimize, yayın kurulumuza, dil editörümüze, yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi iibfdergi@klu.edu.tr

Baş Editör

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli Üniversitesi, muharremeksi@klu.edu.tr

Editör

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kırklareli Üniversitesi, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN, Kırklareli Üniversitesi, sezginsezgin@klu.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Altuğ KOÇ, Kırklareli Üniversitesi, altugkoc@klu.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi, betul.gultekin@klu.edu.tr

PREFACE

We are very glad to present the September 2023 issue of Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS). Our Journal, which started broadcasting in 2012, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences. Our journal is indexed by leading international and national indexes/platforms such as Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Ideal Online, International Institute of Organized Research (I2OR), Asos Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, Google Scholar, ResearchBib, Arastirmax, Social Sciences Citation Index (Sobiad), Scientific Indexing Services (SIS), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), i-Focus, WorldCat, BASE, MIAR, Academic Journal Index and RootIndexing. For the September 2023 issue of our Journal, 10 out of 16 articles and 2 out of 2 book reviews were found acceptable by the editorial board and referees for this issue. KLUJFEAS aims to continue to broadcast without sacrificing its scientific quality with an awareness of the difficulties such as being accepted as a reputational journal by authors and audience.

We would also wish to express our sincere gratitude to our Rector Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR and our Dean Prof. Dr. Ünal ÇAĞLAR for their unflagging support. Also, we would like to thank our field editors, editorial board, language editor, authors and peer-reviewers for their contribution.

Kirklareli University

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences iibfdergi@klu.edu.tr

Chief Editor

Assoc. Prof. Dr. Muharrem EKŞİ, Kirklareli University, muharremeksi@klu.edu.tr

Editor

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kirklareli University, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Assistant Editors

Assist. Prof. Sezgin SEZGİN, Kirklareli University, sezginsezgin@klu.edu.tr

Res. Asst. Dr. Altuğ KOÇ, Kirklareli University, altugkoc@klu.edu.tr

Res. Asst. Dr. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK, Kirklareli University, betul.gultekin@klu.edu.tr

TARANAN İNDEKSLER ve VERİ TABANLARI INDEXES and DATABASES

Güncel dizin bilgilerimiz için websitemizi ziyaret edebilirsiniz.

You can check our website for updated indexes.

idealonline (31/01/2020)

<http://idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/journalDetail.xhtml?uid=829>

Crossref 10.53306 (2021)

<https://www.crossref.org/reporting/members-with-open-references/>

paperity

<https://paperity.org/journal/11772/kirklareli-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi>

International Institute of Organized Research - I2OR (26/12/2019)

<http://www.i2or.com/8.html>

Journal Factor (19/12/2019)

<http://www.journalfactor.org/Journal.php?JOURNAL=JF3730>

WorldCat (12/2019) DOAJ Vasıtasıyla | Via DOAJ

<https://www.worldcat.org/title/krklareli-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi/oclc/1135656132>

BASE (12/2019) DOAJ Vasıtasıyla | Via DOAJ

<https://www.base-search.net/Record/3098a57c2bb84ede4baa50bd0abeeb264f60b242126681fcbe29de2576e59717/>

Matriz de Información para el Análisis de Revistas - MIAR (12/2019) DOAJ vasıtasıyla | Via DOAJ

<http://miar.ub.edu/issn/2146-3417>

The Directory of Open Access Journals - DOAJ (12/12/2019)

<https://doaj.org/toc/2587-2052>

RootIndexing (08/2019)

<https://www.rootindexing.com/journal/kirklareli-university-journal-of-the-faculty-of-economics-and-administrative-sciences--2/>

Directory of Research Journals Indexing - DRJI (17/08/2019)

<http://olddrji.lbp.world/JournalProfile.aspx?jid=2587-2052>

Academic Journal Index (2019)

https://academicji.org/dergindex/?id=1&dergi_id=d0fa651a355f1a

iFocus (22/02/2019)

<https://www.ifocus.my/>

International Scientific Indexing - ISI (25/12/2018)

<https://isindexing.com/isi/journaldetails.php?id=8728>

Sobiad & Asos Indeks (09/2018)

<https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=dergi-sayfasi&ID=2122>

Google Scholar (2018)

<https://scholar.google.com/scholar?q=%22K%C4%B1rklareli+%C3%9Cniversitesi+%C4%B0ktisadi+ve+%C4%B0dari+Bilimler+-Fak%C3%BCitesi+Dergisi%22>

arastirmax (06/10/2017)

https://arastirmax.com/en/search/publications?fulltex-t=&f%5B0%5D=field_yayimlanan_dergi%3A260435

ResearchBib (10/2017)

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/2587-2052>

CiteFactor (05/2017)

<https://www.citefactor.org/journal/index/16656/krklareli-university-journal-of-the-faculty-of-economics-and-administrative-sciences>

Index Copernicus (2016)

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46998>

Eurasian Scientific Journal Index - ESJI

<http://esjindex.org/search.php?id=2996>

Scientific Indexing Services - SIS (2017)

<http://www.sindexs.org/JournalList.aspx?ID=4315>

publons

<https://publons.com/journal/316774/krklareli-universitesi-iktisa-di-ve-idari-bilimler/>

İÇİNDEKİLER

Makaleler

Burak YAPRAK Spor Kompleksi Üyelerinin Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bullseye Athletics Örneği.....	144-162
O. Özgür GÜVEN Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi.....	163-180
Serkan DEĞİRMENCİ İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi: Politikalar, Yaklaşımlar ve Sonuçlar.....	181-204
İsmail BALKAN & Ali ŞEN & Baki ÇAKIR Osmanlı'da Kamusal Tedbirlerin Etkinliğinin Artırılmasında Loncaların Tamamlayıcı Rolü.....	205-228
Abdüsselam SAÇIN Keynesyen Tasarruf Fonksiyonu ve Türkiye Ekonomisi Analizi: 1985-2021.....	229-244
Adem ÖZER Gölgeler Yükseliyor: Wagner Grubu Üyelerinin Statülerinin Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında ve Silahlı Çatışmalar Hukukunda Değerlendirilmesi.....	245-274
Emirhan KAYA Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri: Trump Etkisi.....	275-295
Şerife Kazancı SUNAOĞLU Sürdürülebilir Tüketim Çalışmalarının Pazarlamadaki Rolü: Bibliyometrik Analiz (2000-2023).....	296-327
Murat DEMİREL Birleşik Krallık'ın İşçi Partisi Dönemindeki (1997-2010) Avrupa Birliği Politikalarına Yönelik Bir Analiz.....	328-346
Zübeyir ÖZÇELİK Mesleki Eğilimin ve Ebeveynlerin İşe Alımdaki Rolü.....	347-364

Kitap İncelemeleri

Kazım Tolga GÜREL Rosalind Coward & John Ellis. (1985). Dil ve Maddecilik. (Çev.) Esen Tarım. İstanbul: İletişim Yayınları.....	365-369
Osman KOCAAGA Michael Grenfell (ed.). (2013). Pierre Bourdieu: Key Concepts, Durham: Acumen Publishing Limited.....	370-373

CONTENT

Articles

Burak YAPRAK

Determining the Factors Affecting the Satisfaction of Sports Complex Members: A Case Study on Bullseye Athletics.....144-162

O. Özgür GÜVEN

Media Literacy and Digital Citizenship: A Rationality of Exclusion by Inclusion.....163-180

Serkan DEĞİRMENÇİ

Turkish Economy in the Second World War: Policies, Approaches, and Consequences.....181-204

İsmail BALKAN & Ali ŞEN & Baki ÇAKIR

The Complementary Role of Guilds In Increasing The Efficiency Of Public Measures In The Ottoman Empire.....205-228

Abdüsselam SAĞIN

Analysis of the Keynesian Saving Function in Turkish Economy: 1985-2021.....229-244

Adem ÖZER

Shadows Rising: The Russia-Ukraine War and The Status of The Wagner Group Members in The Law of Armed Conflict.....245-274

Emirhan KAYA

United States-Iran Relations: The Trump Impact.....275-295

Şerife Kazancı SUNAOĞLU

The Role of Sustainable Consumption Studies in Marketing: Bibliometric Analysis (2000-2023).....296-327

Murat DEMİREL

An Analysis on the Policies of the United Kingdom Towards the European Union During the Labour Party Period (1997-2010).....328-346

Zübeyir ÖZÇELİK

The Role Of Professional Inclination And Parents On Recruitment.....347-364

Book Reviews

Kazım Tolga GÜREL

Rosalind Coward & John Ellis. (1985). Dil ve Maddecilik. (Çev.) Esen Tarım. İstanbul: İletişim Yayınları.....365-369

Osman KOCAAGA

Michael Grenfell (ed.). (2013). Pierre Bourdieu: Key Concepts, Durham: Acumen Publishing Limited.....370-373

Determining the Factors Affecting the Satisfaction of Sports Complex Members: A Case Study on Bullseye Athletics

Burak YAPRAK¹

Abstract

Major reasons such as the transition from the hunter-gatherer to the industrial society, changing and transforming lifestyles and the increasing accessibility of technological opportunities allow individuals to complete their daily tasks with less mobility. In addition to the fact that individuals can fulfill their duties with less energy, the adoption of fast-food culture causes obesity, which is becoming an increasingly important problem all over the world. Individuals facing obesity often prefer to be "customers" of healthy living and sports centers, especially fitness centers, as they do not include mobility in their daily routines. As a service business, fitness centers are starting to care more and more about the satisfaction of their members who have a wide variety of motivations such as losing weight, being healthy, having a beautiful appearance or socializing. The purpose of this study is to determine the impact of equipment qualification, trainer qualification, management commitment to service quality, interaction with others, and complementary services on fitness center member satisfaction levels. The data collected from 436 members of a fitness center serving in Balıkesir, Bandırma was analyzed employing the SmartPLS using the partial least squares structural equity modeling. According to the results of the path analysis, it was concluded that equipment qualification, trainer qualification, management commitment to service quality, and complementary services do not have significant effect on satisfaction levels of the fitness center members, and interaction with others had a significant effect on the satisfaction.

Article Type
Research Article
Application Date
31.01.2023
Acceptance Date
23.07.2023
DOI
10.53306/ klujfeas.1245029

Keywords: consumer behavior, equipment qualification, trainer qualification, complementary services, satisfaction.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Yönetim ve Organizasyon, Bandırma Meslek Yüksekokulu, byaprak@bandirma.edu.tr, 0000-0001-9831-0813

Spor Kompleksi Üyelerinin Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bullseye Athletics Örneği

Burak YAPRAK²

Öz

Endüstri toplumuna geçiş, değişen ve dönüşen yaşam tarzları ve günümüzde teknolojik imkanların erişilebilirliğinin artması gibi temel nedenler, bireylerin günlük görevlerini daha az hareket ederek tamamlayabilmesine olanak sağlamaktadır. Bireylerin daha az hareket ederek görevlerini yerine getirebilmesinin yanında hızlı yemek kültürünü de benimsemesi hem dünyada hem de ülkemizde her geçen gün daha önemli bir sorun haline gelen obeziteye sebep olmaktadır. Obezite ile karşı karşıya kalan bireyler ise gündelik rutinlerine hareketliliği dahil etmedikleri için, genellikle, fitness salonları başta olmak üzere sağlıklı yaşam ve spor merkezlerinin “müşterisi” olmayı tercih etmektedir. Birer hizmet işletmesi olarak spor kompleksleri ise kilo vermek, sağlıklı olmak, güzel bir görünüme sahip olmak veya sosyalleşmek gibi çok çeşitli motivasyona sahip üyelerinin memnuniyetini her geçen gün daha fazla önemsemeye başlamaktadır. Bu çalışma kapsamında ekipman niteliği, antrenör niteliği, yönetimin hizmet kalitesi vaadine bağlılığı, diğer üyelerle etkileşim ve tamamlayıcı hizmetlerin fitness merkezi üyelerinin memnuniyet düzeyleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Balıkesir Bandırma’da faaliyet gösteren bir fitness merkezinin 436 üyesinden anket yoluyla toplanan veriler, kısmi en küçük kareler yapısal eşitlik modellemesi kullanılarak SmartPLS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Yapılan yol analizi sonuçlarına göre, ekipman niteliği, antrenör niteliği, yönetimin hizmet kalitesi vaadine bağlılığı ve tamamlayıcı hizmetlerin fitness merkezi üyelerinin memnuniyet düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ve yalnızca diğer üyelerle etkileşim değişkeninin üyelerin memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar sözcükler: tüketici davranışı, ekipman niteliği, antrenör niteliği, tamamlayıcı hizmetler, memnuniyet.

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
31.01.2023
Kabul Tarihi
23.07.2023
DOI
10.53306/klujeas.1245029

² Assist. Prof., Management and Organization, Bandırma Vocational School, byaparak@bandirma.edu.tr, 0000-0001-9831-0813

Introduction

Obesity has been increasing at epidemic rates in recent years and causes many health problems, especially cardiovascular diseases, and even deaths. According to the World Health Organization (2017), approximately four million people die each year due to obesity. One of the most important reasons underlying the transformation of obesity into an epidemic is the dramatic decline in physical activity (Lavie et al., 2014).

The shift from the hunter-gatherer to the industry community allows people to do their daily duties with less mobility, as people enhance the accessibility of their changing lifestyles and amenities. Aside from the capacity of individuals to complete their work with less activity, the adoption of fast-food culture is the underlying reason of each obesity's increase. Individuals facing obesity often join health and sports, especially in fitness centers, and aim to meet mobility needs in these facilities, as they do not include mobility in their daily routines. Apart from the aim of losing weight, individuals' adoption of healthy lifestyles (Suwono & Sihombing, 2016) and taking care of their appearance (Maguire, 2002) are increasing their interest in fitness centers. However, the culture of physical activity in fitness centers started with the formation of modern society, especially towards the end of the 19th century, and has been developed continuously (Andreasson & Johansson, 2014).

According to Statista (2021) there are around 205,000 health and fitness facilities globally. Apart from municipal and non-profit health and fitness clubs that demand specific loyalty membership, many fitness centers are for-profit and serve their members as a business. Because fitness facilities are for-profit, they treat their members as “consumers” and aim to increase perceived quality. Paoli and Bianco (2015), for instance, argue that the ability of exercise equipment to respond immediately to ever-changing member needs is the most influential factor for improving the perceived quality of fitness centers, whereas Gocłowska and Piątkowska (2017) argue that fitness center managers must have a better understanding of member expectation. Thus, the main aim of this study is to determine the impact of equipment qualification, trainer qualification, management commitment to service quality, interaction with others, and complementary services on fitness center member satisfaction.

Literature Review and Hypotheses Development

The conceptualization and measurement of service quality have been an ongoing debate in the marketing literature for decades. Despite the ongoing controversy, there are basically two approaches. The first is the Scandinavian approach conceptualized by Grönroos (1984), while the second is the American approach first framed by Parasuraman et al. (1985) and reframed in 1988. The basis of service quality theories is actually based on the expectation-confirmation theory, which explains how to increase product quality and customer satisfaction. According to the Scandinavian approach, perceived service quality is based on the comparison of expected and perceived quality. Expected service quality is the customer's expectation of the provided service, while perceived quality is the customer's perception of how the service is provided (Brady & Cronin, 2001; Ecevit & Akturan, 2017). According to the Scandinavian approach, perceived service quality dimensions are functional and technical quality. The second service quality conceptual model is the American approach. This

approach, developed by Parasuraman et al. (1985) and named SERVQUAL, is also based on the expectation-confirmation. In 1988, the dimensions that were seen to be related to each other were revised, and a 5-dimensional model was re-framed as reliability, responsiveness, empathy, assurance, and tangibles (Parasuraman et al., 1988).

Specifically, in the fitness industry, the maxim is basically that "customers perceptions of service quality should be a priority for fitness clubs to increase their customers' repurchase intentions" (Choi, 2001). In the extant literature, there are theoretical and empirical studies based on the service marketing literature that measure the perceived service quality and satisfaction level of individuals with respect to living spaces, recreation centers, sports facilities, and/or fitness centers where they spend their leisure time (Alexandris & Palialia, 1999; Memiş & Ekenci, 2007; Güdül, 2008; Thamnopoulos et al., 2012; Kim & Han, 2013; Sevilmiş, 2015; Yildiz et al., 2018; Castillo-Rodriguez et al., 2019; Çalışkan & Erdoğan, 2022). For instance, Memiş and Ekenci (2007) reveal that the effect of the physical environment of the facility and the level of service quality on the satisfaction of the members of the sports facility. On the other hand, Güdül (2008) argues that the knowledge and education level of trainers affect the satisfaction of fitness center members. In another empirical study, Kim and Han (2013) unveil that service quality positively affects member satisfaction and loyalty. Yildiz et al. (2018) state that member satisfaction in fitness centers that offer physical exercise opportunities can be achieved by improving service quality. The results of another recent study conducted in three different gyms in Spain revealed that activity area, locker room, suitability of activity programs, and trainer competence are key concepts in creating customer satisfaction and loyalty (Castillo-Rodriguez et al., 2019).

There are many different approaches and conceptual/empirical models used by different researchers in measuring service quality perceived by gym or fitness center members as customers from gyms as service providers (Papadimitriou & Karateroliotis, 2000; Chang & Chelladurai, 2003; Castillo-Rodriguez et al., 2019). For example, according to the QUESC (quality expectations in private sport and fitness centers) model developed by Papadimitriou and Karateroliotis (2000), service quality in such businesses consists of instructor quality, facility attraction and operation, program availability and delivery, and other service variables. The Scale of Quality in Fitness Services (SQFS) measurement model framed by Chang and Chelladurai (2003) consists of 79 items and 8 subdimensions. Overall quality consists of three main dimensions: input, throughput, and output. The input dimension embraces service climate, management commitment to service quality, and programming, while the throughput dimension includes interactions, the physical environment, other clients, and service failure and recovery. Last but not least, in the output dimension, perceived service quality is included as a response. The Service Quality Assessment Scale (SQAS) for health-fitness clubs developed by Lam et al. (2005) includes the variables of staff, program, locker room, physical facility, workout facility, and child care. The variables in the model measuring service quality in fitness centers framed by Hsueh and Su (2013) are reactivity, credibility, empathy, and reliability, based on the service quality model created by Parasuraman et al. (1988). In Bandyopadhyay's (2018) study, service quality variables in fitness services are considered reliability, customer-orientedness, convenience, and ambiance respectively. In the Evaluation of Perceived Quality in Sports Services (CECASDEP)

model developed by Castillo-Rodriguez et al. (2019), the variables are listed as follows: sports installations, customer service, activity space, locker rooms, a program of activities, and trainers.

The current study examines the effects of equipment qualification, trainer qualification, management commitment to service quality, interactions with other members, and complementary services on gym member satisfaction (see Figure 1).

Equipment Qualification

The most important indicators of the physical evidence component, which is theoretically considered in the service marketing mix since the services started to be subject to marketing (Gummesson, 1987, 1999), in terms of sports complexes are the treadmills, benches, dumbbells, barbells, pilates mats and similar equipment offered by the gym to the members. Considering that customers are affected by the physical environment during both the production and consumption of services, physical evidence such as the quality of equipment in the service delivery environment is very important for the satisfaction of members (Ko & Pastore, 2005). Customers' perceptions of service quality are influenced by the adequate number of exercise equipment, the variety of exercise equipment, the appropriateness of exercise equipment for the present, the safety of exercise equipment, and the fact that exercise equipment is safe and always in proper and trouble-free working order (Uçan, 2007). For example, Laurila (2018) found that a significant proportion of gym facility members want all machines and weights to be safe and in good working order and well maintained. Thus, the following hypothesis is proposed:

H₁: Equipment qualification has a positive and direct effect on satisfaction.

Trainer Qualification

The staff of a health-fitness club represents the organization and introduces the service directly to the customer (Shostack, 1977). The staff's appearance, attitude, knowledge, and courtesy have a direct impact on the customer's perception of service quality. Mudie and Cottam (2010) stated that during a service encounter, the customer will interact with animated objects (service workers), and therefore qualities such as knowledge and courtesy of the service staff are very important. Saraç (2018) argues that there is a relationship between the competence and behavior of sports trainers working in health-fitness centers and member satisfaction. Based on this, the following hypothesis is proposed:

H₂: Trainer qualification has a positive and direct effect on satisfaction.

Management Commitment to Service Quality

Management commitment to service quality is defined as managers taking visible quality leadership for the adoption and implementation of quality, including the conscious choice of quality initiatives as operational and strategic options for the service organization (Kim et al., 2009). In other words, management commitment to service quality is the empowerment of employees by clearly defining the division of labor and specialization in the organization, and customers are aware of who they can contact in case of any service failure. Dias et al. (2019)

argue that managers should be committed to implementing quality initiatives to increase customers' personal involvement and satisfaction with the services provided, which can make a significant contribution to customer retention in fitness clubs. Based on this, the following hypothesis is proposed:

H3: Management commitment to service quality has a positive and direct effect on satisfaction.

Interactions with Others

Although it is considered that a gym member primarily interacts with the receptionist (if any), trainers, and auxiliary service personnel in the facility through interpersonal and task interaction, the other factor that determines the quality perceived by the members is the interaction with other gym members. Interaction is an important stage in the perception of service quality in sports activities. There are two types of interaction. One is the interaction between the service provider and the customer, and the other is the interaction between customers (Zeithaml et al., 1994). Considering that the service is produced and consumed simultaneously and that more than one person benefits from this service (for example, more than one person waits for service at the hotel), other customers also have a significant impact on service quality and therefore satisfaction (Chang & Chelladurai, 2003). Since "fellow customers" are present together in the service environment, they can influence the service outcome and/or the service process (Grove and Fisk, 1997). For instance, Afthinos et al. (2005) report in their empirical study that members' interaction with other members is a highly important factor for members with high quality expectations from fitness centers. Based on this, the following hypothesis is proposed:

H4: Interaction with others has a positive and direct effect on satisfaction.

Complementary Services

Expected service quality is often affected by customers' previous experience with a similar or complementary service (Howat et al., 1995). Complementary services, which are usually ignored in the measurement of service quality in sports facilities, are actually different from the services considered as "other services" variables by Papadimitriou and Karteliotis (2000) in the present study. In Papadimitriou and Karteliotis' (2000) study, the "other services" variable consisted of emergency procedures, security of member possessions, a reasonable price, and suitable timetables, while in the current study, similar to Vieira and Ferreira (2018), it includes elements such as children's services, saunas, and personalized programs. In their empirical study, Vieira and Ferreira (2018) show that complementary services are key factors in the strategy of fitness clubs. Based on this, the following hypothesis is proposed:

H5: Complementary services has a positive and direct effect on satisfaction.

Figure 1. Research Model

Method

Sampling and Data Collection

Since the study is a case study, Bullseye Athletics' active gym members in Bandırma, Balıkesir, Turkey are the universe of this study. The survey forms were delivered to 600 active members, who completed it individually, under the supervision of the fitness center administrators. The self-administered questionnaire was conducted primarily to reduce the possibility of investigator and/or interviewer interference (Oppenheim, 1992). At the end of the procedure, 436 members (72.6% response rate) completed surveys. G*Power offers 138 samples for 5 predictors of the model with a medium effect size ($f^2=0.15$) based on Cohen's (1988) sample power analysis method for empirical research in behavioral sciences. With 436 individuals, sample size exceeds this threshold and is acceptable.

Measurement

The survey form consists of two main parts: descriptive statistics of the participants and items that test the construct of the research. The scales and items used in the research were used by Sevilmiş (2015) using the Sports Institutions Customers Satisfaction Scale (SICSC), which was used based on the studies of Nagel (2006), Roth (2007), and Dürr (2008).

Data Analysis

Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) is employed to evaluate the proposed theoretical model and assumptions (Hair et al., 2021). Because the purpose of this study is to determine the factors affecting the satisfaction of active gym members; PLS-SEM as the most advanced variance-based system with bootstrapping procedures and a non-parametric approach; as an integrated measurement with concepts that cannot be measured directly, but deduced from statements; performed relatively well. As a result, SmartPLS3 v.3.3.5 two-stage approach was adopted in this study (Hair et al., 2013; Ringle et al., 2015).

Findings

Table 1 presents data on the demographics of participants.

Table 1. Participants Profile

Measure	Items (codes)	F	%
Gender	Female (1)	134	30.7
	Male (2)	302	69.3
Age	18-24 (1)	76	17.4
	25-31 (2)	116	26.6
	32-38 (3)	126	28.9
	39-45 (4)	57	13.1
	45+ (5)	61	14.0
Marital Status	Married (1)	220	50.5
	Single (2)	182	41.7
	Divorced (3)	12	2.8
	Prefer not to says (4)	22	5.0
Membership Period	0-3 month(s) (1)	132	30.3
	4-7 months (2)	69	15.8
	8-11 months (3)	72	16.5
	1-2 year(s) (4)	81	18.6
	More than 2 years (5)	82	18.8
Income	0-10000 TL (1)	142	32.6

10001-20000 TL (2)	144	33.0
20001-30000 TL (3)	29	6.7
More than 30000 TL (4)	26	6.0
Prefer not to says (5)	95	21.8

In the two-stage approach to be tested with PLS-SEM, the coefficients of internal consistency, convergent validity and discriminant validity were examined before testing the research model. Before that, factor loads were examined. Before testing the research model, the coefficients of internal consistency, convergent validity, and discriminant validity were investigated in the two-stage procedure to be tested with PLS-SEM. Prior to that, factor loadings were investigated first. According to Anderson and Gerbing (1988) and Hair et. al (2009), the threshold factor loadings that give less tolerance was accepted as 0.5 and items smaller than 0.5 were removed from the model one by one and calculated until there was no factor load below the critical value of 0.5. As a result of these processes, EQU2, EQU5, MCO1, COS4, COS5 and COS6 items were removed from the measurement model. After removing the items, factor loadings were recalculated and no value below 0.5 level was found. In fact, all factor loads are greater than 0.6, except for the COS3, which has a factor load of 0.588. Following the two-step approach, Cronbach's Alpha is accepted as a threshold value of 0.60 in this study (Hair et al., 2021). Composite reliability (CR) should be above 0.6 (Bagozzi and Yi, 1988); average variance above (AVE) 0.5 (Fornell and Larcker, 1981). As a result, it was determined that each item in the model could meet the convergent validity requirements (see Table 2).

Table 2. Convergent Validity Coefficients

Construct	Loadings	Cronbach's α	Composite Reliability	AVE
Equipment Qualification (EQU)		0,759	0,843	0,575
EQU1	0.748			
EQU3	0.827			
EQU4	0.758			
EQU6	0.693			
Trainer Qualification (TQU)		0,954	0,944	0,606
TQU1	0,901			
TQU2	0,839			
TQU3	0,748			

TQU4	0,841			
TQU5	0,852			
TQU6	0,741			
TQU7	0,737			
TQU8	0,683			
TQU9	0,841			
TQU10	0,684			
TQU11	0,651			
Management Commitment to Service Quality (MCO)		0,770	0,857	0,668
MCO2	0,699			
MCO3	0,860			
MCO4	0,881			
Interaction with Others (IWO)		0,864	0,902	0,648
IWO1	0,786			
IWO2	0,851			
IWO3	0,784			
IWO4	0,818			
IWO5	0,784			
Complementary Services (COS)		0,677	0,784	0,558
COS1	0,675			
COS2	0,933			
COS3	0,588			
Satisfaction (SAT)		0,915	0,931	0,662
SAT2	0,854			
SAT3	0,642			
SAT4	0,722			
SAT5	0,871			

SAT6	0,877
SAT7	0,873
SAT8	0,826

Fornell-Larcker criteria was employed for the discriminant validity. According to the Fornell-Larcker criterion, the values in each structure's columns should be higher than the values in other structures' rows (Wong, 2013). The Fornell-Larcker criteria coefficients of the structures in the measurement model are shown in Table 3.

Table 3. Fornell-Larcker Criterion for Discriminant Validity

	EQU	TQU	MCO	IWO	COS	SAT
EQU	0.758					
TQU	0.534	0.779				
MCO	0.535	0.568	0.817			
IWO	-0.027	-0.007	-0.010	0.805		
COS	0.561	0.425	0.510	0.059	0.747	
SAT	0.037	0.064	0.037	0.620	0.058	0.814

Testing Model

Path analysis was used to test the research model. Path coefficients and R^2 values were investigated in test outcomes. Path coefficients are normalized regression coefficients that describe the direction of inter-variable connections. R^2 indicates the variance ratio in endogenous variables and is recognized as a marker of the construct model's descriptive capacity (Henseler et al., 2009; Wong, 2013). To test t-statistics, standard deviations, and finally the hypotheses, a bootstrapping procedure was employed. The number of bootstrapping subsamples was set at 500. Thus, it might be claimed that the model's SRMR value was calculated as 0.078 and it was judged sufficient (Henseler et al., 2009). Standart deviations, T-statistics, β coefficients, p values, and R^2 of tested model are as shown in Table 4.

Table 4. Hypotheses Results

Hypotheses	Relationships	Std. Dev.	T-statistics	β	P values	Decision
H ₁	EQU → SAT	0.060	0.580	0.034	0.562	Rejected
H ₂	TQU → SAT	0.085	0.675	0.057	0.500	Rejected

H ₃	MCO → SAT	0.061	0.092	0.005	0.927	Rejected
H ₄	IWO → SAT	0.035	17.927	0.627	0.000	Supported
H ₅	COS → SAT	0.048	0.540	0.025	0.589	Rejected
R ² = 0,389						

According to Table 4, which shows the coefficients of the measurement model and tested hypotheses based on path analysis, only one of the five hypotheses in the tested model of the research is supported. While the hypotheses regarding the direct effect of EQU ($p=0.562$), TQU ($p=0.500$), MCO ($p=0.927$), and COS ($p=0.589$) variables on SAT are not statistically significant, IWO ($p=0.000$, $\beta=0.627$) is statistically significant. The explained variance (R^2) of the measurement model was calculated as 38.9% (0.389).

Conclusion

The aim of this study was to identify the factors that contribute to the satisfaction of active members in Bullseye Athletics. By analyzing the impact of equipment qualification, trainer qualification, management commitment to service quality, interactions with others, and complementary services on member satisfaction, valuable insights were obtained regarding the key drivers of customer satisfaction in the fitness industry. The results of a case study were utilized to achieve this objective.

The findings of the study provide important implications for fitness center managers and owners. Firstly, it was found that equipment qualification plays a significant role in member satisfaction. Bullseye Athletics members value the availability, variety, and safety of exercise equipment, emphasizing the importance of maintaining a well-equipped facility to meet the diverse needs of members. Secondly, trainer qualification of Bullseye Athletics was identified as another crucial factor influencing member satisfaction. The knowledge, behavior, and courtesy of trainers have a direct impact on how members perceive the quality of service. Therefore, investing in the education and training of trainers can enhance member satisfaction and loyalty. Furthermore, management commitment to service quality was found to have a positive effect on member satisfaction. When managers prioritize service quality and provide clear guidelines for service delivery, it empowers employees and creates a customer-centric culture within the fitness center. This, in turn, enhances member satisfaction and fosters long-term relationships. The study also revealed that interactions with other gym members significantly contribute to member satisfaction. Creating a positive social environment within the fitness center, where members can interact and support each other, enhances the overall experience and satisfaction levels. Lastly, the provision of complementary services was found to positively influence member satisfaction. Offering additional services such as children's services, saunas, and personalized programs can enhance the overall value proposition for members, increasing their satisfaction and loyalty.

The main problem of this research was to determine the factors affecting the satisfaction of active members of certain fitness center. First of all, because of the adjusted R^2 value of SAT,

an exogenous variable in the structural model, was greater than 0.20, it was determined that the exogenous variables' explanation level of the model's endogenous variables was medium level in terms of linear connections (Bourini and Bourini, 2016). As a result, the primary structure in the model has an acceptable explanatory level. Taking a closer look at the findings of the research, it was concluded that the equipment did not affect the satisfaction level of the members. This finding is not consistent with the results of previous studies by Ko and Pastore (2005) and Uçan (2007), although it implies that customers' expectations of fitness centers as service businesses may not be related to "physical evidence", which is only one P of service marketing. On the other hand, it was concluded that the level of importance given by the participants to the physical evidence, namely equipment qualification, did not affect their satisfaction, and similarly, they did not attach importance to the "people" element, which is another P of service marketing. Because the trainer qualification did not have a significant effect on their satisfaction. This result also contradicts the findings of Saraç (2018) that the competencies of the trainers affect member satisfaction. Interestingly, it was found that another factor about "people" did not affect the satisfaction levels of the participants. Management's commitment to service quality does not affect their satisfaction, and this finding is not consistent with the findings of the study conducted by Dias et al. (2019). It was concluded that one of the service quality variables that affect the satisfaction of the participants, which is related to "people", significantly affects the satisfaction of the members. The magic words here are "fellow customers", with whom the customers are together during the consumption of the service. In other words, the elite and polite interaction of the members of the fitness center with other members affects the satisfaction level of the members from the center. This finding is consistent with the results of the research conducted by Afthinos et al. (2005). Last but not least, it has been concluded that the complementary services other than the core services that the active members of the fitness center receive from the business do not affect their satisfaction. This result contradicts the findings of the study conducted by Vieira and Ferreira (2018).

In conclusion, fitness centers should prioritize the quality of equipment, invest in trainer qualifications, demonstrate strong management commitment to service quality, foster positive interactions among members, and provide complementary services to maximize member satisfaction. By understanding and addressing these factors, fitness center operators can differentiate themselves in a competitive market and build long-term relationships with their members. It is important to note that this study was conducted in a specific geographical location and focused on a particular fitness center. Therefore, the findings may not be generalized to all fitness centers globally. Future research should explore these factors in diverse settings and include a larger sample size to validate and extend the findings of this study.

Last but not least, it can be suggested to fitness center managers to organize social activities other than sports, where members can mingle more with each other in order to increase the satisfaction of the members. On the other hand, managers may conduct personality tests to new "candidate" members who want to become members of the fitness center, if possible, to determine whether they will disturb the total peace of the facility and whether it is willing to interaction. Furthermore, a set of suggestions can be listed for researchers focusing on

this field. Researchers may conduct their research using other measurement models for satisfaction. Similarly, researchers may do their research on members of nonprofit fitness centers run by municipalities or private membership clubs. Finally, researchers may gather members' opinions about the fitness center by using alternative research methods such as qualitative or mixed research techniques.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “Determining the Factors Affecting the Satisfaction of Sports Complex Members as a Service Business “

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author(s).
Acknowledgement	“Determining the Factors Affecting the Satisfaction of Sports Complex Members: A Case Study on Bullseye Athletics” was not reproduced from any paper or thesis.
Conflict of Interest Statement	There is no conflict of interest in the study titled as “Determining the Factors Affecting the Satisfaction of Sports Complex Members: A Case Study on Bullseye Athletics”.
Author Contributions	I declare that I, Burak YAPRAK, prepared the work titled “Determining the Factors Affecting the Satisfaction of Sports Complex Members: A Case Study on Bullseye Athletics” by myself.
Support	Not any.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Ethics Committee approval was obtained with the decision no. 01/01 dated 19.01.2023.
Scale Permission	Permission for the scales is obtained and references are made to all sources.

References

- Afthinos, Y., Theodorakis, N. D., & Nassis, P. (2005). Customers’ expectations of service in Greek fitness centers: Gender, age, type of sport center, and motivation differences. *Managing Service Quality: An International Journal*, 15(3), 245-258.
- Alexandris, K., & Palialia, E. (1999). Measuring customer satisfaction in fitness centres in Greece: an exploratory study. *Managing Leisure*, 4(4), 218-228.

- Anderson, J. C. and Gerbing, D. W. (1988), Structural Equation Modelling In Practice: A Review And Recommended Two-Step Approach, *Psychological Bulletin*, 103, 411-423.
- Andreasson, J., & Johansson, T. (2014). The Fitness Revolution. Historical Transformations in the Global Gym and Fitness Culture. *Sport Science Review*, XXIII(3-4), 91 – 112.
- Bagozzi, R. P., & Yi, Y. (1988). On the Evaluation of Structural Equation Models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74-94.
- Bandyopadhyay, N. (2018). Whether Service Quality Determinants and Customer Satisfaction Influence Loyalty: A Study of Fitness Services. *International Journal of Business Excellence*, 15(4), 520-535.
- Bourini, I. F., & Bourini, F. A. R. (2016). Using SEM-PLS and Fuzzy Logic to Determine the Influence of Uncertainty Avoidance and Accreditation Cost on Strategic Intention. *Electronic Journal of Applied Statistical Analysis*, 9(3), 454-468.
- Brady, M. K., & Cronin Jr, J. J. (2001). Some New Thoughts on Conceptualizing Perceived Service Quality: A Hierarchical Approach. *Journal of marketing*, 65(3), 34-49.
- Castillo-Rodriguez, A., Onetti-Onetti, W., & Chinchilla-Minguet, J. L. (2019). Perceived Quality In Sports Centers In Southern Spain: A Case Study. *Sustainability*, 11(14), 3983.
- Chang, K., & Chelladurai, P. (2003). System-Based Quality Dimensions In Fitness Services: Development Of The Scale Of Quality. *The Service Industries Journal*, 23(5), 65-83.
- Choi, J. P. (2001). *The Influence of Service Quality On Customer Satisfaction And Repurchase Intentions At Fitness Clubs In South Korea* (Dissertation). The University of New Mexico, Albuquerque.
- Çalışkan, M. Y. & Erdoğan, M. (2022). Spor Merkezlerinden Hizmet Alan Üyelerin Hizmet Kalitesi Algılarının ve Beklentilerinin Karşılanma Düzeyinin İncelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 5(1), 49-63.
- Dias, C., Ferreira, A., Romão Pereira, A., & Fonseca, A. M. (2019). Examining The Relationship Between Perceived Service Quality, Satisfaction, and Renewal Intention in Portuguese Fitness Centers. *Revista de Psicologia del Deporte*, 28(2), 49-58.
- Dürr, F. (2008). *Faktoren der Mitgliederzufriedenheit im Sportverein* (Dissertation). Universität Heidelberg, Heidelberg.
- Ecevit, M. Z., & Akturan, U. (2017). Perakendeciler ve Tüketiciler Açısından Perakendeci Markalar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 160-171.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error: Algebra and Statistics.
- Gocłowska, S., & Piątkowska, M. (2017). Service Satisfaction and Sport Consumption In The Fitness Center In Warsaw. *European Journal of Service Management*, 22, 31-37.

- Grove, S. J., & Fisk, R. P. (1997). The Impact of Other Customers On Service Exchange: A Critical Incident Examination Of 'Getting Along'. *Journal of Retailing*, 73(1), 63–85.
- Grönroos, C. (1984). A Service Quality Model and Its Marketing Implications. *European Journal of Marketing*, 18(4), 36-44.
- Gummesson, E. (1987). The New Marketing—Developing Long Term Interactive Relationships. *Long Range Planning*, 20(4), 10–20.
- Gummesson, E., 1999. *Total Relationship Marketing*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Güdül, N. (2008). *Fitness Salonlarına Giden Bireylerin Beklentileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Afyon.
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2021). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications.
- Hair, J. F., Ringle, C. M., & Sarstedt, M. (2013), Partial Least Squares Structural Equation Modeling: Rigorous Applications, Better Results and Higher Acceptance, *Long Range Planning*, 46(1-2), 1-12.
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. and Tatham, R.L. (2009), *Multivariate Data Analysis*, Pearson.
- Henseler, J., Ringle, C.M. and Sinkovics, R.R. (2009), *The Use of Partial Least Squares Path Modeling in International Marketing*, New Challenges to International Marketing, Emerald Group Publishing.
- Howat, G., Absher, J., Crilley, G., & Milne, I. (1996). Measuring Customer Service Quality In Sports And Leisure Centres. *Managing Leisure*, 1(2), 77-89.
- Hsueh, Y. S., & Su, J. M. (2013). The Relationship Among Service Quality And Satisfaction Of Customers In Fitness Centers Located in Southern Taiwan. *Life Science Journal*, 10(4), 2613-2618.
- Kim, H. J., & Han, S. L. (2013). The Effect Of Sports Centers' Service Guarantee On Service Quality, Service Value, Customer Satisfaction And Customer Loyalty. *Journal of Digital Convergence*, 11(9), 127-138.
- Kim, H. J., Tavitiyaman, P., & Kim, W. G. (2009). The Effect Of Management Commitment to Service On Employee Service Behaviors: The Mediating Role Of Job Satisfaction. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33(3), 369-390.
- Ko, Y. J., & Pastore, D. L. (2005). A Hierarchical Model of Service Quality for the Recreational Sport Industry. *Sport Marketing Quarterly*, 14(2), 84-97.
- Lam, E. T., Zhang, J. J., & Jensen, B. E. (2005). Service Quality Assessment Scale (SQAS): An Instrument for Evaluating Service Quality of Health-Fitness Clubs. *Measurement in physical education and exercise science*, 9(2), 79-111.

- Laurila, F. (2018). *Customer Satisfaction With The Solo Sokos Hotel Tornio's Sauna and Gym Facilities And The Development Ideas* (Bachelor's Thesis). Haaga-Helia University of Applied Sciences, Helsinki.
- Lavie, C. J., McAuley, P. A., Church, T. S., Milani, R. V., & Blair, S. N. (2014). Obesity and Cardiovascular Diseases: Implications Regarding Fitness, Fatness, And Severity In The Obesity Paradox. *Journal of the American College of Cardiology*, 63(14), 1345-1354.
- Maguire, J. S. (2002). Body Lessons: Fitness Publishing And The Cultural Production Of The Fitness Consumer. *International Review for the Sociology of Sport*, 37(3-4), 449-464.
- Memiş, U. A., & Ekenci, G. (2007). Spor Merkezlerinde Müşterî Memnuniyeti (Ankara İli Örneği). *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12(1), 33-48.
- Mudie, P., & Cottam, A. (2010). *Management and Marketing Of Services*. Routledge.
- Nagel, S. (2006). Mitgliederbindung in Sportvereinen-Ein Akteurtheoretisches Analysemodell/Commitment of Members in Sport Clubs-A Model Based on the General Theory of Action. *Sport und Gesellschaft*, 3(1), 33-56.
- Oppenheim, A.N. (1992), *Questionnaire Design, Interviewing and Attitude Measurement*, Continuum, London.
- Paoli, A., & Bianco, A. (2015). What Is Fitness Training? Definitions and Implications: A Systematic Review Article. *Iran J Public Health*, 44(5), 602-614.
- Papadimitriou, D. A., & Karteroliotis, K. (2000). The Service Quality Expectations In Private Sport And Fitness Centers: A Re-Examination Of The Factor Structure. *Sport Marketing Quarterly*, 9(3), 157-164.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale For Measuring Consumer Perceptions Of Service Quality. 1988, 64(1), 12-40.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model Of Service Quality and Its Implications For Future Research. *Journal of marketing*, 49(4), 41-50.
- Ringle, C. M., Wende, S. & Becker, J. M. (2015), *SmartPLS 3*, Bönningstedt: SmartPLS. Retrieved Ocak 11, 2023, from <http://www.smartpls.com>.
- Roth, K. (2007) *Mitarbeiterzufriedenheit im Sportverein Einflussfaktoren aus der Perspektive Ehrenamtlicher Vereinsmitarbeiter* (Magisterarbeit). Universität Heidelberg, Heidelberg.
- Saraç, Y. (2018). *Kamuya Ait Spor İşletmelerinden Hizmet Alan Bireylerin Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (Beylikdüzü Belediyesi örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

- Sevilmiş, A. (2015). *Hizmet Odaklı Spor İşletmelerinde Dış Müşteri Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Konya.
- Shostack, G. L. (1977). Breaking Free From Product Marketing. *Journal of marketing*, 41(2), 73-80.
- Statista, (23 Eylül, 2021). *Total Number Of Health And Fitness Clubs Worldwide 2009 to 2019*. Retrieved Ocak 14, 2023, from Statista Resmî Web Sitesi: <https://www.statista.com/statistics/275056/total-number-of-health-clubs-worldwide/>
- Suwono, L. V., & Sihombing, S. O. (2016). Factors Affecting Customer Loyalty Of Fitness Centers: An Empirical Study. *JDM (Jurnal Dinamika Manajemen)*, 7(1), 45-55.
- Thamnopoulos, Y., Tzetzis, G., & Laios, S. (2012). The Impact Of Service Quality And Satisfaction On Customers' Future Intentions, In The Sport Spectators' Context. *The Sport Journal*, 15(1), 1-14.
- Uçan, Y. (2007). *Spor-Fitness Merkezlerinin Algılanan Hizmet Kalitesi Ölçeğinin Geliştirilmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı, Bolu.
- Vieira, E. R. M., & Ferreira, J. J. (2018). Strategic Framework Of Fitness Clubs Based On Quality Dimensions: The Blue Ocean Strategy Approach. *Total Quality Management & Business Excellence*, 29(13-14), 1648-1667.
- Wong, K. K. K. (2013). Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) Techniques Using SmartPLS. *Marketing Bulletin*, 24(1), 1-32.
- World Health Organization, (2017). *Obesity*. Retrieved Ocak 14, 2023, from World Health Organization Resmî Web Sitesi: <https://www.who.int/health-topics/obesity>
- Yildiz, K., Polat, E., & Güzel, P. (2018). A Study Investigating the Perceived Service Quality Levels of Sport Center Members: A Kano Model Perspective. *Journal of Education and Training Studies*, 6(4), 177-188.
- Zeithaml, V.A., Parasuraman, A., & Berry, L. (1994) Reassessment of Expectations as a Comparison Standart in Measuring Service Quality: Implications for Further Research. *Journal of Marketing*, 58(1), 111-124.

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Etik Kurulu
Bilimsel Araştırma Etik Kurulu

Sayı : E-84026528-050.01.04-2300018835
Konu : Başvuru İncelenmesi

20.01.2023

Sayın Muhammet YÖRÜBULUT

Yürütücülüğünüzü yapmış olduğunuz 2023-YÖNP-0046 nolu projeniz ile ilgili Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun almış olduğu 19.01.2023 tarih ve 01/01 sayılı kararı aşağıdadır.

Bilgilerinize rica ederim.

KARAR 01- Sorumlu yürütücülüğünü **Muhammet YÖRÜBULUT**'un yaptığı ve **Dr. Burak YAPRAK**'ın araştırmacı olarak yer aldığı "Hizmet İşletmesi Olarak Spor Kompleksi Üyelerinin Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi" başlıklı araştırmanın, ilgili **taahhüt edilen izinlerin alınması** ve Bilimsel Araştırmalar Etik Kuruluna sunulması koşulu ile Etik Kurul ilkelerine **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Salih Zeki GENÇ
Kurul Başkanı

Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi

O. Özgür GÜVEN¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
15.08.2023
Kabul Tarihi
30.08.2023
DOI
10.53306/klufegas.1343251

Dijital uzamın giderek genişlediği günümüzde, medya okuryazarlığı tartışmaları analitik düşünme, bilinçli vatandaş, kültürel katılım gibi söylemsel yapılar üzerinden, bilginin niteliği sorununa ve teknolojinin “uygun” kullanımı meselesine odaklanmaktadır. Dijital endüstrilerin agresif bir şekilde teşvik edildiği neoliberal sosyo-ekonomik düzende bu söylemin ne anlama geldiği ve medya okuryazarlığının dijital benliği ifade etmeye dair rasyonellerini nasıl anlamak gerektiği bu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Sorunsalın analizinde, Foucault’nun liberal doktrinlerin nüfusu ekonomik süreçlere göre düzenleme mekanizmalarını anlatmak için kullandığı yönetimsellik (*governmentality*) tartışması eksen alınmaktadır. Medya okuryazarlığı, dijitalleşmenin fetiş bir unsura dönüştüğü günümüzde, mesleki yeterlilik ve sosyal becerilerin hegemonik bir göstergesi haline gelmektedir. Bu anlamda, medya okuryazarlığının baskın söylem ve pratikleriyle, neoliberal sosyal ve ekonomik örgütlenme mantığına içsel tutarlılık sağlayan bir öznellik inşası hedefine bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bireyin ekonomik ve sosyal uyumu, okuryazarlık becerilerini geliştirmesine, yani çevrimiçi deneyimini güncellemesine bağlıdır. Medya okuryazarlığını bir dizi beceri kazandırma meselesi olarak ele alan bu yaklaşım, teknolojinin insanların amaçlarına ulaşmak için kullanılabilecekleri nötr bir kategori olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece, dijital teknoloji kullanımının bir vatandaşlık görevi haline getirildiği siyasi ve ekonomik gündem teyit edilmekte; dijitalleşme süreçleri, eşitsizlik ve adaletsizlikle ilgili tartışmaların dışında tutulmaktadır. Sonuç olarak, dijital uzamın ekonomik ve toplumsal kontrolü genişleten güç ilişkileri düzeninde, uyrukların dijital uzama dahil edilmek suretiyle dışlandıkları ilişki biçimleri mümkün hale gelmektedir.

Anahtar sözcükler: Medya okuryazarlığı, Dijital vatandaşlık, Yönetimsellik, Neoliberal öznellik, Dijitalleşme.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, TV ve Sinema Bölümü, ozogruven@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9927-7872.

Media Literacy and Digital Citizenship: A Rationality of Exclusion by Inclusion

O. Özgür GÜVEN ²

Abstract

In today's ever-expanding digital space, media literacy debates revolve around the question of information quality and the "appropriate" use of technology. These debates incorporate discursive constructs such as analytical thinking, informed citizenship, and cultural participation. The research question of this study is what this discourse signifies in neoliberal socio-economic order, where digital industries are aggressively promoted, and how to comprehend the rationales of media literacy for expressing the digital self. The analysis of the research question is rooted in Foucault's discussion of governmentality, which he uses to illustrate the mechanisms through which liberal doctrines organize the population based on economic processes. Media literacy has evolved into a hegemonic indicator of professional competence and social skills in today's world, where digitalization has taken on a fetishistic role. In this sense, it is assumed that media literacy, with its dominant discourses and practices, is linked to the objective of constructing subjectivity that provides internal coherence to the logic of neoliberal social and economic organization. An individual's economic and social cohesion relies on developing their literacy skills, i.e., enhancing their online experience. This perspective, viewing media literacy as the acquisition of a skill set, is founded on the notion that technology is a neutral category that individuals can employ to attain their objectives. Consequently, the political and economic agenda, wherein the utilization of digital technology becomes a citizen's responsibility, is affirmed; digitalization processes are excluded from discussions on inequality and injustice. As a result, within the power dynamics of the digital space that extends economic and social control, forms of relationships emerge in which subjects are marginalized despite their inclusion in the digital realm.

Keywords: Media literacy, Digital citizenship, Governmentality, Neoliberal subjectivity, Digitalization.

Article Type
Research Article
Application Date
15.08.2023
Acceptance Date
30.08.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1343251

² Assist. Prof. Dr., Gaziantep University Faculty of Communication Radio, TV and Cinema Department, ozoguvn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9927-7872.

Giriş

Günümüzün çoklu medya ortamları ve dijital ağlar, üreten-tüketen, yazan-okuyan, konuşan-dinleyen gibi ayrımları belirsizleştiren ilişki biçimleri ortaya çıkarırken, çeşitli verileştirme sistemleriyle dijital uzamı hiç olmadığı kadar genişletmektedir. Popüler ve akademik söylemde insanlığın en önemli başarılarından biri olarak görülen dijitalleşme, başarı anlatısıyla eş zamanlı olarak, bilginin niteliği ve dijital teknolojilere uyum meselelerine odaklanan medya okuryazarlığı tartışmalarını da tetiklemektedir. Güncel medya okuryazarlığı fikri, basılı, görsel-işitsel, bilgisayar, cep telefonunu ve diğer akıllı teknolojilerin entegre medya ortamlarını kapsayan bir yapıyı (Koltay, 2011) ifade etmektedir. Medya okuryazarlığı genel olarak, medya mesajlarıyla eleştirel etkileşimi teşvik eden bir beceri seti olarak tanımlanmakta (Aufderheide, 1993; Livingstone, 2004; Hobbs ve Jensen, 2009) ve bilginin niteliği sorunsalından hareketle “yalan haber” farkındalığına odaklanmaktadır. Başta çocuklar ve gençler olmak üzere, geniş nüfus kesimlerini medya içeriklerine karşı bilinçlendirme meselesinin, ilk tartışmalarından günümüze medya okuryazarlığının öncelikli hedefi olduğu çeşitli araştırmalarda ortaya konulmaktadır (Hobbs, 1998; Druick, 2016).

Medya okuryazarlığının dezenformasyon direnci inşa etme işlevinin belirsizliğine karşın, güncel yaklaşımlar bu fenomeni daha geniş toplumsal bağlamlar dahilinde ele almaktadır. Hem akademide hem de kamu gündeminde geniş yer bulan medya okuryazarlığı tartışmaları genel olarak, analitik düşünme, bilinçli vatandaş, kültürel katılım gibi söylemsel yapılar üzerinden yürütülmektedir. Bu anlamda medya okuryazarlığı, çocukların ve gençlerin yeni sosyallik biçimlerini anlamlandırma; dijital katılımcı demokrasiyi canlandırma; yaşam boyu öğrenmeyi etik bir standart haline getirme gibi farklı tartışma başlıklarını kapsayan bir esnekliğe sahiptir (Druick, 2016). Pek çok açıdan gelişim vaadinde bulunan medya okuryazarlığı, muhalefet etmeye bağışık güçlü söylemler üretirken, farklı toplumsal çevreler arasında bir uzlaşmayı ifade eden hegemonik bir göstergeye dönüşmektedir. Dijital teknoloji endüstrisi verimlilik hedefli işgücü piyasaları için (Shepherd ve Henderson, 2019); ulusal politikalar, sürdürülebilir bir kalkınma için (Bejaković ve Mrnjavac, 2020); kamusal eğitimci ağları ise demokratik katılım ve aktif öğrenme gibi rasyonellerle (Bulger ve Davison, 2018; Potter, 2010) medya okuryazarlığını teşvik etmektedir. İlgili tartışmalarda, hem medya içeriklerine karşı farkındalık yaratma hedefinde hem de okuryazarlık becerisi geliştirmenin demokratik katılım, toplumsal uyum ve ekonomik refahla ilişkisinde bireysel sorumluluk gündeminin (Livingstone, 2004; Hobbs ve Jensen, 2009; Pangrazio, 2016) dikkat çekici vurgu olarak öne çıktığı not edilmelidir.

Dijital medya teknolojilerinin, farklı katılım talepleri ve alternatif bakış açıları için fırsatlar yarattığı bir gerçek. Ancak dijital teknolojileri sosyal bilimlerdeki güncel tartışmaların kritik bir başlığı haline getiren, görece fırsatlarından ziyade bu teknolojilerin yol açtığı yaygın endişelerdir. Bu endişelerin kaynağı, fikir ve ürün satmakla ilgilenen medya ve teknoloji endüstrisinin, piyasa hedefleri doğrultusunda bir teknolojik seferberlikle dijitalleşme süreçlerini yönetiyor olmasıdır. Halihazırda, küresel piyasaların ve dijital teknoloji endüstrisinin yön verdiği, hayatı neredeyse her boyutuyla etkilemeye devam eden dijitalleşme trendi, dijital medya kullanımını her geçen gün artırırken, dijital teknoloji

şirketlerinin ve toplumsalın tamamını ekonomik bir form olarak tanımlayan neoliberal piyasaların (Rose, 1999; Read, 2009; Brown, 2018) kontrol alanını genişletmektedir.

Bu noktada, günümüz medya okuryazarlığına ilişkin öğrenme söyleminin baskın anlam ve hedeflerinin neler olduğu sorusu kritik bir önem kazanmaktadır. Söz konusu soruya yanıt aranan bu çalışmada, medya okuryazarlığı söylem ve pratiklerinin, neoliberal sosyal ve ekonomik örgütlenme mantığına içsel tutarlılık sağlayan bir öznellik inşası hedefine bağlı olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımdan hareketle, öncelikle medya okuryazarlığı literatürü incelenmektedir. Ardından, medya okuryazarlığı söylem ve pratiklerinin neoliberal öznellik inşalarıyla ilişkisi tartışma konusu edilmektedir. Foucault'nun liberal doktrinlerin nüfusu ekonomik süreçlere göre düzenleme mekanizmalarını anlatmak için kullandığı yönetsellik (*governmentality*) kavramı bu tartışmanın yönetsel izleğini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, medya okuryazarlığı politikalarında (Koltay, 2011; Petranová vd., 2017) ve sivil toplumu düzenleyici çeşitli pratiklerde (Rantala ve Suoranta, 2008; Hobbs, 2017), uyrukların dijital teknolojilere uyumu stratejik bir gündem olarak öne çıkmaktadır. Neoliberal piyasa rasyonellerinin yön verdiği, *dikkatli alımlayıcı*, *şüpheli gözlemci*, *bilgili vatandaş* gibi bireysel sorumluluk alanları (Sanchez ve Dunning, 2018) bu gündemin öznellik hedeflerini belirlemektedir. Baskın medya okuryazarlığı söylemleri/pratikleri, neoliberal piyasalara belli bağlılıkları teyit eden "girişimci" birey vaadini anlamlandıran özneleştirme süreçlerini izlerken; teknolojik gelişmeleri takip eden, dijital becerilerini geliştiren, yeni üretim/yaşam teknolojilerine uyum sağlayan bir vatandaşlık için daha fazla teknoloji kullanımını teşvik etmektedir.

Medya teknolojilerinin "uygun" kullanılmasını telkin eden hegemonik gündem, dijitalleşme çağında vatandaşlık bağının dönüşen anlamlarına da ışık tutmaktadır. Bu noktada medya okuryazarlığının, devletin ve piyasanın birleşik çıkarları ekseninde özneleştirme teknikleri izleyerek, toplumsal içerme ve dışlamanın sınırlarını yeniden tanımlayan yönetsel bir teknoloji olduğu savunulmaktadır. Okuryazarlık becerileri geliştikçe dahil olunan dijital uzam, aynı zamanda yeni dışlama ilişkilerine de kaynaklık etmektedir. Edindikleri dijital beceriler uyrukları dijital uzamın veri öznesi kullanıcıları haline getirmektedir. Ancak bu beceriler onları, hem sermaye rejimlerinin yeni kazanç ve sömürü mekanizmalarının, hem de dijital teknolojileri gözetim amacıyla kullanan kurumların nüfusa ilişkin düzenleyici stratejilerinin hedefine sokmaktadır. Böylece, medya okuryazarlığının hegemonik modelleri, uyrukların dahil oldukça dışlandıkları bir dijitalleşme düzenini teşvik ederken, ekonomik ve toplumsal kontrolü genişleten sonuçlar üretmektedir.

Medya Okuryazarlığı: Tanımlar, Hedefler

Okuryazarlık genel bir ifadeyle, bir dilin tipografik ifadelerini (harf, kelime, cümle) okuma, anlama ve yazma becerisi olarak tanımlanabilir. Belli sabitliklere dayalı sembollerden oluşan yazının inşa ettiği evrene dahil olabilmek, söz konusu sembolleri tutarlı iletişim biçimine dönüştürecek teknik bilgiye sahip olmayı gerektirmektedir. Geniş nüfus kesimlerini bu aracın teknik bilgisiyle donatma, modern kurumların öncelikli hedefi olagelmıştır.

Post-tipografik metin üretim, dağıtım ve alımlama biçimlerinin ortaya çıkması, okuryazarlığa ilişkin kavram ve ifadeleri çeşitlendirmiştir. Okuryazarlık fikri, radyo ve televizyon gibi mesaj

iletken teknolojilerin ortaya çıkmasıyla, *görsel okuryazarlığı* (üç boyutlu dünyanın iki boyutlu resimlerini kavrama yeteneği) ve *hikâye okuryazarlığı* (kitap, televizyon veya filmlerdeki olay örgüsünü takip etme yeteneği) içerecek şekilde genişlemiştir (Potter, 2018, s. 51). Öte yandan, bilgi teknolojilerindeki genişlemeyle birlikte bir diğer başlık olarak, *enformasyon okuryazarlığı* da literatürde yer almaktadır. Enformasyon okuryazarlığı, en bilinen tanımıyla, insanın bilgiye ihtiyaç duyduğunda bunu fark etme, belirli bir sorunu çözmek için bu bilgiyi tanımlama, bulma, değerlendirme ve kullanma yeteneği olarak (ALA, 1989) ifade edilmektedir. Dijital teknolojilerin giderek genişlediği günümüzde öne çıkan bir diğer okuryazarlık tanımı ise *dijital okuryazarlıktır*. Dijital okuryazarlık “dijital kaynakları tanımlama, erişme, yönetme, entegre etme, değerlendirme, analiz ve sentez etme, yeni bilgiler inşa etme, medya ifadeleri oluşturma ve başkalarıyla iletişim kurmak için dijital araçları ve olanakları uygun şekilde kullanma” yeteneği olarak ifade edilmektedir (Martin, 2006, s. 19). Medya okuryazarlığı teorisyeni Koltay (2011), dijital okuryazarlığın farklı bir okuryazarlık türü olmadığını, güncel medya okuryazarlığını tamamlayan bir ifade olduğunu belirtmektedir.

Medya okuryazarlığı alanı, 1970’lerin sonlarından itibaren müfredat geliştirme ve araştırmaya yönelik sistematik tartışmalarla şekillenmiştir (Arke, 2012). Medya okuryazarlığının en bilinen tanımlarından birini yapan Aufderheide (1993) medya okuryazarlığını, çeşitli formlardaki mesajlara ulaşmaya, bunları müzakere edip anlamaya, üretmeye ve nihayet iletmeye yardımcı olacak bir yetenek olarak tanımlamaktadır. Aufderheide’ye göre (1993, s. 9), “Medya okuryazarlığının temel hedefi, tüm medyayla eleştirel bir özerklik ilişkisi kurmaktır. Medya okuryazarlığı eğitimindeki vurgular, bilinçli vatandaşlık, estetik idrak ve ifade, sosyal müdafaa, öz saygı ve tüketici yeterliliği gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır”. Önde gelen medya okuryazarlığı teorisyeni Hobbs da (1998), medya okuryazarlığının sadece olumsuz medya mesajlarına karşı telkinle sınırlı olmadığını, aynı zamanda vatandaşlara medya ile etkileşime girme gücü sağladığı görüşünü ifade etmektedir. Medya ile ilişkilerinde uyrukların güçlendirilmesi hedefini içkin bu görüşler, medya okuryazarlığının toplumsal deneyim ve vatandaşlık için gerekli bir yetkinlik fikriyle (Mihailidis ve Thevenin, 2013) desteklenmektedir.

Uyrukların dijital medya teknolojilerini sosyalleşme aracı olarak kullandıkları ve her geçen gün bu teknolojilerle daha fazla zaman harcadıkları bir gerçek. Ancak medya okuryazarlığı, sadece medya metinlerinin farklı formlarındaki artış ve dolayısıyla medyalara maruz kalma miktarıyla gerekçelendirilmemektedir. Günümüz demokratik sistemleri, medya okuryazarlığı ile demokrasi arasında doğrudan ilişki kuran bir perspektifi önelemektedirler. Demokrasi, kültürel katılım ve aktif vatandaşlık gibi başlıklar açısından kritik bir önem atfedilen medya okuryazarlığı; 1990’lı yılların başında Amerika Birleşik Devletleri’nde (Hobbs, 1998), 2000’li yılların başlarından itibaren ise Avrupa Birliğinde -esasen bir öğretim ve öğrenim sorunu vurgusuyla- kurumsal düzeyde ele alınmaya başlanmıştır (Koltay, 2011). Dünyanın pek çok ülkesinde medya okuryazarlığı merkezleri/birimleri kurulurken, eğitim politikaları bu eksenle gözden geçirilmektedir (Potter, 2010; Celot, 2012). Avrupa Komisyonu (2007), dijital dünyada medyanın nasıl çalıştığının daha iyi anlaşılmasına ve vatandaşların medyanın ekonomik ve kültürel boyutunu daha iyi anlamasına ihtiyaç duyulduğu görüşünü benimsemektedir. Medya okuryazarlığını “bir yaşam becerisi” olarak niteleyen bu görüş, Avrupa vatandaşlarının dijital teknolojiyi esas alan yaşam ve çalışma hayatına uyum sağlamasını; tüm vatandaşların dijital medya teknolojilerini kullanıp, bu teknolojiden yararlanabilmesini hedeflemektedir. Öte

yandan medya okuryazarlığını, bilgi ve iletişim teknolojilerini öğrenme, kullanma ve demokrasiye dair eleştirel düşünme yetkinliği çerçevesinde ele alan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 2011 yılında, medya eğitiminde öğretmen yetiştirmek amacıyla 11 dilde çevrimiçi bir müfredat kılavuzu yayınlanmıştır (Wilson vd., 2011).

Başta akademi olmak üzere, piyasa aktörlerinin, meslek örgütlerinin, ulusal ve uluslararası kurumların dahil olduğu güncel medya okuryazarlığı tartışmalarının dijital teknolojilerin kullanımına odaklandığı görülmektedir. Medya formlarındaki çeşitliliğe odaklanan yukarıdaki güncel okuryazarlık tartışmalarından da anlaşılacağı üzere, medya okuryazarlığı farklı teknolojilerin entegre olduğu çoklu medya ortamlarını ve çoklu formları ifade etmektedir. Dolayısıyla, günümüz okuryazarlık fikri görsel, elektronik ve dijital ifade ve iletişim biçimlerini içeren genişletilmiş medyalar alanını işaret etmektedir.

Bu noktada, dijital teknolojileri kullanma becerileri arasında, yaratıcılık ve içerik oluşturma yetkinliği önemli bir yer tutmaktadır. Pangrazio (2016, s. 166), dijital medya tasarımının, dijital okuryazarlık eğitiminde giderek daha popüler bir vurgu haline geldiğini belirtmektedir. İçerik oluşturma dijital okuryazarlık için hayati bir önem taşıdığını savunan Hobbs da (2017, s. 7) benzer şekilde “öğrenmek için yaratmaya” vurgu yapmaktadır. Geleneksel okuryazarlık tanımlarında, sıradan insanlar mesaj gönderen değil alıcı olarak kabul edilmektedir. Geleneksel medyanın pasif alıcısına (izleyici, dinleyici) karşın, günümüzün anonim kullanıcıları dijital medya ortamlarında içeriğin yaratıcı öznelidir. Yeni medya teknolojileriyle içerik oluşturmak her zamankinden daha kolay hale gelmektedir. İçerik alma, oluşturma ve gönderme tek bir araç üzerinden mümkün olan kompakt bir deneyime dönüşmektedir. Dolayısıyla medya okuryazarlığı, giderek artan bir sıklıkla, kişinin kendi mesajlarını yaratabileceği analitik yetkinliklere gönderme yapmak için kullanılmaktadır. Ancak, büyük ölçüde yazılı basındaki tarihsel kökenlerine bağlı olan yazan-okuyan, konuşan-dinleyen, yerel benlik-dış dünya gibi ayrımlara dayalı analitik repertuarımızın yeni medya teknolojilerine uygulanabilirliği zayıftır (Livingstone, 2004). Medya okuryazarlığının karmaşık iletişimsel durumlarda işlev görmesi, okul temelli ortamlarda, eğitici dijital teknoloji kullanım uygulamaları/sertifika programları gibi pratiklerle mümkün görülmektedir. Halihazırda okul ve üniversitelerde, öğrencilerin medya içeriklerini birtakım süzgeçlerden geçirerek tüketmelerini ve yeniden oluşturmalarını sağlayacak çeşitli dijital okuryazarlık programları yürütülmektedir (Bulger ve Davison, 2018; Share vd., 2019). Okul seferberliğinin yanı sıra, dijitalleşmenin küresel *fırsat eşitliği* anlatısını içkin popüler gündem de uyrukların medya teknolojilerini kullanma kapasitesini artırmaya yönelik genel eğilimi beslemektedir. Neticede dijital teknoloji kullanımını, toplumsal, siyasal ve ekonomik ilişkilerin işleyişi açısından olumlayan medya okuryazarlık tartışmaları, vatandaşlığın dönüşen anlamlarına da ışık tutmaktadır.

Neoliberal Yönetimsellik ve Girişimci Özne

Medya okuryazarlığı tartışmalarının, analitik düşünme, bilinçli vatandaş, kültürel katılım gibi başlıkları esas alan bir öğretim/öğrenim söylemini merkezine aldığı görülmektedir. Bu söylem, dijital ekonomilerin agresif bir şekilde teşvik edildiği günümüz neoliberal sosyo-ekonomik düzende ne anlama gelmektedir? Medya okuryazarlığı rasyonellerini ve dijital benliği ifade etme tekniklerini nasıl anlamak gerekir? Herkes gerçekten öğrenen bir toplumun üyesi

olabilir mi? Foucault'nun yönetsellik/yönetim zihniyeti (*governmentality*) tartışması, bu ve benzer sorulara yanıt bulmayı ve dolayısıyla medya okuryazarlığı söyleminin içsel gerilimlerini analiz etmeyi sağlayacak kavram setleri sunmaktadır.

Foucault (2016) yönetsellik kavramını, liberal doktrinlerin eleştirel okumasıyla geliştirmiş; neoliberal yönetim biçimlerini ve neoliberal söylemin öngördüğü piyasa öznesinin oluşumunu analiz etmek için kullanmıştır (Dean, 1995; Rose, 1999; Read, 2009). Foucault yönetsellik tartışmasında, iktidar teknolojilerini destekleyen siyasal rasyonelleri analiz etmeye odaklanır ve iktidar teknikleri ile bilgi biçimlerinin karşılıklı yapılanması üzerine önermeler sunmaktadır (Foucault, 2000, s. 264-287). “Yönetim” ve “zihniyet” kavramlarının semantik biçimde bağlanması yeni bir siyasal rasyonelle yeni iktidar teknolojilerinin birbirlerine karışıp kaynaşmasını işaret etmektedir (Lemke, 2001, s. 191). Foucault'nun kullandığı şekliyle yönetim, sadece siyasi tabiiyetin nihai yapısı olarak devlet yönetimine atıfta bulunmaz. Aynı zamanda “diğer insanların eylem olasılıkları üzerinde etkili olmaya yönelik eylem biçimlerini de” kapsar (Foucault, 2001, s. 341). Foucault'ya göre yönetim, olası eylemler üzerine getirilen bir dizi eylem yapısıdır; kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır ya da zorlaştırır. Bu anlamda yönetmek, başkalarının olası eylem alanını yapılandırmaktır (Foucault, 2001, s. 341). Bu, bir ölçüde, öznelin kendilerini toplumsal düzenin uygun ve sahiplenilmiş özneli olarak ele olmalarına vesile olacak yeni söylemlerin tanıtılması/dayatılması yoluyla gerçekleşmektedir (Davies ve Bansel, 2007). Dolayısıyla, Foucault yönetsellik kavramıyla, davranışların düzenlendiği ve yönetimin bireysel öznelin kendi kendini örgütlenme kapasiteleri ile uyumlu hale getirildiği iktidar yapılarına atıfta bulunmaktadır. Yani, bireyler üzerinde uygulanan kolektif iktidarı, belirli teknolojilerle bağlantılı rasyonelitenin doğası üzerinden anlamaya çalışmaktadır.

Bu noktada Foucault, yönetsel rasyonelitenin esas aracının menfaatler olduğunu söylemektedir. Foucault (2000, s. 282-283) analizlerinde, menfaatleri doğrultusunda eylem halindeki bireylerin öznel kapasiteleri yoluyla politik talimat ve ekonomik sömürü biçimlerine nasıl bağlandıklarını ortaya koyan bir çerçeve sunmaktadır. Karar alma ve eylem süreçlerinin belirlenmesinde rasyonel ekonomik prensiplerin belirleyici olduğu bu mekanizma, bireysel düzeyde irade sahibi öznellik fikrine dayanan sözleşmecili liberal düşüncedeki hak ve hukuk söyleminin muğlaklaştığı, özneliğin arzulara indirildiği (Foucault, 2000) neoliberal sistemde işlevselleşmektedir.

Foucault'nun neoliberalizmi gerçekliğin yeni rejimi ve öznellikler yaratmanın yeni yolu olarak gördüğünü aktaran Read, insanların sadece ekonomik ilişkiler içinde ele alındığı ve tanımlandığı “homo economicus” ifadesiyle bu öznellik durumuna açıklık getirmektedir. “Homo economicus” neoliberalizmin yatırım ve rekabet öncelikli esaslarına tabidir ve bu motivasyonlar tarafından yapılandırılır (Read, 2009, s. 27-29). Neoliberalizm bu anlamda salt bir ekonomik program olarak değil, toplumsalın tamamını ekonomik bir form olarak tanımlayan geniş çaplı bir proje olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasa öznesini teşvik eden bireyselleştirme ve özneleştirme süreçleriyle bağlantılı olan neoliberalleşme; nüfusu piyasalaştıran ve böylece sömürülecek bir kaynak olarak çerçeveleyen bir yönetselliği takip eder (Dean, 1995; Rose, 1999). Toplumsallıkları ekonomik ilişkiler aracılığıyla kurulan bu özneli, ancak pazarda buluşabilecek “girişimci” bireylerdir (Bromley vd., 2022). Bu bireyler,

girişimci vatandaşlığın örgütsel ve öznel koşullarının yaratıldığı neoliberal toplumda rekabet halindedirler (Rose, 1999).

Bu bağlamda, neoliberal devlet, ekonomiden ve insan refahından sorumlu Keynesyen devletin, küresel şirketlere güç veren ve insanları kendi yaşamlarının üretken ekonomik girişimcileri olarak yeniden düzenleyen aygıt ve rasyoneller tesis eden bir devlete dönüşmesiyle karakterize edilmektedir (Rose, 1999; Brown, 2003; Harvey, 2015). Kamu hizmetlerinin özelleştirildiği, sermayenin kurlsız, piyasaların serbest ve çalışanların koruyucu ağlardan mahrum olduğu “yapısal düzenlemeler” getiren neoliberal ekonomi (Harvey, 2015), liberal tahayyülün ideasındaki belli kamusal malları, alanları, deneyimleri paylaşan demokratik siyasal varlığın bir üyesi olarak vatandaşı da (Brown, 2018, s. 204) dönüşüme uğratmaktadır. Piyasa kurumları aracılığıyla işleyen rekabetçi tahayyül doğrultusunda vatandaşın girişimci ve rekabetçi bir özne olarak yeniden inşası (Brown, 2018; Rose, 1999) teşvik edilirken; refah devletinin “pasif” vatandaşının yerini, ahlaki üstünlüğüne vurgu yapılan, benliğin “aktif” girişimcisi yeni bir vatandaş almaktadır. Kazanç elde etmede aktif, beceri biriktiren, sorumlu, özyönetimci ve girişimci oldukları ölçüde kendini “özgür” sayan öznellik pratikleri, belli rasyonellerin söylemsel yapıları üzerinden genişletilmektedir.

Öğrenme ve iktidar teorilerinin etkileşime girdiği medya okuryazarlığı gibi güncel öğrenme modellerinin analizinde yönetsellik kavramı yol göstericidir. “Bilgi biçimleri, iktidar stratejileri ve benlik teknolojilerini bir araya getirerek, tahakküm ve sömürü süreçlerinin derinliğini” (Lemke, 2000, s. 7) anlamayı sağlayan yönetsellik kavramı, mevcut siyasi ve toplumsal dönüşümlerin daha kapsamlı bir şekilde açıklanmasına olanak tanımaktadır. “Girişimci” öznelerin eylem alanlarının yapılandırılmasında medya okuryazarlığı bir zihniyet uğraşını temsil etmektedir. Teknoloji ve kültürle bağlantılı olarak kapsamı genişleyen okuryazarlık, okuryazar olma ve okuryazar kalma becerisiyle uzun vadeli bağlılıklar gerektirmektedir (Cordes, 2009). Bu açıdan medya okuryazarlığı, *hayat boyu öğrenme* stratejisiyle ilişkilidir. Foucault’ya göre hayat boyu öğrenme, bireylerin kolektifle olan ilişkilerinde bir yönetme modelini temsil eder. Daha spesifik olarak, bir kontrol teknolojisi oluşturmaktadır (Olsen, 2006). Yani, işçileri dijital üretim ve yeniden üretim teknolojilerinin bilgisine sahip özneler olarak inşa etmenin, özellikle Keynesyen olmayan, küresel bir yolunu mümkün kılar. Bu yolun temel gücü, bir dizi esnek teknoloji oluşturmaktır. Bir taraftan, devlet ve piyasanın sorumsuzluk alanını yeniden tanımlarken; diğer taraftan, üretim süreçlerinde hareketli, ürünler ve beceriler arasında geçiş yapabilen iş gücü bilgisini meşrulaştırır.

İçeri ile Dışarıyı Yeniden Tanımlama: Dijital Vatandaşlık

Vatandaşlık ve okuryazarlık sabit fenomenler değildir. Bu fenomenler yasa, toplumsal norm ve uygulamalarla belli anlamlar kazanırlar. Marshall (1992), sanayileşme süreçlerinde sanayi ve toplum arasındaki ilişkinin modern vatandaşlık yapısını şekillendirdiğini belirtmektedir. Sanayi toplumlarında sosyal haklar mimarisinin “kapitalist işverenlere daha değerli işçiler sağlama” ve “ulusun endüstriyel rakipleriyle rekabet etme gücünü artırma” (1992, s. 37) ekseninde oluştuğunu ifade eden Marshall, ortaya çıkan bu vatandaşlık modelini “endüstriyel vatandaşlık” kavramıyla tanımlamaktadır. Endüstriyel vatandaşlık fikrinde, bireyin yurttaş olması ve kendini bu şekilde ifade etmesi çalışma yoluyla gerçekleşir; kamusal yaşama katılımı

emek piyasasına katılımına bağlıdır. Dolayısıyla, “iyi vatandaş” figürü, Tomasello’nun (2023) ifade ettiği gibi, günlük sıkı çalışmasıyla ulusal refaha katkıda bulunan namuslu sanayi işçisi figürünü yansıtmaya eğilimindedir. Tomasello’ya göre (2023), yirminci yüzyıl sanayi toplumlarındaki vatandaşlık anlayışı, ulusal zenginlik üreten bir çalışma disiplini esas alan endüstriyel bir sosyal sözleşmeye dayanmaktadır. Nizami teknolojide somutlaşan bu vatandaşlık, “vatandaş-işçi”nin büyümesi ve nihayetinde ulus-devletin gelişimi hedeflerine bağlıdır. Bu hedefler, endüstriyel vatandaşlığın sınırlarını ve dışlayıcı niteliklerinin çerçevesini de tanımlamaktadır.

Bu bağlamdan hareketle, vatandaşlık ve okuryazarlığı dijitalleşme rasyonelleri üzerinden anlamlandırma pratiklerinin, Pangrazio ve Sefton-Green’in (2021, s. 17) belirttiği gibi, toplumsal norm, varsayım ve beklentileri dönüştürdüğü; yönetim, kontrol, otorite ve sorumluluk kaidelerinde de farklılaşmaya yol açtığı düşünülmektedir.

Küresel piyasa dinamiklerinin yön verdiği günümüz dijitalleşme çağında, ulusal refah düzenine dahil olmanın koşulu olan emeğe dayalı toplumsal katılım modeline, çalışmanın tipik olmayan anlamlar dünyası içinden meydan okumaktadır. Dijital dönüşümler, esnek çalışma, güvencesiz işgücü, ücretsiz emek, dijital otomasyon, otonom makinelerin yol açtığı teknolojik işsizlik gibi faktörlerle emeğin doğası ve anlamını derinden sarsmaktadır. Dijital teknolojilerin ekonomik alan-sosyal alan ayrımlarının geleneksel sınırlarını giderek yerinden eden ilişki biçimleri, uyrukların toplumsal katılım süreçlerinin mimarisini de belirlemektedir. “Dijital vatandaşlık” şeklindeki kavramsallaştırma, bu dönüşümün somut ifadelerindendir. Dijital teknolojilerin *uygun* kullanımlarını öğrenme, çevrimiçi etkileşimlerde *sorumlu* tutum geliştirme, çevrimiçi gizliliği/hakları bilme ve çevrimiçi etkinliğin olası sonuçlarını anlama gibi beklentileri ifade eden dijital vatandaşlık, dijital teknolojileri odağına alan günümüz medya okuryazarlık stratejileriyle kesişmektedir (Knox ve Bayne, 2013).

Medya okuryazarlığının uyrukların ekonomik ve toplumsal entegrasyon hedefleri açısından önemi, Avrupa Komisyonu’nun (*European Commission*) ilgili bildirisinde şöyle ifade edilmektedir:

Medya, Avrupa vatandaşlarının dünyayı daha iyi anlamalarını ve demokratik ve kültürel yaşama katılmalarını sağlayan temel unsur olmaya devam ederken, medya tüketimi de değişmektedir. Mobilite, kullanıcı tarafından üretilen iletişim, internet ve dijital ürünlerin hızla yaygınlaşması medya ekonomisini kökten dönüştürmektedir. Sonuç olarak, dijital dünyada medyanın nasıl işlediği, medya ekonomisindeki yeni oyuncuların kimler olduğu ve dijital medya tüketiminin hangi yeni imkânları ve zorlukları sunabileceği konusunda daha iyi bilgi ve anlayış oluşturmak çok önemlidir (European Commission, 2007, s. 2).

Medya okuryazarlığını, demokratik katılım, entegrasyon, kalkınma, modernizasyon, beşeri sermaye ve istihdamı teşvik işlevleriyle Avrupa Birliği için önemli bir değer olarak tespit eden bildirir; teknolojik dönüşümlerle birlikte ortaya çıkan dijital kullanıcıyı, ideal vatandaşa içkin güncel beklentileri karşılayan bir hak öznesi olarak tasarlamaktadır.

Medya okuryazarlığının sadece “yalan haber” farkındalığı yaratmak, bireylerin çevrimiçi olma deneyimlerini araştırmak ya da olan bitene eleştirel bakış becerisi kazandırmakla sınırlı

olmadığı açıktır. Günümüzde, başta geleceğin çalışanları olarak görülen çocuklar ve gençler olmak üzere, uyrukların başarılı bir kariyere sahip olması dijital teknoloji okuryazarlıklarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu gündem, dijital araçları kullanma ve değerlendirme becerisi olmayan gençlerin istihdamdan sosyal etkileşime kadar pek çok yönden hayatın gerisinde kalacakları olasılığına dikkat çekmektedir. Sosyal ve profesyonel hayata aktif katılımı mümkün kılacak eğitim ve yeterlilik düzeyini yansıtan bir terim olarak dijital vatandaşlık, dijital dünyayı etkin bir şekilde anlamlandırma, bu dünyada gezinme ve var olma becerisi olarak çerçevelenmektedir (Hargittai, 2002; Seale ve Dutton, 2012). Bu noktada, vatandaşlık kavramını niteleyen “dijital” sıfatı, dijitalleşme paradigmasının baskın anlamlar dünyasını ifade etmenin ötesinde, Pangrazio ve Sefton-Green’in belirttiği gibi (2021), genellikle önceden var olan alanları değiştirme ve genişletme yollarını açıklamak için de kullanılmaktadır.

Topluluk üyelerini işgücü piyasalarının değişen teknolojik taleplerine ekleme işlevi üstlenen medya okuryazarlığı, dijital teknoloji endüstrisinin devamlı surette yenilenen ürünleri için elverişli pazarları olanaklı kılan bir öğrenim teknolojisidir aynı zamanda. Dijital uzamdaki kullanıcı, yaygınlaşan verileşmenin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Bu anlamda, medya okuryazarlığı, geniş nüfusların teknoloji tüketicileri oldukları bir gündemi yükseltirken, anonim kullanıcıların üretici tüketim (*prosumption*) süreçlerine eklemlendiği koşulları sağlama görevi de üstlenmektedir. Dünyanın anonim kullanıcıların el birliğiyle dijitalleştirilmesini (Güven, 2020) teşvik eden güncel paradigma, günümüz piyasaları için en değerli sermaye kaynağı olarak görülen *veri* (The Economist, 2017) için beşeri sermayenin eğitimi hedeflemektedir. Verinin kazanca dönüştürülmesi, dijital kapitalizmin iş modellerinin merkezinde yer almaktadır. Çevrimiçi kullanıcıların oluşturduğu içeriğin (*user-generated content*) ekonomik bir değer olarak tasnif edilip ticari amaçlarla kullanımı, günümüz bilgi ekonomilerinin birikim stratejilerindendir (Zuboff, 2015). Kullanıcıların ürettiği içeriğe sırtını dayayan sosyal medya platformları ve diğer veri giriş sistemleri, büyük ölçüde dijital kullanıcıların kendi verilerinin haklarını platform şirketlerine devrettiği sözleşmelere dayanmaktadır (Gorwa, 2019). Bu, verileşmenin altyapı süreçlerini kontrol edenlere avantajlar sağlayan ve böylece dijital kullanıcılar hilafına eşitsizlikler üreten bir ilişki biçimi ortaya çıkarmaktadır. Zira kullanıcıların, çevrimiçi faaliyetlerinin izlenmesi ve işlenmesi - hedefli reklam ve tüketim alışkanlıklarına veya ilgi alanlarına yönelik kişiselleştirilmiş veri setleri halinde- kolaylıkla sağlanmaktadır. Bu açıdan, kullanıcı yaratımı içeriğin temellük edilmesi süreçlerinin eleştirel kültür ve medya çalışmalarında ücretsiz emek tartışmalarını (Terranova, 2000; Fuchs, 2014; Jarrett, 2016) tetiklemesi tesadüf değildir.

Nihayet, ekonomik ve toplumsal yaşam giderek artan şekilde dijital uzama içermektedir. Hegemonik medya okuryazarlığı modelleri, neoliberal ekonomik modele atıfla, bireylerin dijital teknolojilerle uyumunu hedefleyen bir seferberliği teşvik etmektedir. Bu seferberlik, neoliberal vatandaşın ihtiyaç duyduğu dijital medya becerilerinin çerçevesini belirlemektedir: Piyasayı ve toplumsalı dijital prensipler doğrultusunda dönüştüren yeni medya teknolojilerini anlama, kullanma, üretme, iletme; kaçınılmaz bir şekilde dijitalleşen dünyanın gerisinde kalmama; küreselleşen neoliberal piyasa rasyonellerinin öngördüğü bir hayat stratejisi vizyonu edinme. Dolayısıyla medya okuryazarlığı teknolojisi, ekonomikleşmenin genişletilmiş anlamlar dünyasında becerilerle donatılmış öznelerin küresel üretimini hedeflemektedir.

Dijital becerileri gelişkin baskın dijital vatandaş söylemi, disiplin ve kontrole dayalı iktidarın nesneleştirici pratiklerinin yeniden üretildiği bir alandır aynı zamanda. Dijital teknolojiler, iş ve boş zaman dünyasını mütemadiyen kesintiye uğratan *yenilikler* şeklinde hayata dahil olurlar. Emejulu ve McGregor’a göre (2019) bunlar, birey ve gruplara sürekli yenilenen iş ve boş zaman dünyasında başarı elde etmeleri için, belirli beceri ve var olma biçimleri benimsetmeye zorlayan disipline edici araçlardır. Dijital vatandaşlığın söz konusu teknolojilere depolitik bir yanıt işlevi üstlendiğini savunan Emejulu ve McGregor (2019, s. 133), dijital vatandaşlık anlayışının sosyal, siyasi, ekonomik ve medeni haklar için verilen kolektif mücadelelerden ve bunlara karşılık gelen vatandaşlık kavramlarından izole bir görüntü verdiğine dikkat çekmektedir. “Neyin yeni olduğuna” odaklanarak fetiş bir karakter kazanan dijital vatandaşlık, çoğu zaman “gücün kimde olduğunu” sormakta başarısız olmaktadır (Emejulu ve McGregor, 2019, s. 133). Oysa, teknoloji ve teknolojiyi çevreleyen konular nötr inşalar değildir. Dijitali mümkün kılan koşullar, küresel/toplumsal üretim ilişkileriyle ve bu ilişkilerin toplumsal ve çevresel çıktılarıyla ilgili politik sorular içerir.

Bu anlamda, dijital vatandaş, devlet ile piyasanın birleşik çıkarlarının somutlaştığı bir inşaya tekabül etmektedir. Kişisel bilgi ve faaliyetlerin artan verileşmesi, çoğu zaman kamu güvenliği adı altında, yeni gözetim biçimlerine yol açmaktadır. Zuboff’un (2015) “gözetim kapitalizmi” (*surveillance capitalism*) dediği bu koşullar altında, dijital vatandaşların kişisel verilerini elinde tutan, yöneten ve kontrol edenlere, insanların hayatları, düşünceleri ve bedenlerimiz hakkında benzeri görülmemiş bilgiler sağlanmaktadır. Dolayısıyla, kişisel verileri tedarik eden (dijital vatandaşlar) ile bu verileri temellük eden, ticaretini yapan ve kontrol edenler (tipik olarak büyük internet şirketleri ve devlet) arasında mevcut eşitsizlikleri derinleştiren yeni bir güç dinamiği ortaya çıkmaktadır (Zuboff, 2015; Hintz vd., 2017; Tamasello, 2023). Bu dinamiğin vatandaşlar ve devlet arasındaki ilişki üzerinde önemli etkileri vardır. Dijital vatandaşın hem aktif bir vatandaş hem de denetlenen bir vatandaş olduğuna işaret eden Hintz vd.’ne göre (2017, s. 733), devlet-vatandaş bağı, sivil hak ve özgürlükleri korumak ve katılım ve aktif vatandaşlığı mümkün kılmak için dikkatli bir denge gerektirir. Ancak, Pangrazio ve Sefton-Green’in (2021) belirttiği gibi, dijital altyapıların opaklığı ve algoritmik karar alma süreçlerine artan bağımlılık, aktif bir vatandaş olmanın ne anlama geldiği konusunda kritik zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, dijital teknolojiler, vatandaşları demokratik ifadelerini oluşturmada ulus-devlete daha az bağımlı kılar. Ama aynı zamanda, devletin vatandaşlar üzerindeki kontrolünün genişlemesini ve yoğunlaşmasını sağladığı da açıktır. Nihayet, kitlesel ölçekte veri toplanmasına imkân veren dijital gözetim uygulamaları, nüfus profilleri oluşturma, sınıflandırma ve kategorize etmeye dayanan bir yönetim (*governance*) tarzı ortaya çıkarmaktadır. Böylece, insanların mali durumları, sağlık kayıtları, tüketici öncelikleri, etnik geçmişleri, eğitim deneyimleri veya suç geçmişleri gibi konular her an ulaşılabilir veri setleri haline getirilerek, farklılaşmış toplumsal/bireysel yapı ve eylemler üzerinde devlete geniş ve gelişmiş bir kontrol alanı sağlanmaktadır.

Özetle, medya okuryazarlığının baskın söylem ve pratikleri, uyrukların dijital uzama dahil edilmek suretiyle dışlandıkları ilişki biçimlerine olanak sağlamaktadır. Dijitalleşmenin fetiş bir unsura dönüştüğü günümüzde, dijital medya okuryazarlığı mesleki yeterlilik ve sosyal becerilerin hegemonik bir göstergesi haline gelmektedir. Bireyin ekonomik, sosyal ve kültürel işleyiş ve çevreye uyumu, okuryazarlık becerilerini geliştirmesine, yani çevrimiçi deneyimini

güncellemesine bağlıdır. Medya okuryazarlığını bir dizi beceri kazandırma meselesi olarak ele alan bu yaklaşım, teknolojinin insanların amaçlarına ulaşmak için basitçe kullanılabilecekleri nötr bir kategori olduğu varsayımına dayanmaktadır. Böylece, dijital teknoloji kullanımının bir vatandaşlık görevi haline getirildiği siyasi ve ekonomik gündem teyit edilmekte ve dijitalleşme süreçleri, eşitsizlik ve adaletsizlikle ilgili tartışmaların dışında tutulmaktadır. Oysa, dijital uzamın mevcut güç ilişkileri düzeninin, ekonomik ve toplumsal kontrolü genişlettiği, toplumsal hiyerarşi ve eşitsizlikleri yeniden ürettiği açıktır.

Sonuç

Kuşkusuz, insanların okuryazarlık tekniklerini öğrenmek suretiyle bilişsel yeteneklerini geliştirmesi anlamlı bir çabadır. Okuryazarlığın zamane icat ve tekniklerinde yetkinleşme, kişinin yaşadığı toplumun/dünyanın öğrenen bir sakini olmasını sağlar. Okuryazarlık esasen, “öteki” ile kozmopolit ilkelere dayalı ilişki kurma biçimlerini öğrenme imkanları içerir. El yazmasından bir örnek kitaba, sinemadan cep telefonuna tüm iletişim teknolojileri, yerel kendilikleri daha geniş toplumsal bağlamlar içinde inşa edecek öğrenme kapasitelerini harekete geçirir.

Günümüz medya teknolojilerinin politik eylem ve kültürel katılım için yeni alanlar açtığı bir gerçek. Ancak şirketleşmiş sosyal medya platformlarının ve kurumsal otoritelerin dijital eylemler üzerindeki kontrolü bu süreçleri karmaşıktırmaktadır. Dijitalleşmenin küresel fırsat eşitliği anlatısına karşın, dijital uzamın kontrolü güncel okuryazarlığa içkin öğrenme biçimlerini yönlendirmektedir. Medya okuryazarlığının hegemonik modelleri, uyrukların dijital teknolojiyi kullanma becerilerine ve onların çevrimiçi olma deneyimlerine odaklanmakta ve öğrenmeyi bireylerin neoliberal piyasaların sürekli değişen taleplerine ve kurumsal otoritelerin marjinalleştiren gözetim uzamına eklememesi bağlamında ele almaktadır.

Medya okuryazarlığı ve dijital vatandaşlık söylemlerine gömülü olan eşitsizliklere ve hiyerarşi sistemlerine karşın, alternatif öğrenme modelleri de mümkündür. Bilgi ve iktidar ilişkilerinin eleştirel analizini yapma kapasitesini derinleştirecek okuryazarlık yaklaşımları, bireylere çevrimiçi dijital benlik sergilemenin ötesini talep etmeleri için yardımcı olabilir; ana akım anlatılara meydan okuyabilecek alternatif medya üretimleri için güçlenme stratejileri sağlayabilir. Ollsen’in (2006, s. 225) ifade ettiği gibi öğrenme, müzakere, çekişme ve tartışma becerileri yoluyla demokratik iletişim ve müzakere ortamının derinleştirilmesini gerektirmekte; bilişsel ve üstbilişsel becerilerin niceliksel olarak eklenmesi kaygısından uzaklaşarak, öznenin demokratik süreçte aktif katılımı yoluyla niteliksel bir dönüşümü esas almalıdır.

Bu noktada, medya okuryazarlığı öğrenim süreçlerinde edinilecek yeni bilgi ve becerilerin, dijital endüstrilerin piyasa hedeflerinin ve gözetim kurumlarının kontrol mekanizmalarının hilafına, birey ve gruplara güç sağlaması gerekmektedir. Uyrukların medya teknolojileriyle ilişkilerini yeniden düşünmelerini sağlayacak aktif rolü, dijitalleşme süreçlerinin ırk, cinsiyet, sınıf gibi ayrımlara dayalı kurumsal hiyerarşi ve eşitsizlikleri derinleştiren ilişki biçimlerini sorunsallaştıran bir medya okuryazarlık yaklaşımı ile mümkündür. Öte yandan, dijital teknolojinin yaygınlaşmasını olanaklı kılan ve her seferinde yenilenen dijital ilişkilerin temelini

oluşturan -Kongo Cumhuriyeti’nde çıkarılan tantal ya da Endonezya kalayı gibi- yer altı kaynakları ekseninde süren maddi mücadelelerin ve sömürü ilişkilerinin (Emejulu ve McGregor, 2019) hesaba katılması da tutarlı bir özgürlükçü okuryazarlık yaklaşımı oluşturmak için kaçınılmazdır. Nihayet, alternatif ve özgürlükçü teknoloji kullanım pratikleri, insanların eşitlik ve adalet taleplerini yükseltebildikleri yeni mücadele ve karşılaşma alanları inşa edebilir ve temelde insan hakları ilkesine bağlı temas ve ilişkiler için, varoluşun kozmopolit bağlamlarını daha güçlü bir şekilde üretebilir.

“Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Bilgilendirme	Bu çalışmanın ilk taslağı, İstanbul Aydın Üniversitesi İletişim Fakültesi’nin düzenlediği 10-12 Mayıs 2023 tarihli “Uluslararası İletişim, Dijitalleşme ve Toplum Sempozyumu”nda bildiri özeti olarak sunulmuştur.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çıkar çatışması yoktur.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Medya Okuryazarlığı ve Dijital Vatandaşlık: Bir İçererek Dışlama Rasyonalitesi” başlıklı çalışmayı şahsım O. Özgür Güven olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmayı destekleyen kurum/proje bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayına gerek bulunmamaktadır.
Ölçek İzni	Ölçek kullanılmamıştır.

Kaynakça

- ALA. (1989). *Final report*. ALA Presidential Committee on Information Literacy. Chicago, IL: American Library Association.
- Arke, E.T. (2012). Media literacy: History, Progress, and Future Hopes. K.E. Dill (Ed.), *The Oxford Handbook of Media Psychology* içinde (96-108). Oxford University Press.
- Aufderheide, P. (1993). Media Literacy: A Report of the National Leadership Conference on Media Literacy. Queenstown, MD: Aspen Institute. Çevrimiçi, <https://eric.ed.gov/?id=ED365294> (Erişim: 28 Nisan 2023).

- Bejaković, P. & Mrnjavac, Ž. (2020). The Importance Of Digital Literacy On The Labour Market. *Employee Relations*, 42(4), 921-932.
- Bromley, P., Meyer, J. W., & Jia, R. (2022). Entrepreneurship As Cultural Theme In Neoliberal Society. *Entrepreneurialism and Society: New Theoretical Perspectives*, 81, 55-75.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü*. (B.E. Aksoy, Çev.). Metis.
- Bulger, M. & Davison, P. (2018). The Promises, Challenges, and Futures of Media Literacy. *Journal of Media Literacy Education*, 10(1), 1-21.
- Celot, P. (2012). EAVI Studies on Media Literacy in Europe. *Medijske Studije*, 3(6), 76-82.
- Commission For The European Communities. (2000). A Memorandum on Lifelong Learning, Brüksel. Çevrimiçi <https://tinyurl.com/ebs75t3w> (Erişim: 10 Mayıs 2023).
- Cordes, S. (2009, 23-27 Ağustos). Broad Horizons: The Role of Multimodal Literacy in 21st Century Library Instruction. World Library and Information Congress, 75th IFLA General Conference and Assembly. Milan, Italy.
- Davies, B. & Bansel, P. (2007). Neoliberalism and Education. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 20(3), 247-259.
- Dean, M. (1995). Governing the Unemployed Self In An Active Society. *Economy and Society*, 24(4), 559-583.
- Druick, Z. (2016). The Myth of Media Literacy. *International Journal Of Communication*, 10, 20.
- Emejulu, A. & McGregor, C. (2019). Towards a Radical Digital Citizenship In Digital Education. *Critical Studies in Education*, 60(1), 131-147.
- European Commission. (2007). A European Approach to Media Literacy in the Digital Environment. Çevrimiçi <https://tinyurl.com/4hv74es5> (Erişim: 02 Mayıs 2023).
- Foucault, M. (2000). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. (I. Ergüden, O. Akinhay & F. Keskin (Çev.)). Ayrıntı.
- Foucault, M. (2001). The Subject and Power. J. Faubion (Ed.) *Michel Foucault: Power Essential Works* içinde (326-348). New Press.
- Foucault, M. (2016). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (F. Taylan, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fuchs, C. (2014). *Digital Labour and Karl Marx*. Routledge.
- Gorwa, R. (2019). What is Platform Governance? *Information, Communication & Society*, 22(6), 854-871.
- Hargittai, E. (2002). Second-level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday*, 7(4).
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak, Çev.). Sel.

- Hintz, A., Dencik, L., & Wahl-Jorgensen, K. (2017). Digital Citizenship and Surveillance Society - Introduction. *International Journal of Communication*, 11, 731-739.
- Hobbs, R. (1998). The Seven Great Debates in The Media Literacy Movement. *Journal of Communication*, 48(1), 16-32.
- Hobbs, R. (2017). *Create to Learn: Introduction to Digital Literacy*. Wiley.
- Hobbs, R. & Jensen, A. (2009). The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 1(1), 1-11.
- Jarrett, K. (2016). *Feminism, Labour and Digital Media: The Digital Housewife*. Routledge.
- Knox, J. & Bayne, S. (2013). Multimodal profusion in the literacies of the Massive Open Online Course. *Research in Learning Technology*, 21.
- Koltay, T. (2011). The Media And The Literacies: Media Literacy, Information Literacy, Digital Literacy. *Media, Culture & Society*, 33(2), 211-221.
- Lemke, T. (2000, 21-24 Eylül). Foucault, Governmentality and Critique. Paper presented at the Rethinking Marxism Conference, University of Amherst (MA).
- Lemke, T. (2001). 'The Birth of Bio-Politics': Michel Foucault's Lecture at the Collège de France on Neo-Liberal Governmentality. *Economy and Society*, 30(2), 190-207.
- Livingstone, S. (2004). Media Literacy And The Challenge Of New Information And Communication Technologies. *Communication Review* 7(1), 3-14.
- Marshall, T. H. (1992). *Citizenship and Social Class*. Pluto.
- Martin, A. (2006). Literacies for the digital age. A. Martin & D. Madigan (Eds.), *Digital Literacies for Learning* içinde (3-25). Facet.
- Mihailidis, P. & Thevenin, B. (2013). Media Literacy As A Core Competency For Engaged Citizenship in A Participatory Democracy. *American Behavioral Scientist* 57(11), 1611-1622.
- Milenkova, V. & Lendzhova, V. (2021). Digital Citizenship and Digital Literacy in the Conditions of Social Crisis. *Computers*, 10(4), 40.
- Olssen, M. (2006). Understanding The Mechanisms Of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility And Knowledge Capitalism. *International Journal of Lifelong education*, 25(3), 213-230.
- Pangrazio, L. (2016). Reconceptualising Critical Digital Literacy. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(2), 163-174.
- Pangrazio, L. & Sefton-Green, J. (2021). Digital Rights, Digital Citizenship and Digital Literacy: What's the Difference?. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 10(1), 15-27.

- Pekman, C. (2004). Avrupa Birliği'nde Medya Okuryazarlığı. N. Türkoğlu (Ed.), *Medya Okuryazarlığı* içinde (16-25). Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Petranová, D., Hossová, M. & Velický, P. (2017). Current Development Trends Of Media Literacy in European Union Countries. *Communication Today*, 8(1), 52.
- Potter, W. J. (2010). The State of Media Literacy. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 54(4), 675–696.
- Potter, W. J. (2018). *Media literacy*. Sage Publications.
- Rantala, L. & Suoranta, J. (2008). Digital Literacy Policies in the EU- Inclusive Partnership as the Final Stage of Governmentality?. Lankshare, C. & Knobel, M. (Eds), *Digital Literacies* içinde (91-117).
- Read, J. (2009). A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity. *Foucault Studies*, 6, 25-36.
- Rose, N. (1999). *Powers of Freedom*, Cambridge University Press.
- Sanchez, C. & Dunning, D. (2018). Overconfidence among beginners: Is a little learning a dangerous thing? *Journal of Personality and Social Psychology*, 114(1), 10-28.
- Seale, J. & Dutton, W. (2012). Empowering the digitally excluded: Learning initiatives for (in)visible groups. *Research in Learning Technology*, 20.
- Share, J., Mamikonyan, T., & Lopez, E. (2019). Critical Media Literacy in Teacher Education, Theory, and Practice. *Oxford Research Encyclopedia of Education*.
- Shepherd, T. & Henderson, M. (2019). Digital literacy in digital strategy. *Canadian Journal of Communication*, 44(2), 51-56.
- Terranova, T. (2000). Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy. *Social Text* 63, 18(2), 33-58.
- The Economist. (2017). Fuel of the Future. *The Economist*, Mayıs 2017, 14-17.
- Tomasello, F. (2023). From Industrial To Digital Citizenship: Rethinking Social Rights in Cyberspace. *Theory and Society*, 52, 463–486.
- Wilson, C., Grizzle, A., Tuazon, R., Akyempong, K., & Cheung, C.K. (2011). Media and Information Literacy: Curriculum For Teachers. UNESCO.
- Zuboff, S. (2015). Big Other: Surveillance Capitalism and the Prospects of an Information Civilization. *Journal of Information Technology*, 30(1), 75-89.

Media Literacy and Digital Citizenship: A Rationality of Exclusion by Inclusion

O. Özgür GÜVEN

Extended Abstract

In the age of expanding multimedia environments and digital networks, relationships are being reshaped, blurring traditional distinctions such as producer-consumer, author-reader, speaker-listener. At the same time, these environments expand the digital space through various datafication systems. Digitalization, which is seen as an important human achievement in popular and academic discourse, also triggers debates on media literacy. These debates focus on the quality of knowledge and adaptation to digital technologies. The discourses surrounding media literacy, which are heavily debated in academia and the public sphere, are often based on constructs such as analytical thinking, informed citizenship and cultural engagement.

Encompassing integrated media platforms such as audiovisual, computer, mobile phone and other smart technologies (Koltay, 2011), contemporary media literacy generally refers to a skill set that encourages critical interaction with media messages (Aufderheide, 1993; Livingstone, 2004; Hobbs & Jensen, 2009) and aims to develop an awareness of these messages. Raising awareness of media content among different segments of society, especially children and youth, has been the main goal of media literacy since its inception (Hobbs, 1998; Druick, 2016).

On the other hand, media literacy is not limited to awareness of media content. It also encompasses issues such as developing new forms of sociability among children and youth, revitalizing digital participatory democracy, and establishing lifelong learning as an ethical norm (Druick, 2016). Media literacy promises social progress in different dimensions, generates discourses immune to dissent, and becomes a hegemonic signifier reflecting a consensus between different sectors. The digital technology industry promotes media literacy for productivity-driven labor markets (Shepherd & Henderson, 2019); national policies advocate media literacy to ensure sustainable development (Bejaković & Mrnjavać, 2020); and networks of educators promote media literacy for democratic participation and active learning (Bulger & Davison, 2018; Potter, 2010).

Digital media technologies indeed create opportunities for different demands for participation and alternative perspectives. However, what makes digital technologies a critical topic of current debates in the social sciences is not so much their relative opportunities, but the widespread concerns that these technologies give rise to. The source

of these concerns is that the media and technology industry, which is interested in selling ideas and products, is managing digitalization processes with a technological mobilization in line with market objectives. Currently, the digitalization trend, which is driven by global markets and the digital technology industry and continues to affect almost every aspect of life, increases the use of digital media every day, while expanding the sphere of control of digital technology companies and neoliberal markets (Rose, 1999; Read, 2009; Brown, 2018) that define the entire society as an economic form.

The critical question to be asked at this point is what are the dominant meanings and goals of the learning discourse inherent in contemporary media literacy? In this study, it is assumed that media literacy, with its dominant learning discourses and practices, is tied to the goal of constructing a subjectivity that provides internal coherence to the logic of neoliberal social and economic organization. Based on this assumption, firstly, the media literacy literature is examined. Then, the relationship between the teaching/learning discourses and practices inherent in media literacy and neoliberal constructions of subjectivity is discussed. For this purpose, Foucault's concept of *governmentality*, which is used by liberal doctrines to explain the mechanisms of organizing the population according to economic processes, is taken as a basis.

The dominant media literacy rationales inherent in the goal of using media technologies “appropriate” shed light on the transforming meanings of the bond of citizenship in the age of digitalization. In this sense, it is assumed that media literacy, with its dominant discourses and practices, is tied to the goal of constructing a subjectivity that provides internal coherence to the logic of neoliberal social and economic organization. At this point, it is argued that media literacy is a managerial technology that redefines the boundaries of social inclusion and exclusion by pursuing techniques of subjectification in line with the combined interests of the state and the market. An individual's economic and social cohesion depends on developing his or her literacy skills, i.e. updating his or her online experience. This approach, which treats media literacy as a matter of acquiring a set of skills, is based on the assumption that technology is a neutral category that people can simply use to achieve their goals. Thus, the political and economic agenda in which the use of digital technology is made a duty of citizenship is confirmed; digitalization processes are excluded from debates on inequality and injustice. As a result, in the order of power relations of digital space that extends economic and social control, forms of relations in which subjects are excluded through their inclusion in digital space become possible.

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi: Politikalar, Yaklaşımlar ve Sonuçlar

Serkan DEĞİRMENCİ¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
17.08.2023
Kabul Tarihi
31.08.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1344656
JEL Code
E60, H56

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'deki iktisat politikalarını inceleyen bu çalışmanın amacı, bu süreçte ortaya çıkan savaş ekonomisi koşulları karşısında siyasi iktidarların ürettikleri politika çözümlerini irdelemek ve ortaya çıkan sonuçları değerlendirmektir. Bu amaçla dönem boyunca iktidarda olan Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin iktisadi problemlere özgül yaklaşımları ve kullandıkları araçlar bu çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Özellikle dönemin şartlarına bağlı olarak çıkarılan bir takım olağanüstü kanunlar, bu yılların ekonomi politişini şekillendiren temel politika araçları olarak nitelenmekte ve çalışmada bu kanunlara ayrıca yer verilmektedir. Her ne kadar Türkiye ekonomisi için 1940–1945 dönemi savaşın gölgesinde geçirilen yıllar olsa da bu dönemi öncesi ve sonrasında tamamen izole etmeden inceleme anlayışı çalışma boyunca benimsenmiştir. Nitekim 1930–1939 döneminin devletçi-müdahaleci çizgisinin yansımalarıyla şekillenen savaş yılları, sonraki dönemler için farklı beklentiler ve arayışlar yaratmıştır. Bu bakımdan Cumhuriyet tarihinin iktisadi gelişim sürecinin tarihsel bir bütünlük içerisinde değerlendirilebilmesi açısından bu dönemin incelenmesi ayrı bir önem arz etmektedir. Çalışmanın bu bütünselliğe nitelikli bir katkıda bulunması umut edilmektedir.

Anahtar sözcükler: İkinci Dünya Savaşı, Makro İktisat Politikaları, Türkiye.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Teorisi Anabilim Dalı, serkandegirmenci@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5007-1304

Turkish Economy in the Second World War: Policies, Approaches, and Consequences

Serkan DEĞİRMENÇİ²

Abstract

The aim of this study, which examines the economic policies in Turkey during the Second World War, is to examine the policy solutions produced by the political powers in the face of the war economic conditions that emerged in this process and to evaluate the results. For this purpose, the specific approaches to economic problems and the tools used by the governments of Refik Saydam and Şükrü Saraçoğlu, who were in power throughout the period, are discussed in detail in this study. In particular, some extraordinary laws enacted depending on the conditions of the period are described as the primary policy tools that shaped the political economy of these years, and these laws are also included in the study. Although the period 1940-1945 was spent in the shadow of the war for the Turkish economy, the understanding of examining this period without completely isolating it from before and after was adopted throughout the study. As a matter of fact, the war years, shaped by the reflections of the statist-interventionist line of the 1930-1939 period, created different expectations and searches for the following periods. In this respect, it is of particular importance to examine this period in terms of evaluating the economic development process of the history of the Republic in historical integrity. It is hoped that the study will contribute to this integrity.

Keywords: Second World War, Macroeconomic Policies, Türkiye.

Article Type
Research Article
Application Date
17.08.2023
Acceptance Date
31.08.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1344656
JEL Code
E60, H56

² Assistant Prof. Dr., University of Muğla Sıtkı Koçman, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, serkandegirmenci@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5007-1304

Giriş

İkinci Dünya Savaşı başında Türkiye izlediği tarafsız bir uluslararası siyaset politikası ile sıcak savaşa girmemeyi başararak savaşın yıkımından kaçınmayı bilmiş, fakat ortaya çıkan savaş ekonomisi koşullarından derinden etkilenmiştir (Yenal, 2003). 1940–1945 yılları arasında ülke, 30’lu yılların başından beri takip ettiği iktisadi gelişme sürecinden tam anlamıyla sapmış olsa da bu dönemi diğer dönemlerden tamamen izole ederek değerlendirmek şüphesiz yanlış olur. Gerek 1930–1939 döneminin korumacı-devletçi çizgisinin süregelen etkileri bakımından, gerekse savaş yıllarındaki iktisadi, sosyal ve siyasi dönüşümlerin yarattığı sonuçların sonraki dönemlere yansımaları bakımından bu yıllar bir nevi geçiş dönemi özelliği göstermektedir. Bu bakımdan İkinci Dünya Savaşı sürecinde iktisat politikalarının incelenmesi, Türkiye’nin yakın-dönem iktisadi gelişim sürecini tarihsel bir bütünsellik içerisinde değerlendirebilmek açısından önemlidir.

Dönem boyunca ülkeyi yöneten siyasi iktidarı iki farklı hükümet temsil etmektedir. 1939’dan 1942’ye kadar Refik Saydam hükümeti, 1942–1946 döneminde ise Şükrü Saraçoğlu hükümeti iş başındadır. Her iki hükümet dönem boyunca benzer iktisadi sorunlarla karşılaşmış olmalarına rağmen, bu sorunlara ürettikleri çözümler bakımından birbirlerinden oldukça farklılaşmışlardır. Öngördükleri iktisat politikalarının içeriklerinde ve özellikle bu politikaların uygulama aşamalarında açıkça gözlenen bu farklılaşmalar, bu çalışmanın başlıca araştırma konusunu oluşturacaktır.

Dönem boyunca hükümetlerin karşılaştıkları sorunları en genel hatlarıyla özetlemek gerekirse: Savaşın başlaması ile birlikte “yarı seferberlik” durumuna girilip kamu kaynaklarının giderek artan oranlarda savunma harcamalarına transfer edilmesi ve çalışma çağındaki aktif erkek nüfusun önemli bir bölümünün askere alınması nedeniyle çok düşük seviyelerde gerçekleşen üretim düzeyleri; Büyük Buhran yıllarının iktisat politikaları ile zaten oldukça azalan ithalat hacminin savaşın getirdiği bir takım ek sorunlarla ivmelenerek daha da düşük seviyelere inmesi; tüm bunların sonucunda oluşan darlıklar ve önlenemeyen bir enflasyon felaketi.

Bu sorunlara karşı, savaşın başında geliştirilen ve hükümete sunulan iki iktisadi politika seçeneğini ise Boratav (1982) Şevket Süreyya’dan şu şekilde aktarmaktadır:

“Bunlardan birincisi, mevcut bütçe imkânları ile ordunun ve kentli nüfusun temel iâşe ihtiyacını sağlama hedefinden hareket ederek, ticareti devlet denetimi altına almak ve sıkı ve polisiye bir fiyat sınırlaması uygulamak. İkinci politika ise, iç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından doğan talep artışlarının çiftçi ve sanayici için yaratacağı kamçılayıcı etkisinden yararlanmak amacı ile fiyatlar ve piyasa şartları üzerindeki kontrollerden mümkün mertebe kaçınmak, üretimi teşvik edecek açık enflasyonist gelişimi ise büyük ölçüde sineye çekmek.” (Boratav, 1982, s. 221)

Refik Saydam hükümeti kendi dönemi boyunca temelde birinci politikayı takip etmiş; Saraçoğlu hükümeti ise ikinci politikayı kısa bir süreliğine de olsa denemiştir. Birinci Saraçoğlu hükümetinin ikinci politikayı takibi ile başlayan sürecin (özellikle 1942 sonrası) daha radikal sonuçlar doğuran kanunlara ve uygulamalara sebebiyet vermesi ise oldukça ilgi çekicidir. Bu noktaya çalışmada yeri geldikçe ayrıca değinilecektir.

İki hükümet tarafından denenen bu alternatif politikaların sonuçları ise yine benzer olmuştur: Savaş ekonomisinin yarattığı iktisadi sorunların geniş halk yığınlarının üzerine yüklenilerek çözülmeye çalışılması, bunun yanında kıtlık ortamından yararlanan bir kısım tüccarların ve büyük toprak sahiplerinin (bazı siyasetçilerin de yardımları ve katılımlarıyla) bundan olabildiğince yararlanması ve bunun sonucunda halkın çoğunluğunun yokluk içerisinde sıkıntı çektiği bir ülkede bazı kesimlerin “savaş zengini” olmasıyla birlikte gittikçe bozulan bir gelir dağılımı.

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaya çıkan sorunların, bu sorunlara karşı üretilen politikaların ve uygulanan bu politikaların yarattığı sonuçların, alt bir dönemlendirme olarak ülke yönetiminde olan hükümetleri de dikkate alan, ayrıntılı bir politika analizi yapılması amaçlanmaktadır.

Takip eden bölümlerde, sırasıyla, önce dönemin genel iktisadi görünümüne bakılacak, daha sonra dönem boyunca hükümetlerin takip ettikleri iktisat politikaları ile bu politikaların uygulanmasına yasal zemin oluşturan kanunlar üzerinde kapsamlı bir şekilde durularak dönem boyunca meydana gelen önemli gelişmeler değerlendirilecektir. Son olarak da dönem sonunda ortaya çıkan tablo kısaca değerlendirilerek çalışma tamamlanacaktır.

1. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na doğrudan katılmasa da bir yandan dış siyasette, coğrafi pozisyonunun öneminden dolayı hem Müttefiklerden hem de Mihver Devletlerden gelen savaşa katılma baskıları ile mücadele etmiş; bir yandan da zorunlu olarak yaşadığı savaş ekonomisi şartlarından oldukça etkilenerek iç siyasette önemli sonuçlar yaratacak gelişmeler yaşamıştır.³

Bu durumun sebepleri, dönemin Türkiye açısından iç ve dış koşulları göz önüne alındığında açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Giriş bölümünde değinilen, dönem boyunca iktidarda olan hükümetlerin karşılaştıkları ortak sorunlar, savaş ekonomisi koşullarını yaratan temel etkenler olarak gösterilebilir. Bunlara ek olarak, savaşın aktif olan karşılıklı taraflarının Türkiye'yi sürekli savaşa sokma çabalarının hükümetler üzerinde yarattığı baskılar da dışsal etkenler olarak nitelenebilir. Dönemin dış siyaseti bu çalışmamın kapsamı içerisinde olmadığı için bu noktada sadece, savaşın dışında kalma çabaları konusunda başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere dönemin yönetici kadrosunun verdiği zorlu mücadelelerin önemini vurgulamakla yetineceğiz.

Bu bölümde, savaş ekonomisi şartlarını oluşturan bu etkenler, dönem boyunca öne çıkan iktisadi göstergelerdeki eğilimleri ile birlikte değerlendirilerek, dönemin genel görünümüne dair fikir edinilmeye çalışılacaktır.

³ İkinci Dünya Savaşı'nda Müttefik kuvvetler Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği önderliğindeki ülkelerden oluşurken, Mihver kuvvetler Almanya, İtalya ve Japonya önderliğindeki diğer ülkelerden oluşmaktadır.

1.1. Dış Ticaret

Devletçilik uygulamasının dış ticaret politikasındaki ticaret açığından olabildiğince kaçınma amacı, savaşın getirdiği ulusal ve uluslararası ekonomik koşullardan dolayı fazlasıyla gerçekleşmiş; dönem boyunca her yıl dış ticaret fazlası verilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005). Savaş yılları boyunca öncelikle ele alınması gereken konu ise dış ticaret hacminde meydana gelen önemli daralmalardır. Bu daralmaların arkasında, Türkiye'nin ağırlıklı olarak ticaret yaptığı ülkelerde de savaş koşullarının hâkim olması sebebiyle arz sıkıntısının yaşanması, ticaret yollarının ve deniz ve kara taşımacılığı imkânlarının savaş dönemi boyunca sekteye uğraması gibi ciddi sorunlar bulunmaktadır. Ayrıca sürdürülen dış siyasetin, dönemin dış ticaret politikalarında belirleyici etkenlerden biri olduğu da göz ardı edilmemelidir (Tezel, 1994). Özellikle savaş konjonktürüne bağlı olarak üretilen tarımsal ürünlere ve birtakım madenlere olan güçlü ithalat talebi, ihracatın devamlı olarak artmasına neden olmuştur. Fakat bu yıllar boyunca tüketim mallarının dışarıdan alımına getirilen kısıtlar, dış ticaret hacminin sürekli azalmasına ve dolayısıyla ülke içinde kıtlıklara yol açmıştır.

Yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü dönem boyunca ithalat çok düşük seviyelere inmiş, daha savaş başlar başlamaz yarı yarıya azalmıştır. 1938'de 120 milyon dolar olan seviyesinden 1940-1941 yıllarında 50-55 milyon dolar civarında bir seviyeye düşmüştür. (Boratav, 1982). Devletin ithalat vergi, resim ve harç gelirlerindeki kaybı bu daralmayla paralel seyretmiştir. İthalattaki bu daralmanın üretim kesimlerindeki beklenen etkileri ise bir sonraki alt bölümde değerlendirilecektir.

Bunlara ek olarak, Türkiye'nin dışarıdan alabilecekleri için Almanya ve Müttefiklerin yoğun rekabeti olmasına rağmen, burada da uluslararası taşımacılıkta karşılaşılan sorunlar ihracat hacmini sınırlıyordu. Buna rağmen Türkiye'nin Almanya ile savaş dönemi boyunca girdiği ikili dış ticaret ilişkileri dikkate değer özellikler taşımaktadır ve dönemi değerlendiren bazı yazarlarca Türkiye'nin savaş döneminde çektiği ekonomik sıkıntıların ve darlıkların öncelikli sebebi olarak bu ilişkiler gösterilmektedir. Weisband (2002) İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin dış siyasetini değerlendirdiği kitabında, bu tezi savunmakta ve özellikle 1943–1944 yıllarında Türkiye ile Almanya arasında gerçekleşen ithalat ve ihracatın iki ülkenin dış ticaret hacimlerindeki yüksek paylarına vurgu yapmaktadır. Yazar bu durumu “Almanların Türk malları için çok çekici fiyatlar vermelerine, Almanların Türk ticaret yollarını denetimleri altında tutmalarına ve Türklerin ürünlerini başka yere satma olanaksızlığına, bir de Türk hükümetinin 1940'ta Almanya ile imzalanan anlaşmaya uymaktaki kararlılığına” bağlamaktadır. (Weisband, 2002, s. 84)

Dönem boyunca ortalama ihracat hacmi ise 125 milyon dolar seviyelerinde gerçekleşmiş ve dış ticaret 1939'dan 1945'e kadar toplamda yaklaşık 250 milyon dolarlık bir fazla vermiştir (Boratav, 2009). Fakat dönem boyunca, 1942 yılı hariç, dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine olmasından dolayı bu süreçte ülke reel olarak kaynak kaybetmiştir (Kepenek & Yentürk, 2005).

1.2. Üretim

Dış ticarete, özellikle ithalatta meydana gelen daralmaların, üretim için gerekli olan ara malları ve yatırım mallarında yarattığı kısıntılar ulusal üretimin de (1942 yılı hariç) dönem boyunca aksamasına ve gerilemesine neden olmuştur. Özellikle makine ve hammadde ithalatındaki daralma yurtiçi sanayi üretiminde gerilemelere sebep olmuştur.

Ulusal üretim seviyesinin dönem boyunca düşük seviyelerde seyretmesinin diğer başlıca sebepleri ise, giriş bölümünde de kısaca değindiğimiz gibi, nüfusun aktif işgücünü oluşturan önemli bir kesiminin orduya alınarak üretimden zorunlu olarak çekilmesi,⁴ üretken yatırımlara dönüşme potansiyeline sahip devlet fonlarının yine mecburi olarak savunma giderlerine ayrılması⁵ ve kredi olanaklarının sağlanamamasıdır (Karaca, 2005; Timur, 2008). İçsel ve dışsal tüm bu etmenlerin sonucunda, 1942 yılı hariç, dönem boyunca hem tarım hem de sanayi kesimlerinde üretim düzeyleri sürekli düşüş göstermiştir.

Tarımsal üretime ürün bazında bakıldığında, dönem boyunca buğday üretimindeki düşüşün yaklaşık ortalama %9 olduğu gözlenirken, sınaî üretime hammadde niteliği taşıyan tütün ve pamuk gibi tarımsal ürünlerin üretim düzeylerinde ciddi bir değişme gözlenmemiştir. Özellikle buğday üretimindeki daralma, tüketim malları ithalatının da daralmasıyla birlikte, kentsel kesimlerin ve büyük bir ordunun doyurulması sorununu ortaya çıkarmıştır.

Savaş, planlı kalkınma çabasına da son verdirtmiş, savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınaî yatırım planları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması yüzünden tümüyle ertelenmiştir. Sanayi ancak savaşın zorunlu kıldığı birkaç alanda gelişebilmiştir: ordunun giyim ihtiyacını karşılayan dokuma sanayi ve demir-çelik gibi stratejik hammaddelerin üretimi gibi. Bunun dışında sanayileşme duraksamış ve 1939–45 arasındaki üretimin yıllık artışı %2,5 çevresinde kalmıştır (Cem, 2009).

Tarım ve sanayi kesimlerindeki daralmalara karşılık, savaş yıllarında, hizmet sektörü giderek genişlemiş ve milli gelirin yarısına yakını bu sektörde oluşmuştur. Dönem boyunca yaşanan yüksek fiyat artışları dikkate alındığında bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Yatırılabilir kaynaklar, kısa dönemde aşırı kâr getiren hizmet kesimlerine yönelmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz kısıtlardan ötürü dönem boyunca sermaye birikimi de düşmüştür. Bu düşüş, dönem boyunca iktisadi gelişmedeki gerilemenin bir göstergesi olmakla birlikte savaş sonrası döneme etkileri bakımından da dikkate alınması gereken bir eğilimdir.

Daralan üretim ve üretim potansiyelinin bir diğer etkisi dönem boyunca vergi gelirlerinin de daralmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum kamu giderlerinin finansmanını çıkamaz sokmuş, hükümetlerin zaman zaman karşılıksız para arzlarını kaçınılmaz hale getirmiştir.

⁴ Ülke nüfusunun yüzde 10 kadarı üretim alanından çekiliyor ve pazara intikal eden tarım ürünlerinin tüketicisi haline geliyordu. Bu özellikle Türkiye gibi tarımsal üretimin ancak yüzde 35'ler düzeyindeki bir kesiminin pazara intikal ettiği bir ülkenin ekonomik dengelerinde önemli sorunlar yaratıyordu. (Tekeli, 2001)

⁵ Bütçeden milli savunmaya ayrılan pay 1938–1939 yıllarında %44'e kadar çıkmış, bu oran savaş içinde daha da çıkacaktır. (1940'ta %53'ü, 1941'de %55'i, 1942'de %54'ü, 1943'te %52'si, 1944'te ise %51) (Karaca, 2005, s. 29)

1.3. Enflasyon

Yukarıda ana hatları ile özetlediğimiz dönemin genel görünümü, bir enflasyon felaketi için gerekli olan iktisadi zemini fazlasıyla hazırlamıştır. Tekeli (2001)'e göre toptan eşya fiyat endeksi 1938 yılında 1946 yılına kadar dört kattan fazla artmıştır. Bu olağanüstü enflasyonist süreç, bir sonraki bölümde daha detaylı olarak inceleyeceğimiz, dönemin sorumlu hükümetlerinin yine olağanüstü iktisat politikalarıyla şüphesiz kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak alınmaya çalışılan her önlem ve uygulanmaya çalışılan her politika tam tersi sonuçlar doğurarak, hükümetleri yağmurdan kaçarken doluya yakalatmıştır. İstifçilik, karaborsa, vurgun ve spekülasyon bu dönemin tasvirinde kullanılan başlıca kelimeler haline gelmiştir (Özkan ve Temizer, 2009).⁶

İktisat politikalarının artık yetmediği bu gibi noktalarda ise yürürlüğe konan olağanüstü vergi kanunları ile bu ortamın üzerine gidilmeye çalışılmıştır. Ne var ki bu kanunların uygulanması esnasında ve sonrasında ortaya çıkan adaletsizlikler, kanun dışı kazançları bir kesimin elinden alıp başka bir kesime aktarmak dışında pek bir işe yaramamıştır. Uzun vadede bakıldığında ise bu dönemde yaratılan bu servet ve sermaye birikimi, savaş sonrası dönemin iktisadi gidişatı açısından önemli ipuçları taşımaktadır.

2. Dönemin Hükümetlerinin İktisat Politikalarına Genel Bakışı

Ele aldığımız dönemin başlangıcında yönetimde olan Refik Saydam hükümeti, kapsamlı bir müdahale silsilesini temel politika yaklaşımı olarak benimsedi. Bu olağanüstü karışma önlemlerinin sınırlarını çizen ve bir anlamda bu önlemlerin uygulanmasına yasal zemin hazırlayan Milli Korunma Kanunu çıkarıldı. Milli Korunma Kanunu iktidara neredeyse sonsuz yetkiler veriyor ve ticareti dahi devletleştirmekle dönemin hem içe hem de dışa dönük tüccar kesimlerini tehdit ediyordu. Bu kanunun detaylarına daha sonra tekrar dönülecektir.

Bu kanunun çıkarılmasının ardından, hükümet 1940 yılı içerisinde, İthalat-İhracat Birlikleri'ni kurdurarak ithalatçı ve ihracatçıları kontrol altına almaya ve dış ticaretin bir bölümünün kurulacak bazı yeni kamu kuruluşları aracılığıyla yapılmasına dair kararlar almaya başladı.

Bu kararlar doğrultusunda, Ticaret Vekâleti'ne bağlı bir İşe Teşkilatı ve ayrıca Ticaret Ofisi ve Petrol Ofisi kuruldu. Ticaret Ofisi'nin başlıca görevi gıda malları ve diğer zorunlu tüketim mallarının dış ticaretini, aynı zamanda ülke içindeki ticaretini, tayinlanmasını ve fiyat denetimini yapmaktı. Petrol Ofisi de benzer amaçlar doğrultusunda akaryakıt ve madeni yağların dış alımını ve ülke içindeki dağıtımını yapacaktı. Ayrıca, çıkarılan bir kararname ile Ticaret Bakanlığı'na, dış ticarete fiyat düzenlemeleri yapma yetkisi verildi.

Bu kamu kuruluşuyla birlikte, tarım ürünleri ve özellikle gıda malları üretimi ve tüketimi arasında dengeyi sağlayabilmek ve depolayabilmek için, bütün ticari stok ve pazarlanabilir fazlaların devletin kurumlarına aktarılmasını sağlamayı amaçlayan kararlar alındı.

⁶ Karaborsacılıkla birlikte halkın temel tüketim maddesi olan ekmek ve şeker başta olmak üzere bazı temel gıda maddelerindeki fiyat artışları %400-500'lere ulaşmıştır. (Özkan ve Temizer, 2009, s. 321.)

Hükümet aldığı bu kararlarla savaş yıllarında gıda ve temel giyim mallarının dağıtımında piyasa mekanizmasının yerine geniş kapsamlı bir “dağıtım sistemini” yerleştirmek istiyordu. Bu amaçla, 1942 Mart’ında Dağıtma Ofisi kuruldu. Mayıs ayında, bu Ofis’e bağlı mahalli Dağıtma Birlikleri’nin kurulmasını öngören karar yürürlüğe kondu. Ayrıca, gıda ve temel giyim malları dışındaki malların ticareti de sıkı bir denetim altına alınmaya başlandı. Bütün bu önlemlere karşın hükümet, yaklaşık bir milyon askerden oluşan orduyu beslemek ve kent merkezlerinin gıda, giyim, ısınma gibi temel gereksinimlerini karşılamakta ciddi sıkıntılarla karşılaştı.

Sürekli yayınlanan kararnamelere aldırış etmeden ivmelenen karaborsa ve ihtikâr süreci, hükümetin sıkıntılarını daha da arttırıyordu. Bir yandan temel tüketim mallarında ciddi yokluklar içinde kalan geniş halk yığınları sefaletle itilirken, öte yanda büyük vurgunların vurulması ve haksız kazançların elde edilmesi, İsmet İnönü ve Refik Saydam etrafında toplanan yönetici kadronun bazı kesimlerinin tüccarlar ve büyük toprak ağalarına karşı tavır almalarına yol açtı.

Dönemin Ticaret Vekillerinden Aydın Milletvekili Nazmi Topçuoğlu, 1940 Ağustos’unda, “tacir, ihracatta olduğu kadar ithalatta da memleketin yüksek menfaatlerinin bekçisi olan hükümetin takip ettiği siyasetin sadık mümessili ... olarak çalışmağa mecburdur” diyerek zamanın ikili ticaret anlaşmalarıyla ihracat ve ithalat konu olan mallardan en önemlilerinin devletleştirilmeye çok müsait olduğunu hatırlatıyor ve ithalata dönük tüccar grubunu üstü kapalı tehdit ediyordu.

Başbakan Saydam’a göre hükümet, “tüccar kendi normal yaşamasını kendisi takdir ve temin etmezse”, tüccarın “tamamen toplumun içinde çıkarılması lazım gelen bir unsur olduğuna kanaat getirecekti.”

Başbakan, 1941 yılının ilk aylarında Meclis’te yaptığı bir konuşmada da: “İthalat tüccarlarından şikâyetim var. Vazifelerinin yalnız kendi menfaatlerine inhisar etmediğini, onun fevkinde umumi menfaatin hâkim olduğunu anlatmağa çalışacağım, olmadığı takdirde... ithalatı yalnız devlete inhisar ettirmek teşebbüsüne geçeceğim” diyerek Ticaret Vekilinin bir yıl önce yaptığı üstü kapalı tehdidi dışa dönük tüccar kesimine açık bir biçimde tekrar yöneltti.

Savaş yıllarında yönetici kadronun varlıklı sınıflardan şikâyetinin ve bunlara yönelik tehditlerinin en çarpıcı örneğini ise Cumhurbaşkanı İnönü verdi. İnönü 1942 yılında Meclis’i açarken şöyle dedi:

“Şuursuz bir ticaret havası, haklı sebepleri çok aşan bir pahalılık belası... Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metai yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar... Büyük bir milletin hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadırlar... Ticaretin ve iktisadi faaliyetin serbestliğini bahane ederek milleti soyamak hakkını hiç kimseye, hiçbir zümreye tanımamalıyız.”

Ne var ki, İnönü’nün aynı konuşmasının devamında itiraf etmek zorunda kaldığı gibi “fırsatçılar”, “vurguncular” ve “soyguncular”ın siyasal kadrolar arasında çıkar bağları ile ilişkili oldukları gruplar da vardı. Milletvekillerinin bir kısmı da “bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayanlar”ın arasındaydı.

Refik Saydam'ın 1942 Temmuz'unda ani ölümünden sonra kurulan yeni Saraçoğlu hükümeti ise savaş yıllarında ekonominin yönetilmesi konusunda, Saydam'ın hükümetine tamamen zıt, "piyasacı" bir yaklaşım benimsedi.

Refik Saydam hükümetinde yer alan birçok bakanın Saraçoğlu hükümetinde de yerlerini korumalarına rağmen, iktisat politikaları çizgisindeki bu keskin değişiklik, 1940–1942 arasında yürütülen politikaların, siyasal kadronun kendi içinde bile tam olarak sindirilmediğini yansıtıyordu. Bu durum göz önüne alındığında Milli Şef İnönü yukarıdaki tespitinde haklı görünmektedir.

Saraçoğlu hükümeti, devletin tarımsal üretim üzerindeki denetimini gevşetti. Gıda mallarında özel ticarete izin verdi. Ekonomiye piyasa mekanizmasıyla yön vermek amacıyla, ticaret sektöründe fiyatların piyasada belirlenmesine yeniden izin verildi. Bunun sonucunda fiyat artışlarında ani ve aşırı bir yükselme oldu. 1942'den 1943'e geçerken durum şiddetli bir biçimde görüldü.

İktisat Vekâleti'nin toptan eşya fiyatları endeksi 1938'de 100'den Haziran 1942'de 164'e çıkmışken 1943 Temmuz'unda 715'e sıçradı.

Ekonominin savaş yıllarındaki dengesini piyasa mekanizması ile sağlamak amacıyla çalışmalarına başlayan Saraçoğlu hükümeti, fiyatlardaki bu fırlayış karşısında olağanüstü yeni vergi kanunlarını Meclisten sırasıyla geçirmeye girişti.

Yönetici siyasal kadroyla yerli varlıklı sınıflar arasındaki ilişkileri daha da bozan, CHP'nin dayandığı toplumsal taban açısından büyük çalkantılara yol açan bu kanunların başında 1942 Varlık Vergisi ve 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunları geliyordu. Bu kanunlara son bölümde değinilecektir.

2.1. Refik Saydam Hükümetinin İktisat Politikaları

25 Ocak 1939 ile 3 Nisan 1939 tarihleri arasında siyasi iktidar olan "birinci" Refik Saydam hükümetinin, hükümet programında hedeflenen iktisadi politikalar şu şekildeydi:

"Maliyemizin ana prensibini, Cumhuriyet devrinin ilk olarak memleketimizde temin ve itina ile muhafaza ettiği hakikî ve samimi manası ile denk bütçe esası teşkil edecektir...

Her vesile ile çiftçi ve köylü vatandaşlarımızın vergi yükünü tahfif ve köylerimizin iktisaden süratle kalkınmasını temin etmek ve hayat ucuzluğuna matuf tahfifleri iktisadi kaidelerinin salim istikametlerinde mütemadiyen tahakkuk ettirmek en samimi emellerimiz arasındadır. Milli paramızın fiili istikrarını korumak başlıca umdemizdir.

Demiryolu inşaatı Cumhuriyet devrinin çizdiği büyük program dairesinde devam ettirilecektir...

Devletçilik prensibine dayanan mevzularda faaliyetimiz, ihtiyaçları, ehemmiyetlerine ve bu bapta imkânlarla göre sıraya koyarak temin etmek ve Devletin iktisadi teşekküllerinin işlemlerini ve bunların üzerindeki kontrolleri kuruluşlarındaki maksada cevap verecek şekilde ve şartların müsaadesi nisbetinde tekemmül ettirmek yolunu takib edecektir..." (Erdilek, 1984, s. 980)

Bu hükümet programı içerisinde, savaşa yönelik yapılan herhangi bir hazırlıktan bahsedilmemesi bu konudaki önemli bir zaafı da aslında ortaya çıkarmaktadır (Aydemir, 2000). Hâlbuki artık savaşın çıkmasının kaçınılmaz olduğu ve bunun çok kuvvetli işaretlerinin bulunduğu daha öncelerden sezilmiştir (Kuruç, 1987). Savaşa karşı iktisadi herhangi bir önlemin alınmamış olması şaşırtıcı olmakla birlikte, kimi yazarlarca bu durum ağır bir şekilde eleştirilmekte, savaş başladıktan sonra ekonomide yaşanan sıkıntılardan tamamen bu tedbirsizlik durumu sorumlu tutulmaktaydı. Ancak bazı yazarlar da geline bu noktada yaşananların tek parti siyasasının kaçınılmaz bir sonucunu olduğunu ve dolayısıyla savaşın sadece bu durumun tuzu biberi olduğunu iddia etmektedirler.

Birinci Saydam hükümetinin iktisadi politika hedeflerini çizen yukarıdaki hükümet programı, 1930–1939 döneminin özellikle son bölümlerinde takip edilen politikaların devamı niteliği ve dileğinde olup birinci hükümetin ömrüyle paralel olarak da kısa vadeli bir perspektif çizmektedir.

Ne var ki Refik Saydam başkanlığında kurulan ikinci hükümetin programında da iktisat politikalarından ziyade dış siyaset meseleleri önemli bir yer tutmuştur. Savaşın ne demek olduğunu önceki deneyimlerinden bilen tecrübeli bir siyaset kadrosunun yönetimde olması, hükümetin tüm enerjisini ve mesaisini savaşa girmemek için verilen çabalara sarf etmesine neden olmuştur. Çünkü savaşın dışında kalmak özellikle Cumhurbaşkanı İnönü ve etrafındakiler için ülkenin felakete sürüklenmemesinin ön koşuludur.

Refik Saydam hükümetinin ekonominin kontrolünü sağlama çalışmalarında yine de çok geç kaldığını söylemek yanlış olur. Hükümet, ilk bölümde de bahsettiğimiz gibi, 1940 yılının başından itibaren sıkı bir kontrol mekanizmasını uygulamak için zorunlu hukuki yetkileri Meclis'ten geçirmiş ve bu mekanizmayı işletmek için kullanacağı kamu kurumlarını oluşturmuştur.

Hükümet, öncelikle önemli tarımsal ürünleri piyasa fiyatlarının altında fiyatlardan devletçe satın alınması yolunu izlemiştir. Bu durum özellikle büyük toprak sahibi çiftçilerin ürettikleri tarımsal ürünleri yapılan denetimlerden kaçırarak istiflemelerine ve karaborsada iş yapan tüccarlara yüksek fiyatlardan satmalarına sebep olmuştur.

Bir diğer sistem de yine ilk bölümde kısaca değindiğimiz gibi bazı temel ihtiyaç mallarının dağıtım sisteminin devletçe yapılmasıdır. Bu sistem kullanılarak kentli nüfusun birincil ihtiyaçları olan buğday ve kömür büyük kentlerde karneye bağlanarak dağıtılmış; pamuklu dokuma ise serbest piyasa fiyatlarına yakın fiyatlarla satılmıştır. Devlet pamuk alım fiyatları düşük tespit ettiği için ortaya çıkan yüksek tekstil kârları, kamu mali kesimi için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Ancak bu kârlardan, devletin yanı sıra özel sektör de aynı biçimde yararlanmıştır. Yine şekerde de devlet yüksek kârlar sağlamıştır.

Bu dönemde bazı temel ara-mallarının dağıtımının da bizzat devletçe yapılmasına girilmiştir. Özel ticarete bırakılan alanlarda ise, Milli Korunma Kanunu'nun öngördüğü polisiye tedbirlerle fiyat kontrolleri uygulanması kararlaştırılmıştır (Kazgan, 2008).

Boratav (1982, s. 222)'ye göre Refik Saydam hükümetinin bu sistemi ne kusursuz işlemiştir ne de tamamen iflas etmiştir. Ordunun ve büyük kentlerin ihtiyaçları bir şekilde giderilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz büyük toprak sahipleri örneği gibi kontrol uygulanan her alanda karaborsa oluşumunun, istifçiliğin, fatura ticaretinin, hava parasının ve zorunlu olarak rüşvet ve nüfuz ticaretinin ise önüne geçilememiştir.

Saydam döneminde bu çevreleri rahatsız eden tek uygulama MKK değildir. Bunun yanında Maarif Vekili Hasan Âli Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un liderliğinde kurulmaya başlanan Köy Enstitüleri de bu rahatsızlığın sebepleri arasında sayılabilir (Karaömerlioğlu, 1998).

2.2. Şükrü Saraçoğlu Hükümetinin İktisat Politikaları

Refik Saydam'ın ölümünden sonra 9 Temmuz 1942'de göreve başlayan birinci Saraçoğlu hükümetinin hükümet programında yapılan değerlendirmeler ve hedeflenen iktisadi politikalar, başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından Mecliste şu şekilde açıklanmıştır:

“Dâhili politikamızın en mühim cephesi iktisadî cephedir ve bu iktisadî cephenin en hararetli köşesi de iâşe meselesidir.

Bugünkü sıkıntılar bilhassa iâşe etrafında toplanmıştır ve hepsi muvakkat e geçici ve harple beraber nihayet bulacak ârizalardır.

Bütün dünya ile beraber bütün komşularımızın harb içinde olduğunu ve istihsalde çalışan yüz binlerce gencimizin silah altında bulunduğunu göz önünde tutan Hükümet bu darlığı biraz da tabîî bulmaktadır.

Bundan evvel benim ve on arkadaşımın dâhil olduğu Hükümet, memlekette hayat pahalılığına ve iktisadî buhranlara manî olmak için verilen selâhiyetlere istinaden birçok sert kararlar aldı ve onları sıkı bir gayretle tatbikata başladı. Fakat aradan günler geçtikçe, bu kararların matlup neticeyi vermeyeceği, yapılan şikâyetlerden tespit edilen fiyatlarla birçok malların ve gıda maddelerinin bulunmamağa başlamasından ve yapılan tetkiklerden anlaşılmamağa başladı. Onun için yeni Hükümet hemen işe başlayarak bu sert tedbirleri yumuşatmağa, yer yer kaldırmağa ve yer yer değiştirmeğe karar verdi ve tedbirlerin iktisadî olmasına daha çok bel bağladı. Tuttuğumuz bu yolda fiyatlar, kendisiyle mal tedariki imkân haricine çıkan resmi fiyatların tabiatıyla üstüne çıkacak ve fakat herhalde kara pazar fiyatlarının dununda kalacaktır. İlk işe, en mühim gördüğümüz hububattan başladık.

Bu sıkışık yılda, huzurunuzda şükranla yadetteği vazife bildiğim yüz kusur bin tonluk İngiliz hububat yardımına rağmen gayet sert ve sıkı tahdidi tedbirler aldık ve Türk ırkının başlıca gıdası olan ekmeği çok küçülttük. Bütün bunlara rağmen ekmek darlığını ve sıkıntısını hala bertaraf edemedik. Bu hesaplar da göstermektedir ki, yalnız buğdayda 250 bin tonluk açığımız vardır.

Hariçten buğday tedariki için bilhassa Amerika'ya müracaat ettik. Amerika Hükümeti 45 gün içinde on beş bin ton buğdayı kendi vasıtası ile tedarik etmeyi süratle vaat ettiği gibi, nakil vasıtası tarafımızdan tedarik edilmek şartıyla istediğimiz kadar buğday vermeyi kabul ettiğini bildirdi.

Biliyorsunuz ki malzeme ve mamul maddeler ihtiyacımızı temin etmek için Almanya ile yüz milyon marklık kredi mukavelesi imzalamıştık. Elyevm bir heyetimiz bu krediyi işletmek için

Berlin’de bulunuyor. Heyetimize ve işlerimize gösterilmekte olan kolaylıklar için teşekkür etmeyi vazife bilirim.” (Erdilek, 1984, s. 982)

Bu açıklamada en dikkat çekici taraf, dönem içinde şimdiye kadar çekilen sıkıntıların ve darlıkların Saydam hükümetine göre daha tabii bulunması ve Saydam hükümetinin bunlara karşı aldığı sert kararların istenen sonuçları vermediğinin Saraçoğlu tarafından eleştirilmesidir. Bu eleştiriden hareketle Saraçoğlu yeni kurduğu hükümetinin yönünü de açıkça göstermektedir: “piyasa”.

Seçim döneminden sonra İnönü tarafından bir kez daha hükümeti kurmakla görevlendirilen başbakan Şükrü Saraçoğlu’nun 15 Mart 1943’te göreve başlayan ikinci hükümeti için açıkladığı hükümet programı, birinci hükümet döneminde yaşanan iktisadi gelişmeleri değerlendirmesi ve birinci hükümet boyunca uygulanan politikaların bir öz eleştirisi niteliğinde olması bakımından önemlidir:

“Harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya bulunuyordu: İaşe sıkıntısı, para sıkıntısı.

Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir karapazarın memlekete yerleşmesine sebep oldu.

Bunun üzerinde herkeste, eğer biraz serbestlik verilecek olursa her şeyin daha iyi olacağı kanaati hüküm sürmeğe başladı. Bunu da tecrübe ettik. Bu usul de bizi bilhassa yiyim ve giyim maddelerinde bir fiyat yarışı ile karşı karşıya bıraktı.

O zaman meseleyi biraz daha yakından tetkik ederek gördük ki, bütün bu darlıklarda harbin, ihtikarın hissesi kadar diğer hadiselerinde de hissesi vardır.

İşte bütün bu vaziyetleri yakından tetkik eden Hükümet, yeniden birçok kararlar aldı. Bu kararlara göre, mücadeleyi en ufak köye ve cephelere kadar teşmil, beklenen neticeyi veremeyeceği için cepheyi kısaltmak ve kuvvetimizi dar sahada daha müessir kılmak icabediyordu.

Yine bu kararlara göre, darlığın en müessir ilacı istihsalı çoğalmak ve saklı malları meydana çıkartmak olduğu için, fiyatların artmasında fayda görülmüştür.

Yine bu kararlara göre, istihsalın bir kısmı devletçe tayin edilen fiyatla devlete satılmak icabediyordu.

Yine bu kararlara göre, Hükümet bu muayyen fiyatla alınan malları mahdut ve muayyen bir sahaya tahsis etti. Bunları evvela ordunun, saniyen dar ve mahdut gelirli vatandaşların ihtiyaçlarına tahsis eyledi ve geri kalan miktarla da tanzim satışları yapmayı düşündü ve böylece başlı başına bir program vücut buldu.

Bir taraftan ordunun her gün artan yüksek masraflarının ne vakit hitam bulacağının belli olmaması, diğer taraftan da Merkez Bankası’nın yükselen emisyon miktarı hep bir arada göz önüne getirilecek olursa Hükümetin ne kadar sert bir darlıkla karşı karşıya kaldığı anlaşılır. İşte bu darlık karşısında çalıştık, çabaladık ve tesirli bir tedbir bulduk. Varlık vergisi. Bu vergi

bugüne kadar hazineye 225 milyon lira verdi. Bu vergi sayesinde ufuktaki bulutlar dağıldı. Bu vergi sayesinde maliyemiz genişledi. Hesapsız ve zararlı sarfolunan birçok para, yerinde olarak, pazardan çıkarıldı. Emisyon miktarı arttırılmadı.

Ziraat sahasında bizi dört gözle bekleyen en esaslı kanun köylüyü toprak sahibi yapacak kanundur. Meclisin bu işi behemahal halledeceğine kani olduğumuz gibi bu işin hallinden birkaç ene sonra da Türk yurdunun her köşesinin ileri insanlar yuvası halini alacağına eminiz.” (Erdilek, 1984, s. 983-984)

Bu hükümet programında Saraçoğlu iki temel sıkıntının özellikle altı çizmiştir: iâşe sıkıntısı ve para sıkıntısı (Erdilek, 1984). Bu sıkıntılara karşı alınan Saydam-tedbirlerinin ise sadece karaborsanın oluşmasını sağladığı ise tekrar hatırlatılmaktadır. Daha sonra, özellikle birinci Saraçoğlu hükümetinin göreve gelir gelmez bu tedbirleri gevşetme stratejisinin sonucu olarak gıda ve giyim mallarında fiyatların yine olağanüstü arttığı ise açıkça itiraf edilmektedir. Ancak Başbakan Saraçoğlu bu itirafı yaparken bile fiyatların artmasının stoklanan malların piyasaya hemen sürüleceği beklentisini taşımaktadır. Bu beklenti piyasa mekanizmasının çalışacağı dair olan inancın bir göstergesi olarak nitelenebilir.

Bu açıklamadaki önemli ikinci nokta ise Saraçoğlu’nun “çalıştık, çabaladık ve tesirli bir tedbir bulduk” diye övünerek bahsettiği Varlık Vergisidir. Bu vergi sayesinde bir takım mali sıkıntılarda rahatlamının gerçekleştiğini söyleyen başbakan, toplanan vergi miktarının ne kadar olduğunu telaffuz etmekle birlikte konu hakkında daha fazla detay vermemektedir.

Açıklanan ilk hükümet programında öngörüldüğü gibi Saraçoğlu hükümetinin göreve başlamasıyla birlikte sıkı kontrol politikalarının gevşetildiğini görüyoruz. Bu gevşetmede, 1942’nin iyi bir mahsul yılı olacağını ve bu yüzden serbest bırakılsa dahi hububat fiyatlarının fazla artmayacağı tahminini yapan hükümet ilk olarak “%25 kararı” diye bilinen bir karar aldı.

Bu kararla, ordunun ve büyük kentlerin ihtiyacını karşılaması beklenen ve artan fiyatlarla devlet tarafından satın alınacak mecburi oranların dışında hububat ticareti serbest bırakılıyordu. Ancak bu kararı alırken Saraçoğlu hükümetinin göz ardı ettiği nokta, sınırları belli de olsa serbest bırakılan ticaret ile birlikte tarımsal üreticinin üretimini fiilen devlete aktarmasının, yüksek fiyat veren tüccarlarla birlikte imkânsız hale gelmesiydi.

“%25 kararı” çiftçinin eline geçen fiyatlarda 1942 ve 1943 yıllarında önemli artışlara yol açmış ve bu artışlar daha da aşırı tüccar kârları doğurarak tüketiciye yansımıştır. Büyük kentlerin devletçe iâşesi tehlikeye girmiş ve ancak yüksek fiyatlı kaçak hububat ticaretiyle durum kurtarılmıştır. 1943 yılında gazeteler, “Konya’da buğday 30 kuruşa satılırken, İstanbul’da ancak 200 kuruşa ve kaçak olarak un bulunmasını normal görenler” i manşetleri taşımışlar ve bunlardan şikâyet etmişlerdir. Şevket Süreyya ise “%25 kararı”ndan sonra, buğdayın serbest fiyatının 13,5 kuruştan yüz kuruşa doğru yol aldığını ifade ediyordu.

Bu gelişme sadece hububat alanında olmadı. Saydam hükümeti döneminde 85 kuruş olan zeytinyağı fiyatlarının 350 kuruşa çıktığı ve aynı anda daha önce 85 kuruştan toplanmış 16.000 tonluk bir stokun da yeni fiyatlarla satışının serbest bırakıldığı da söylenmektedir. Bu türden bir operasyonun tüccara kazandıracağı kârı tahmin etmek güç değildir.

Üstelik bu gelir artışları belli ölçüde meşrulaştığı halde, bu dönemde bu kazançları vergileyecek etkin bir sistem yoktur. Ayrıca, hükümetin alım fiyatlarında da meydana gelen artışlar, ordunun ve büyük kentlerin resmi yollardan iâşesinin maliyetine de arttırmakta ve bütçeyi baskı altına almaktadır. Yeni baştan çiftçiye yüklenmeden, üstelik para arzını, dolayısıyla enflasyonist gelişmeleri frenleyeceği umulan olağanüstü bir vergiye başvurmak Saraçoğlu'nun bizzat kendisi tarafından kaçınılmaz görünüyordu. Temel hedef olarak, ticaret burjuvazisinin, fakat bu burjuvazinin özellikle belli kesimlerinden alınan Varlık Vergisi böyle doğdu (Ökte, 1951). Çok kaba hatlarıyla bakıldığında bu vergi, %25 kararı ile büyük çiftçiye ve aracı tüccara intikal eden büyük kazançları, kısmen aynı tüccardan, fakat daha ziyade dış piyasalara dönük İstanbul burjuvazisinin sırtından finanse etti.

Nihayet, 1944 yılından itibaren uygulanmaya başlayan ve varlık vergisinin tarım kesimindeki paraleli olan Toprak Mahsulleri Vergisi ile, yine köylü-çiftçi kesime dönülmektedir. Varlık Vergisi kadar kamuya gelir yaratmayan bu vergiyi, Çiftiği Topraklandırma Kanunu ile birlikte, toprak çıkarlarına karşı CHP'nin radikal kanadında doğan yeni eğilimlerin bir belirtisi olarak görmek yerinde olur (Keyder ve Pamuk, 1985). Tek parti hükümetinin bu hamleleri savaş bitiminde CHP içerisinde gerçekleşecek olan birtakım parçalanmaların da temel sebeplerini teşkil etmiştir.

3. Politika Aracı Olarak Kanunlar

Bu bölümde, 1940–1945 yılları arasında çıkartılan başlıca kanunlara değinilecektir. Olağanüstü nitelikler taşıyan bu kanunlar dönem boyunca hayata geçirilen iktisadi politikaların hazırlanması ve uygulanması aşamalarında önemli yer teşkil etmişlerdir. Bu kanunlar dönem boyunca, sırasıyla, Milli Korunma Kanunu başta olmak üzere, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve son olarak da Çiftiği Topraklandırma Kanunu olarak sıralanmaktadır.

3.1. Milli Korunma Kanunu (1940)

Bu dönemde iktisat politikalarının dayandığı en önemli yasal dayanak şüphesiz ki Milli Korunma Kanunu'dur. Bu kanunu referans alarak çıkartılan kararnameler de dönem boyunca kanuna bağlı olarak uygulanan iktisat politikalarının amaçlarını ve fiilen nasıl uygulandıklarını anlamak bakımından önemlidir.

Kanunun gerekçesinde, savaşın iktisadi zorlamaları belirtilmekte ve olayların, her seferinde ayrı kanunlarla tedbir alınmasına imkân verilmeyecek kadar hızla gelişmesi ihtimali bulunduğu için, hükümet "Meclisten ahvalin istediği salâhiyetleri vermesini rica etmektedir" denilmektedir (Boratav, 1982).

Savaş ekonomisinde hükümeti geniş yetkilerle donatan bu kanun, birkaç aşamalı ön hazırlıklar içerisinde eski Kadro'culardan bazıları tarafından hazırlanmıştır. Recep Peker'in başkanlığındaki bir komisyon tarafından son şekli verilen yetmiş iki maddelik Milli Korunma Kanunu, 18 Ocak 1940 tarihinde, Meclis'teki yoğun tartışmalardan sonra kabul edilerek kanunlaştırılmış ve 26 Ocak 1940 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanmıştır. MKK, 1940–1945 yılları arasındaki 6 yılda 4 kez değiştirilmiş bu değişikliklerden üçü Saydam, biri Saraçoğlu Hükümeti tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu kanunu uygulama yetki ve görevi, durumu ilan etmek ve TBMM'ne bildirmek şartıyla, Bakanlar Kuruluna verilmiştir. Ayrıca Bakanlar Kurulunun verilen bu geniş yetki ve görevlerin sadece olağanüstü hallerde kullanabilmesi şartı getirilmiştir. Kanunda belirtilen olağanüstü haller şunlardır:

- Genel ya da bölgesel seferberlik.
- Devletin bir savaşa girme olasılığı.
- Türkiye'yi ilgilendiren devletler arasındaki bir savaş.

Kanuna göre hükümet, üretimi denetlemek ve düzenlemek, çalışma yükümlülüğü koymak, üretim mallarına belli bir kâr haddi koyarak satın alabilmek, gerekli görülen malları stoklamak, mallara değer karşılığı el koymak, çalışma saatlerini üç saate kadar artırmak, tüketim malları üzerinde sınırlama yapmak, tarımsal malların alımını gerçekleştirmek, fiyatlarını denetlemek, kira bedelini dondurmak gibi yetkilerle donatılmıştır. Milli Korunma Kanunu'na uyulmaması halinde çeşitli hapis cezaları öngörülmüştür. Bu cezaların ertelenmesi de engellenmiştir.

Ayrıca kanun, 1936 yılında verilen bazı temel hakları (ki bunlar işçi haklarıdır) ortadan kaldırmakla işe başlar. Devlet, özel işletmelerin beklenen üretim amaçlarına ulaşabilmesi için gerekli işçi kadrosunu ve öteki personeli sağlayacaktır.

Bunlara ek olarak, devlet vatandaşlara ücretli iş mükellefiyeti yüklenebilecektir. İşçi ve müstahdemler, işlerini makul bir mazeret olmaksızın habersizce bırakamayacaklardır. Bu biçimde zorla çalıştırılanlara, emsaline uygun normal bir ücret ödenecektir. İş Kanunu'nun küçükler ve kadınlarla ilgili hükümleri, sınaî müesseselerinde uygulanmayacaktır. Bir başka deyişle bu, kadın ve çocukların çalışmasıyla ilgili bazı hükümler askıya alınması anlamına gelmektedir. İşçilerin işlerinden ayrılmalari yasaklanmış ve zorunlu çalışma esası getirilmiştir. 25 no'lu kararnameyle (işçilerin haftada bir gün izin yapma hakkı mahfuz kalmak şartıyla) tüm işyerlerinde hafta sonu tatili kaldırılmıştır. 20 Mayıs tarihli kararname ile darphane, damga matbaası, tüm iplik fabrikalarında ve işyerlerinde günde üç saate kadar fazla mesai yapılmasına izin verilmiştir. Çalışabilir durumdaki bir çiftçi, kendi işi yüzüstü kalmamak şartıyla ikametgâhından azami 15 km mesafedeki özel veya devlete ait çiftliklerde uygun bir ücretle çalıştırılmakla mükellef tutulabilir (Boratav, 1982).

Zorla çalıştırılan ırgatların kaçması halinde de diğer işçilerin kaçmasında uygulanan hükümler uygulanacaktır. Yani kanundaki mecburiyetlerin ve mükellefiyetlerin ihlali, cezai müeyyidelere bağlanmıştır.

Maden ocakları civarında yaşayan köylüler, belirli bir süre madenlerde çalışmakla yükümlü tutulacaktır. İlk olarak Zonguldak kömür havzasında mecburi iş mükellefiyeti konulmak suretiyle uygulamaya geçilmiştir. Bunun dışında, ücretli iç mükellefiyeti, Bayındırlık Bakanlığının yol, köprü, meydan ve iskele inşaatlarında ve Etibank'a bağlı bazı linyit işletmelerinde (Soma, Değirmisaz ve Tavşanlı) uygulanmıştır.

Ayrıca işçiler, aynı kanuna dayanan birçok koordinasyon kararları gereğince fazla mesaiye de tabi tutulmuşlardır. Bu kararlar Tekel İdaresini, Sümerbank'a bağlı fabrikaları, Elektrik, Tramvay ve Tünel işletmelerini ve şeker fabrikalarını kapsamı içine almıştır. 1936 tarihli İş

Kanunu da fazla mesaiye imkân veriyordu. Fakat bunu senede en fazla 90 gün ile sınırlıyordu. MKK bu sınırı kaldırmıştır.

3 Nisan 1944 tarih ve 4648 sayılı kanunla, ücretli iş mükellefiyetine tabi olan kişileri işyerlerine sevk için, zabıta kuvveti kullanılabilir. Sevk sırasında kaçanların yakalanıp yeniden sevkleri için yapılan giderler, bunları çalıştıracak kurum tarafında ödenmekle birlikte, ilgili kurum bu giderleri işçilerin ücretlerinden taksitle kesebilecektir. Çalıştığı işi meşru bir mazereti olmaksızın bırakan işçiler, zabıta kuvvetleriyle yakalanıp işyerlerine gönderilecek ve sevk gideri işçinin ücretinden kesilecektir. Devlet belirli işler için bu yetkiyi ticaret ve esnaf odalarına (yani işverenlere) devredebilecektir.

Kanun; ücretli iş yükümlülüğü, çalışma süresinin uzatılması ve ücret sınırlaması gibi işgücünü denetleyen bu hükümlerin yanı sıra; sermayeye karşı da, hükümetlere, özel işletmelere geçici el koyma, ithalatta ve iç ticarete azami, ihracatta asgari fiyatları saptama, temel malların vesikayla dağıtılması gibi geniş yetkiler vermektedir. Kanuna göre: hükümet, özel sanayi kuruluşları için üretim hedefleri tespit etmeye yetkiliydi; yatırım planlarını onaylamama hakkı vardı, fabrikalara ve madenler el koyabilir, bütün piyasalardaki fiyatları kontrol edebilir ve bazı malların ticaretini millileştirebilirdi.

Kanun, hükümete sanayi ve maden kurumlarının neyi ve ne miktarda üreteceğini tespit hakkı vermektedir. Gerekli yatırımlar, hükümet müsaadesi ve denetimi altında yapılacaktır. Hükümet, tedbirlerine ayak uyduramayan kurumlara, uygun bir tazminat karşılığında el koyacak ve işletebilecektir. 1942 tarihli bir tadil kanunu ile herhangi bir şarta tabi olmadan, görülen lüzum üzerine, sanayi ve maden işletmelerine devlet el koyabilecektir.

Bütün taşıtlar, devletçe konan azami fiyatlarla istenen yerlerde çalıştırılabilir. Devlet, gerekirse, bu taşıtları satın alabilecek, iç ve dış ticarete fiyat kontrollerine gidebilecektir. Yine devlet, birçok halde piyasaya, özellikle tarım ürünleri piyasasına, fiilen alıcı olarak girebilecek ve belli durumlarda bizzat ithalat yapabilecek, ihtiyaç duyulan maddelere, değerini ödemek suretiyle, el koyabilecek ve kar almaksızın, ihtiyacı olan kurumlara dağıtabilecektir. Devlet, bu malları toplama, gönderme ve dağıtma işleri ile de fiilen uğraşabilecektir.

Milli Korunma Kanunu'nun geçirmiş olduğu bazı değişiklikler şunlardır:

a) 3954 sayılı ve 25.12.1940 Tarihli Değişiklik:

İşçilerin çalışma şartları ve tatilleri ile ilgili hakları daha da kısılmakta ve haftada bir gün tatil hakkının tamamen kaldırılması da mümkün kılınmaktadır. Lüzum görüldüğü takdirde özel taşıtları devlet satın alabilmekte ve böylece devletleştirme imkânı ulaştırma sektörü için de söz konusu olabilmektedir.

b) 4180 sayılı ve 30.11.1942 Tarihli Değişiklik:

Hükümetin her tür sanayi ve maden işletmesine el koyarak bizzat işletmesi herhangi bir sınır ve şarta bağlı tutulmaksızın sadece görülen lüzuma bağlanmaktadır.

Belirli maddelerin tüketim, satış ve imalinin biçim ve miktarını tayin etmek yetkisi daha da arttırılmaktadır.

c) 4648 sayılı ve 3.8.1944 Tarihli Değişiklik:

İşgücü arazi üzerindeki sınırlayıcı hükümleri daha da ağırlaştırmaktadır. Buna göre ücretli iş mükellefiyetine tabi olan kimseleri iş yerlerine sevk için zabita kuvveti kullanılabilir. Sevk sırasında kaçanların yakalanıp yeniden sevkleri için yapacakları masraflar, bunları çalıştıracak kurum tarafından ödenirse de, işletme bu masrafları daha sonra ilgili işçilerin ücretlerinden taksitle keser. Çalıştığı işi meşru bir mazeret olmaksızın terk eden işçiler de zabita kuvvetleri tarafından yakalanıp işyerine sevk edilir; bunların sevk masrafları da ücretlerinden kesilir. Ayrıca hükümete azami ücretleri tespit etme yetkisi verilmektedir. Hükümet belirli işler için bu yetkiyi ticaret veya esnaf odalarına (yani işverenlere) devredebilir. Tarımda mecburi çalışma hallerinde 15 km'den uzak yerlerde çalışmak mümkün kılınmaktadır. Cebren çalıştırılan ırgatların kaçması halinde de diğer işçilerin kaçmasında uygulanan hükümler uygulanacaktır. Ancak, mecburi iş mükellefiyeti tarımda 1.5 ayı geçmemektedir.

Savaş yılları boyunca, MKK'nın, dönemin şartları ve iç siyasi yapının tek partili bir sisteme dayanması dolayısıyla hükümetlere çok geniş yetkiler vermesi yadigarınamamalıdır. Ancak bu kanun savaş sonrası hükümetlerinin de eline böyle bir yasal araç vermesi bakımından önemlidir. Nitekim savaş sonrasında DP hükümeti de bu kanundan zaman zaman yararlanmıştır. 15 Haziran 1960 tarihi itibarıyla bu kanun yürürlükten tamamen kaldırılmıştır.

3.2. Varlık Vergisi Kanunu (1942)

Saraçoğlu hükümetinin piyasacı bir yaklaşımla göreve başlaması sonrası aldığı “% 25 kararı” ile birlikte daha da artan enflasyon, kentsel kesimlerin ve ordunun işe sorunları ve dolayısıyla sürekli artan kamu giderlerinin mevcut gelirlerle karşılanamamasını sonucunu doğurmuştur. Savaşın başlamasından 1942 yılına dek geniş halk yığınlarına yüklenen vergilerle denkleştirilmeye çalışılan kamu bütçesi açıkları artık bu vergi gelirleriyle sürdürülemez bir hal almıştır.

Başbakan Saraçoğlu, enflasyonla mücadelede ve artan ihtiyaçların giderilmesi için gerekli olan fonun sağlanmasında tek çareyi savaş yılları boyunca yüksek miktarda haksız kazanç elde eden ticaret ve büyük toprak sahipleri kesimlerine yönelmekte bulmuştur. Bu çareyi de bir kereye mahsus, miktarı tamamen komisyonların takdirine bağlı, bütün itiraz yolları kapalı ve çok kısa bir ödeme süresi olan bir vergi tasarısı ile somutlaştırmıştır. Her ne kadar en önemli üç matrah olarak tüccarlar, emlak ve akar sahipleri ve büyük çiftçiler gösterilmiş olsa da Başbakan Saraçoğlu'nun tasarladığı bu verginin en önemli hedefi ise sadece azınlıklar olmuştur.

Bu hedefi Başbakan Saraçoğlu, 5 Ağustos 1942 günü TBMM'de okuduğu hükümet programında gittikçe artan fiyatlardan ve alınacak ekonomik tedbirlerden bahsederek sözlerini şöyle tamamlayarak açıkça belirtmiştir:

“Arkadaşlar biz Türküz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal (en az) o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Bizde imtiyazlar ve sınıflar asla mevcut olmadı... Biz ne sarayın ne sermayenin ne de sınıfların saltanatını istiyoruz. İstedığımız sadece Türk milletin hâkimiyetidir.”

Başbakanın CHP Meclis Grubunun gizli oturumundaki başka bir konuşmasında, kanunun yazılı metninde ve Başbakanın tasarısı Meclisteki sunuş konuşmasında rastlayamadığımız asıl gerçeği görmekteyiz. Saraçoğlu'nun CHP Grubunda yaptığı bu konuşmasında, "Varlık Vergisi Kanunu 'bir devrim kanunudur' ve 'bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız'" demekte ve ekonomik bağımsızlığın nasıl kazanılacağı konusuna ise, "Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz" sözleriyle açıklık getirmektedir.

Saraçoğlu'nun bu beyanları ırk ayrımına dayanan bir yaklaşımın en açık göstergeleridir. Azınlık sermayesini zayıflatacak ve CHP'ye yakın Anadolu kökenli yerli toprak ve ticaret sermayelerini İstanbul'a çekecek olan bu düşünce, CHP'nin azınlıklarla olan iplerinin de kopmasına sebep olacaktır.

Her ne kadar kanun metninde bu amaçlar yazılı bir şekilde ifade edilmese de özde bu amaçlarla tasarlanan vergi, 12 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla Meclis'te yasalaştırılmıştır.

Bu olağanüstü verginin hedeflenen kesimlerce ödenmemesi durumlarında da yine olağanüstü cezalar öngörülmüştür. Vergi borcunu bir ay içinde ödemeyenler önce kamplara, daha sonra zorunlu olarak çalıştırılmak üzere Aşkale'ye gönderilmişlerdir.

1942 yılında tarh edilen Varlık Vergisi 463 milyon lira olmasına rağmen, 1944 yılının başlarında yürürlükte kaldırılan bu vergi ile 114.000 mükelleften net olarak 315 milyon liralık vergi tahsil edilmiştir. Tahsil edilemeyen vergi borçları ise verginin yürürlükten kaldırılması ile birlikte silinmiştir. Hükümet Varlık Vergisi gelirleri ile bütçe gelirlerinde sadece geçici bir rahatlama sağlamıştır. Bu yönüyle de Varlık Vergisi uygulamasının hükümetin, savaş yıllarındaki mali zorluklara kalıcı bir çözüm getirmekten öte, azınlıkları ticaret ve sanayi kesiminden tasfiye etmek ve gayrimüslim kesimden Türk-Müslüman kesime servet transferini gerçekleştirmek gibi bir amacı olduğunu açıkça göstermektedir. Her ne kadar Yenil (2003, s. 75) Varlık Vergisi gelirleri sayesinde kamu harcamaları için Merkez Bankası'ndan alınan avansın 1942'den sonra artmadığını ve banknot emisyonundaki artışın da durduğuna işaret etmiş olsa da bu verginin uygulanma biçimiyle Cumhuriyet tarihinin en kara sayfalarını oluşturduğunu da önemle belirtmiştir.

3.3. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu (1944)

Varlık Vergisinin uygulanmasındaki keyfilikle büyük ölçüde bu verginin kapsamı dışında tutulmuş olan ve savaş ekonomisi koşullarında hızla artan tarımsal kazançlara karşı özellikle büyük toprak sahipleri hedeflenerek 26 Nisan 1944 tarihinde Toprak Mahsulleri Vergisi, Meclis tarafından kabul edilmiştir. Yükümlülük kapsamında olan mükelleflerden toplam üretimlerinin yüzde 10'unun alınmasını öngören bu dolaysız vergi bir anlamda aşar vergisini andırmaktadır. Bu yönüyle vergi küçük çiftçi üzerine ağır bir yük yüklemiştir. Ne var ki aynı vergiden büyük toprak sahipleri de oldukça etkilenmişlerdi. Bu bakımdan vergi savaş sonunda büyük toprak sahibi çiftçiler ile CHP iktidarının arasının açılmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. 1946 yılında kaldırılan bu vergi ile yaklaşık 192 milyon lira tahsil edilmiştir.

3.4. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (1945)

İnönü'nün çevresindeki yönetici kanadın varlıklı kesimlerle zincirleri tek tek koparmasında sıra, Haziran 1945'te Büyük Millet Meclisi'nde uzun tartışmalardan sonra kabul edilen, topraksız ve az topraklı çiftçilere toprak dağıtımını öngören, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile yerli varlıklı sınıflarla da gelmişti. Cumhuriyet tarihinin bu ilk toprak reformu hareketine Meclis'teki tartışmalarda Meclis Komisyon Başkanı Adnan Menderes, Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu ve Emin Sazak gibi büyük arazi sahibi milletvekilleri şiddetli muhalefet yapmışlardır. Bu milletvekilleri daha sonra Demokrat Parti'nin kurulmasında önemli rol oynayacaklardır.

Kanunun pek çok tartışmalara konu olan ünlü 17. maddesi, kiracılar tarafından işlenen 50 dönüm üzerindeki toprakların kamulaştırılıp yeniden dağıtılabileceği hükmünü getiriyor; böylece diğer yönleriyle ılımlı gözükken tasarıya oldukça radikal bir nitelik kazandırıyordu.

Ne var ki, başta İnönü olmak üzere CHP yöneticileri, bu kanunun çıkmasından kısa bir süre sonra iktidar ilişkilerinin yıpranacağı korkusuyla büyük arazi sahiplerine ödünler vermeye başlamışlardır. Bunun en güzel örneği İnönü'nün 1948 yılında, kanuna şiddetle karşı çıkan Adana'nın büyük toprak sahiplerinden Cavit Oral'ı, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu yürürlüğe koymakla görevli Tarım Bakanı olarak atamasıdır. Ancak bu atama bile CHP'nin dayandığı toplumsal tabanla iktidarın arasının bozulmasını önleyememiştir.

Bu kanun çerçevesinde 1947–1972 yılları arasında ve büyük bir bölümü 1950'lerde olmak üzere, 22 milyon dönümün üzerinde arazi topraksız ve az topraklı ailelere dağıtılmıştır. Bu toprakların yalnızca 54.000 dönümü (binde 2'si) şahıslardan kamulaştırılmıştır, geri kalan bölümü Hazine topraklarıdır. Bu bakımdan bu kanun ile özel şahıs topraklarının kamulaştırılarak yeniden dağıtımının yapıldığı söylenemez (Keyder ve Pamuk, 1985).

Sonuç

Dönemi en genel hatlarıyla değerlendirdiğimizde ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır: İnönü önderliği altında kurulan her iki hükümet de savaşın zorlukları ile karşılaştıklarında radikal birtakım önlemler alarak CHP'nin toplum içindeki diğer ortaklarının hoşlanmayacağı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Ancak İsmail Cem (2009)'ın de belirttiği gibi iktidardakilerin bu yeni tutumları soyut bir rahatsızlık yaratmaktan başka sonuç vermemiş, ortaklar, her zamanki gibi işlerini yürütmüşlerdir. Bu da Boratav'ın (2009) iddia ettiği gibi Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde stratejik önem taşıyan bir sermaye birikimine yol açmış ve bu birikim önemli ölçüde savaş sonrasında ortaya çıkan iktisadi gelişim sürecinin temellerini oluşturmuştur.

Dönem boyunca piyasa mekanizmasının olabildiğince işlevsiz bırakılması, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi sıralanan bu önlemler CHP iktidarı içerisindeki radikal kanadın son icraatları olmuştur. Ayrıca Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi girişimler de güçlü toprak sahiplerinin CHP'den uzaklaşmalarını sağlayacak nitelikte etkiler yaratmışlardır. Savaş sonrası çok partili siyasi rejime geçişte ve DP'nin 1950 yılında iktidar olmasında bu etkilerin önemli payı olacaktır.

Sonuç itibarıyla CHP savaş döneminden en zararlı çıkan taraf olmuştur. Uyguladıkları iktisat politikaları ile toplumun hemen hemen her kesimini kendine düşman eden hükümetler belki de dönemin savaş ekonomisi şartlarında yapılması gereken şeyleri uygulamışlardır ancak bu CHP'nin savaş sonrası dönemde dağılması gerçeğini ortadan kaldırmayacaktır.

“İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Ekonomisi: Politikalar, Yaklaşımlar ve Sonuçlar” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
Bilgilendirme	Bulunmamaktadır.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmanın yazar tarafından hazırlandığı beyan edilmiştir.
Teşekkür	Bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayı alınmasına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni alınmasına gerek yoktur.

Kaynakça

- Aydemir, Ş. S. (2000). *İkinci Adam İsmet İnönü. 1938-1950*, Cilt 2, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Savaş Yayınları.
- Boratav, K. (2009). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. İstanbul: İmge Kitabevi, 13. Baskı.
- Cem, İ. (2009). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdilek, N. (1984). *Hükümetler ve Programları*, iç. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 31.
- Karaca, M. (2005). *İkinci Dünya Savaşı Konjonktüründe Türkiye Ekonomisi (1940-1945)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Karaömerlioğlu, M. A. (1998). Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler. *Toplum ve Bilim*, (76) (Bahar), 56-85.

- Kazgan, G. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y., & Yentürk, N. (2005). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç., & Pamuk, Ş. (1985). 1945 Çiftçi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler. *Yapıt*, (8) (Aralık-Ocak), 52-63.
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ökte, F. (1951). *Varlık Vergisi Faciası*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Özkan, M. S., & Temizer A. (2009). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9).
- Tekeli, İ. (2001). Planlı Ekonomi İlkeleri-Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Politikası, (iç.) Türkiye Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti Fikri Temeller ve Siyasi Yönelim, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Timur, T. (2008). *Türk Devrimi ve Sonrası*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Weisband, E. (2002). *2. Dünya Savaşı ve Türkiye*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Yenal, O. (2003). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Turkish Economy in the Second World War: Policies, Approaches, and Consequences

Serkan DEĞİRMENÇİ

Extended Abstract

During the onset of World War II, Turkey's commitment to a policy of international neutrality spared it from direct involvement in the conflict, though the nation was deeply affected by the resulting economic conditions. Despite a temporary departure from its ongoing economic development trajectory, the era cannot be viewed in isolation. The period, marked by both the enduring impact of the 1930s' protectionist and statist policies and the consequences of wartime economic, social, and political shifts, serves as a transitional phase in Turkey's economic history.

Throughout this time, two distinct governments held power. The Refik Saydam government (1939-1942) predominantly embraced a policy focusing on securing essential supplies for the military and urban population through state-controlled trade and price controls. In contrast, the initial Saraçoğlu government (1942-1946) experimented briefly with a policy aimed at leveraging demand increases stemming from wartime scarcities to stimulate production while minimizing price controls.

Despite divergent policy approaches, both governments encountered similar outcomes: attempts to mitigate war-related economic challenges, often resulting in a burden on the broader population, while a subset of traders and major landowners capitalized on scarcity conditions, leading to an uneven income distribution.

This study aims to comprehensively analyze the policies formulated during World War II, accounting for the ruling governments of the time, and evaluate the challenges, policies, and outcomes that transpired. Subsequent sections will address the overall economic context, delve into the government's economic policies and associated laws, and conclude by summarizing the period's overarching landscape.

Turkey, while not directly participating in World War II, faced pressures from both the Allies and the Axis Powers to join due to its geographical importance. Simultaneously, it dealt with the impacts of a wartime economy, which had significant repercussions on domestic politics.

The reasons behind this situation become evident when considering both internal and external conditions during the period. Common challenges encountered by the governments in power can be attributed to the primary factors shaping the war economy. Additionally, pressures from the active parties of the war to involve Turkey continuously exerted influence

on the government. While this study does not delve into foreign policy during this period, it highlights the strenuous efforts of the leadership, particularly President İsmet İnönü, to maintain neutrality.

The factors contributing to the wartime economy are analyzed alongside key economic indicators, presenting an overview of the general situation during this time.

Foreign Trade: Driven by a goal of avoiding trade deficits through state-directed foreign trade policy, Turkey managed to achieve trade surpluses throughout the war years. However, the contraction of foreign trade volume was a significant issue. Challenges included scarcity resulting from war conditions in Turkey's trade partners, disruptions in trade routes and transportation, and foreign policy considerations.

Production: Shrinking foreign trade, particularly imports, led to shortages of essential intermediate and investment goods, causing a decline in domestic production. Factors such as the conscription of a significant portion of the active workforce for the military, diversion of state funds to defense expenditures, and limited credit availability further contributed to decreased production levels in both agricultural and industrial sectors.

Inflation: The cumulative impact of the discussed factors created an environment ripe for inflation. The wholesale price index increased more than fourfold from 1938 to 1946. Governments attempted extraordinary economic policies to control this inflation, including tax laws, but often faced unintended consequences such as hoarding, black markets, speculation, and unfair income distribution.

Overall, the wartime conditions significantly affected Turkey's foreign trade, production, and economic stability, leading to challenges such as inflation. The study underscores the interplay between internal and external factors that shaped Turkey's economic landscape during World War II.

During the analyzed period, Turkey's government initially pursued an interventionist economic approach under the Refik Saydam administration, enacting the National Defense Law to establish control over trade and commodities. Subsequent decisions led to the creation of Import-Export Unions, state-owned entities overseeing foreign trade. The Supply Organization, Trade Office, and Petroleum Office were also established to manage distribution and pricing. However, these measures faced challenges, including black market activities. After Saydam's death, the Saraçoğlu government shifted towards market-oriented policies, allowing private trade and price determination, resulting in price spikes. This change marked a departure from the previous interventionist stance. Notably, policies such as the Wealth Tax and Farmers Land Reclamation Laws stirred controversy within the government and society.

The text discusses the economic policies of the Refik Saydam and Şükrü Saraçoğlu governments in Turkey during a specific period. Refik Saydam's government, from January to April 1939, lacked preparation for an impending war, focusing on control mechanisms for agricultural products and basic necessities. The second Saydam government, in response to the war, adopted a "market-oriented" approach, attempting to address scarcity through

market forces. However, this led to price increases and economic challenges. The government implemented the "25% decision" to liberalize grain trade but overlooked the consequences of uncontrolled trading. Saraçoğlu's government, starting in 1942, shifted towards a more market-based approach, relaxing control measures and facing inflation and scarcity issues. The introduction of the "Varlık Vergisi" aimed to alleviate financial problems and later evolved into the "Toprak Mahsulleri Vergisi" and "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu." These policies triggered internal shifts within the ruling party.

During this period, both governments led by İnönü took drastic measures in response to the challenges of war, leading to unfavorable outcomes within the CHP. These actions, though necessary in the wartime economic context, caused widespread discontent. The efforts to disrupt the market mechanism and enact policies like the "Varlık Vergisi" (Asset Tax) and "Toprak Mahsulleri Vergisi" (Land Products Tax) were emblematic of the radical CHP faction's last actions. Initiatives such as the Köy Enstitüleri (Village Institutes) also contributed to a divide between the CHP and powerful landowners. These dynamics played a role in the shift to a multi-party system after the war and the Democratic Party's rise in 1950. Ultimately, the CHP bore the brunt of the wartime challenges, and these policies did not prevent its later dissolution.

Osmanlı'da Kamusal Tedbirlerin Etkinliğinin Artırılmasında Loncaların Tamamlayıcı Rolü

Ali ŞEN¹

Baki ÇAKIR²

İsmail BALKAN³

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
11.06.2023
Kabul Tarihi
03.09.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1312975

Osmanlı'da esnafın faaliyetlerinin kamu otoritesince belirlenen kurallar çerçevesinde sürdürülmesi toplumsal ve ekonomik düzenin korunması açısından hayati öneme sahiptir. Esnaf toplumun mal ve hizmet ihtiyacını karşılayan başlıca kesimdir. Kamu otoritesi esnafın işleyişinin düzenlenmesinde, aynı mesleği icra eden esnaftan oluşan ve bir esnaf topluluğu olan loncalardan büyük ölçüde yararlanmıştır. Loncaların asli görevi toplumun ihtiyacı olan mal ve hizmetlerin esnaf tarafından karşılanmasında devamlılığı sağlamaktır. Bununla beraber loncalar, esnaf ve toplum düzeninin korunmasında kamunun aldığı tedbirleri tamamlayıcı nitelikte ilave birçok görev ve sorumluluk üstlenmektedir. Bu çalışma, Osmanlı loncalarının esnaf düzeninin korunmasında, ekonomik ve toplumsal düzenin sağlanmasında kamusal tedbirlerin etkinliğini artırmak amacıyla üstlendiği tamamlayıcı görev ve sorumlulukları açıklamaktadır. Bu kapsamda tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışmada tespit edilen rollerin başlıcaları; esnaf ile kamu otoritesi arasındaki iletişimin sağlanması ile esnafın denetlenmesi, gözetilmesi ve düzenlenmesi süreçlerinde kamu otoritesine yardımcı olmaktır. Loncaların üstlendiği bu tamamlayıcı roller kamunun iş yükünü azaltmakta, özellikle sosyal ve ekonomik düzenin sağlanmasında kamusal tedbirlere etkinlik kazandırmaktadır.

Anahtar sözcükler: lonca, lonca teşkilatı, kamusal tedbir, düzenleme, denetleme, aracılık

¹ Prof. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, ali.sen@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9359-3367

² Doç. Dr., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, baki.cakir@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4120-9973

³ Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Bankacılık Anabilim Dalı, ismail.balkan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6321-0166

The Complementary Role of Guilds In Increasing The Efficiency Of Public Measures In The Ottoman Empire

Ali ŞEN⁴

Baki ÇAKIR⁵

Ismail BALKAN⁶

Abstract

The continuation of the operation of the artisan in the Ottoman within the framework of the rules determined by the public authority is of crucial importance for the protection of the social and economic order. The artisan is the main segment that meets the goods and services needs of the society. The public authority greatly benefited from the guild in regulating the functioning of the artisan. Guild is a community of artisan who is engaged in the same profession. The main duty of the guild is to ensure the continuity in meeting the goods and services needed of the society by the artisan. In addition, guild undertake many additional duties and responsibilities that complement the measures taken by the public authority in the protection of artisan and social order. This study explains the complementary duties and responsibilities of guild in order to increase the effectiveness of public measures in the preservation of the artisan's order and ensuring the economic and social order. The major of these roles are to provide the relationship between artisan and public authority and to assist the public authority in the process of supervising, overseeing and regulating artisan. These complementary roles undertaken by the guild both reduce the workload of the public authority and add effectiveness to public measures.

Key words: guild, guild organization, public measure, regulation, supervision, mediation

Article Type
Research Article
Application Date
11.06.2023
Acceptance Date
03.09.2023
DOI
10.53306/klujeas.1312975

⁴ Prof. Dr., Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, ali.sen@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9359-3367

⁵ Assoc. Prof. Dr., Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, baki.cakir@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4120-9973

⁶ Corresponding Author: Asst. Prof., Kutahya Faculty of Applied Science, Department of Finance and Banking, ismail.balkan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6321-0166

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nde uygulanan Lonca Teşkilatının kökleri öncelikle Fütüvvet Teşkilatı'na, sonrasında ise 13. ve 14. yüzyılda Anadolu'da görülen Ahilik Teşkilatı'na dayanmaktadır (Çiftçi, 2004, s.23). Arapça kökenli fütüvvet kelimesi; mertlik, yiğitlik, cömertlik, misafirperverlik anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu, 2004, s. 272). Fütüvvet teşkilatı, aşiret hayatından yerleşik hayata geçiş sürecinde Arap toplumunda gençlerin bir disiplin içerisinde ve İslami esaslara göre yetiştirilmesini amaçlayan örgütlü bir yapıdır (Gündüz, vd., 2012, s. 38). Fütüvvet, başlarında bir şeyh bulunan ve özel bir yerde toplanan, belli bir dini inanışa ve davranışa sahip kişilerin oluşturduğu mesleki bir birlik veya esnaf teşkilatıdır (Gürata, 1975, s. 63).

Teşkilatın işleyişi, fütüvvetname adı verilen eserlerle belirlenmiştir. Fütüvvetnameler; teşkilatın esaslarını, kuruluş şartlarını, özelliklerini içeren ve teşkilat üyelerinin uyması gereken yazılı kuralları içeren eserlerdir. Fütüvvetnamelerin diğer bir özelliği ise ticari hayatı düzenleyen kuralları barındırmasının yanı sıra sosyal hayatı etkileyen kuralları da içermesidir (Akbaş, vd., 2018, s. 167).

Fütüvvet teşkilatının temelleri Emeviler (661-750) dönemine dayanmakla birlikte, esas ortaya çıkışı Abbasiler (750-1258) dönemindedir. 13. yüzyılda Abbasi halifesi an-Nâsır li-Dinillâh (1179-1225) ülkesinde bozulan iç düzeni, siyasi ortamı düzeltmek ve özellikle Avrupa menşeli ticari faaliyetleri engellemek amacıyla Fütüvvet teşkilatını merkezi otoriteye bağlamak istemiştir. Halife Nâsır ayrıca İslam ülkelerine elçiler göndererek söz konusu teşkilatı tanıtmayı ve İslam birliğini kurmayı amaçlamıştır. Halife Nâsır'ın bu dönemde Anadolu Selçuklu devleti ile sultanlar düzeyinde gerçekleştirdiği görüşmeler Fütüvvet teşkilatının Anadolu'da tanınmasını sağlamıştır (Gündüz, vd., 2012; Şeker & Çakır, 2021, s. 189-190). Anadolu'daki esnaf kesimince Fütüvvet teşkilatının tanınip, kabul görmesinin bir diğer sebebi de fütüvvet anlayışının temel ilkelerinin İslam dininin temel ilkeleri ile uyumlu olmasıdır (Mahiroğulları, 2011, s. 141).

Fütüvvet teşkilatı İslam dininin yayılmasına paralel olarak geniş coğrafyalara ulaşmıştır. Türkler de İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra Fütüvvet teşkilatından etkilenmişlerdir. Türkler, Fütüvvet teşkilatını kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık kavramlarıyla yorumlayarak kendi mesleki teşkilatlarını oluşturmuşlardır. Ahi Teşkilatı adını alan bu yeni yapılanma Anadolu Selçukluları döneminde ortaya çıkmıştır. Ahi teşkilatı siyasi ve kültürel ilişkilerin sonucunda Fütüvvet teşkilatının Anadolu'daki devamı niteliğindedir (Hızlı, 2011, s. 18-20). Anadolu'daki esnaf teşkilatlanmasında, fütüvvet kelimesinin yerine yine Arapça 'kardeşim' anlamına gelen 'ahi' kelimesinin kullanıldığı yönünde görüşler mevcuttur. Ayrıca ahi kelimesinin Orta Asya kökenli Türkçe "akı" kelimesinden türediği kabul görmektedir. Akı; eli açık, cömert, misafirperver ve yiğit anlamlarını taşımaktadır. Ahi teşkilatı mesleki-ahlâkî bir örgüt niteliğindedir. Ahi'nin gerek anlam gerekse ticari hayata ilişkin ifade ettiği kurum ve kurallar ilişkisinin Orta Asya Türklerine özgü Akı teşkilatıyla benzerlikler taşıması, bu kelimenin Anadolu'da kabul görmesini sağlamıştır (Çağatay, 1989, s. 44).

13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Anadolu'daki Türk esnaf ve sanatkârların oluşturduğu kamu otoritesinden özerk meslek birliğine Ahi Teşkilatı adı verilmiştir (Çağatay, 1989, s. 1). Ahi Teşkilatı sosyal ve iktisadi boyutları da olan dini ve tasavvufi bir kurum niteliğindedir. Müslüman coğrafyaya yayılan Fütüvvet teşkilatı ile Anadolu'da gelişen Ahi teşkilatı arasında büyük benzerlikler olmasına rağmen bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin; Fütüvvet anlayışının sosyal hayata yönelik içeriği daha genişken, Ahilik'te mesleki hayata vurgu daha baskındır (Akbaş, vd., 2018, s. 168).

Ahi teşkilatının kurucusu ve başkanı İranlı Şeyh Nasırüddin Mahmud'dur. Ahi Evran veya Ahi Baba olarak da anılan Nasırüddin Mahmud Kayseri'de debbağlık (dericilik) yapan bir esnaftır. Ahi Evran Fütüvvet teşkilatının yapısından etkilenerek Anadolu'ya özgü Ahi teşkilatını kurmuş; teşkilatın birçok meslek kolunda ve Anadolu şehrinde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ahi teşkilatı özellikle ekonomik hayatı düzenlemesi, gençlerin birer meslek sahibi olmalarını sağlaması ve iktisadi koşulların iyileşmesine katkı sağlaması sebebiyle Anadolu'da hızla yayılmıştır.

Ahi teşkilatında esnafın işleyişi kamu otoritesince resmî belgelerle düzenlenebildiği gibi teşkilat tarafından da düzenlenebilmektedir (Çakır, 2011). Ahi teşkilatı; esnaf için gerekli hammaddenin temininden, hazırlanan ürünlerin satışına kadar geçen bütün üretim sürecini ayrıntılı şekilde kurallara bağlamıştır. Kurallara uymayan esnafa kamu otoritesince cezalar verilebildiği gibi bizzat teşkilat tarafından da yaptırımlar uygulanabilmektedir. Uygulanan cezaların niteliği; suçu işleyene ders, diğer esnafa ibret oluşturmaları açısından önemlidir. Esnaf kendi içinde uyguladığı bu sistem her esnafı mesleki standartlara uymaya zorlamakta; esnaf arasında ise önemli bir otokontrol sistemi oluşturmaktadır (Ekinci, 1989, s. 76). Teşkilat gençlerin meslek sahibi olmaları konusunda bir hiyerarşi oluşturmuştur. Bu hiyerarşi sırasıyla; çıрак, kalfa ve usta şeklindedir. Teşkilat; gençleri mesleki, dini ve askeri nitelikte geliştirerek ülkenin ekonomik ve sosyal düzeninin gelişimine katkı sağlamıştır. Teşkilat ayrıca ülke savunması da dâhil birçok alanda toplumsal hizmet vermiştir (Gündüz, vd., 2012, s. 40).

Özellikle Anadolu coğrafyasında Ahi teşkilatının dini ve tasavvufi yapısı zamanla azalmıştır. Bunda Osmanlı devletinin kurulması, İstanbul'un fethi ve ülke topraklarının genişlemesi etkili olmuştur. İstanbul'un fethi sonrasında bölgede faaliyette bulunan gayrimüslim esnafın çokluğunun bu süreçte etkisi büyüktür. Başlangıçta Ahi teşkilatına mensup esnaf İslâmiyet'e inanan kişilerden oluşmaktaydı. Ancak ilerleyen dönemde Ahi teşkilatının İslâmiyet'e özgü dini ve tasavvufi yapısı gayrimüslim esnafın çokluğu sebebiyle zayıflamaya başlamıştır. Esnaf arasında dini ve tasavvufi vurgunun azalması Ahi teşkilatını Osmanlı'ya özgü Lonca teşkilatına dönüştürmüştür (Bayram, 2012, s. 111; Akbaş, vd., 2018, s. 173; Yi, 2018, s. 9). Örneğin bu dönemde loncalarda farklı dine mensup esnafın birlikte yer aldığı, bazı gayrimüslim esnafın ise kendi loncalarını kurduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca belli bir dini inanışa özgü motiflerin az olması sebebiyle Lonca teşkilatının Ahi teşkilatına göre daha evrensel bir topluluk olduğu söylenebilir.

Lonca kelimesinin İtalyanca Lociye Loggiya veya Fransızca Loj (Loge) kelimelerinden türediği iddia edilmektedir. Lonca sözcüğü, hücre ve oda manası taşımaktadır (Özdemir, 1986, s. 160; Gürata, 1975, s. 84). Osmanlı dönemine ait arşiv belgelerine göre, 17. yüzyıl ortalarından itibaren kullanılmaya başlanan lonca kavramı, esnafın hammadde ihtiyacının temin edildiği yer olarak nitelendirilmektedir (Kal'a, 2003, s. 249). Loncalar, daha sonra esnafın toplantı

merkezinə dönmüş ve nihayetinde bir teşkilat şeklini almıştır (Gürata, 1975, s. 96). Her esnaf grubunun kendine yakın bir iş hanında organize olduğu bu yapıda her loncanın kendine has bir sancağı veya bayrağı bulunmaktadır (Akbaş, vd., 2018). Loncaların oluşturduğu topluluk Osmanlı döneminde Anadolu'da ve İstanbul'da önemli ölçüde güç oluşturmaktadır. Örneğin; 17. yy'da sadece İstanbul'da 1100 lonca ve bu loncaların 260.000 üyesi bulunmaktadır (Güvemli, 2000, s. 71).

Lonca, Osmanlı'da aynı mesleği icra eden esnafın bir şeyh ve pîrin denetimi altında toplanarak oluşturdukları meslek birliğini dile getirmektedir (Gürata, 1975, s. 96). Loncaların oluşturduğu topluluk ise Lonca teşkilatı olarak adlandırılmakta ve birbiriyle etkileşim halinde faaliyette bulunan, her türlü meseleyi birbirinden öğrenen tüm loncaları ifade etmektedir (Yi, 2018, s. 3). Loncaların başlıca görevleri; esnaf ile devlet arasındaki ilişkiyi düzenlemek, esnaf arasındaki rekabeti düzenlemek ve diğer esnaf ile toplum menfaatinin korunması adına ürün ve fiyat denetimi gerçekleştirmektir (Demirtaş, 2010).

Loncalar kendilerine özgü kuralları ve prensipleri olan birer esnaf topluluğudur. Loncalarda; kanaatkârlık, işini titizce yapmaya dayalı meslek anlayışı, geleneklere sıkı sıkıya bağlılık, meslek sırrına bağlılık önemli ahlâkî kuralları oluşturmaktadır (Gürata, 1975, s. 97).

Loncalar ticari hayatta İslâmî ilkelerin uygulanmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda esnaf gereğinden fazla kazanç elde etme, spekülasyon yaratma gibi davranışlardan kaçınılmalıdır. Bunun yerine esnaf arasında toplumsal faydanın gözetilerek, dayanışma ve yardımlaşmanın yaygınlaşması amaçlanmıştır.

Osmanlı döneminde bir loncaya üye esnafın ustalık mertebesine ulaşmış olması kendi işyerini açması için yeterli değildir. Esnafın kendi işyerini açması gedik adı verilen bir imtiyaza sahip olması ile mümkündür. Yani bir meslek erbabı işinde ehil olsa bile eğer gedik hakkına sahip değilse kendi işyerini açamamaktadır. Osmanlı döneminde başka anlamlarda da kullanılmakla birlikte iktisadi anlamda gedik, bir iş veya mesleği kendi işyerini açmak suretiyle icra edebilme hakkıdır (Kal'a, 1998, s. 50-51). İstisnalarının olmasıyla birlikte belirli bir yer için gedik hakkına sahip bir esnafın mesleğini başka bir yerde icra edebilmesi mümkün değildir (Koyuncu, 2018, s. 58-59). Gedik, Osmanlı döneminde üretim ve fiyatla ilgili devlet politikalarının sürdürülebilmesi adına ortaya çıkan ihtiyacın bir sonucudur. Osmanlı döneminde gedik hakkına dayalı esnaf düzeni ile üretimin devamlılığı ve narha uygunluk sağlanabilmektedir. Bir tekel hakkı veya imtiyaz olan gedik hakkı 17. yüzyılın ortalarından itibaren esnaf birliklerince verilmiştir. Birliklerce verilen gedik hakkının kamu otoritesince de onaylanması gerekmektedir. Gedik hakkının verilmesine ilişkin tüm süreç nizamnamelere göre düzenlenmiştir (Kal'a, 1998, s. 51-52).

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde gedik haklarıyla ilgili karşıt görüşler oluşmuştur. Bunlar; yeni gedik haklarının verilmesi ya da var olan hakların iptal edilmesi şeklindedir. Karşıt görüşlerin oluşmasının sebepleri, gedik sisteminin taşıdığı yapısal problemler ve esnafın sanayi devrimi sonrasında batının gerisinde kalmasıdır (Koyuncu, 2018, s. 68). Loncalar; ticaretin okyanuslara yönelmesi, sanayi devrimi sonrası kitlesel üretimin artması ve yabancılara verilen kapitülasyonlar sebebiyle artan ithalattan olumsuz etkilenmiştir. Bu olumsuz gelişmeler sebebiyle loncalar çözülme sürecine girmiştir. Lonca

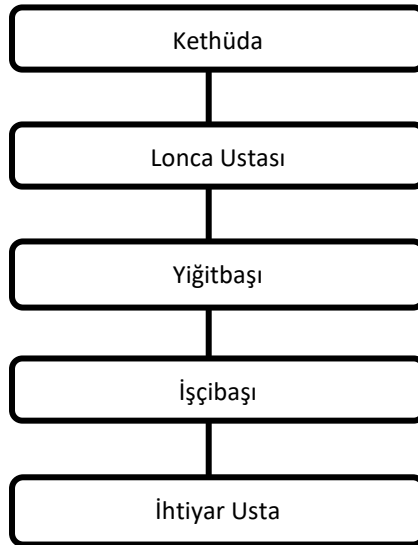
Teşkilatı'nın son döneminde geleneksel yöntemlerle el tezgâhlarında üretim yapan ve sermaye yapısı zayıf Osmanlı esnafı; kitlesel üretim yapan yabancı firmaların farklılaştırılmış, ucuz ürünleri ile rekabet edememiştir (Akbaş, vd., 2018, s. 191-192). 1913'te gedik usulü; 1924'te ise çıkarılan özel bir kanunla esnaf birlikleri tamamen ortadan kaldırılmıştır (Tabakoğlu, 1998, s. 299).

2. Loncaların Yönetimi, İşleyişi ve Mali Yapısı

Osmanlı esnaf yapılanması olan loncaların kendi içerisinde hiyerarşik bir yapı mevcuttur. Esnafın birinci derece amirlerini oluşturan kadı ve muhtesiplerin dışında loncanın kendi içerisinde yetkililer bulunmaktadır. Bunlar; esnaf şeyhi, nakib, duacı, çavuş, yiğitbaşı, ihtiyar ustalar, lonca ustası ve kethüdadır. Ancak esnaf şeyhi, nakib, duacı ve çavuş gibi makamlar zamanla ortadan kalkmış, görev ve sorumlulukları kethüdalarda toplanmıştır. Esnafın kendi iş yerindeki organizasyon yapısını oluşturan çırak, kalfa ve usta asli unsurlar olarak yerini korumuştur (Akbaş, vd., 2018, s. 177-179; Demirtaş, 2010, s. 26-27).

Şekil 1'deki hiyerarşiyle teşkilatlanan loncalar karşılıklı kontrol ve yardımlaşmayı esas almışlardır. Loncaların bünyesinde yardımlaşma kapsamında Esnaf Vakfı, Esnaf Kesesi de denilen Esnaf Sandıkları bulunmaktadır. Sandıklar vasıtasıyla; loncanın faaliyetlerinin sürdürülmesi sağlanmış, işini büyütmek isteyen veya ihtiyacı olan esnafa borç verilmiş; esnafın sağlık, beslenme, barınma ve eğitime ilişkin ihtiyaçları karşılanmış, bakıma muhtaç yaşlı esnafa yardımda bulunulmuştur (Gürata, 1975, s. 108-109).

Şekil 1. Loncaların Hiyerarşik Yapısı

Kaynak: Akbaş, vd., 2018, s. 179.

Kethüda kelimesi, güvenilir memur ve ev sahibi anlamındadır. Günümüz Türkçesine kâhya olarak geçen kethüda, genellikle esnaf tarafından seçilir. Kamu otoritesince belirlenmesi

durumunda ise esnaf çoğunluğunca onaylanması gerekmektedir. Kethüda, esnafın önemli meselelerini çözmeye yönelik faaliyette bulunan en yetkili lonca amiridir (Demirtaş, 2010, s.34; Genç, 2007, s. 82). Bazı bölgelerde kethüda yerine Şeyh unvanı kullanılmaktadır. Örneğin; Konya, Bursa, Kayseri ve Ankara'da kethüda; Sivas'ta ise şeyh tabiri kullanılmaktadır. Kethüdalar, kötü tutum veya davranışı olmazsa ve görevinden ayrılmak istemezse ömür boyu görevinin başında kalmaktadır (Çadircı, 2013, s. 123-124).

Lonca ustası, lonca başkanlığını yürüten ve loncaı temsil eden kişidir. Lonca ustası yıllarca bir ustanın gözetimi altında mesleğin sırrını öğrenen, diğer esnafça saygı duyulan kişiler arasından seçilmektedir (Yaylı & Pustu, 2010, s. 157).

Yiğitbaşı; esnafın disiplininden ve disiplin cezalarının uygulamasından sorumlu olan lonca görevlisidir ve esnaf tarafından seçildikten sonra kadı onayıyla göreve başlamaktadır. Yiğitbaşı esnafın eğitiminden ve lonca sandığı kapsamındaki faaliyetlerden de sorumludur (Bayram, 2012, s. 90).

İşçibaşı, yiğitbaşının yardımcılığını yürüten teknik bir görevlidir. İşçibaşı esnafın ürettiği ürünlerin kalitesinin kontrolünü ve kalitesiz ürünlerin imhasını gerçekleştirerek mesleki standartların korunmasını sağlayan lonca görevlisidir (Bayram, 2012, s. 90).

İhtiyar ustalar mesleki tecrübeye sahip loncanın idare kurulunda yer alan kişilerdir. Lonca bünyesinde bilirkşi olarak görev alan ihtiyar ustalar çırak, kalfa ve ustaların mesleki eğitiminden sorumludur. İhtiyar ustalar yiğitbaşı ve işçibaşının yardımcısı olarak mesleki standartları korumakla görevlendirilmektedir (Güvemli, 2000, s. 70).

Loncaların *İdare Heyeti (Maiyet-i İdare)* adı verilen bir birimi bulunmaktadır. Heyet, kethüda ya da lonca ustasının başkanlığında toplanmakta ve yiğitbaşı, işçibaşı ile ihtiyar ustalardan oluşmaktadır (Güvemli, 2000, s. 70).

3. Osmanlı Devleti'nde Esnafın Faaliyetlerinin Düzenlenmesi ve Loncaların Rolü

Osmanlı'da esnaf faaliyetleri ihtisâb kanunnameleri, nizamnameler ve tüzüklerle düzenlenmektedir. İhtisâb kanunnameleri her bir şehre özgü hazırlanmaktadır. Bu kanunnamelerde şehirli nüfusun ihtiyaçları gözetilmekte ve satışa sunulan mala ilişkin tüm süreçler ayrıntılı şekilde açıklanmaktadır (Demirtaş, 2010, s. 61-78). Osmanlı'da kamu otoritesi özellikle uzmanlık isteyen bazı ürünlere ilişkin ihtisâb kanunnamelerinin hazırlanma sürecinde lonca yetkililerinin görüşlerinden yararlanmıştır (Yi, 2018, s. 195-197). Bu yaklaşım; spesifik mal veya hizmet üreten esnafın kanunname hazırlanma sürecine demokratik katılımını sağlamıştır. Kanunnamelerin; sağlıklı, kapsamlı ve lonca mensuplarının içselleştirilebilir olması hedeflenmiştir.

Nizamnâmeler esnafın bir lonca olarak teşkilatlanmasındaki ilk adımdır. Nizamnâmeler esnaf yetkililerince hazırlanmaktadır. Bu yazılı belgeler esnafın mesleğe ilişkin uyacağı tüm kuralları içermektedir. Nizamnâmelerin uygulanması için kamu otoritesince kabul edilmesine gerek yoktur. Ancak bu belgenin kamu otoritesince kabulü loncanın da resmiyet kazanmasını sağlamaktadır. Kamu otoritesince nizamnâmenin kabulü belgenin kadı siciline veya Divân-ı hümayun kalemlerinden birine kaydedilmesi ile gerçekleşmektedir. Resmiyet kazanan bir lonca kamusal otoritenin loncalara tanıdığı başta tekel hakkı olmak üzere tüm haklardan

yararlanabilmektedir. Resmi bir nizamnâmede yer alan hususlar üç başlıkta toplanabilir (Kal'a, 1998, s. 165-174):

- Mal ve hizmet üretme hakkının kimlere ve nasıl verileceğine ilişkin esaslar,
- Hammadde, mal ve hizmetlerin temini, esnaf arasında paylaşımı ve satılmasına ilişkin esaslar,
- Loncanın yönetimi ve denetimine ilişkin esaslar.

Loncalarda nizamnâmelerin varlığı kamusal otoritenin görev yükünü azaltmaktadır. Çünkü bu nizamnâmeler esnaf arasında oto-kontrolün oluşmasına imkân tanımaktadır (Kal'a, 1998, s. 168). Esnafın faaliyetlerini düzenleyen esasların hazırlanması ve uygulanması sürecinde lonca yetkililerinin varlığı bu düzenlemelerin esnafça içselleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.

4. Osmanlı Ekonomisinde Loncaların Yeri ve Rolü

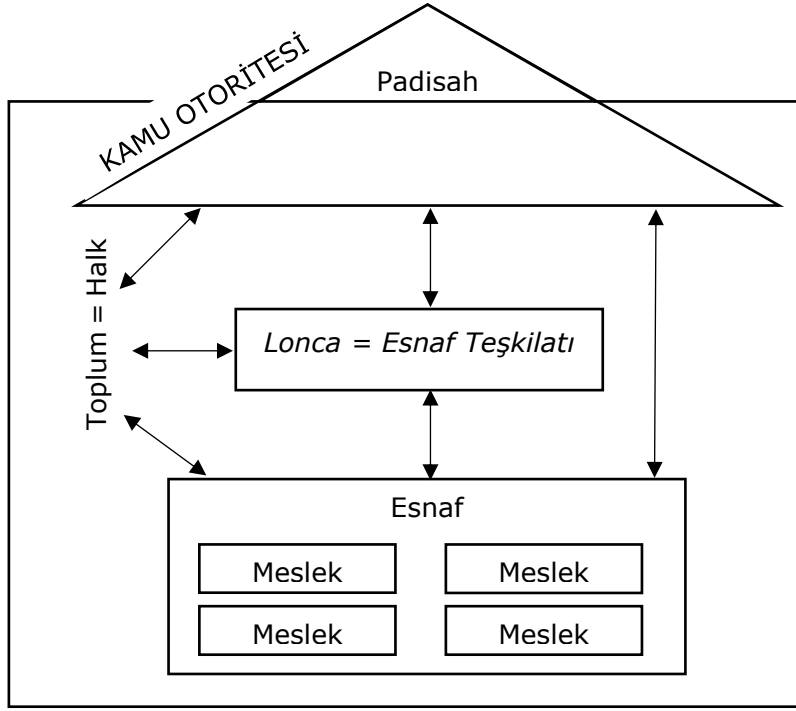
Osmanlı'da toplumsal yapısı incelenirken yönetenler (askeri zümre, devlet görevlileri) ve yönetilenler (halk, reaya) şeklinde ayırım yapılabilir. Toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan yönetilenler; genellikle vergi veren, kamu otoritesini finanse eden bir yapıdadır (Tabakoğlu, 1998, s. 301-303). Bu çalışmada Osmanlı nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan yönetilenler toplum olarak isimlendirilmiştir.

Osmanlı toplumsal yapısında yönetenler ile yönetilenler içi içe yaşamaktadır. Bunun tek istisnasını padişah ve saray halkı oluşturmaktadır. Padişah ile diğer yönetici kesim kamu otoritesini temsil etmektedir.

Loncalar kamu otoritesi ile toplum ve esnaf arasında önemli bir aracılık rolü üstlenmektedir. Merkezi yönetimin taşra teşkilatına yardımcı olan loncalar kamu tarafından alınan kararların uygulanıp uygulanmadığını da kontrol etmektedir (Güven & Dülger, 2017, s. 49). Loncalar; toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasında veya şikâyetlerinin kamu otoritesine iletilmesinde, kamu otoritesinin esnafa yönelik düzenlemelerinin hazırlanmasında ve uygulanmasında önemli görevler üstlenmektedir. Osmanlı ekonomisinde loncaların yeri ve rolü Şekil 2'de gösterilmiştir.

Loncalarda meslek ahlâkına uygun olmayan faaliyetlerde bulunduğu tespit edilen esnaf, işlediği suçun çeşidine ve daha önceki davranışlarına göre cezalandırılmaktadır. Ayrıca aynı iş kolundaki esnafın birbirlerini denetleyerek mesleğin itibarına zarar verecek faaliyetleri önlemesi, önemli bir otokontrol mekanizması oluşturmaktadır. Otokontrol hem esnaf düzenine ilişkin mevcut uygulamaların etkinliğini artırmakta, hem de esnaftan kaynaklanan önemli bir sorunu önlemektedir.

Şekil 2. Osmanlı Ekonomisinde Loncaların Yeri ve Rolü

5. Lonca – Devlet İlişkisi

Osmanlı devletinin ekonomik amaçları iki başlıkta incelenebilir. Bunlardan birincisi, memurların ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli geliri elde etmektir. İkincisi, başta İstanbul halkı olmak üzere tüm vatandaşların temel ihtiyaçlarının makul fiyatlarla karşılanması için gerekli altyapıyı hazırlamaktır. Osmanlı devleti bu ekonomik amaçları yerine getirebilmek için loncalardan büyük ölçüde yararlanmıştır (Yi, 2018, s. 189-190; Çadırcı, 2013, s. 126).

Osmanlı döneminde loncalar önemli siyasi figürlerdir. Loncaların doğrudan padişah divanına başvuru hakları bulunmaktadır. Ayrıca kamu otoritesi aldığı politik kararların uygulanmasında loncalardan büyük ölçüde yararlanmıştır. Osmanlı'da saray, esasen bir tüketicidir ve vergi gelirlerine muhtaçtır. Loncalar bu noktada sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını (mal ve hizmet ihtiyacı ile verginin toplanması) karşılamada etkin rol oynamışlardır. Diğer taraftan loncalar faaliyetlerinin devamlılığı için kamu otoritesine ihtiyaç duymuşlardır. Çünkü ticaretin sürdürülebilirliği için düzen, altyapı ve güvenliğe gereksinim vardır (Yi, 2018, s. 198-199). Osmanlı döneminde lonca ve devlet arasında birbirine muhtaç, birbirini tamamlayan yapılar.

Osmanlı'da devlet-lonca ilişkisinde kadıların önemli bir yeri vardır. Loncalar, üst yetkili olarak kadının idaresi altında faaliyette bulunmaktadır (Tabakoğlu, 1987, s. 123). Kadı, esnafın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde kamu otoritesini temsil etmektedir.

Osmanlı devletinde, vatandaşın temel işe ve hizmet ihtiyaçlarının karşılanmasında loncaların denetimine büyük önem verilmiştir. Bu denetimler kamu otoritesince hazırlanan kanunnameler doğrultusunda yürütülmüştür. Devlet, et ve ekmek gibi temel işe ürünlerinin denetimini kanunnamelerde ayrıntılı şekilde düzenlerken, bazı mal ve hizmetlerin denetiminde daha esnek davranmıştır (Yi, 2018, s. 195-197).

6. Loncaların Görev ve Sorumlulukları

Toplum düzeninin sağlanması ve korunması bir devletin sağlıklı işlediğinin önemli bir göstergesidir. Osmanlı Devleti'nde loncalar vatandaşın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli roller üstlenmesi sebebiyle toplum düzeninin korunmasına katkı sağlamıştır. Loncaların bu yöndeki faaliyetleri, kamu otoritesinin toplum düzeninin sağlanmasına yönelik görevini kolaylaştırmıştır. Bu sebeple loncalar Osmanlı döneminde sosyal ve iktisadi hayatın birer parçalarıdır.

Osmanlı'da loncaların üstlendikleri birçok görev ve sorumluluk bulunmaktadır. Bu görev ve sorumluklar şu şekilde sınıflandırılabilir:

i. Loncaların düzenleme-denetim-gözetime ilişkin görev ve sorumlulukları: Osmanlı'da loncaların esnafa ilişkin kamunun asli sorumluluklarından düzenleme-denetim-gözetimi tamamlayıcı nitelikte birçok sorumluluğu bulunmaktadır. Bunlar;

- Loncaya üye esnafın mesleki denetimini gerçekleştirerek kamusal denetimin yükünü azaltmak ve kamusal denetime etkinlik kazandırmak (Akbaş, vd., 2018, s. 188-189; Kuran, 2010; Ertuğ, 2015, s. 32-41),
- Üretilen veya satılan ürünlerin birim, fiyat ve kalitesini denetlemek; bu konuda daha önce belirlenen standartların uygulanışını devlet adına kontrol etmek (BOA. A.{DVNSMHHM.d. 67-54; Akbaş vd., 2018, s. 188-189),
- Esnafa ilişkin kamu otoritesince getirilen düzenlemelere uyumu denetlemek, aykırılık durumunda kamu otoritesine bilgi vermek (BOA. MVL. 360-51; Akbaş, vd., 2018, s. 188-189),
- Yargılanması gereken esnafın mahkemede hazır bulunmasını sağlamaktır (BOA.A.{DVNSMHHM.d. 127-1437).

ii. Loncaların kamusal etkinliğe ilişkin görev ve sorumlulukları: Osmanlı'da ordunun, donanmanın ve sarayın ihtiyaçlarının karşılanması loncalar vasıtasıyla yürütülmüştür (Güvemli, 2000, s. 65; Koçu, 2003, s.231). Bu amaçla faaliyette bulunan esnaf gruplarından biri ordu esnafıdır. Loncaların yöneticileri olan esnaf kethüdâları, yiğitbaşları ve ihtiyarları aracılığı ile kadı tarafından tespit edilen orduca esnafı; sefere çıkışta, savaş mahallinde ve dönüş sırasında askerin her çeşit ihtiyacını narh üzere belirlenen bir bedel karşılığında yerine getirmiştir (Çelik, 2007). Ordu ile sefere çıkan ve savaş alanında da hizmet veren ordu

esnafının İstanbul'daki işlerini ve ailelerinin bakımını diğer lonca mensupları üstlenmişlerdir (Yi, 2018, s. 217).

Vergilerin esnaf arasında dağılımını gerçekleştirmek ve tahakkuk ettirilen verginin tahsilatını yapıp, devlet yetkililerine teslim etmek de loncaların görevlerindendir. Bu sebeple loncalar Osmanlı döneminde önemli bir vergi kaynağına dönüşmüştür. Loncalar sayıları devlet tarafından belirlenen çırak, kalfa ve ustalara iş imkânı sağlayarak işsizlik sorunu ile mücadelede de devlet otoritesine yardımcı olmuştur. Loncalar ayrıca üye esnafa ilişkin bilgileri kamu ile paylaşmak suretiyle nüfus sayımı işlemlerini kolaylaştırmıştır (Akbaş, vd., 2018, s. 188-189).

iii. Loncaların esnaf arası ilişkilere yönelik görev ve sorumlulukları: Loncaların görev ve sorumluluklarının büyük çoğunluğu lonca üyesi esnafa yöneliktir. Loncaların bu kapsamdaki görevleri şunlardır:

- Üretilecek ürünlerin niteliğini ve üye işyeri sayısını belirlemek (Demirtaş, 2010),
- Esnafın ihtiyaç duyduğu hammaddenin teminini ve esnaf arasında dağıtımını sağlamak (BOA. A.{DVNSMHM.d. 29-229, ve A.}MKT.NZD. 222-47; Kuran, 2010; Demirtaş, 2010),
- Esnafın çalışma saatlerini ve ücret düzeyini belirlemek (Demirtaş, 2010),
- Esnaf arasında rekabeti önlemek (Kuran, 2010; Demirtaş, 2010),
- İşini büyütme isteyen veya sermaye ihtiyacı olan esnafa belli bir bedel karşılığında finansal destek sağlamak (Demirtaş, 2010),
- Yardıma muhtaç veya çalışamaz durumdaki esnafın ihtiyaçlarını karşılamak (Demirtaş, 2010),
- Aralarında uyuşmazlık ortaya çıkan esnaf arasında tahkim görevini yürütmek (Genç, 2007, s.82).
- İzinsiz yeni dükkân açılmasını kontrol etmek (BOA. A.{DVNSMHM.d. 47-381).

iv. Loncaların otokontrole ilişkin görev ve sorumlulukları: Osmanlı döneminde bir esnaf tarafından üretilen mal veya hizmetin kalitesinden çıraklar, kalfalar ve ustalar birlikte sorumludur. Üretimde ortaya çıkabilecek uygunsuz bir durumundan başta usta olmak üzere aynı işyerindeki tüm çalışanlar mesul tutulmuştur. Üretilen mal veya hizmetin nizamnamelerle belirlenen standartlara sahip olması konusunda tüm çalışanların titiz davranması gerekmektedir. İç denetim kapsamında aynı işyerindeki çalışanların birbirini kontrol etmesi ve üretilen mal veya hizmetin standartlara uygunluğunu gözetmesi önemli bir otokontrol sürecini oluşturmaktadır (Gündüz, vd., 2012, s. 41).

Osmanlı'da her esnaf (özellikle ustalar) dükkân açabilmek için aynı lonca içerisinde yer alan bir başka esnafı kefil olarak göstermek zorundadır (Güler, 2000, s. 140). Esnafın esnafa kefil olmasının yanında kethüda da tüm lonca üyelerine kefil olmaktadır. Kethüdanın tüm lonca üyelerine kefil olması kamu otoritesine güvence vermek amacıyla uygulanmaktadır (Koyuncu, 2008, s. 174). Müteselsil bir kefaletin olduğu sistemde hiçbir esnafın kefilsiz faaliyette bulunamaması gedik mekanizmasının da işleyişine katkı sağlamıştır. Kefalet sistemi İslam

hukukuna dayanmaktadır. Hukuki sonuçları olan ve 16. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar başarıyla uygulanan kefalet sistemi gelenekselleşerek önemli bir otokontrol sistemine dönüşmüştür. Kefalet sisteminin kamu otoritesince işletilmesinin amaçları;

- Tüm lonca üyelerinin belirlenen resmî esaslar çerçevesinde faaliyetlerine devam etmesinin lonca tarafından gözetilmesinin sağlanması (BOA. MF.MKT. 65/35; Ertuğ, 2015),
- Esnafın diğer esnafın faaliyetlerini gözetmesi ve olası usulsüzlükleri üst makamlara bildirmesi (BOA. C.BLD. 132/6586; Ertuğ, 2015, s. 35-41),
- Esnaf arasında alacak-verecek meselelerinde ortaya çıkabilecek ve ticari işleyişi olumsuz etkileyecek sorunların engellenmesi (BOA. A.{DVNSMHM.d. 22-544; Ertuğ, 2015, s. 32-41),
- Gedik sisteminin yürütülmesini sağlamak (Ertuğ, 2015, s. 32-41),
- Narha ve mesleğin icrasına ilişkin belirlenmiş kurallara uyumu sağlamak (BOA. A.{DVNSMHM.d. 85-112; Ertuğ, 2015, s. 32-41),
- Asayiş sağlamak (Ertuğ, 2015, s. 32-41).

v. *Loncaların aracılık ve demokratik katılıma ilişkin görev ve sorumlulukları*: Loncalar, kamu otoritesi ile esnaf arasında önemli bir aracılık rolü icra etmişlerdir. Loncaların bu rol kapsamında gerçekleştirdiği faaliyetler;

- Loncalar, kamu otoritesince alınan kararların esnaf tarafından uygulanıp uygulanmadığını kontrol etmek ve aykırılık durumunda kamu otoritesini temsil eden kadiya bilgi vermek (BOA. A.{DVNSMHM.d. 58-5; Kuran, 2010, s. 97-98; Güven & Dülger, 2017, s. 49; Akbaş, vd., 2018, s. 188-189),
- Kamu otoritesi ile esnaf arasında iletişim kanalı oluşturmak (Demirtaş, 2010). Örneğin Yi'ye (2018, s. 198-199) göre, loncaların doğrudan padişah divanına başvuru hakları bulunmaktadır.
- Kamu otoritesince istenen verginin esnaf arasında dağılımını gerçekleştirmek ve tahakkuk ettirilen verginin tahsilatını yapıp, devlet yetkililerine teslim etmek (Akbaş, vd., 2018, s. 188-189).
- Kamu otoritesinden alınan yetkiye istinaden esnaf denetimini gerçekleştirmek ve kamunun esnaf denetimine ilişkin iş yükünü hafifletmek (Tabakoğlu, 1987, s. 131; Taner, 2009, s. 16; Güven & Dülger, 2017, s. 49),
- Esnaf faaliyetlerinin düzenlenmesine yönelik ihtisap kanunnamelerinin hazırlanması sürecinde özellikle ihtisap gerektiren meslek faaliyetleri için kamu otoritesine görüş bildirmek. Bu faaliyetiyle loncalar hem esnaf hem de kamu otoritesi için ideal olabilecek düzenlemelerin hazırlanması sürecine dâhil olmuşlardır. Düzenlemelerin hazırlanmasında esnaf görüşlerinin de loncalar vasıtasıyla iletilmesi, kamu otoritesince hazırlanan düzenlemelerin esnafça içselleştirilmesini kolaylaştırmıştır (BOA. C.DRB. 29-1432; Yi, 2018, s. 195-197).
- Esnafın şikâyetlerini kamu otoritesine iletmek (BOA. MVL. 359-24; İnalçık & Arı, 2005, s. 47).

- Esnafı kamu otoritesine karşı temsil etmek (Çeven, 2020, s. 147).

vi. *Loncaların toplumsal faydaya ilişkin görev ve sorumlulukları*: Loncalar, toplumsal düzenin korunmasında da önemli görevler üstlenmişlerdir. Loncaların topluma karşı en önemli görevi; toplumun ihtiyacı olan temel maddelerin, ürün ve hizmetlerin esnafça karşılanmasının sürekliliğini sağlamaktır. Bu süreçte tüketicinin korunması, müşteri memnuniyetinin sağlanması, ürünün kalitesinde ve fiyatında standardın takip edilmesi loncaların görevlerindendir (Çiftçi, 2004). Tabakoğlu'na (1987, s. 124) göre, loncalar vasıtasıyla üretici ile tüketicinin arasına tüccarların girmesi önlenmiş; ürünlerin tüketiciye en kısa yoldan ve en ideal fiyattan ulaşması sağlanmıştır. Baer'e (1970, s. 33) göre, loncaların ayrıca kamu otoritesi ile toplum arasında idari bağlantıyı sağlamak konusunda sorumlulukları bulunmaktadır.

7. Osmanlı Devleti'nde Kefalet Sistemi

Kefalet sistemi, geniş bir coğrafyaya sahip Osmanlı'da esnaf düzeninin ve üretimde devamlılığın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Sistem, esnaf arasında otokontrol sürecinin işletilmesi, üretilen mal veya hizmetin kalitesinde standardın korunması, günlük yaşantının sağlıklı işlemesi amacıyla kamu otoritesince işletilmektedir.

TDK'ye (2020) göre; kefalet, alınan borcun ödenmemesi veya verilen bir sözün yerine getirilmemesi durumlarında tüm sorumluluğun üstlenilmesine ilişkin ek taahhüttür. Benzer şekilde kefalet İslam hukukunda bir kişinin borçlu bir kişi adına borç ödemek, borçlu kişiyi mahkemede hazır bulundurmak ve satılan bir malın iadesini sağlamak hususunda ek teminat vermesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kahraman, 1998, s. 301).

Osmanlı'da her esnaf (özellikle ustalar) faaliyete geçebilmek için aynı lonca içerisinde yer alan bir başka esnafı kefil olarak göstermek zorundadır (Güler, 2000, s. 140). Esnafın esnafa kefil olmasının yanında kethüda da tüm lonca üyelerine kefil olmaktadır. Kethüdanın tüm lonca üyelerine kefil olması kamu otoritesine güvence vermek amacıyla uygulanmaktadır (Koyuncu, 2008, s.174). Müteselsil bir kefaletin olduğu sistemde hiçbir esnafın kefilsiz faaliyette bulunamaması gedik mekanizmasının da işleyişine katkı sağlamaktadır. Kefalet sistemi İslam hukukuna dayanmaktadır. Hukuki sonuçları olan ve 16. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar başarıyla uygulanan kefalet sistemi gelenekselleşerek önemli bir otokontrol sistemine dönüşmüştür. Sistemin kamu otoritesince işletilmesinin amaçları ile loncaların otokontrole ilişkin görev ve sorumlulukları benzerlik taşımaktadır. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir (Ertuğ, 2015, s. 32-41):

- Tüm lonca üyelerinin belirlenen resmî esaslar çerçevesinde faaliyetlerine devam etmesinin lonca tarafından gözetilmesinin sağlanması,
- Esnafın diğer esnafın faaliyetlerini gözetmesi ve olası usulsüzlükleri üst makamlara bildirmesi,
- Esnaf arasında alacak-verecek meselelerinde ortaya çıkabilecek ve ticari işleyişi olumsuz etkileyecek sorunların engellenmesi,
- Gedik sisteminin yürütülmesinin sağlanması,

- Narha ve mesleğin icrasına ilişkin belirlenmiş kurallara uyulmasının sağlanması,
- Esnafa ilişkin kamu denetiminin yükünün hafifletilmesi,
- Asayişin sağlanması.

8. Osmanlı Devleti'nde Esnaf Faaliyetlerinin Denetimi, Gözetimi ve Düzenlenmesi

Osmanlı'da esnaf, ürettiği ürün ve üretim biçimi açısından ikiye ayrılır. Bunlar; mal üreten ve hizmet üreten şeklindedir. Mal ve hizmet üretimi coğrafi olarak iki başlıkta incelenebilir. İlki, şehirde örgütlü bir şekilde faaliyette bulunan esnaf tarafından gerçekleştirilen üretimdir. İkincisi, kasaba veya köylerde gerçekleştirilen üretimdir. Kasaba veya köylerde gerçekleştirilen üretim, esnaf faaliyetinin dışında olması sebebiyle çalışmanın kapsamının dışındadır (Kal'a, 1998, s. 40). Çalışma, konusu itibarıyla şehirlerde mal ve hizmet üreten örgütlü esnafı içermektedir.

Osmanlı Devleti'nde denetimin yeterince yapılmadığı veya denetim otoritesinin zayıf kaldığı dönemler olmuştur. Bu durumlarda esnaf arasında kanuna veya düzene aykırılıklar tespit edilmiştir (Demirtaş, 2010, s. 245). Denetimde yaşanan aksaklıklar nihai olarak hane halkını etkilemiştir. Dolayısıyla esnaf düzeninin denetlenmesi, üretilen ürün ve hizmetlerin incelenmesi hem ticari hem de toplumsal düzen açısından önemlidir.

Osmanlı döneminde esnaf düzeninin denetimi kanun ve nizamlarla belirlenmiştir. Kanun ve nizamlarda denetim için yetkilendirilmiş birimler ve bu birimlerin yetkileri açıkça sıralanmıştır.

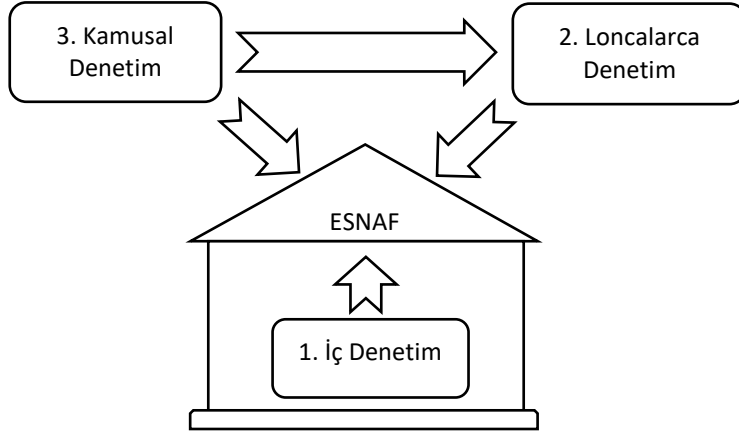
Osmanlı döneminde gerek kamu, gerekse loncalarca tespit edilmesi durumunda cezai müeyyide gerektiren suçlar şu şekildedir (Demirtaş, 2010):

- Ruhsatsız işyeri açmak,
- Seyyar satıcılık yapmak,
- Meslek ilkelerine ve kurallarına aykırılık,
- Mekân ihlali,
- Mesleki yetersizlik,
- Yetkisiz mal veya hizmet üretmek ve bunu satmak,
- Kefilsiz faaliyette bulunmak,
- Kaçakçılık, karaborsacılık ve vurgunculuk,
- Borcunu ödememe,
- Üretilen mal ve hizmette kaliteyi bozma,
- Fiyatta ve ölçü biriminde hilekârlık.

Osmanlı Devleti'nde esnafın denetimi denetçi açısından üç aşamada yapılmaktadır. Bunlardan ilki, bir işyerinde yapılan *iç denetim*dir. İkincisi, lonca yetkililerince veya diğer

esnafca gerçekleştirilen *loncalarca denetim*dir. Üçüncüsü, kamu otoritesince gerçekleştirilen *kamusal denetim*dir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Osmanlı Döneminde Esnafın Genel Denetim Süreci

Osmanlı'da esnaf düzeninin sağlıklı işleminde görevli ilk otorite iç denetimdir. Sonrasında sırasıyla loncalarca denetim ve kamusal denetim gelmektedir. Bu genel denetim süreci birbirini tamamlayan bir özellik taşımaktadır. Ayrıca yaşanan bir aksaklığın çözümünde yetersiz kalan bir otorite sırasıyla bir üst otoriteye müracaat etmektedir. Bu yapı özellikle kamusal denetimin iş yükünü azaltması sebebiyle öne çıkmaktadır. Örneğin loncalar devletten aldığı yetkiyi kullanarak esnafın genel denetimini kolaylaştırmaktadır. Loncalarca denetimin varlığı kamusal denetimin yükünü hafifletmekte ve ona etkinlik kazandırmaktadır. Ayrıca kamu otoritesi hem loncaı hem de esnafı denetleyebilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde esnafın tüm faaliyetleri kanunnamelerle düzenlenmektedir. Bu kanunnamelere uygun faaliyette bulunmayan esnaf hakkında yine kanunnamelerde belirtilen çeşitli cezai müeyyideler uygulanmaktadır.

8.1. İç Denetim ve Gözetim

Osmanlı döneminde bir esnaf kuruluşunda üretilen mal veya hizmetin kalitesinden cıraklar, kalfalar ve ustalar birlikte sorumludur. Üretimde ortaya çıkabilecek bir uygunsuzluk durumunda, başta usta olmak üzere aynı işyerindeki tüm çalışanlar bu durumdan olumsuz yönde etkilenmektedir. Üretilen mal veya hizmetin nizamnamelerle belirlenen standartlara sahip olması konusunda tüm çalışanların titiz davranması gerekmektedir. İç denetim kapsamında aynı işyerindeki çalışanların birbirini kontrol etmesi ve üretilen mal veya hizmetin standartlara uygunluğunu gözetmesi önemli bir otokontrol sürecini oluşturmaktadır (Gündüz, vd., 2012, s. 41).

Loncalarca Denetim ve Gözetim

Osmanlı döneminde esnafın denetim sürecinde loncalar ve loncaya üye diğer esnaf yer alabilmektedir (Taner, 2009, s. 16). Her dönem olduğu gibi Osmanlı döneminde de aşırı kâr hırsı ile faaliyette bulunan esnaf bulunmaktadır. Özellikle aşırı kâr güdüsüyle hareket eden ve karmaşık bir üretim sürecinden geçen ürünleri üreten esnafın denetlenmesi büyük zorluklar barındırır. Kamusal denetim bu süreçte yetersiz kalabilmektedir. Bu grupta yer alan esnaf hileli ürünleri satarak haksız kazanç elde etmekte ve tüketiciyi zarara uğratmaktadır. Böyle bir durumun tespiti aynı nitelikte ürün üreten, aynı iş kolundaki diğer esnafça veya lonca yetkililerince mümkündür (Baer, 1970, s. 40-42).

Osmanlı döneminde lonca yetkililerince veya loncaya üye esnafça tespit edilen usulsüzlüklere aşağıdakiler örnek gösterilebilir:

- Bir kürk yapımı için gerekli olan hayvan adetinin kurallara bağlanmasına rağmen aşırı kâr hırsıyla hareket eden bazı esnaf daha az deri kullanarak ürün üretmekte ve tüketiciyi zarara uğratmaktadır. Bu nitelikte bir hileyi mesleğin inceliklerine haiz olmayan birinin tespit edebilmesi mümkün değildir. Sonuçta bu hileyi aynı iş kolundaki diğer esnaf belirlemiştir (Demirtaş, 2010, s. 214).
- Bursa'da ipek kumaşından elbise üreten bazı esnafın daha az iplik kullanmak suretiyle haksız kazanç elde ettiği yiğitbaşı ve lonca ustasınca tespit edilmiştir (Çiftçi, 2004, s. 27).
- İzmir'de izinsiz faaliyette bulunan kişiler ilgili loncanın kethüdası tarafından tespit edilmiş ve kamu otoritesine şikâyet edilmiştir. Kamu otoritesi tarafından incelenen şikâyet haklı bulunmuş ve ilgili kişilerin faaliyetleri yasaklanmıştır (Kal'a, 1998, s. 168).
- İstanbul'da faaliyette bulunan don yağı tüccarları sattıkları sadeyağa bakkalların eritilmiş hayvansal yağ katarak tüketiciyi zarara uğrattıklarını tespit etmiştir. Don yağı tüccarları, bakkalların haksız kazanç elde ettiklerini ve nizamı uymadıklarını bildirmiştir (Demirtaş, 2010, s. 242).
- Ayakkabı üreten esnaf bazı meslektaşlarını üretim için belirlenen kaidelere riayet etmedikleri ve hileye başvurdıkları gerekçesiyle şikâyet etmiştir. Düşük kalitedeki ayakkabı daha çabuk zarar görmekte ve nihai olarak tüketiciyi zarara uğratmaktadır (Çiftçi, 2004, s. 24).

Loncalarca denetim kapsamında ihlali gerçekleştiren esnaf, tespit eden esnafça cezalandırılmak üzere ilgili lonca kanalıyla kadıya bildirilmektedir. Diğer esnafın veya loncanın suçlu esnafı tespit edip cezalandırılmasını sağlamanın sebebi; suçlu esnafın nizamı uymayarak mesleğe zarar vermesi, esnafa olan güveni sarsması ve haksız kazanç elde etmesi suretiyle diğer esnafı ekonomik kayba uğratmasıdır. Demirtaş'a (2010, s. 300) göre, lonca bir savcı gibi hareket ederek suçlu esnaf için kadıdan genellikle ağır cezalar talep etmektedir. Ancak kadılar suçlu esnafa daha ılımlı yaklaşmakta ve daha düşük nitelikte cezalar verebilmektedir.

Osmanlı döneminde bir meslek birliği olan loncalar tarafından gerçekleştirilen denetimin kamusal denetimi tamamlayıcı ve ona etkinlik kazandırıcı özelliği bulunmaktadır. Her esnafın aynı zamanda birer denetmen rolünü üstlendiği bu yapılanma, aynı işkolundaki esnaf

arasında önemli bir otokontrol sürecini oluşturmaktadır (Güven & Dülger, 2017, s. 48). Bu otokontrol esnaf kaynaklı bir suçun ortaya çıkma ihtimalini azaltmaktadır. Tabakoğlu'na (1987, s. 131) göre, esnafın birbirini denetlemesi kamusal denetimin işini kolaylaştırmaktadır.

8.2. Kamusal Denetim ve Gözetim

Osmanlı'da esnafın denetiminden sorumlu son otorite kamudur. Kamusal denetimi genellikle kadı ve onun yardımcıları niteliğindeki subaşı ve muhtesip gerçekleştirmektedir (Erdoğan, 2000, s. 139). Ancak tebdili kıyafet ile padişahlar veya sadrazamlar esnafın denetimine çıkabilmektedir. I. Abdülhamid ve III. Selim bu kapsamda denetime çıkan padişahlara örnektir (Tızlak, 2015, s. 341). Sadrazamların çarşamba günleri esnafın denetimine çıkması bir gelenektir. Kamusal denetimde en çok dikkat edilen hususlar şunlardır:

- Satılan ürünlerin narha ve standartlara uygunluğunu incelemek,
- Ölçü birimlerinde hile olup-olmadığını belirlemek.

Kadı, kaza adı verilen yerleşim yerlerine devlet otoritesince belirli bir süreliğine atanır. Kadı; mülki idare amirliği, belediye başkanlığı ve hâkim görevini yürüten üst düzey memurdur. Bu görevler kadıyı şehrin en önde gelen kişisi yapmaktadır (Çadırcı, 2013, s. 79). Ortaylı'ya (2018, s. 40) göre, kadıların görevleri çok gibi görülebilir. Ancak aynı dönemin Avrupa'sında benzer görevleri tek başına yürüten üst düzey memurlar bulunmaktadır. Subaşı; görev yaptığı kazanın güvenliğini sağlamakla görevlendirilmiş, kadının yardımcılığını yürüten, emniyet müdürü veya zabıta müdürü niteliğindeki kamu görevlisidir (Bozatay & Demir, 2014, s. 71-77). Muhtesip, asayiş ve belediye hizmetlerini yürüten bir memurdur. Muhtesip bu kapsamda çarşı ve pazar denetimini gerçekleştirir (Devellioğlu, 2004, s. 676).

Kadıya çıktığı denetimlerde kalabalık bir heyet eşlik etmektedir. Kola çıkmak olarak adlandırılan bu denetimde kadı özellikle muhtesibin yardımını almaktadır. Kola çıkıldığında suç işlediği tespit edilen esnaf cezalandırılmakta; verilen cezanın diğer esnafa ibret olması sağlanmaktadır (Demirtaş; 2010, s. 287-288).

Kazancı'ya (2006, s. 15) göre, kamusal denetimde kadı ve subaşının iş yoğunluğu sebebiyle muhtesipler ön plana çıkmaktadır. Muhtesibin denetim esnasında pahalı veya kötü ürün satan, mesleğine hile karıştıran esnafı doğrudan cezalandırma yetkisi bulunmaktadır. Yi'ye (2018, s. 203) göre, kamusal denetimde esnaf düzeninin sağlığı açısından loncalar da denetime tabi tutulmaktadır. Suçlu esnafa ceza verme yetkisi esas itibarıyla kamu otoritesine aittir. Ancak loncalar tarafından da cezai işlemler uygulanabilmektedir. Lonca yönetimince hile yaptığı ve tüketicuyu aldattığı tespit edilen esnafa; hapis, falaka veya meslekten çıkarma cezası verilebilmektedir. Loncanın verdiği hapis cezasının infazı loncada gerçekleşmektedir. Ayrıca loncanın esnafı yolsuz etmesi (meslekten ihraç), geri dönüşü olmayan bir karardır (Taner, 2009, s. 17; Gürata, 1975, s. 125-127).

9. Sonuç

Osmanlı loncaları; kendilerine has kural ve gelenekleri olan, İslâmi ilkeler doğrultusunda hareket eden, günümüzde meslek örgütlerine benzer organizasyonlardır. Aynı mesleği icra eden esnafın bir araya gelerek oluşturdukları loncalar, Osmanlı döneminde sosyal ve

ekonomik hayatın önemli aktörleridir. Loncaların asli görevi kendisine bağlı esnafın hammadde ihtiyacını karşılamaktan tüketiciye ulaşmasına kadar üretimin her aşamasını organize etmesi ve toplumun ihtiyaç duyduğu mal veya hizmetlerin üretiminde devamlılığı sağlamasıdır.

Osmanlı döneminde toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için esnaf düzeninin korunması kamu otoritesinin asli görevidir. Bu sebeple kamu otoritesi esnafın düzenlenmesi, denetlenmesi ve gözetiminde en üst otoritedir. Ancak loncaların kamu otoritesinin esnafa ilişkin faaliyetlerini tamamlayıcı nitelikte birçok sorumluluğu bulunmaktadır. Loncalar üstlendiği tamamlayıcı nitelikteki görev ve sorumluluklarla kamu otoritesinin esnaf düzenine ilişkin iş yükünü hafifletmiş, esnaf düzeninin sağlıklı işlemesine katkı sağlamıştır. Böylelikle toplumsal refahın artırılması amaçlanmıştır.

Loncalar esnafa ilişkin düzenlenmelerin hazırlanması süreçlerine görüş bildirmek suretiyle dâhil olmuşlardır. Kamu otoritesi esnafa ilişkin düzenlemeleri loncaların katkılarıyla hazırlamış, düzenlemelerin daha kapsamlı ve amaca uygun olmasını hedeflemiştir. Loncalar ayrıca yapmış oldukları mesleki denetim ve gözetimlerle esnafın mevcut düzenlemelere uyumunu incelemiş, kamunun esnaf düzenine ilişkin iş yükünü azaltmışlardır.

Loncalar esnaf arasında otokontrol mekanizmasını işleterek hem kamu otoritesince işletilen kefalet sistemine katkı sağlamış, hem de her esnafın bir denetmen gibi faaliyette bulunmasını mümkün kılmıştır. Bu da olası usulsüzlüklerin ortaya çıkmasını engelleyerek proaktif bir denetim ve gözetim mekanizması oluşturmuştur.

Osmanlı dönemi loncaları üstlendikleri görev ve sorumluluklarla Osmanlı ekonomisine önemli katkılar sağlamıştır. Esnafa verginin tahakkuk ettirilmesi ve tahsilinde loncalar sorumluluk alarak kamuya önemli mali kaynak oluşturmıştır. Ayrıca kamu otoritesinin hem esnafa hem de toplumla iletişimde önemli aracılık faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu durum asayişin sağlanmasında ve esnaf düzeninin korunmasında kamu otoritesine katkı sağlamıştır.

Osmanlı loncalarının ihmal edilen bu görev ve sorumluluklarından yararlanılarak günümüz ticari işleyişi yeniden düzenlenebilecek ve meslek odaları üstlenecekleri yeni görev ve sorumluluklarla kamunun ticari hayatın işleyişine ilişkin iş yükünü azaltabilecektir. Bu durum kamu kaynaklarının daha tasarruflu kullanımına imkân tanıyabilecek ve toplumsal refahın artırılmasına katkı sağlayabilecektir.

“Osmanlı’da Kamusal Tedbirlerin Etkinliğinin Artırılmasında Loncaların Tamamlayıcı Rolü” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazarlara aittir.

Bilgilendirme

Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü için hazırlanmış olan “Bankacılık Krizlerinin

	Önlenmesinde Bankalar Birliğinin Rolü ve Lonca Teşkilatı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmanın tamamlanmasında tüm yazarlar eşit katkı sağlamıştır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek iznine gerek yoktur.

Kaynakça

- Akbaş, H. E., Bozkurt, S. & Yazıcı, K. (2018). Osmanlı Devleti'nde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi İle Karşılaştırması. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9, 165-201.
- Baer, G. (1970). The Administrative, Economic and Social Functions Of Turkish Guilds. *International Journal of Middle East Studies*, 1(1), 28-50.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 81-114.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). A. {DVNSMHM.d. 29-229, 2.XI.984/21.01.1577; 22-544, 26.IV.981/25.08.1573; 47-381, 23.V. 990/15.06.1582; 58-5, 29.IV.993/ 30.04.1585; 67-54 (1.I.999/30.10.1590; 85-112, 10.VI.1040/14.01.1631;127-1437, 30.III.1131/20.02.1719.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). A.}MKT.NZD. 222-47, 7.IX.1273/1.05.1857.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). C.BLD. 132/6586, 29.XI.1177/30.05.1764.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). C.DRB. 29-1432, 25.II.1196/9.02.1782.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). MF.MKT. 65/35, 22 VII 1297/30.06.1880.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). MVL. 359-24, 27.XI.1276/16.06.1860.
- BOA. (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). MVL. 360-51, 12.12.1276/1.07.1860.
- Bozatay, Ş. A. & Demir, K. A. (2014). Osmanlı Adli ve İdari Sisteminde Kadılık: Kurumsal Bir Değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(10), 71-89.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Çakır, B. (2011). Resmî Belgelerde Osmanlı Esnafı. B. Çakır & İ. Gümüş (Ed.), *Ahilik* (ss. 97-120). Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, Ş. (2007). *TDV İslam Ansiklopedisi (C.33)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çeven, M. (2020). *Doğu'da ve Batı'da loncalar*. İstanbul: İktisat Yayınları.
- Çiftçi, C. (2004). Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(7/2), 17-34.
- Demirtaş, M. (2010). *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza*. Aydın: Birleşik Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*. İzmir: Aydın Kitabevi.
- Ekinci, Y. (1989). *Ahilik*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Erdoğan, İ. (2000). Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11), 123-145.
- Ertuğ, N. (2015). Osmanlı Kefalet Sistemi ve Esnaf Birlikleri Uygulaması. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 32, 31-44.
- Genç, M. (2007). Osmanlı Esnafı ve Devlet. M. Başkan, F. Aytuna & B. Çelen (Der.), *Lonca'dan Oda'ya* (ss. 80-89), İstanbul: Muka Yayınları.
- Güler, İ. (2000). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 1(2), 121-158.
- Gündüz, A. Y., Kaya, M. & Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 37-53.
- Gürata, M. (1975). *Unutulmaz Adetlerimiz ve Loncalar*. Ankara: Tisa Yayıncılık.
- Güvemli, O. (2000). *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi – Osmanlı İmparatorluğu'na Kadar (C. 2)*, İstanbul: İstanbul Yeminli Mali Müşavirler Odası Yayınları.
- Güven, A. & Dülger, B. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Yerel Hizmet Sunan Klasik Kurumların Dönüşümü. *Enderun Dergisi*, 1(1), 44-53.
- Hızlı, M. (2011). Ahiliğin Anadolu'daki Gelişim süreci. B. Çakır ve İ. Gümüş (Der.), *Ahilik* (ss. 17-40), Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, H. & Arı, B. (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 27-56.
- Kahraman, A. (1998). İslam Hukukunda Şahsa (Nefse) Kefâlet Müessesesi ve Türk Ceza Muhakemeleri Hukuku'ndaki Teminatla Salıverme Müessesesi İle Mukayesesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 301-328.
- Kal'a, A. (1998). *İstanbul Esnaf Tarihi tahlilleri – İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları (C.1)*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi Kültür Yayınları.

- Kal'a, A. (2003). Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 245-266.
- Kazancı, M. (2006). Osmanlı'da Halkla İlişkiler. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(3), 5-20.
- Koçu, R. E. (2003). *Tarihte Osmanlı Esnafı*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Koyuncu, M. (2008). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri) (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koyuncu, N. (2018). Osmanlı Devleti'nde Esnaf Gediklerinin Hukuki Esasları, Gelişimi ve İlgası. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(2), 47-76.
- Kuran, T. (2010). Esnaf ve Loncalar, Hristiyan ve Yahudi Cemaat İşleri, Yabancılar. T. Kuran (Ed.), *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam (C.1)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mahiroğulları, A. (2011). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 54, 139-154.
- Ortaylı, İ. (2018). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. İstanbul: Kronik Yayınevi.
- Özdemir, R. (1986). Ankara Esnaf Teşkilatı (1785 - 1840). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 156-181.
- Şeker, C. & Çakır, B. (2021). Futuwwa Organization, Malâmatîyya Movement, Akhi Order and Economic Life. S. Kılıç (Ed.), *Sosyal Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar* (s. 186-208). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tabakoğlu, A. (1987). Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43, 111-150.
- Tabakoğlu, A. (1998). *Türk İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taner, E. (2009). *Osmanlı Esnafı – Ticari ve Sosyal Hayat – Belge ve Fotoğraflarla*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- TDK. (2020, 30 Nisan). Genel Sözlük. Nisan 30, 2020 tarihinde Türk Tarih Kurumu Resmi Web Sitesi www.tdk.gov.tr adresinden alındı.
- Tızlak, F. (2015). Hatt-ı Hümayunlar Işığında III. Selim Dönemi'nde İstanbul'da Fırınlara ve Ekmeklerin Tebdil-i Kıyafetle Denetimi. *CEDRUS-The Journal of MCRI*, 3, 337-350.
- Yaylı, H. & Pustu, Y. (2010). Klasik Dönem Osmanlıda Kent Yönetimi ve Kentliler. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 6(23), 139-162.
- Yi, E. (2018). 17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri. (Çev. Zeren, B.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2000.

The Complementary Role Of Guilds In Increasing The Efficiency Of Public Measures In The Ottoman Empire

Ali ŞEN

Baki ÇAKIR

İsmail BALKAN

Extended Abstract

The purpose of this study is to explain the responsibilities of the Ottoman period guild that complement the duties of the public authority. The paper is important because it explains the complementary duties and responsibilities that guild undertake in alleviating the workload of the public authority and in the smooth functioning of social and commercial life.

The concept of guild, which started to be used in the middle of the 17th century, firstly emerged as the place where the raw material needs of the artisan were supplied. Guild later turned into gathering centers of artisan and eventually gained an organizational identity. Guild had an effective power and position both in Anatolia and Istanbul. They operated according to important moral rules such as austerity, a sense of profession based on meticulous work, strict adherence to traditions and professional secrets.

In the Ottoman period, the guild and the state were structures that needed each and complemented each other. The public authority benefited from the guild in collecting tax revenues and meeting the needs of the army. Guild needed order, infrastructure and security provided by the public authority for the continuation of commercial life. For this reason, guild turned into important political figures during the Ottoman period.

The main responsibility of the guild in the Ottoman Empire was to ensure that the product and service needs of the people were maintained uninterruptedly in line with the prices determined by the public authority. However, guild have undertaken duties and responsibilities that complement many responsibilities of the public authority. These can be examined under six headings.

i. The duties and responsibilities of the guild regarding regulation-supervision-audit: In the Ottoman Empire, guild have many responsibilities in the regulation, supervision and audit of artisan. These responsibilities of the guild reduces the workload of the public authority on artisan.

ii. The duties and responsibilities of guild regarding effectiveness of public authority: In the Ottoman period, meeting the needs of the army and the palace was carried out through guild. Army artisan come to the forefront at this point.

One of the duties of the guild to distribute the taxes among the artisan and to collect the accrued tax and deliver it to the state authorities. Guild also helped the state authority in the fight against unemployment by providing job opportunities to apprentices, journeymen and masters, whose numbers were determined by the state.

iii. The duties and responsibilities of the guild regarding the relations between the artisan: Most of the duties and responsibilities of the guild are for the member artisan. The main duties of the guild in this context are as follows:

- To determine the quality of the products to be produced and the number of member workplace,
- To ensure the supply of the raw materials needed by the artisan and their distribution among the artisan,
- To prevent competition among artisan,

iv. The duties and responsibilities of the guild regarding self-control: During the Ottoman period, apprentices, journeymen and masters are jointly responsible for the quality of the goods or services produced by an artisan. All employees in the same workplace, especially the masters are held responsible for an inappropriate situation that may arise in production. All employees must be meticulous about ensuring that the goods or services produced have the standards determined by the regulations. Within the scope of internal audit, it is an important autocontrol process that the employees in the same workplace check each other and observe the compliance of the produced goods or services with the standards.

For each artisan (especially masters) operating in the Ottoman Empire, another artisan in the same guild had to be a guarantor. Kethüda is also the guarantor of all guild members. Kethüda's guarantorship for all guild members is implemented to secure public authority.

v. The duties and responsibilities of guild regarding mediation and democratic participation: Guild played an important intermediary role between the public authority and the artisan. The main activities carried out by the guild under this role are:

- Establishing a communication channel between the public authority and the artisan,
- To control the artisan based on the authority taken from the public authority and to reduce the workload of the public authority in the auditing of artisan,
- To convey the complaints of the artisan to the public authority,
- Representing the artisan against the public authority.

In the Ottoman Empire, artisan's activities were regulated by ihtisab laws, regulations and by laws. İhtisâb laws were prepared specifically for each city. In these laws, the needs of the urban population are observed and all processes related to the goods offered for sale are

explained in detail. In the Ottoman Empire, the public authority benefited from the opinions of the guild officials during the preparation of the special laws regarding some products that required expertise.

vi. The duties and responsibilities of the guild regarding social benefit: Guild played an important role in the preservation of social order. The most important duty of the guild towards the society is to ensure the continuity of the basic food, products and services needed by the society by the artisan. In this process, protecting the consumer, ensuring customer satisfaction, following the standard in the quality and price of the product are among the duties of the guild. Guild prevented merchants from coming between the producer and the consumer. The guild ensured that the products reach the consumer in the shortest way and at the most ideal price. Guild also have responsibilities to maintain the administrative link between public authority and society.

Analysis of the Keynesian Saving Function in Turkish Economy: 1985-2021

Abdüsselam SAĞIN¹

Abstract

Article Type

Research Article

Application Date

11.08.2023

Acceptance Date

03.09.2023

DOI

10.53306/klujfeas.1341504

The aim of this study is to test the Keynesian savings function for the Turkish economy. To achieve this goal, the fundamental savings function proposed by Keynes was utilized, and data from the years 1985 to 2021 were used for the Turkish economy. The determinants of savings in the model include GDP per capita, income tax rates, deposit interest rates, and inflation rate. The selected variables in the model are in line with the literature. Empirical analysis determined that the most suitable method is the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) approach. Based on the conducted empirical analysis, an increase in GDP per capita and deposit interest rates leads to an increase in the amount of savings. On the other hand, an increase in tax rates and inflation rate reduces the amount of savings. According to the findings obtained from the study, the Keynesian savings function is applicable to the Turkish economy for the years 1985 to 2021.

Keywords: Keynesian Saving Theory, GDP per capita, Tax, Deposit Interest Rate, Inflation Rate, ARDL Modelling

¹ Assist. Prof., Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics, abdusselam.sagin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0693-1485

Keynesyen Tasarruf Fonksiyonu ve Türkiye Ekonomisi Analizi: 1985-2021

Abdüsselam SAĞIN²

Öz

Bu çalışmanın amacı Keynesyen tasarruf fonksiyonunu Türkiye ekonomisi için test etmektir. Bu amaçla Keynes'in temel tasarruf fonksiyonundan yararlanılmış ve Türkiye ekonomisinde 1985-2021 yılları arası veriler kullanılmıştır. Modelde tasarrufun belirleyicileri olarak kişi başına düşen milli gelir, gelir vergisi oranları, mevduat faiz oranı ve enflasyon oranı seçilmiştir. Modelde seçilen değişkenler literatür ile uyumludur. Ampirik analiz olarak en uygun yöntemin ARDL olduğu tespit edilmiştir. Yapılan ampirik analiz sonucunda kişi başına düşen milli gelir ve mevduat faiz oranlarının artışı, tasarruf edilen miktarı arttırmaktadır. Diğer taraftan vergi oranlarının artması ve enflasyonun yükselmesi ise tasarruf miktarını azaltmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre Keynesyen tasarruf fonksiyonu 1985-2021 yılları arası Türkiye ekonomisi için geçerlidir.

Anahtar sözcükler: Keynesyen Tasarruf Modeli, Kişi başına düşen milli gelir, Vergi Oranı, Mevduat Faiz Oranı, Enflasyon Oranı, ARDL Modeli

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
11.08.2023
Kabul Tarihi
03.09.2023
DOI
10.53306/klujeas.1341504

² Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat, abdusselam.sagin@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0693-1485

Introduction

Economics is a multifaceted and constantly evolving field of study that examines the allocation, production, distribution, and consumption of resources in society. In this regard, saving is a crucial element of the economy, exerting a significant impact on both individual consumers and the overall economic state of society. Economic theories offer various instruments to account for how savings interact with factors such as income levels, interest rates, inflation, and expected income, and how these factors influence economic activity. This paper centres on the Keynesian saving function, which is a significant area of economic theory. This concept describes how savings can change with income levels and the impact it has on economic activity according to John Maynard Keynes. The Keynesian saving function represents not only the inclination of individuals to save a proportion of their income but also has implications for aggregate demand and the level of national income.

This study aims to investigate the impact and applicability of the Keynesian saving model on the Turkish economy from 1984 to 2021. Keynesian theory is centered on the effect of income levels on individual consumption and savings decisions. This framework considers the economic changes, policy preferences, and global influences that the Turkish economy underwent during this period to facilitate an informed understanding of the impact of the Keynesian savings model on Turkey. Saving is a crucial aspect for economies. Especially with regards to financing investment, savings constitute an important accumulation. Economies without a sufficient amount of saving rely on foreign sources. External sources of finance are risky because of their volatility and speculative nature. Moreover, external sources involve interest payments. Considering all these factors, savings are a significant macroeconomic variable, especially for developing economies. The study is composed of five sections: introduction, theoretical background, literature review, econometric application, and conclusion. Following the introductory section, we provide a basic explanation of the concept of Keynesian savings. Next, there is a summary of the pertinent literature as well as the empirical model chosen for the analysis, based on the obtained data, followed by an econometric analysis. The study ends with an evaluation and interpretation of the findings, presented in the conclusion section.

Theoretical Background

The concept of the Keynesian saving function is used in economic theory to explain how individuals tend to save, based on their income levels. This function was one of the fundamental ideas introduced by John Maynard Keynes in his book "The General Theory" (Keynes, 1936). Keynes proposed that as incomes rise, consumers tend to increase their savings. However, the Keynesian saving function (Mankiw, 2020) is used to analyze the extent to which the saving rate changes as income increases and the factors influencing it.

$$S=Y-C$$

Keynesian saving function represents a relationship between disposable income level and savings. This function is used to model how much saving will occur with an increase in disposable income.

Generally, the Keynesian saving function is represented as follows:

$$S = -a + bY$$

Here:

- S represents the amount of saving.
- Y represents the disposable income level.
- The function uses a and b as parameters, where the term -a denotes the initial savings level. This concept shows that individuals can cover their basic expenses even with no income. The term bY measures the increase in savings as income rises. The parameter b shows the saving increase when income increases by one unit. As per Oster, Case and Fair 2010, when $b > 0$, savings increase with income.

The mathematical equation models how individuals tend to save based on their income level. Nevertheless, saving decisions in the real world are frequently influenced by many factors and are often more intricate. This equation is a fundamental model. The Keynesian saving function aims to determine how the rate of saving changes as income increases. This is crucial for comprehending how individuals react to income increases and their impact on aggregate demand in the economy. Typically, the rate of saving increases with higher income levels, but the rate of increase depends on the marginal propensity to save. Other factors that influence saving include:

Income level: Keynes believed that as income increases, individuals tend to save more. This means that some part of the income increase will be saved instead of being spent. However, this relationship is not exactly proportional. Keynes explained this phenomenon with the concept of the 'marginal propensity to consume'. The marginal propensity to consume is an indication of how much of each unit of income increase will be spent. Keynes noted that as the income increases, the marginal propensity to consume drops, resulting in part of the increased income remaining as savings. This perspective highlights the influence of consumer behaviour, and consequently, the total demand, on economic development and income levels. If there is a substantial amount of saving from the increase in income, it could reduce demand and potentially lead to a slowdown in economic activity. As per the Keynesian theory, augmenting government expenditure and stimulating income growth can aid in resolving economic crises and recessions (Krugman and Wells, 2015).

The interest rate: According to Keynes, interest rates play a pivotal role in balancing between saving and investment. Interest rates act as a mechanism for balancing savings and investments. Keynes (1937) states that interest rates impact the balance between savings and investments. Low interest rates reduce the appeal of saving but may improve investment attractiveness. This has the potential to stimulate economic growth, as low interest rates reduce the cost of financing investments and encourage firms to invest more. Conversely, high interest rates can increase the appeal of saving by offering higher returns. High interest rates can increase the cost of investment, reducing firms' inclination to invest and slowing economic activity. According to Keynes, to stimulate spending and investment during

economic downturns accompanied by low demand and unemployment, it is advisable to lower interest rates, sometimes close to zero (Hicks, 1936; Schumpeter, 1936).

Economic Expectations: As per Keynes, economic expectations significantly impact the spending and saving behavior of individuals. The decisions related to spending and saving by individuals are based on various factors such as future income and job security. When individuals anticipate uncertain future economic conditions with high risks of unemployment, it could lead to an increase in their propensity to save. In such scenarios, individuals may prefer to save more to safeguard themselves against possible future uncertainties (de Carvalho, 2015). This could result in a decrease in demand in the economy, leading to lower economic activity. On the contrary, when people anticipate favourable economic conditions or improved job security in the future, they may tend to spend more. In such situations, individuals may choose to spend more as they expect higher future incomes. This, in turn, can stimulate economic growth. Keynes argued that in times of economic uncertainty, increased individual savings can result in decreased demand and economic downturn. Thus, policymakers must decrease economic uncertainty and enhance positive prospects for the future to stimulate spending (Wärneryd, 1989). To sum up, economic expectations significantly influence people's decisions to spend or save money. Expectations regarding future economic conditions held by individuals can impact overall demand and, thus, the level of economic activity.

Tax policies: Tax policies have the potential to influence individuals' saving decisions. Tax reductions or incentives may promote saving. As per Keynes, reduced tax rates result in higher disposable income for households, which can lead to an increase in savings. In simpler words, individuals may intend to allocate a portion of their earnings towards savings. (Collier, 2006). Nevertheless, although tax reduction may encourage saving, it may pose a challenge in financing public spending. This may result in a decrease in public expenditure which, in turn, could reduce aggregate demand. It is therefore important to strike a balance between tax rates and the financing of public services (Pressman, 1997).

Inflation: Nominal interest rates generally rise with increasing inflation. This increase, however, may be slower than the rate of inflation. Consequently, it results in diminishing real interest rates. As per Keynes, when real interest rates decrease in times of high inflation, individuals may choose to spend instead of saving. This is because the actual returns on monetary assets decrease. Additionally, anticipations of future inflation may also affect saving behaviour. Should individuals anticipate higher inflation rates in the future, saving could become less appealing. Individuals may choose to save less since the value of their savings could decrease over time. Individuals may prefer to save less if they anticipate having less purchasing power in the future (Humphrey, 1981).

Financial Obligations: Financial obligations such as debts, loans, and commitments can also impact one's decision to save. People with significant debt may have to allocate some of their earnings to pay off their debt, resulting in lower savings. Debt, especially those with a high interest rate, can restrict a person's capacity to save money. Substantial credit card debt or loan repayments may demand individuals to spend a portion of their income on repaying debts, lowering their ability to save. Debt can decrease the will to save and harm people's

financial security in the future. Furthermore, insufficient individual or societal financial knowledge can hinder the ability to forecast forthcoming financial requirements, lowering the propensity to save. Improving financial literacy can equip individuals with better skills to prepare for future financial challenges (de Carvalho, 2012).

Demographic factors: Demographic factors such as age, family size and marital status can also influence saving behaviors. For example, larger family sizes may lead to higher levels of saving.

In summary, the Keynesian saving function highlights the influence of various factors on individuals' saving decisions. These factors shape individuals' propensity to consume and save, while at the same time affecting the overall level of demand in the economy. It is therefore important to take these factors into account when designing economic policy.

Literature Review

Numerous empirical studies have modelled and analyzed Keynesian economic theory over time, creating a vast body of literature. This study analyzes the impact of income, interest rates, inflation, and tax rates on the concept of savings in Keynesian economics. This literature section provides a summary of the relevant studies. This literature section will only include studies analyzing the concept of savings in the Turkish economy, since this study analyzes the Turkish economy.

Çinko (2019) found a positive relationship between GDP and savings in a study that compared the Turkish economy with the BRICS countries. In their 2012 study, Çolak and Öztürkler observed that income level, especially for the high-income group, is the most influential variable on savings. In their study analyzing the saving behaviour of different income groups, Şengür and Taban found that although the amount of savings varied across income groups, income still influenced savings for all groups. Zengin, Yüksel, and Kartal's (2018) survey-based study also discovered a positive correlation between income level and savings. These studies indicate that as income increases, people are more inclined to save money.

Various examples in the literature, such as Fry (1979), Rittenberg (1991), Çağlayan (2006), Demirci (2019), Afşar (2007), Özlale and Karakurt (2012), Matur, Sabuncu, and Bahçeci (2012), and Uçgun (2017), reveal that higher interest rates result in increased savings in the Turkish economy. Nonetheless, some studies in the literature, such as those by Çakmak (2004), Duzgun (2009), and Ozcan, Gunay and Ertac (2012), have discovered no association or even a negative correlation between interest rates and savings.

The correlation between inflation rates and savings is a well-researched area in the literature. Research findings regarding this matter are inconclusive. For instance, in a recent study, Okşak and Özen (2020) found that there exists a positive correlation between inflation and savings in the short run, however in the long run, this relationship turns negative. Conversely, studies conducted by Celasun and Tansel (1993) and Ozcan et al. (2012) suggest that inflation has a positive impact on saving.

Sağdıç and Sandalci's (2020) research into the impact of tax rates on savings revealed that direct taxes have a negative effect on long-term savings, while indirect taxes have a positive

effect. Değirmen and Şengönül (2012) established no appreciable connection between the two variables. Nevertheless, Çevik (2015) ascertained that augmented income taxes decrease long-term saving.

Data Set and Methodology

The study utilises yearly data for the Turkish economy ranging from 1985 to 2021. Variables selected comprise of GDP per capita, deposit interest rate, inflation rate, personal income tax, and savings to GDP ratio, based on the Keynesian savings function and commonly used variables in existing literature. The selection of the aforementioned variables is based on the Keynesian savings function and the usage of such variables in previous academic literature. Data was retrieved from the World Bank's WDI database.

To conduct the econometric analysis, the most suitable approach was determined to be the Auto Regressive Distributed Lag (ARDL) model. The ARDL model considers the partial adjustment process and long-run disequilibrium in the data. The model incorporates lagged values of both the dependent and independent variables. This feature allows for separate analyses of their short-run and long-run effects.

The ARDL model was originally developed by Pesaran, Shin, and Smith in 2001. A method was developed that enables carrying out cointegration analysis despite the presence of weak stationarity requirements and structural breaks in time series data. Their paper, "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships" provided a framework to explore short-run and long-run relationships and made a noteworthy contribution to the literature. Narayan and Popp further developed the ARDL model in 2010, extending Pesaran and Shin's approach. The ARDL approach by Pesaran and Shin has been recognised for its flexibility in accommodating different degrees of stationarity and structural breaks in time-series data. It has become an important tool in analysing short-term and long-term interactions, conducting cointegration analysis, and predicting dynamic regression models in economic research.

The parameters p , q , and d determine the lagged terms and transformations to be included in the ARDL model. They indicate the number of previous time periods and the extent to which transformations are employed.

The parameter p , representing lagged orders, determines how many past values of the dependent and independent variables will be considered in the model. The ' p ' parameter plays a crucial role in capturing the impact of past periods and should be determined based on theoretical foundations.

The ' q ' parameter, which refers to the error correction term, determines the number of past values that are related to the dependent and independent variables: It is essential to determine the ' q ' parameter as it governs the relationship between the past values of the error correction term and the dependent and independent variables. The ' q ' parameter is critical in capturing the long-run equilibrium represented by the process of cointegration. The model is also referred to as the Error Correction Model (ECM) and it is used to analyze long-term disequilibrium.

The parameter 'd' represents the order of integration: It determines the degree of differencing that is applied to the variables. The parameter 'd' is used to correct the statistical properties of time series data, thereby achieving a stable relationship. It is crucial in cases where differencing is required to achieve stationarity, as suggested by Narayan and Popp (2010) and Pesaran et al. (2001).

The mathematical formulation of the ARDL model demonstrates the combination of dependent and independent variables and construction of the model. This formulation presents a regression equation and offers the essential analytical framework.

The mathematical formulation of the ARDL (p, q, d) model is expressed below:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Y_{t-2} + \dots + \beta_p Y_{t-p} + \gamma X_{t-1} + \delta X_{t-2} + \dots + \delta_q X_{t-q} + \alpha \Delta Y_{t-1} + \theta \Delta X_{t-1} + \epsilon_t$$

Here:

- Y_t represents the dependent variable,
- X_t represents the independent variable,
- p is the number of lagged terms in the dependent variable in the model,
- q is the number of lagged terms in the independent variables in the model,
- d is the differencing order of the series,
- β represents the coefficients,
- γ and δ represent the coefficients of lagged independent variables,
- α and θ represent the difference coefficients,
- ϵ_t represents the error term.

We apply the ARDL method – the selected approach – by conducting a stationarity analysis on the data and determining its degree. Next, we determine the appropriate number of lags to make model predictions. Following the prediction, we analyse the obtained coefficients and significance levels and conduct a cointegration analysis. Finally, we interpret the obtained results and present the final analysis.

Findings

The section initially provides descriptive statistics for the variables, followed by an exposition of the outcomes of the unit root tests. Next, the findings of the ARDL bounds test are presented and their long-term implications are elucidated.

Table 1: Descriptive Statistics

Variable		Obsv.	Mean	Med.	Maks.	Min.	Std.D.	Source
Gross Domestic Saving (% of GDP')	SAVINGS	37	3.209	3.209	3.649	2.832	0.183	WB, WDI
GDP per capita	GDP	37	8.809	8.754	9.499	8.277	0.360	WB, WDI
Deposit Interest Rate (%)	INTEREST	37	3.307	3.586	4.656	1.833	0.948	WB, WDI
Inflation (Annual %)	INFLATION	37	3.419	3.416	4.475	1.792	0.720	WB, WDI
Tax on Personel Income	TAX	37	1.386	1.335	1.740	1.099	0.184	WB, WDI

Note: The natural logarithm of all variables used in the study has been taken.

Table 2: ADF Unit Root Test Results

Variable	Level		1st Diff.	
	Intercept	Intercept&Trend	Intercept	Intercept&Trend
SAVINGS	-2.383	-2.194	-8.843*** 8.596***	
GDP	1.0172	-2.841	-6.619*** 6.462***	
INFLATION	-1.277	-1.471	-5.959*** 6.020***	
INTEREST	-2.383	-3.248*	-6.116*** 5.804***	
TAX	-2.694*	-3.091	-4.884*** 4.945***	

*Note: ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.*

Table 3: PP Unit Root Test Results

Variable	Level		1st Diff.	
	Intercept	Intercept&Trend	Intercept	Intercept&Trend
SAVINGS	-2.062	-1.835	-8.607***	-9.068***
GDP	1.704	-2.862	-6.563***	-7.522***
INFLATION	-1.296	-1.538	-6.010***	-5.948***
INTEREST	-2.430	-3.349*	-5.800***	-6.116***
TAX	-1.875	-2.453	-4.952***	-4.891***

*Note: ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.*

Table 4: KPSS Unit Root Test Results

Variable	Level		1st Diff.	
	Intercept	Intercept&Trend	Intercept	Intercept&Trend
SAVINGS	0.173*	0.168**	0.189***	0.044***
GDP	0.827	0.202**	0.261***	0.062***
INFLATION	0.561	0.109***	0.128***	0.127***
INTEREST	0.270*	0.178	0.376***	0.161***
TAX	0.357	0.068***	0.064***	0.063***

*Note: ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.*

According to the results of the ADF, PP and KPSS unit root tests, the most appropriate model for our study has been identified as the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) model. Therefore, within this framework, we will use the ARDL model in our study.

Table 5: ARDL Bound Test

Model	Lag	F-statistic	Critical Value %5		Critical Value %1	
			I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
F(Savings _(M-D) GDP, Inflation, Interest, Tax)	(2, 1, 0, 1, 0)	9.421***	2.56	3.49	3.29	4.37

Note: ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

Table 6: Long Run Results

Dependant Variable: SAVINGS _(M-D)	Long Run Coefficients
Variables	
GDP	1.474***
Inflation	-0.610***
Interest	1.301***
Tax	-0.507**
C	-1,740***
Diagnostic Test	<i>P value</i>
χ^2 (Serial)	0,70
χ^2 (Arch)	0,86
χ^2 (Normal)	0,95
χ^2 (Ramsey Test)	0,67
CUSUM	Stable
CUSUMSQ	Stable

Note: ***, ** and * indicate significance at the 1%, 5% and 10% levels, respectively.

The empirical analysis revealed that an upsurge in GDP per capita and interest rates during this period led to an increase in savings for the Turkish economy. An increase of 1% in GDP

per capita resulted in 1.47% increase in saving. This suggests that households tend to save more as the economy grows and income rises. This also suggests that individuals are more willing to save in order to secure their future income. Likewise, a 1% increase in deposit interest rates results in a 1.3% rise in saving. This result shows that higher interest rate can make saving more profitable, and individuals can earn more by holding their money in the bank. These findings align with the fundamental theoretical principles of the Keynesian model. In conclusion, based on the available data, an increase in GDP per capita and an increase in interest rates contribute to an increase in savings in the Turkish economy. These findings can help economic policy makers and investors to understand the factors influencing savings behaviour and support policy decisions aimed at ensuring economic stability.

On the other hand, tax rates and inflation have an adverse effect on the saving level. Put differently, a rise in tax rates and inflation causes a reduction in the amount of saving within the economy. During the review period, a 1% rise in tax rates resulted in a saving reduction of 0.5% in the Turkish economy, while a 1% growth in the inflation rate led to a saving decrease of 0.6%. Likewise, the observation that inflation has an adverse effect on savings is consistent with economic intuition. Inflation erodes the purchasing power of money over time. As the general price level increases, the real value of savings diminishes, leading to a decrease in the amount of goods and services that can be purchased with the same amount of money. The empirical finding that a 1% growth in the inflation rate is associated with a 0.6% decrease in savings highlights the importance of maintaining stable prices to encourage a culture of saving among the population.

The reference to the Keynesian saving theory adds theoretical support to the findings. The Keynesian perspective emphasizes the role of aggregate demand and consumer behavior in shaping the economy. The observation that changes in tax rates and inflation influence saving levels aligns with the notion that these factors can impact households' willingness and ability to save. The applicability of the Keynesian consumption function to the Turkish economy from 1985 to 2021 suggests that the Turkish consumer behavior is sensitive to shifts in economic variables and government policies, reinforcing the notion that macroeconomic factors play a significant role in shaping individual financial decisions. The analysis results demonstrate an evident correlation between tax rates, inflation and savings levels. It appears that the increase of tax rates can hamper individuals and households from saving, due to a negative relationship between tax rates and saving. As tax rates rise, disposable income reduction may lead to decreased ability to save. The study found that, during the reviewed period, a rise in taxes by 1% resulted in a decrease in savings of 0.5% within the Turkish economy, highlighting the sensitivity of saving behaviour to alterations in tax policies. In conclusion, the study of tax rates, inflation, and their effects on savings patterns yields significant implications for policymakers and economists in developing effective economic policies. By comprehending the intricate relationships between these factors, one can formulate strategies that promote higher savings rates, sustain economic stability, and avert potentially detrimental impacts of taxation and inflation on households' financial health.

Conclusion

This study examined the applicability of the Keynesian saving function in the context of the Turkish economy, focusing on data from 1985 to 2021. Following Keynesian economic theory, the research aimed to identify the factors that affect savings levels, with a focus on GDP per capita and tax rates. The model used also included commonly addressed control variables in the existing literature, such as interest rates and inflation.

The empirical analysis produced significant results that reveal the dynamics of savings behaviour in the Turkish economy during the specified time period. In particular, it was found that increases in GDP per capita and interest rates had a positive influence on savings. Notably, an increase of 1% in GDP per capita resulted in a significant increase of 1.47% in savings, suggesting a correlation between increased individual prosperity and a propensity to save. Similarly, a 1% increase in deposit interest rates led to a noteworthy 1.3% increase in savings, indicating that favorable interest rate conditions incentivize saving behavior. These results are in line with the fundamental principles of the Keynesian economic theory, which suggests that changes in macroeconomic factors can significantly affect the propensity of consumers to save.

Conversely, the analysis revealed a contrasting narrative when considering tax rates and inflation. It was found that both increases in tax rates and inflationary pressures have a negative impact on savings levels. This discovery emphasises the fact that increased taxation diminishes disposable income available for saving, which ultimately results in a decrease in overall savings. The correlation observed in the study showed that a 1% increase in tax rates was accompanied by a significant 0.5% decrease in savings in the Turkish economy. Similarly, a 1% increase in inflation rates resulted in a notable 0.6% drop in savings. These findings support the fundamental principles of Keynesian economics, which suggest that factors like taxation and inflation have a bearing on customer behaviour, eventually affecting savings.

In light of these findings, the study infers that the Keynesian consumption function accurately describes the behaviour of the Turkish economy throughout the studied period. The observed interactions among GDP per capita, interest rates, tax rates, and inflation in Turkey from 1985 to 2021 are in line with the fundamental principles of the Keynesian model. This suggests that the model effectively explains the relationship between economic variables and savings choices in the Turkish context. This insight has significant implications for policymakers and economists, highlighting the need to effectively manage these variables in order to promote healthy saving habits and enhance overall economic stability.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “Analysis of the Keynesian Saving Function in Turkish Economy: 1985-2021”

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author(s).
Acknowledgement	There is not any.
Conflict of Interest Statement	There is not any.
Author Contributions	The author prepared the article.
Support	There is not any.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Ethics Committee approval is not required.
Scale Permission	Scale permission is not required.

References

- Afşar, A. (2007). Finansal Gelişme İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 188-98.
- Asimakopulos, A. (1986). Finance, Liquidity, Saving, And Investment. *Journal of Post Keynesian Economics*, 9(1), 79-90.
- de Carvalho, F. J. C. (2012). Aggregate Savings, Finance And Investment, *European Journal of Economics and Economic Policies*, 9(2), 197-213.
- de Carvalho, F. J. C. (2015). Keynes On Expectations, Uncertainty And Defensive Behavior. *Brazilian Keynesian Review*, 1(1), 44-54.
- Celasun, M., ve Aysit T. (1993). Distributional Effects And Saving-Investment Behaviour In A Liberalizing Economy: The Case Of Turkey. *METU Studies in Development*, 20(3), 269-98.
- Collier, P. (2006). “War and Military Expenditure in Developing Countries and Their Consequences for Development”. *The Economics of Peace and Security Journal* 1(1), 4.
- Çağlayan, E. (2006). “Enflasyon, faiz oranı ve büyümenin yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkileri”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 21(1), 423-38.

- Çakmak, H. K. (2004). Finansal Serbestleşmenin Tasarruf Kararlarına Etkisi: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 1-15.
- Çevik, S. (2015). Domestic Saving and Tax Structure: Evidence from Turkey. *Sosyoekonomi* 23(23), 87-112. doi: 10.17233/se.48977.
- Çinko, L. 2019. Brics Ülkeleri ile Türkiye’de Tasarruf Davranışlarını Belirleyen Faktörler. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(4), 98-112.
- Çolak, Ö. F. ve Harun Ö. (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel tasarruf Eğiliminde Değişim Ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3-44.
- Değirmen, S., ve Ahmet Ş. (2012). *Türkiye’de Net Tasarruf-Yatırım Açığının Belirleyicileri*. Discussion Paper.
- Demirci, O. (2019). Türkiye’de Mali Derinlik, Faiz, Tasarruf ilişkisi ve Politika Uygulamaları (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Duzgun, R. (2009). Determinants of Private Saving in Turkey. *Erciyes University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 32, 173-89.
- Fry, M. J. (1979). The Cost Of Financial Repression In Turkey/Le Cout De La Repression Financière En Turquie. *Savings and Development*, 127-35.
- Hicks, J. R. (1936). Keynes’ Theory of Employment. *The Economic Journal*, 46(182), 238. doi: 10.2307/2225227.
- Humphrey, T. M. (1981). Keynes on Inflation. *FRB Richmond Economic Review*, 67(1), 3-13.
- Keynes, J. M. (1936). *İstihdam, Para ve Faizin Genel Teorisi*, (Çev. Baltacıgil A.). İstanbul: Liberus Yayınları.
- Keynes, J. M. (1937). The General Theory Of Employment. *The Quarterly Journal Of Economics*, 51(2), 209-23.
- Krugman, P. ve Robin W. (2015). *Macroeconomics* 4th ed.. Duffield, UK: Worth Publishing.
- Mankiw, N. G. (2020). *Principles of macroeconomics*. Boston, Massachusetts, USA: Cengage Publishing.
- Matur, E. P., Ali S., ve Sema B. (2012). Determinants Of Private Saving And İnteraction Between Public & Private Savings İn Turkey. *Topics in Middle Eastern and North African Economies*, 14.
- Narayan, P. K., ve Stephan P. (2010). A New Unit Root Test With Two Structural Breaks İn Level And Slope At Unknown Time. *Journal of Applied Statistics*, 37(9), 1425-38.
- Okşak, Y. ve Eda Ö. (2020). Tasarruf Ve Enflasyon İlişkisi Türkiye İçin Bir Eş-Bütünleşme Analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 353-69.

- Oster, S. M., Karl E. C., ve Ray C. F. (2010). *Ekonominin İlkeleri*, (Çev. Deliktaş E., Karadağ M., Güçlü M.). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ozcan, K. M., Asli G. ve Seda E. (2012). Macro And Socioeconomic Determinants Of Turkish Private Savings. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 33(2), 93-130.
- Özlale, Ü., ve Alper K. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 83(2).
- Pesaran, M. H, Yongcheol S, ve Richard J. S. (2001). Bounds Testing Approaches To The Analysis Of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Pressman, S. (1997). Consumption, Income Distribution And Taxation: Keynes’ Fiscal Policy. *Journal of Income Distribution*, 7(1), 29-44.
- Rittenberg, L. (1991). Investment Spending And Interest Rate Policy: The Case Of Financial Liberalisation In Turkey. *The Journal of Development Studies*, 27(2), 151-67.
- Sağdıç, E. N., ve Sandalcı İ. (2020). Vergi Yapısının Yurt İçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye’den İller Düzeyinde Bir Kanıt. *Maliye Dergisi*, 179. 213-239.
- Schumpeter, J. A. (1936). [Review of The General Theory of Employment, Interest and Money., by J. M. Keynes]. *Journal of the American Statistical Association*, 31(196), 791–795. <https://doi.org/10.2307/2278703>
- Şengür, M., ve Sami T. (2016). Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Türkiye’de Hanehalkı Gelir Türünün Tasarruflar Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16(1), 49-71.
- Uçgun, S. (2017). Türkiye’de Makroekonomik Faktörlerin 2000-2014 Döneminde Yurtiçi Tasarruflara Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 111-26.
- Wärneryd, Karl-Erik. (1989). On The Psychology Of Saving: An Essay On Economic Behavior. *Journal of Economic Psychology*, 10(4), 515-41.
- Zengin, S., Serhat Y, ve Mustafa T. K. (2018). Türkiye’deki Düşük Hanehalkı Tasarrufuna Neden Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi* 13(49), 86-100. doi: 10.19168/jyasar.350497.

Gölgeler Yükseliyor: Wagner Grubu Üyelerinin Statülerinin Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında ve Silahlı Çatışmalar Hukukunda Değerlendirilmesi

Adem ÖZER¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
14.08.2023
Kabul Tarihi
05.09.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1343092

2014'te Kırım'ın işgaliyle Donbas bölgesinde devam eden düşük yoğunluklu çatışmalar, 24 Şubat 2022'te Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısıyla tam teşekküllü bir savaşa diğer bir ifadeyle, uluslararası silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Rusya-Ukrayna arasında beliren savaş, uluslararası barış ve güvenliği riske atmakla birlikte, insani krize neden olmuş ve dünyanın muhtelif yerlerinde özel askeri şirket olarak faaliyet gösteren Wagner Grubu'nun Ukrayna'da öne çıkan rolü, uluslararası hukuk açısından çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Wagner Grubu, diğer özel askeri şirketlerin aksine, Rus güvenlik şirketleri gibi yarı devlet nüfuz ajanı olarak hareket etmektedir. Rusya'nın jeo-politik hedeflerine ulaşmak için yardımcı bir aktör olan Wagner Grubu, Rusya ile yakın ilişki içerisinde ve Rusya tarafından yönlendirilmektedir. Birçok ülkede özel askeri şirketler olmasına rağmen, Wagner Grubu'nun hem Rusya Federasyonu Anayasası'nda hem de Rus Ceza Kanunu'nda yasa dışı ilan edilmiş olması, bu özel askeri şirketi muadillerinden ayırtmaktadır. Bu durum özelleştirilen askeri endüstrinin önemli ve son derece karmaşık bir unsurunu oluşturan Wagner Grubu'nun uluslararası silahlı çatışmalar hukuku kapsamındaki statüsüne ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Wagner Grubu üyelerinin Ukrayna güçleri tarafından ele geçirilmeleri halinde muharip statüsü ve muharip ayrıcalığı kazanıp kazanmayacağını tartışmaktır.

Anahtar sözcükler: Özel Askeri Şirketler, Wagner Grubu, Yasal Muharip, Yasadışı Muharip, Paralı Asker

¹ Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, adem.ozar@hbv.edu.tr & ademmozer@gmail.com, ORCID:0000-0002-6443-1032

Shadows Rising: The Russia-Ukraine War and The Status of The Wagner Group Members in The Law of Armed Conflict

Adem ÖZER²

Abstract

With the occupation of Crimea in 2014, low-intensity conflicts in the Donbas region turned into a full-fledged war, in other words, armed conflicts of an international nature, since February 24, 2022 with the attack of Russia on Ukraine. The war between Russia and Ukraine caused a humanitarian crisis along with putting international peace and security at risk, and the prominent role of the Wagner Group, which operates as a private military company in various parts of the world, in Ukraine has ignited various discussions in terms of international law. Unlike private military companies, the Wagner Group acts as a quasi-state influence agency of the Russian state. As an auxiliary actor to achieve Russia's geo-political goals, the Wagner Group has close relations with and is guided by Russia. Although there are private military companies in many countries, the fact that the Wagner Group has been declared illegal both in the Constitution of the Russian Federation and in the Russian Criminal Code distinguishes this private military company from its counterparts. This situation has led to discussions regarding the status of the Wagner Group, which constitutes an important and extremely complex element of the privatized military industry, under international law of armed conflicts. In this context, the main purpose of the study is to discuss whether the Wagner Group members will gain combatant status and combatant privilege once captured by the Ukrainian forces.

Keywords: Private Military Companies, Wagner Group, Legal Combatant, Illegal Combatant, Mercenary

Article Type
Research Article
Application Date
14.08.2023
Acceptance Date
05.09.2023
DOI
10.53306/klujeas.1343092

² Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Economics & Administrative Sciences, Department of International Relations, adem.ozar@hbv.edu.tr & ademmozerr@gmail.com, ORCID:0000-0002-6443-1032

Giriş

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali uluslararası hukuk uygulamasının sınırlarını tartışma imkânı sunan en güncel çatışma örneklerinden biridir. Söz konusu işgal eylemine meşruiyet kazandırmak isteyen Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, saldırı fiili için uluslararası hukukta bir meşruiyet zemini kazandırmak amacıyla, işgalin başlangıcında yapmış olduğu açıklamada, "Ukrayna'nın Rusya için bir saldırı tehdidi teşkil ettiği", "Ukrayna'nın Donbas bölgesinde soykırım yaptığı", "Ukrayna'da Neo-Nazi rejimi olduğu ve nihayet "Ukrayna'nın tarihsel olarak Rusya'nın bir parçası olduğu" gerekçelerine dayanarak, Ukrayna'da "özel askeri harekât" adı altında silahlı saldırı başlattığını duyurmuştur.

Rusya, gerçekleştirmiş olduğu eylemlerle, kuvvet kullanma hukukunun yerleşik normlarını hiçe saymakta ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nda düzenlenen kuvvet kullanma yasağı, devletlerin egemenliği ve siyasi bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ile içişlerine karışma yasağı ve kendi kaderini tayin hakkı gibi uluslararası hukukun birçok temel ilkesini erozyona uğratmıştır (Özer ve Taşdemir, 2023, s. 7).

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlatmış olduğu tam teşekküllü savaş, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ederken, dünyanın muhtelif yerlerinde özel askeri şirket olarak faaliyet gösteren Wagner Grubu'nun Ukrayna'da öne çıkan rolü, uluslararası hukuk açısından, özellikle uluslararası sorumluluk hukuku açısından önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Geleneksel özel askeri şirketlerin aksine, Wagner Grubu, Rus güvenlik şirketleri gibi "yarı-devlet nüfuz ajanı (*quasi-state agent of influence*)" olarak hareket etmektedir (Pokalova, 2023, s. 1-23). İlk defa Kırım'ın işgali sürecinde ortaya çıkan ve Putin'in özel ordusu olarak adlandırılan Wagner Grubu'nun, Dmitri Utkin tarafından kurulduğu ve Rus oligark Yevgeny Prigozhin tarafından finanse edildiği bilinmektedir. Arjantin, Hong Kong ve Rusya'da merkezleri bulunan Wagner Grubu'nun 10.000'den fazla üyesi olduğu bilinmektedir; ancak, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte 40.000 civarında Rus mahkûmun da Wagner Grubu'na katıldığı iddia edilmektedir (Letrone and Cabus, 2023).

Rusya'nın jeo-politik hedeflerine ulaşmak için yardımcı bir aktör olan Wagner Grubu, Rusya ile yakın ilişki içerisinde ve Rusya tarafından yönlendirilmektedir. Birçok ülkede özel askeri şirketler olmasına rağmen, Wagner Grubu'nun hem Rusya Federasyonu Anayasası'nda hem de Rus Ceza Kanunu'nda yasa dışı ilan edilmiş olması, bu özel askeri şirketi, muadillerinden ayırtmaktadır. Söz konusu durum, özelleştirilen askeri faaliyetin önemli ve son derece karmaşık bir yönünü oluşturan özel askeri şirketlerin ve inceleme konusu Wagner Grubu üyelerinin, uluslararası silahlı çatışmalar hukuku çerçevesindeki statülerine ilişkin tartışmalara yol açmıştır. Bu insicamda çalışmanın temel amacı, Rusya'nın Wagner Grubu üyelerini savaşan olarak kullanmasının hukuka uygunluğu ve silahlı çatışmalar hukuku kapsamındaki korumaların onlar için de ne ölçüde geçerli olabileceğini tespit etmektir.

Wagner Grubu, Afrika ve Orta Doğu gibi dünyanın birçok yerinde faaliyet göstermektedir; ancak, Wagner Grubu'nun statü tartışması, sadece Ukrayna topraklarında Rusya'nın, uluslararası hukuk normlarını ihlal ettiği, mevcut çatışma özelinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede çalışma üç bölüm üzerine inşa edilmiştir: Öncelikle özel askeri şirketlerin bilhassa

Wagner Grubu'nun Rus Hukuku'nda konumu ele alınacak; sonrasında Rusya-Ukrayna arasında süregelen silahlı çatışmaların niteliği belirlenecek ve nihayetinde Wagner Grubu üyelerinin uluslararası silahlı çatışmalar hukukunda düzenlenen savaşıran sınıflarından (yasal ya da yasadışı muharip) biri kapsamında değerlendirilmelerinin mümkün olup olmadığı tespit edilecektir.

1. Özel Askeri Şirketler ve Rusya: Wagner Grubu

Muharebe operasyonları, stratejik planlama, istihbarat toplama, operasyonel ve lojistik destek, eğitim, tedarik ve koruma dâhil olmak üzere silahlı çatışma ya da savaşıla ilgili özel hizmet sunan birimler olarak ortaya çıkan özel askeri şirketler, organizasyon yapısı ve motivasyonu bakımından kendine özgü bir yapıya sahiptir (DCAF, 2006, s. 1). Diğer bir ifadeyle, özel askeri şirketler, kurumsal yapılara sahip, tescilli oluşumlar olmalarının yanı sıra, hizmetlerini, siyasi nedenlerden ziyade, öncelikle kar amacıyla sunmaktadırlar.

Özel askeri endüstrinin hızla büyümesinde iki temel neden belirleyici olmuştur. Bunlardan ilki, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte terhis edilen askeri personel sayısındaki büyük arz ve söz konusu personele çatışmaların yoğun yaşandığı bölgelerde devlet dışı aktörlerden ve başarısız/zayıf devletlerden gelen taleptir; İkincisi ise, önceki askeri güçler ya da savunma bakanlıkları tarafından yürütülen çok çeşitli işlevlerin gelişmiş piyasa ekonomilerindeki hükümetler tarafından artan özelleştirme ve dış kaynak kullanımıdır (Freeman and Sköns, 2008, s. 1).

Soğuk Savaş'ın sonra ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte özel askeri şirketler aracılığıyla uluslararası piyasada yer edinme fırsatını büyük ölçüde kaçıran Rusya, Vladimir Putin'in başkanlığı ile uluslararası arenada tekrar belirleyici bir aktör olma girişimlerini hızla sürdürmektedir. Her ne kadar Putin dönemiyle özel askeri şirketler, popülerlik kazanmış olsa da yarı-devlet güvenlik aktörleri (*semi-state security actors*) olarak adlandırılan özel askeri şirketlerin Rusya özelinde tarihsel referansları çok eskiye dayanmaktadır. Nitekim Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Boris Yeltsin dönemi itibarıyla, özel askeri şirketler, kendilerini belirgin bir şekilde göstermiştir. Ancak Yeltsin döneminde, yarı devlet güvenlik aktörlerinin kullanımı, daha ziyade Sovyet eski hâkimiyet alanında Rusya'nın çıkarlarının devamlılığını sağlamaya yönelik iken, Putin döneminde ise yarı devlet güvenlik aktörleri bütün bunlara ek olarak, farklı coğrafyalarda faaliyet göstermeye başlamış ve Rus dış politikasının en etkili araçlarından biri haline gelmişlerdir (Marten, 2019, s. 181-182).

Özel askeri şirketler, sadece Rusya için değil, ABD başta olmak üzere, pek çok devlet bakımından etkili bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır.³ Söz konusu özel askeri şirketler, bilhassa Wagner Grubu, 24 Şubat 2022 tarihi itibarıyla baş gösteren Rusya-Ukrayna Savaşı dâhil olmak üzere, Suriye, Sudan, Libya, Madagaskar, Venezüella, Mali, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi dünyanın muhtelif coğrafyalarında güvenlik hizmet sektörünün önemli bir

³ Yemen'de Birleşik Arap Emirlikleri adına savaşıran Kolombiyalılardan, Ermenistan-Azerbaycan ihtilafında güç dengesini değiştirmek için Türkiye'nin Suriyeli savaşıçıları kiralamasına kadar, bu devlet dışı askeri müteahhitler, uluslararası ilişkilerde giderek daha görünür bir rol almaktadırlar (Bender, 2015; Cookman, 2020).

aktörü olarak, Rusya'nın siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmektedir. Irak ve Afganistan'daki savaşlarda, dünyanın önde gelen askeri kuvvetlerinden ABD, özel askeri şirketleri kullanmıştır. Ancak özel askeri şirketlerin kullanımı, Rusya'yı ABD ve diğer uluslararası aktörlerden ayırmaktadır. Çünkü özel askeri şirketler, Rus Hukuku'nda meşru bir kuvvet olarak tanınmamaktadır. Bununla birlikte özel askeri şirketler, gerektiğinde devlet çıkarları adına üniformalı orduyla işbirliği yapan ve kimi zaman Putin rejimi ile yakından bağlantılı Rus oligarkların çıkarlarına hizmet eden, belirsiz silahlı aktörlerdir (Marten, 2019, s. 182). Sözü edilen özellikli durumlar, Rusya'yı ve Rus özel askeri şirketlerini, diğer askeri aktörlerden ve özel askeri/güvenlik şirketlerinden farklılaştırmaktadır.

1.1. Rusya Federasyonu Anayasası ve Ceza Hukuku'nda Özel Askeri Şirketler

Gücünü küresel çapta yansıtmak için özel askeri şirketlerden istifade eden Rusya, bu şirket/şirketleri, büyüklük ve kapsam bakımından farklılık gösterebilir de Rus dış politikasının resmi olmayan bir enstrümanı olarak kullanmaktadır (Bowen, 2023, s. 1). Bu durum, özel askeri şirketlerin mevcudiyetine ilişkin belirsizlik ve makul bir inkâr edilebilirlik hali doğurduğu için, söz konusu oluşumların hukuki statülerinin Rus iç hukuku bakımından analiz edilmesini gerektirmektedir.

Rus özel askeri şirketler, iç hukukta belirsiz bir hukuki ortamda faaliyet göstermektedirler. Şöyle ki, Rusya Federasyonu Anayasası Madde 13(5)'e göre, *"Amaçları ve eylemleri; Rusya Federasyonu'nun anayasal sisteminin temellerini zorla değiştirmeye ve ülke bütünlüğünü ihlal etmeye, devlet güvenliğini sarsmaya, silahlı birlikler kurmaya ve sosyal, ırksal, ulusal ve dinsel çekişmeleri kışkırtmaya dönük toplumsal birliklerin tesis edilmesi ve eylemi yasaktır"* (The Constitution of the Russian Federation, 1993, Article 13(5)). Bu anayasal düzenleme, özel askeri şirketler ve benzeri devlet dışı aktörler kurmayı amaçlayan oluşumları yasaklamaktadır; nitekim, ilgili maddenin bu tür oluşumları toplumsal birlik ve devlet güvenliği bakımından bir tehdit olarak kabul ettiği ve oluşumlarını önlemek amacı için tasarlandığı aşikardır. Öte yandan Rusya Federasyonu Ceza Kanunu Madde 359'da paralı askerler yasaklanmıştır. Ayrıca Madde 359'un sonunda yer alan açıklayıcı not ile paralı askerlerin karakteristik unsurları kategorize edilmiştir. Bu kapsamda, bir paralı asker;

- i) maddi bir menfaat elde etmek amacıyla hareket eden,
- ii) silahlı çatışma ya da düşmanlıklara katıldığı devletin vatandaşı olmayan,
- iii) topraklarında kalıcı olarak ikamet etmeyen ve
- iv) resmi bir görevi yerine getirme amacı olmayan kişiler

paralı asker olarak değerlendirilmektedir (The Criminal Code of The Russian Federation, 1996, Art. 359).

Yine Rusya Federasyonu Ceza Kanunu Madde 208, yasadışı bir silahlı birliğin oluşturulmasını ve bu birliklere katılımı mutlak surette yasaklamaktadır (The Criminal Code of The Russian Federation, 1996, Art. 208). Nitekim Rusya iç hukukunda özel askeri şirketler yasaklanmış olsa da söz konusu kurallar ya hiç uygulanmamış ya da keyfi bir şekilde politize edilmiştir. Bütün bu belirsizliğe rağmen, 2018 yılında Rus Parlamentosu'nun alt meclisi olan Duma'da özel

askeri şirketlerin faaliyetlerinin yasallaştırılıp resmi olarak düzenlenmesine ilişkin girişim söz konusu olmuştur. Ancak Duma'nın yetkisiz konumuna rağmen bu yönde tartışmaların söz konusu olması, Kremlin'in içinde ya da yakınında bulunan oligarklar/elitistler arasındaki güç mücadelesini yansıtmaktadır (Marten, 2019, s. 184). Söz konusu belirsizliğin ve yasal bir düzenleme altına alınmamasının nedeni, bir tür piyasa kısıtlaması yani yalnızca Putin'e yakın aktörlerin sektörde faaliyet göstermesine olanak tanınması ve özel askeri şirketlerin kontrolünü sağlama amacına yöneliktir (Marten, 2020, s. 3). Şöyle ki Wagner Grubu'nun Rusya'nın kontrolünden çıkarak münferit hareket etmesi halinde, Slavic Corps'un liderlerinin 2013'te olduğu gibi paralı askerlik davranışı nedeniyle yargılanmasına ve hapsedilmesine olanak tanımaktadır.

Rusya, özel askeri şirketlere ilişkin iç hukukunda herhangi bir düzenleme yapmamış ve uluslararası toplumun bu yöndeki girişimlerine de kayıtsız kalmıştır. Özellikle Rusya, herhangi bir bağlayıcılığı bulunmayan Montrö Belgesi (*Montreux Document*)'ne ve Wagner Grubu gibi özel askeri şirketler için etik kuralları belirleyen Özel Güvenlik Sağlayıcıları için Uluslararası Davranış Kodu'na (*International Code of Conduct for Private Security Service Providers*) taraf değildir (Pokalova, 2023, s. 4). Söz konusu belgeler, özel askeri şirketlerin hukuki belirsizliklerini çözmekten uzak olsa da uluslararası toplumun yaygın bir kesimi tarafından bu belgelere hususiyet atfedilmesi, bir düzenlemenin gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak Rusya, Wagner Grubu ve diğer özel askeri şirketler aracılığıyla dış politikada revizyonist emellerine adım adım ulaşırken, yasal eksiklik vesilesiyle kendisine makul bir inkâr edilebilirlik gücü sağlamakta ve özel askeri şirketleri yarı-devlet nüfuz ajanı olarak kullanmaktadır.

1.2. Yarı-Devlet Güvenlik Aktörü ya da Yarı-Devlet Nüfuz Ajanı Olarak Wagner Grubu

2014'te Donbas'ta meydana gelen silahlı çatışmalarla birlikte, Rusya, Wagner Grubu'nu Suriye ve Libya'daki iç savaşta ve Sahra-altı Afrika'da pratik bir şekilde güvenlik aracı olarak kullanmıştır. Özellikle 2014'te Kırım'ın ilhaki ve ardından gelen yaptırımlar, Rusya'nın Wagner Grubu aracılığıyla hem politik güce erişmesine hem de stratejik ve yeraltı kaynakları açısından zengin olan Afrika'da varlığını görünür kılmasına neden olmuştur. Nitekim ABD Dışişleri Müsteşarı Victoria Nuland yapmış olduğu açıklamada '*Wagner Grubu'nun Mali ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki altın kaynaklarına erişimini, Ukrayna'da devam eden savaştaki operasyonları doğrudan finanse etmek için kullandığını*' vurgulamıştır (Pokalova, 2023, s. 1).

Wagner Grubu her ne kadar özel askeri şirket olarak adlandırılrsa da küresel anlamda var olan özel askeri şirketlerden farklılaşmaktadır; zira, Wagner Grubu'nun hem yönetimi hem de Rus askeri ve istihbarat topluluğu ile girift ilişkisi, söz konusu farklılığı açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Neethling, 2023, s. 7). Bu amaçla Wagner Grubu, hizmetlerini piyasaya sunan bir özel askeri şirket olmaktan öte, Rusya'nın vekil bir aktörü olarak görülmekte ve küresel rekabette Rus etkisinin genişletilmesi için yararlı bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır.

Putin'in özel ordusu (*Putin's Private Army*) olarak adlandırılan Wagner Grubu'nun, Rus istihbarat eski görevlisi olan Dmitri Utkin tarafından kurulduğu ve özel askeri şirketin isminin ise Utkin'in, Hitler'in ve Nazi Almanya'sının hayranı olduğu ve Hitler'in en sevdiği besteci olan Richard Wagner'den aldığı iddia edilmektedir (Ott, Breen and Dias, 2023).

Utkin, Moran Security Group ve sonrasında Slavic Corps. adlı özel askeri şirketler bünyesinde Suriye'deki savaşa katılmış ve kendisine Putin tarafından "Cesaret Nişanı (*Order of Courage*)" verilmiştir (Sukhankin, 2018). Wagner Grubu, Putin'in şefi (*Putin's Chef*) olarak bilinen ve karanlık bir geçmişe sahip olan Rus oligark Yevgeny Prigozhin tarafından da finanse edilmektedir. Wagner Grubu'na ilişkin net bir veri olmamakla birlikte 10.000'den fazla üyesi olduğu ve sonrasında ise yaklaşık 40.000 civarında Rus mahkûmun da dâhil olarak 2022'de baş gösteren Rusya-Ukrayna Savaşı'na katıldığı iddia edilmektedir (Letrone and Cabus, 2023). Öte yandan Arjantin'de ve Hong Kong'da merkezleri bulunan Wagner Grubu'nun, Kasım 2022'de Prigozhin tarafından yapılan açıklamayla, Rusya'nın Saint Petersburg şehrinde "Wagner PMC Center" adında bir merkezi kurulduğu duyurulmuş ve bu merkezin açılış misyonunun ise Rusya'nın savunma yeteneklerini geliştirmek olduğu belirtilmiştir (Euronews, 2023).

Krasnodar Krai bölgesindeki Molmino kasabasında bulunan Wagner Grubu'nun ana merkezinin Rus Askeri İstihbarat Teşkilatı'nın 10. Özel Kuvvetler Tugayı'na ait olması ve merkezin modernize edilmesinin ise Rusya Savunma Bakanlığı tarafından üstlenilmesi (Sukhankin, 2018), Rusya tarafından ileri sürülen inkârın gerçek dışı olduğunu ve aralarında organik bir bağın var olduğunu kanıtlamaktadır.

Wagner Grubu'nun hizmetleri isyancı grupları ve rejimleri içeren müşterilerinin ihtiyaçlarına göre farklılık göstermekte ve gelirleri doğrudan ödemedi, doğal kaynaklar üzerinde imtiyazlar elde etmeye kadar uzanmaktadır. Özellikle Wagner Grubu, savaş operasyonları, savunmasız rejimler için güvenlik ve eğitim desteği ve dezenformasyon kampanyaları yürütmektedir (Rampe, 2023). Bütün bunlarla birlikte Pokalova'ya göre, Wagner Grubu çok yönlü bir organizasyondur. Bu durumu Pokalova (2023, s.4-5) şu şekilde sınıflandırmıştır:

- *Birincisi*; Sovyetler Birliği'nin ve Rusya'nın özel askeri şirketleri –Wagner Grubu–, jeopolitik ve stratejik amaçlarla kullanılmasına ilişkin uzun bir tarihi takip etmektedir.
- *İkincisi*, Wagner Grubu'nun tasarlanma ve oluşturulma şekli, Wagner'in konumuna ve faaliyetlerine ışık tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Wagner Grubu, Batı'ya karşı güç mücadelesinde asimetrik bir şekilde araçsallaştırılmış ve Batılı muadillerinin aksine yarı devlet nüfuz ajanı olarak tasarlanmıştır.
- *Üçüncüsü* ise RSB Group, Moran Security Group, Slavic Corps. gibi diğer Rus özel askeri şirketleri ekonomik kazanç elde etmek için piyasaya sunulmuş olsa da Wagner Grubu, Rusya'nın etki ve denetimi altında tutulmuştur.

Wagner Grubu'nun tasarlanma ve oluşturulma şekli, diğer muadillerinden farklılık gösterse de Rusya'nın bilhassa Batı ile olan rekabetinde önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim bu rekabet dünyanın birçok yerinde kendisini göstermektedir. Bilhassa Afrika'da Rusya, Wagner Grubu aracılığıyla stratejik çıkarlarına her geçen gün daha da yaklaşmaktadır. Bu kapsamda üç konu ön plana çıkmaktadır:

- i) Uluslararası toplum, Rusya'nın önemli bir küresel aktör olarak geri dönüşüne tanıklık etmekte;

ii) BM Genel Kurulu'nda Afrika grubunun (Afrika Birliği'ne üye 58 ülke bulunmaktadır) desteğine Kırım işgali ve Ukrayna Savaşı nedeniyle yaptırımlara maruz kalması (U.S. Department of The Treasury, 2021) ve Wagner Grubu'nun "ulus-ötesi suç örgütü (*transnational criminal organization*)" olarak ilan edilmesi ((U.S. Department of The Treasury, 2023) gibi nedenlerden dolayı, Rusya'nın bölgeye daha çok ihtiyaç hissetmesine neden olmakta ve

iii) Afrika, askeri, gıda, teknoloji ve enerji gibi birçok sektör için büyüyen pazar haline gelmektedir (Neethling, 2023, s. 6). Bu bağlamda Rusya, Afrika'daki birçok devletle 2015-2019 tarihleri arasında 19 askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır (Neethling, 2023, s. 6). Rusya'nın Afrika'nın en büyük silah tedarikçisi olması bölgenin küresel rekabette attığı önemi ortaya koymakta ve Ukrayna ile girişilen mücadele ortamında uluslararası destek açısından Afrika ile olan ilişkileri daha da önemli hale getirmektedir.

Sonuç olarak, Rusya'nın jeopolitik ve ekonomik çıkarları için önemli bir enstrüman olan Wagner Grubu, 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan Rusya'nın fiilen Ukrayna'yı işgalinde etkin bir rol üstlenmiş ve Rusya için önemli kazanımlar elde etmiştir. Bununla birlikte, hukuki açıdan Wagner Grubu'nun kendine özgü yapısı nedeniyle, özellikle Wagner Grubu üyelerinin silahlı çatışmalardaki statüsüne ilişkin tartışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda Wagner Grubu üyelerinin statülerine ilişkin tartışma incelenmeden önce Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın niteliğinin tespiti gereklidir.

2. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalardan Uluslararası Nitelikte Olan Silahlı Çatışmalara: Rusya-Ukrayna Savaşı

Uluslararası insancıl hukukun uygulanıp uygulanamayacağını belirleyebilmek için, öncelikle silahlı bir çatışmanın olup olmadığının tespiti önemlidir. Sonuç olarak uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun uygulanabilirliği süregelen bir silahlı çatışmanın varlığını zorunlu kılmaktadır.

Euromaidan protestoları ve akabinde Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Şubat 2014'te devrilmesinin ardından, Kırım işgal edilmiş ve Nisan 2014'te ise Rus yanlısı ayrılıkçılar tarafından Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri'nde tek taraflı bağımsızlık ilan edilmiştir. Bu süreçte Ukrayna askeri birlikleri, (Wagner Grubu'da dâhil) Rus vekil aktörlere karşı silahlı çatışmaları sürdürmüştür. Hâlihazırda 24 Şubat 2022 tarihinden bu yana Rusya-Ukrayna Savaşı devam etmektedir. Bu savaş Batılı ülkelerin perspektifinden bir "*askeri işgal*" olarak değerlendirilirken; Rusya tarafından ise "*özel bir askeri harekât*" olarak takdim edilmiştir (Taşdemir ve Özer, 2023, s. 313). Ancak Rusya ve Ukrayna arasında beliren durumun farklı projeksiyonlarda sunulması uygulanacak normatif çerçevenin tespit edilmesi noktasında belirsizliği ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, silahlı çatışmanın niteliğinin tespit edilmesi, savaşan tarafların statülerinin belirlenmesi için ilk aşamadır. Nitekim 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri iki tür silahlı çatışmayı sınıflandırmaktadır. Bunlar:

- (1) Ortak Madde 3 kapsamındaki *uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar* ile
- (2) Ortak Madde 2 çerçevesinde *uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalar*dır.

2.1. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar: 2014 Kırım'ın İşgali, Luhansk ve Donetsk'in Tek Taraflı Ayrılımları

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkin ilk hukuki düzenleme 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri "*Ortak Madde 3*"tür (Moir, 2004, s. 30). Ortak Madde 3'e göre, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar, bir devletin topraklarında ortaya çıkan, hükümet güçleri ile bir veya daha fazla organize silahlı grup veya bu tür grupların kendileri arasında uzun süreli silahlı çatışmaları içeren bir şiddet durumunu ifade etmektedir (Weeks, Cowan and Duehring, 2023; Case Book ICRC, 2023). Diğer bir ifadeyle, silahlı çatışmaya dâhil olan taraflardan en az biri devlet dışı aktör olmak zorundadır. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı bir çatışmanın varlığı, silahlı çatışma hukuku olarak da bilinen, uluslararası insancıl hukukun uygulanmasını tetiklemektedir. Dolayısıyla Ortak Madde 3, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin fiili hükümlerinin bizzat uygulanmasına yönelik bir gerekliliğin bulunmaması durumunda, iç silahlı çatışmaların taraflarına dört sözleşmenin hepsinin altında yatan insani ilkeleri empoze etme girişimidir, nihayetinde "minyatür Sözleşme (*Convention in miniature*)" ya da "mikro kozmosu (*microcosm*)" olarak anılmaktadır (Moir, 2004, s. 31). Uluslararası insancıl hukuk, ilgili silahlı gruplara herhangi bir hukuki statü atfetmese de çatışmanın taraflarına eşit yükümlülükler yüklemektedir (ICRC, 2012). Öte yandan, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne Ek II Nolu Protokol, mevcut uygulama koşullarına hâle getirmeden, bir bölgesel kontrol gerekliliği getirerek, Ortak Madde 3'ün kapsamını genişletmekte ve tamamlayıcı bir misyon üstlenmektedir. Ek II Nolu Protokol, yalnızca devletin silahlı kuvvetleri ile muhalif silahlı kuvvetler veya diğer organize silahlı gruplar arasındaki silahlı çatışmalar için geçerlidir ve yalnızca devlet dışı silahlı aktörler arasında söz konusu olan silahlı çatışmalarda uygulanmamaktadır (Case Book ICRC, 2023). Ayrıca Ek II Nolu Protokol, silahlı çatışma teşkil etmeyen isyan, ayaklanma, münferit şiddet eylemleri ve benzer nitelikteki diğer eylem biçimlerinde de uygulama bulmaz (Shaw, 2018, s. 877).

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara ilişkin evrensel bir tanım hâlihazırda yoktur ve tanım, ne Ortak Madde 3'te ne de Ek II Nolu Protokol'de yer almaktadır. Ek II Nolu Protokol, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaları negatif bir şekilde tanımlamakta, Ortak Madde 3'ten daha yüksek bir uygulama eşiği koymakta ve klasik anlamda sadece iç savaşları içermektedir (Taşdemir ve Özer, 2023, s. 315-316). Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Tadić Kararı'nda bir silahlı çatışmanın varlığına karar vermede "*yoğunluk*" ve "*tarafların örgütlenme ölçütü*"nün önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Düşük yoğunluk eşiğini benimseyen Tadić Kararı, iç silahlı çatışmanın, yalnızca hükümet kurumları ile örgütlü silahlı gruplar arasında değil, aynı zamanda bu grupların kendi aralarında da gerçekleşebileceğini kabul etmektedir (Taşdemir ve Özer, 2023, s. 316).

Tadić Kararı, bir silahlı çatışmanın uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olarak nitelendirilmesi için iki temel özelliğin kümülatif olarak sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre; uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmanın mevcudiyeti, hükümet yetkilileri ile organize silahlı gruplar arasında ya da bir devlet bünyesinde yer alan bu tür gruplar arasında uzun süreli silahlı çatışma olmasına bağlıdır. Dolayısıyla, uluslararası olmayan bir silahlı çatışma olarak değerlendirme imkânı veren iki temel unsur vardır. (1) minimum yoğunluk ve (2) organizasyon:

- Birincisinin tespiti bakımından, uzun süreli silahlı şiddet yaşanıyor olmalı ve bu silahlı şiddetin belirli bir yoğunluğu olmalıdır. “*Minimum yoğunluk seviyesi*”nden kasıt, bir örnekle ifade etmek gerekirse, düşmanlıklar kolektif bir karaktere sahip olduğunda ya da hükümet isyancılara karşı, yalnızca polis yerine askeri güç kullanmak zorunda kaldığında, uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmanın varlığına işaret etmektedir.
- İkinci olarak, “*çatışmaya katılan aktörlerin belirli bir organizasyon derecesi sergilemesi*” gerekmektedir. Öyle ki, çatışmaya katılan devlet dışı aktörler, bir “*organize silahlı kuvvet*” oldukları anlamına gelen “*çatışmanın tarafları*” olarak kabul edilebilmelidir. Başka bir deyişle, söz konusu kuvvetlerin sistematik bir komuta yapısı altında olması ve askeri harekâtları sürdürebilecek kapasiteye sahip olması gerekir. (Case Book ICRC, 2023).

Söz konusu kriterlerin karşılanıp karşılanmadığı ise şu göstergeler çerçevesinde belirlenmektedir: silahlı çatışmaların süresi ve yoğunluğu (sözü edilen yoğunluk işgal, kuşatma veya abluka, yolların kapatılması ve cephe hatlarının varlığı vb. göstergelerle tespit edilebilir); ek olarak çatışmaya dâhil olan hükümet güçlerinin türü; katılan savaşı ve birliklerin sayısı; kullanılan silah türleri; kayıpların sayısı ve çatışmanın neden olduğu hasarın boyutu, zamanla çatışma sıklığı ve bölgeye yayılma, muharip haklarının talep edilmesi, silahlı bir grubun muharip olarak tanınması, durumun iç savaş veya benzeri terimlerle etiketlenmesi, olağanüstü hal ilanı veya uluslararası insancıl hukuk kurallarına dayanılması. Öte yandan silahlı grubun örgütlenme düzeyi, bir emir komuta zincirinin varlığı, emirleri iletme ve uygulama kapasitesi, koordineli askeri operasyonları planlama ve başlatma yeteneği; istihdam etme kapasitesi, yeni katılanların eğitimi ve donatımı gibi faktörlere bakılarak değerlendirilmektedir (ICRC, 2012).

Kırım’ın Rusya tarafından işgal edilmesinin ardından Ukrayna’nın Donbas bölgesinde yer alan ve Rus ayrılıkçıların yoğun olarak yaşadığı Luhansk ve Donetsk şehirlerinde başlayan protestolar, Şubat 2022’ye kadar olan süreçte meydana gelen gelişmelerin tetkiki silahlı çatışmanın niteliğinin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır:

Nisan 2014’te Luhansk ve Donetsk şehirlerinde hükümet binaları silahlı kişiler tarafından ele geçirilmiş, hükümet tarafından ultimatolara aykırı bir şekilde eylemlerin devam etmesi karşısında dönemin Cumhurbaşkanı Turçinov, ele geçirilen bölgelerin kontrolünü yeniden elde etmek için “*terörle mücadele operasyonunun*” bir parçası olarak ordunun konuşlandırılacağını duyurmuştur (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022). Ancak Ukrayna Hükümeti tarafından bu bölgelerdeki silahlı çatışmalar sonlandırılmamış ve kontrolün tamamen yitirildiği duyurulmuştur. Sonrasında, ayrılıkçılar tarafından Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıkları ilan edilmiştir.

Görünen o ki süreçle, silahlı şiddet unsuru bakımından uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda belirtilen yoğunluğa ulaşılmıştır. 2015 yılında imzalanan Minsk II Anlaşması ile birlikte ateşkes sağlanmış ve ağır silahlar cephelerden çekilmiş olmasına rağmen, çatışmalar belirli bir yoğunlukta devam etmiştir. 2017’ye kadar hissedilebilir derecede silahlı çatışmaların azaldığı görülse de 2017 yılında BM, silahlı çatışmalarda kayda değer bir artışın

olduğuna ilişkin tespitte bulunmuş, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ise Donetsk şehrinde Rus yanlısı silahlı güçler tarafından yoğun saldırılar gerçekleştirilerek şehirlerin alt yapılarının tahrip ve yok edildiğini ve çok sayıda sivilin zarar gördüğünü belirtmiştir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022). 2018 yılında ise ayrılıkçılar tarafından yerleşim yerlerine yoğun saldırılar gerçekleştirilmiş ve bu dönem itibarıyla 7700 ateşkes ihlalinin yaşandığı, çatışmalarda 113 askerin öldürüldüğü ve 776 askerin yaralandığı tespit edilmiştir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022). 2019 yılında ise silahlı çatışmaların yoğunluğunda nispeten bir azalış gözlemlense de, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda şiddetin dalgalanan yoğunluğuna bakılmaksızın yoğunluk şartı belirli bir süre için karşılanmasa bile barışçıl bir çözümün gerçekleşmesine kadar silahlı çatışmanın niteliğinde herhangi bir değişiklik söz konusu olmamaktadır. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği yapmış olduğu açıklamada; 2020 ve 2021 yılları arasında ayrılıkçılar tarafından gerçekleştirilen ihlaller, 2020'nin son altı ayında 8484 iken, 2022'nin son altı ayında ise 39806'ya ulaştığını belirtmiştir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022).

24 Şubat 2022'de ise Rusya, Ukrayna'ya karşı topyekûn askeri bir saldırı başlatmış ve Donbas bölgesinde tek taraflı ayrılıkçı yapılar ile işbirliğini ve koordinasyonunu etkin bir hale getirmiştir. Bütün bunlarla birlikte, Şubat 2022'ye kadar Donbas bölgesindeki ayrılıkçı yapılar üzerinde Rusya'nın genel kontrol sağladığına ilişkin herhangi bir somut ve yeterli bir bilginin olmaması, bu döneme kadar gerçekleştirilen silahlı çatışmaların doğasının uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar olarak değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Netice itibarıyla, 2014'ten Şubat 2022'ye kadar Ukrayna'da baş gösteren silahlı çatışmaların doğrudan muhatabı Ukrayna ve devlet dışı aktör olarak zuhur eden Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyeti ve onların silahlı aktörleridir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda aranan yoğunluğun tespiti sonrası çatışmaların başladığı günden bu yana Donbas bölgesinin büyük bir bölümünün ayrılıkçılar tarafından kontrol altında tutulması, bunların ağır silahlara erişebilmeleri ve bunları kullanabilmeleri ve ayrılıkçı yapıya mensup liderlerin Minsk II Anlaşması'da dâhil Ukrayna Hükümeti ile barış anlaşmaları imzalaması, yeterince organize olduklarına işaret etmektedir (Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2022).

2.2. Uluslararası Nitelikte Olan Silahlı Çatışmalar: 24 Şubat 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı

Uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalar, söz konusu çatışmanın nedenlerine ya da yoğunluğuna bakılmaksızın, iki ya da birden fazla devletin, başka bir devlete karşı silahlı kuvvete başvurusu durumunda ortaya çıkmakta ve resmi bir savaş ilanı ya da savaş durumunun tanınması gerekmemektedir. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalardan farklı olarak uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalarda silahlı bir çatışmanın var olma eşiği düşüktür ve iki devlet arasında düşmanca silahlı bir kuvvete başvurulması yeterlidir. 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 2 bilhassa bu duruma vurgu yapmaktadır. Dikkat edilmelidir ki Cenevre Sözleşmeleri, "savaş" kavramından ziyade "silahlı çatışma" kavramını Ortak Madde 2 kapsamında bir silahlı çatışmanın var olup olmadığının belirlenmesinin,

çatışmanın taraflarının subjektif görüşlerine değil, hüküm süren koşullara bağlı olduğunu vurgulamak için kullanmaktadır (Geneva Academy, 2017). Uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalar sadece devletler arasındaki bir durumu değil, 1977 tarihli Ek I Nolu Protokol kapsamında tanımlanan halkların kendi kaderini tayin (*self-determinasyon*) haklarını kullanmak için sömürgeci tahakkümüne, yabancı işgaline ya da ırkçı rejimlere karşı mücadelelerini de kapsamaktadır (ICRC, 2023).

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna topraklarına girmesiyle başlayan silahlı çatışmalar "*uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalara*" dönüşmüştür. Rusya'nın Ukrayna'ya silahlı saldırıları 24 Şubat itibariyle başlamış olsa da Rusya 21 Şubat 2022 tarihinde tek taraflı bağımsızlıklarını ilan Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri'ni tanımış ve 22 Şubat 2022'de Rusya Parlamentosu'nun üst meclisi tarafından bu bölgelere askerlerin yerleştirilmesine onay verilmiştir. Luhansk ve Donetsk Halk Cumhuriyetleri ise Rusya'nın genel kontrolü (*overall control*) altında oldukları için bu *de facto* birimlerin eylemlerinden dolayı uluslararası hukuk açısından Rusya sorumlu olacaktır (Taşdemir ve Özer, 2023, s. 321).

Silahlı çatışmanın yoğunlaşmasıyla çatışmanın etkileri çok yönlü ve kapsamlı bir şekilde ortaya çıkmıştır. 2023'ün başında Ukrayna'daki yerinden edilmiş kişilerin 5.4 milyon kişiye ulaştığı, silahlı çatışmaların yoğunlaşmasıyla toplamda 20.4 milyon kişinin yerinden edildiği ve bu kişilerin ekseriyetinin Polonya, Rusya, Macaristan, Romanya, Slovakya ve Moldova'ya ve komşu ülkelere gittiği tespit edilmiştir (IFRC, 2023, s. 2).

Rusya ve Ukrayna silahlı kuvvetleri arasında devam eden silahlı çatışmalarda uygulanacak hukuki rejim uluslararası insancıl hukukun temel metinleri olan 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri, bu sözleşmelere ek olarak tanımlanan 1977 tarihli Ek I Nolu Protokol ile savaş araç ve yöntemlerini düzenleyen 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri'nin yansira uluslararası teamül hukuku kurallarından oluşmaktadır (Human Rights Watch, 2023). Rusya ve Ukrayna, 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne ve Ek I Nolu Protokol'e taraf devletlerdir ve Rusya-Ukrayna Savaşı, uluslararası nitelikte olan bir silahlı çatışmadır. Rusya, Ukrayna'daki işgal girişimini, "*özel askeri harekât*" olarak sunsa da hâlihazırda devam eden silahlı çatışmanın niteliğine ilişkin Rusya'nın inkâr söylemi bir uluslararası silahlı çatışma söz konusu olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Zira devletler arasında meydana gelen silahlı saldırının ve süregelen çatışmaların mevcudiyeti, silahlı çatışmalar hukuku normlarının uygulanması için, savaşan tarafların çatışmayı savaş olarak kabulünü gerektirmemektedir. Nihayetinde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın niteliğinin tespiti savaşan tarafların statülerinin daha spesifik olarak Wagner Grubu üyelerinin statülerinin tespit edilmesinde belirleyici rol oynamaktadır.

3. Silahlı Çatışmalar Hukukunda Statüler: Yasal Muharipler ve Yasadışı Muharipler

Uluslararası silahlı çatışmalar hukuku iki tür savaşçı kategorisini belirlemektedir: Yasal muharipler ve yasadışı muharipler. Bu kapsamda Rusya-Ukrayna Savaşı'na katılan Wagner Grubu üyelerinin yasal muharip olup olmadığının tartışılması, hangi rejimin uygulanacağını belirlenmesine olanak tanıyacaktır.

3.1. Silahlı Çatışmalarda Birinci Statü: Yasal Muharip ve Muharip Dokunulmazlığı

Bir uluslararası silahlı çatışmada yer alan veya bundan etkilenen kişilere ilişkin uluslararası hukuk, “muharipler (*combatants*)” ile “siviller (*civilians*)” arasında temel bir ayırım yapmaktadır (Dinstein, 2006, s. 27). Zikredilen iki kategori, silahlı çatışmalar hukukunun tanıdığı statülerdir. Bu durum, uluslararası bir silahlı çatışma durumunda kişilerin birinci statüsünü göstermekte, ancak koşullarda köklü bir değişiklik olması halinde, yeni ikinci bir statünün kazanılmasının birinci statüye bağlı olduğunu ifade etmektedir (Ipsen, 2008, s. 79). Başka bir ifadeyle, birinci statü, uluslararası hukuk tarafından bir kişiye sağlanan korumayı ve bireyin davranışının hukuki sonuçlarını belirlemektedir; dolayısıyla, birinci statünün ortaya çıkarmış olduğu katma değer, ikinci statü açısından belirleyici unsurları oluşturmaktadır (Ipsen, 2008, s. 79-80). Uluslararası silahlı çatışmalarda birinci statü olarak doğrudan düşmanlıklara katılma hakkını ifade eden eski dilde “*muharip*”, günümüzde “*savaşan*” statüsü, meşru, hukuki ve ayrıcalıklı bir kavramı temsil etmektedir. Buna göre, muhripler, düşman tarafından tutsak edildiğinde savaş esiri statüsü kazanmakta ve III Nolu Cenevre Sözleşmesi’nin sunmuş olduğu korumalardan faydalanmaktadır (Otto, 2012, s. 325). Diğer yandan, muharip ve savaş esiri statüleri arasında önemli bir örtüşme vardır. Ancak örtüşen noktalar olsa da bu statüler, aynı anda sona ermemekte, dolayısıyla tüm muhripler yakalandıklarında savaş esiri statüsüne sahip olmakta ve bununla birlikte savaş esiri statüsüne sahip olanların hepsinin muharip olması da gerekmemektedir (Cawthorne, 2020, s. 99).

İkinci Dünya Savaşı’na kadar uluslararası teamül hukukunu yansıtan Lahey Sözleşmeleri Madde 1 ve 2, muhriplerin tanımına/statüsüne ilişkin modern uluslararası hukuktaki düzenlemelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Anlaşmalar hukuku dahilinde düzenleme, İkinci Dünya Savaşı esnasında elde edilen deneyimleri yansıtmakta ve III Nolu Cenevre Sözleşmesi Madde 4-A ile birlikte muharip tanımı/statüsü modern bir kimliğe kavuşmaktadır (Kleffner, 2007, s. 319-320). Söz konusu madde savaş esiri statüsüne sahip kişilerin kategorilerini belirlemektedir. Muharip statüsünün meşru veya ayrıcalıklı muharip gibi kullanımları vardır. Esas olarak üçlü bir ayırım yapılmaktadır: i) belli tıbbi ve dini personel kategorileri dışında, çatışmaya taraf olan bir devletin “*silahlı kuvvet mensupları*”; ii) belirli koşullar altında, bir devletin silahlı kuvvetlerinin parçası olmayan ancak bir devlete ait olan “*milis ya da gönüllü birlik mensupları*”; iii) yabancı işgalcilere karşı –ülke topraklarını-savunmak için bir tür halk ayaklanmasına katılan *levee en masse* olarak bilinen bölge sakinleri (Amoroso, 2020, s. 48-49).

Bu kategorilerden birine mensup kişi, silahlı çatışmalar esnasında düşman tarafından yakalanırsa savaş esiridir (Taşdemir, 2018, s. 91). Nitekim bu kategorizasyon III Nolu Sözleşme olarak bilinen “*Harp Esirlerine Yapılacak Muamele ile İlgili Cenevre Sözleşmeleri*” Madde 4-A’da belirtilmiş ve sırasıyla silahlı kuvvetlerin bir parçası olan yedek kuvvetler gibi gönüllü birlikler ve milisler de dâhil olmak üzere düzenli silahlı kuvvetlerin üyelerine atıfta bulunulmuştur (Schmitt, 2020, s. 156).

III Nolu Cenevre Sözleşmesi Madde 4-A(3.4.5.6) ile daha sonra bir muharip tanımının kapsamına girmeyen birkaç ek savaş esiri kategorisi listelenmiştir: i) uçak mürettebatının sivil üyeleri, savaş muhabirleri, tedarik yüklenicileri vb. gibi silahlı kuvvetlere eşlik eden ancak silahlı kuvvetlerin üyesi olmayan kişiler; ii) kendiliğinden silaha sarılan belirli bir bölgenin

sakinleri (*levee en masse*); iii) çatışmanın taraflarından birinin sivil havacılık ve ticaret filoları mürettebatı; iv) daha önce üyesi oldukları silahlı kuvvetlere yeniden katılma girişimi sırasında yakalanan eski silahlı kuvvetler mensupları (Crowe and Scheuber, 2013, s. 97-98).

Hükme göre, III Nolu Cenevre Sözleşmesi'nden kaynaklı koruma savaş esirleri için düşmanın eline düştükleri andan salıverilip ülkelerine geri gönderilmelerine kadar geçerlidir. Aynı zamanda ilgili hüküm, bir kişinin savaş esiri olarak nitelendirilip nitelendirilmediğine dair herhangi bir şüphenin olması halinde kişinin statüsü, yetkili bir mahkeme tarafından belirlenene kadar III Nolu Cenevre Sözleşmesi'nden kaynaklı tüm korumalardan yararlanmasını ifade etmektedir (Cawthorne, 2020, s. 102).

Öte yandan III Nolu Cenevre Sözleşmesi'nde yapılan muharip tanımına benzer tanımlamalar I Nolu Ek Protokol Madde 43 ve 44'te yapılsa da farklılık arz eden durumlar söz konusudur. Bu tanımlar arasındaki temel fark, III Nolu Cenevre Sözleşmesi'nde muhاریplerin kendilerini sivillerden ayırt etmelerini gerektiren bir koşuldur; ancak, I Nolu Ek Protokol'de bu koşul, sadece saldırı başlatılırken yerine getirilmelidir (Crowe and Scheuber, 2013, s. 45). Buna paralel olarak son savunma hattı olarak silahlanan siviller, diğer bir ifadeyle *levee en masse* organize edilmek zorunda değildir ve üyelerinin açık bir şekilde silah taşımaları ve savaş hukuku ve gereklerine saygı gösterme yükümlülükleri olmasına rağmen ayırt edici bir amblem veya diğer tanımlayıcı kıyafetleri giymeleri gerekmemektedir (Schmitt, 2013/2017, s. 407, Kural 88).

Madde 43, bir dizi asli meseleyi ortaya koymaktadır. İlk olarak Madde 43(1)'e göre silahlı bir çatışmanın tarafı, silahlı kuvvetlerinin astlarının davranışlarından sorumlu bir komuta/komutan altındaki tüm kuvvetler, gruplar ve birimlerdir. Bu tanım çatışmanın taraflarından birinin diğer tarafça tanınmayan bir hükümet ya da otorite tarafından temsil edilmesi durumunda da geçerlidir. Ayrıca Madde, silahlı kuvvetlere uluslararası nitelikteki silahlı çatışmalara uygulanan uluslararası hukuk kurallarına uygun hareket etme görevi de yüklemektedir. Başka bir deyişle, bu tür silahlı kuvvetlerin uluslararası insancıl hukuk ile uyumunu zorunlu kılan bir disiplin sistemine tabi olması gerekliliği, ilgili maddede belirtilmektedir. Madde 43(2) ise muhاریpleri, çatışmanın taraflarından birinin silahlı kuvvetlerinin üyeleri ve çatışmalara doğrudan katılma hakkına sahip olanlar olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla ilgili madde, muhاریplerin askeri hedeflere zarar vermelerine ve düşman askerlerini öldürmelerine izin vermekte ve savaş sırasında yapılan eylemler nedeniyle yargılanmalarını yasaklamaktadır (Gross, 2013, s. 47). Muharip olmayanlar, muharip dokunulmazlığından yararlanamadıkları için gerçekleştirecekleri düşmanca eylemlerden dolayı, tutuklama yetkisi kanunu kapsamında kovuşturmayla tabii tutulmaktadır. Öte yandan Madde 43(2), savaş esirlerine karşı misilleme yasağını da pekiştirmektedir. Madde 43'de zikredilen muharip statüsünün düzenlenmesinde uluslararası teamül hukukunun izlerine de rastlamak mümkündür (Kleffner, 2007, s. 320; Schmitt, 2013/2017, s. 402; Crowe and Scheuber, 2013, s. 47).

Unutulmamalıdır ki muharip statüsü ve dokunulmazlığı, uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmalarda geçerlidir, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda ise geçerli değildir (Crawford, 2015, s. 17; 2007, Kleffner, 2007, s. 321-323). Bu durum tartışmalı bir doğaya sahip olsa da altında yatan temel mantık iki temel nedene dayanmaktadır:

Birincisi; muharip statüsünün tanımı III Nolu Cenevre Sözleşmesi Madde 4 ve Ek I Nolu Protokol Madde 43'te bulunmaktadır; ancak söz konusu hükümler, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar için geçerli değildir.

İkincisi ise muharip olmanın ortaya çıkarmış olduğu avantajlardan kaynaklanmaktadır; zira muhاریpler, yakalandığında savaş esiri statüsüne sahip olabilmekte, düşmanlıklara katıldıklarından dolayı mahkûm edilememekte ve onlara ceza-i işlem uygulanamamaktadır (Dörmann, 2003, s. 47). Aksi halde, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda devletin silahlı kuvvetlerine mensup bir kişinin öldürülmesi, askeri bir hedefe zarar verilmesi veya askeri hedefin imha edilmesi gibi silahlı çatışmalar hukukuna göre meşru ve yasal olan eylemler, ilke olarak iç hukuka göre cezalandırılmaktadır (Cawthorne, 2020, s. 104).

Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara doğrudan katılan ya da gözaltına alınanlara savaş esiri statüsü tanınmamaktadır. Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara katılanlar çatışma esnasında veya sonrasında yakalanırsa veya bunlara ilişkin af tanınmazsa iç hukuka göre yargılanmakta; ancak, meşru devlet otoritesi adına kuvvet uygulayanlar kurallara uygun davranırsa söz konusu eylemlerinden dolayı yargılanmamaktadır (Dörmann, 2003, s. 45-46; Kleffner, 2007, s. 322-323). Bu nedenle, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalarda davranış/eylemi yöneten araçlar, mantıksal olarak muhاریpler ve siviller arasında ayırım yapmaya atıfta bulunmamakta aksine ayırım gözetme ilkesi bu tür çatışmalarda doğrudan yer almayan sivilleri hedef almanın yasaklanması olarak karakterize edilmektedir (Crawford, 2015, s. 15).

Ek I Nolu Protokol Madde 44'te düşmanlıklara katılan muhاریplerin savaş esiri statüsüne ilişkin hak ve sorumlulukları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Madde 44(2)'ye göre, silahlı çatışma hukukunun ihlal edilmesi, bir muhاریbin savaş esiri statüsüne hâle getirmemektedir. Bu kuralın istisnası, saldırı başlatırken açık bir şekilde silah taşımayan muhاریp oluşturmaktadır. Madde 44(3)'ün savaş esiri statüsüne ilişkin sınıflandırmayı esnettiği iddiasında bulunan Taşdemir (2018, s. 94), ilgili maddenin yine Ek I Nolu Protokol Madde 1(4)'de yer alan içerikle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Buna göre, Madde 1(4) "(...) kendi kaderini tayin hakkını kullanan halkların, sömürgeci tahakkümüne, yabancıların işgaline ve ırkçı rejimlere karşı mücadele ettiği silahlı çatışmalar da dâhildir" ifadesiyle belirtilen çatışmalara uygulanabilir uluslararası hukukun kapsamı genişletilmekte, ulusal bağımsızlık mücadelesi veren silahlı kuvvetlerin meşruiyetine zemin hazırlanmakta ve devlet-dışı savaşanlar ise savaş esiri ve muhاریp ayrıcalığından yararlanabilmektedir (Taşdemir, 2018, s. 94). Sonuç olarak ulusal bağımsızlık mücadelesi veren güçler, Madde 44 dahilinde savaş esiri statüsünün ve muhاریp statüsüne bağlı olarak ayrıcalıkların öznesi haline gelmektedir.

Muhاریplerin, bir saldırıya hazırlık niteliğindeki askeri bir operasyona katılırken kendilerini sivil nüfustan ayırt etmeleri hususu uluslararası teamül hukukunu yansıtmaktadır (Henderson, 2009, s. 82). Muhاریplerin kendilerini sivillerden ayırmadaki başarısızlığı, sivillerin muhاریp sanılmasına yol açabilecek bir risk olarak belirmektedir. Bu durum bazı düzensiz muhاریplere avantaj sağlayabilmekte; ancak, siviller için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Dinstein (2016, s. 29), "savaşçılar manzarada görünmez olmaya çalışabilir; ancak, insan kalabalığında değil" ifadesiyle bu olasılığı eleştirmektedir; dolayısıyla, uluslararası teamül hukukuna göre,

düşmanı aldatmak ve tespit imkânını ortadan kaldırmak için sivil kılığına bürünen, herhangi bir muharibe tanınan, muharip ayrıcalığının başka bir deyişle savaş esiri statüsünün ortadan kaldırılması bu olasılığa yönelik bir önlem ve yaptırım olarak zuhur etmektedir. Ancak Lahey Sözleşmeleri ve III Nolu Cenevre Sözleşmesi silahların açık bir şekilde taşınmasını ve sabit/ayırt edici işaretin takılmasını gerektiren önlemler almaktaysa da Ek I Nolu Protokol muhاریplerin kendilerini nasıl ayırt edeceklerine dair ayrıntı ve/veya açıklama getirmemektedir (UK Military of Defence, 2004, s. 41, prg. 4.4, 4.4.1).

Muharipler, belirli hakları, görevleri ve sorumlulukları olan özel bir yasal statüye sahiptir. Muharipler, düşmanlıklara katılabilmekte ve düşman muhاریpleri tarafından saldırı hedefi haline gelebilmektedir (Henderson, 2009, s. 80; UK Military of Defence, 2004, 2004, s. 24, prg. 2.5.2). Bu muharibin ayrıcalığı (*combatant's privilege*) veya muharip dokunulmazlığı (*combatant immunity*) olarak bilinen “özünde düşman muhاریplerini öldürme veya yaralama ve diğer düşman hedeflerini yok etme yetkisi”dir (Crawford, 2015, s. 17).

Muharipler, düşmanlıkları savaş hukukuna göre yürütmelidir. Muharipler, uluslararası nitelikte olan bir silahlı çatışmada, düşman gücünün eline düşerse, savaş esiri statüsüne sahiptir. Bu statü kapsamında savaş esiri olan bir kimse isim, rütbe ve seri numarasının ötesinde sorulara cevap vermeyi reddedebilmektedir. Muharibi teslim alan taraf, temel insani muamele seviyelerini garanti etmekte ve zulümlerden veya diğer savaş suçlarından kişisel olarak sorumlu olmadıkları herhangi bir kişisel kusur ve cezai kovuşturmadan ise muharibi muaf tutmaktadır (Meisels, 2016, s. 219). Muharipler, askeri yetki altında ve savaş hukukuna uygun olarak yapılan eylemler nedeniyle iç hukuka karşı yasal dokunulmazlığa sahiptir (Rogers, 2007, s. 102); ancak, uluslararası insancıl hukukun ihlallerinden özellikle de savaş esiri statüsünü kaybetmeksizin savaş suçlarından dolayı yargılanabilmektedir.

Muharibin savaş esiri statüsü, ayırt etme yükümlülüklerini ihlal etmediği ana kadar devam etmektedir. (Sassòli, Bouvier and Quintin, 2011, s. 1). Muharipler ihanete başvurarak düşmanı öldürememekte veya yaralayamamaktadır. Muharipler, düşman muhاریpleri ve diğer askeri hedefleri saldırı unsuru haline getirebilmekte; ancak, sivil nüfusu ve diğer korunan kişileri ve nesneleri saldırı hedefi yapamamakta ve bu kişi ve nesnelere olası zararı minimize etmek için gerekli özeni göstermek zorundadır (US The Department of Defense Law of War Manual, 2015, s. 105-106, prg. 4.4.1, 4.4.2). Bu kategoriye giren kişi, muharip ayrıcalığı ya da muharip imtiyazına sahip olabilmektedir.

3.1.1. Wagner Grubu Üyeleri Silahlı Çatışma Tarafının Silahlı Kuvvetleri midir?: MH17 Sefer Sayılı Uçağın Düşürülmesi Davası

Wagner Grubu üyeleri, şayet Madde 43 kapsamında “*silahlı kuvvetler*” kapsamında değerlendirilmeye tabi tutulacak ise muharip statüsünü elde edebilecekler; ayrıca, Ukrayna’ya karşı yürütülen uluslararası nitelikte olan silahlı çatışmaya katılımlarından dolayı herhangi bir kovuşturmaya muhatap olmayacaklardır (Williams and Maddocks, 2023). Aksi bir durumda ise Wagner Grubu üyeleri yerel kovuşturmalara maruz kalmakta ve herhangi bir uluslararası hukuk korumasından istifade edememektedirler. Dolayısıyla, Wagner Grubu’nun Rusya’ya bağlı bir silahlı kuvvet olduğunun değerlendirilmesi Madde 43 kapsamında şu

sorunun yanıtlanmasını gerekli hale getirmektedir: Wagner Grubu üyeleri Rusya'ya karşı sorumlu bir komuta altında faaliyet göstermekte midir?

Bu soru dahilinde inceleme, Ukrayna hava sahasında, 2014 yılında Malezya Havayolları'na ait MH17 sefer sayılı uçağın Rus ayrılıkçılar tarafından düşürülmesiyle ilgili davada, Hollanda Lahey Bölge Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararın ele alınması 24 Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda yer alan Wagner Grubu'nun sorumlu bir komuta altında olup olmadığına ilişkin fikir verecektir:

Olay kapsamında, Lahey Bölge Mahkemesi, Luhansk ve Donetsk bölgelerinde ayrılıkçı faaliyetlere müdahil olan isyancılara karşı Madde 43 kapsamında "*silahlı kuvvetler*" olup olmadığını incelemiş ve bu kapsamda Luhansk ve Donetsk şehirlerindeki çatışmanın Rusya'nın ayrılıkçılar üzerindeki genel kontrolü nedeniyle çatışmaların uluslararası bir nitelik kazanıp kazanmadığını ve ayrılıkçıların muharip statüsü elde edip edemediklerini değerlendirmiştir (Williams and Maddocks, 2023).

Mahkeme öncelikle, Rusya'nın Donbas bölgesindeki ayrılıkçılarla günlük temaslarının olduğunu ve MH17 sefer sayılı uçağın düşürülmesinde kullanılan Buk-TELAR füze sistemini kullananların Rus silahlı kuvvetlerine mensup kişilerden meydana geldiği varsayımında bulunarak, "*genel kontrolün*" varlığını iddia etmiştir.

Söz konusu iddialar Mahkeme tarafından şu şekilde desteklenmiştir. Mahkeme birçok ayrılıkçının daha önce Rus ordusu mensubu olduklarını; ayrılıkçıların, kayıtlı telefon görüşmelerinde Rus istihbaratı ve Kremlin ile yakın temasta olduklarını; ayrılıkçılara Rusya tarafından malzeme, silah, finansman, askeri personel ve askeri eğitim desteği sağlandığını ve Rusya tarafından yönlendirildiğini; Rus askeri kuvvetlerinin Ukrayna hedeflerine topçu saldırılarında bulunduğunu ve diğer saldırıların gerçekleştirilmesinde Ukrayna topraklarına girerek doğrudan çatışmalara müdahil olduğunu ve Rusya'nın ayrılıkçılar ile yakın koordinasyon içinde hareket ettiğini tespit etmiştir (de Hoon, 2022). Lahey Bölge Mahkemesi, dava kapsamında toplanan delillerin, Rusya'nın Donbas bölgesindeki ayrılıkçılar üzerinde "*genel kontrolü*" olduğu ve çatışmaların ise uluslararası bir nitelik kazandığı tespitinde bulunmuştur. Bu durum, Mahkeme'nin ayrılıkçıların uluslararası insancıl hukuk kapsamında muharip olup olmadıklarına ve bu statüye bağlı olarak ayrıcalıklara ve dokunulmazlıklara sahip olup olmadıklarına ilişkin saptama yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Ek I Nolu Protokol Madde 43'e göre, bir grup üyelerinin yasal muharip olabilmesini sorumlu bir komuta altında olmaya ve geçerli olan uluslararası hukuk kurallarına uymasına dayandırmaktadır. Nitekim Rusya, her zaman ayrılıkçı yapıların Rusya'ya karşı sorumlu bir komuta altında çalıştığına ilişkin iddiaları inkâr ve reddetmesi nedeniyle, Madde 43'te belirtilen kriterlerin gerçekleştirilmesine olanak tanımamıştır (Yanev, 2022). Böylece Mahkeme, Rusya'nın ayrılıkçılar üzerinde genel kontrole sahip olduğunu, ancak Ek I Nolu Protokol uyarınca ayrılıkçıların muharip statüsü ve muharip ayrıcalıklarından yararlanmayacağı sonucuna varmıştır (de Hoon, 2022). Diğer bir ifadeyle, ayrılıkçıların Rusya tarafından eğitilmesi, donatılması, finanse edilmesi "*sorumlu komuta*" ölçütünün tesisi için yeterli değildir; bu nedenle Mahkeme, ayrılıkçıların davranışlarının uluslararası insancıl hukuk kapsamında değil, ulusal ceza hukuku kapsamında incelenmesi yönünde karar vermiştir (Williams and Maddocks, 2023).

İncelenen Karar ışığında, Wagner Grubu üyelerinin, öncelikle muharip statüsü kapsamında ele alınabilmesi için Rusya'nın genel/etkin kontrolü altında hareket edip etmediğinin tespiti edilemesi elzemdir.

Bu kapsamda Wagner Grubu ve Rusya arasında bağlantı oluşturabilecek çok sayıda referans söz konusudur: Wagner Grubu üyelerine Rusya Savunma Bakanlığı ile bağlantılı kişilere Merkezi Göç Ofisi Birimi 770-001 (Central Migration Office Unit 770-001) tarafından pasaportlar verilmesi, söz konusu pasaportların sıralı numaralarla gruplar halinde verilmesi; Wagner Grubu üyelerinin Rus askeri hastanelerinde tedavi ve rehabilite edilmesi ve Rus askeri hastane uçaklarıyla Rusya'ya götürülmesi; Venezüella Devlet Başkanı Nicolas Maduro'ya yardım için Rus hava kuvvetlerine ait nakliye uçaklarının gönderilmesi; Libya'da Rus askeri kargo uçaklarının Wagner Grubu'na ikmal yapması ve Wagner Grubu'nun ana üssünün Rusya'nın Krasnodar Bölgesi'ndeki Molino adlı bir kasabada bulunan ve Rus Askeri İstihbarat Teşkilatı'na bağlı 10. Özel Amaçlı Tugay'ın Wagner Grubu'nun ana üssü olarak kullanılması Rusya'nın makul inkâr edilebilirlik kisvesi altında reddettiği Wagner Grubu ile ilgili bağlantısını göstermektedir (CSIS, 2020).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Wagner Grubu'nun Soledar'da Ukrayna'ya karşı kazanmış olduğu zafer ve Rus resmi makamlarının bu durumu, Wagner Grubu'nun başarıları üzerinden hem askeri gücünü gösterme hem de propaganda aracı olarak kullanması, Wagner Grubu ile Rusya arasında bağlantıları göstermesi açısından önem taşımaktadır (VOA Türkçe, 2023). Ancak bu bağlantı, Wagner Grubu'nun Rusya'ya karşı sorumlu bir komuta altında faaliyet gösterdiğine ilişkin net bir durumu ifade etmemektedir.

Wagner Grubu'nun Severodonesk'te Rus askeri kuvvetleri komutasında yardımda bulunması, Bakhmut'un ele geçirilmesinde kendi emir komuta zinciri altında hareket etmesi Wagner Grubu'nun Ukrayna'da farklı roller üstlendiğinin kanıtıdır (Williams and Maddocks, 2023). Ayrıca 23 Haziran 2023'te Wagner Grubu lideri Prigozhin, Rus ordusu tarafından Wagner Grubu birliklerine füze saldırısı gerçekleştirildiği, Rusya Savunma Bakanı Sergei Shoigu'nun yanı sıra Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov'un Wagner Grubu'na yeterli mühimmat sağlamadıkları gerekçesiyle Rus ordusuna başkaldırmış ve Ukrayna sınırına yakın olan Rostov'u ve Voronej'i kısa sürede kontrolü altına almıştır (CNN Türk, 2023). Belarus'un arabuluculuğu ile başkaldırış son bulmuş olsa da Ukrayna topraklarında bulunan Wagner Grubu üzerinde Rusya'nın etkin/genel kontrolünden bahsetmek bu kapsamda mümkün değildir. Dolayısıyla değişen roller ve istenmeyen durumlar karşısında kalkışmaya varan eylemler, Wagner Grubu'nun statüsüne ilişkin mutlak bir sonuç elde etmeyi zorlaştırmaktadır.

Wagner Grubu'nun Rus emir komuta zinciri içerisinde hareket ettiğine ilişkin belirsizlik mevcudiyetini sürdürmekle birlikte Madde 43 kapsamında önemle vurgulanan silahlı kuvvetlerin uygulanan uluslararası hukuk kurallarına uyulmasını sağlayacak bir "*iç disiplin sistemine sahip olma*" gerekliliğinin Wagner Grubu tarafından yerine getirildiğine ilişkin net bir kanıt yoktur (Williams and Maddocks, 2023). Wagner Grubu'nun Ukrayna'da, devam eden çatışmalarda düşmanlıkların yürütülmesinde uygulanması elzem olan uluslararası insancıl hukukun birçok ilkesini ihlal ettiğine ve insan hakları ihlallerinde bulunduğu ilişkin iddialar

söz konusudur (Associated Press, 2023). Bu nedenle, Madde 43'te belirtilen gereklilikler, Wagner Grubu üyelerinin karşılaması için çok yüksek bir standart oluşturmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte Wagner Grubu üyeleri, Ek I Nolu Protokol Madde 43'teki gereklilikleri yerine getirebilmiş olsa idi muharip statüsünü kazanacak ve Madde 44 kapsamında zikredilen hususlara riayet edilmesi halinde ise yakalandıklarında savaş esiri statüsü elde edecektir. Ancak hâlihazırda Wagner Grubu'na böyle bir statü atfetmek yersiz olmakla birlikte yanıltıcı olabilmektedir.

3.2. Üçüncü Bir Kişi Statüsü Olarak Yasadışı Muharipler

Mevcut normatif düzen askeri operasyonların yürütülmesinde ortaya çıkan sorunlara her zaman yanıt verememektedir; bunun nedeni, muharip statüsüne hak kazanan kişilerin, askeri fayda elde etmek için, kendilerini sivillerden ayırt edememesine ve muharip statüsüne sahip olmayan kişilerin silahlı çatışmalara katılmasından kaynaklanmaktadır (Rogers, 2007, s. 113). Bu kategoriye sahip olanlar, kendilerini sivillerden ayırıp ayıramadıklarına göre alt kategorilere ayrılmaktadır. Bu kişileri tanımlamak için çeşitli terimler kullanılmaktadır: imtiyazsız savaşanlar (*unprivileged belligerents*), yetkisiz muharipler (*unauthorised combatants*), imtiyazsız muharipler (*unprivileged combatants*), yasadışı muharipler (*unlawful combatants*) ve düşman muharipler (*enemy combatants*). Muharip ve savaşan terimlerinin kullanılması bu terimleri sorunlu hale getirmektedir. Bu durum onların hedef alınabileceklerini ve sivil ve muharip kategorilerine sunulan ayrıcalıklardan ve korumalardan yararlanamayacağını ifade etmektedir (Ertuğrul, 2017, s. 205; Mofidi ve Eckert 2003, s. 69; Schmitt, s. 407, Kural 87).

Yasadışı muhariplerin statülerine ilişkin tartışma yeni değildir (Otto, 2012, s. 324; Bellinger, 2007). Ekseriyetle son zamanlarda esas olarak ABD'nin Afganistan'daki faaliyetlerinin ve 2001'deki askeri harekâtının ardından uluslararası toplum tarafından yaygın bir şekilde tartışılmıştır. Greenwood (2002, s. 316-317), El Kaide ve Taliban üyelerinin –Taliban üyelerinin III Nolu Cenevre Sözleşmesine tabi olabileceği, ancak savaş esiri statüsünden yararlanamayacağını iddia etmektedir- savaş esiri statüsünden yararlanmayacağını ve bunların hem III Nolu hem de IV Nolu Cenevre Sözleşmeleri kapsamına dâhil olmadığını öne sürmektedir. Dinstein (2016, s. 91) ise “(...) *gündüz masum sivil, geceleri ise askeri baskınlar düzenleyen kişiler ne bir sivil ne de bir muhariptir*” ifadesiyle bunların yasadışı muharip olduğunu iddia etmektedir. Yasadışı muharip, meşru olarak hedef alınabilmektedir; ancak, meşru savaşa ilişkin ayrıcalıklara sahip değildir.

Öte yandan Hill-Cawthorne (2020, s. 108) ve Dörmann (2003, s. 49), net bir şekilde üçüncü bir statünün bulunmadığını belirtir ve bunların düşmanlıklara doğrudan katıldıkları sürece hedeflenebileceğini öne sürmektedirler. Henderson (2009, s. 82), üçüncü bir kategorinin olmadığını ifade ederken İsrail Yüksek Mahkemesi'nin kararına atıfta bulunmaktadır: “*Bu üçüncü kategoriyi tanımanın istenip istenmediği konusunda hiçbir tavır almayacağız. Önümüzdeki soru arzulan bir hukuk değil, mevcut hukuk meselesidir. Mevcut hukuka göre önümüzdeki veriler, bu üçüncü kategoriyi tanımak için yeterli değildir. Uluslararası hukukun mevcut durumuna hem uluslararası anlaşmalar hukukuna hem de uluslararası teamül hukukuna göre durum budur. (...) Lahey ve Cenevre Sözleşmeleri çerçevesinde üçüncü bir*

kategorinin nasıl tanınabileceğini bizim için öngörmek zordur” (Supreme Court of Israel, 2006, prg. 28).

Sözleşmelerde muharip, sivil ve savaş esiri statüsüne ilişkin tanımlara yer verilmektedir ancak yasadışı muhariplere ilişkin herhangi bir tanım ya da içerik söz konusu değildir. Yasadışı muharip kavramı ve diğer kavramsal kullanımlar da dâhil olmak üzere bunlara atfedilen çağrışımlar ve bunlara uygulanabilir koruma rejimi müphemdir; ancak, bu kavramlar düşmanlıklara doğrudan katılma hakkı olmayan ve savaş esiri olarak sınıflandırılmayan tüm kişiler olarak tanımlanmaktadır (Dörmann, 2003, s. 47). Yasadışı muharip olmak bir savaş suçu değildir. Yasal muharip statüsünü reddeden fiil, kendiliğinden suç teşkil etmese bile faili kendisi tarafından işlenen diğer fiiller nedeniyle olağan cezai yaptırımlara maruz bırakabilmekte yani iç hukuka göre yargılanabilmektedir (Dinstein, 2016, s. 30). Diğer bir ifadeyle yasadışı muharip, uluslararası insancıl hukuk ihlallerinden dolayı suçlanabilmekte ve bu suçtan mütevellit yasadışı muharipler hakkındaki adli işlemler askeri ve yerel mahkemelerde yürütülebilmektedir. Örneğin 2004 Madrid ve 2005 Londra bombalamalarında, zanlıların yargılanması yerel mahkemelerde yapılmıştır. Bu bombalamalar mağdur hükümetler tarafından silahlı bir çatışma olarak değil, terör suçu olarak değerlendirilmiştir (Solis, 2010, s. 209).

Yasadışı muharip terimi ne bir uluslararası sözleşmede ne de bir düzenlemede yer almaktadır (Dörmann, 2003, s. 47). Ancak birçok yargı kararında yasadışı muhariplere ilişkin değerlendirme söz konusudur.⁴ Yasadışı muharipler, terörizme karşı savaşta, sözde bir savaş alanı statüsü olan yasadışı düşman muharipler (*unlawful enemy combatants*) ile karıştırılmamalıdır. Bunlar farklı bireysel statülerdir. Bu statülere sahip kişiler, savaş esiri statüsünden faydalanmamaktadır (Solis, 2010, s. 209). Yasadışı muharipler her ne kadar sivil ve muharip ayrıcalığından yararlanamazlarsa da uluslararası insancıl hukuk şemsiyesi altında birtakım korumalara sahiptir.

3.2.1. Yasadışı muharip olarak Wagner Grubu paralı asker statüsünden faydalanabilir mi?

Yasadışı muhariplerin hukuki statüleri müphemdir ve uluslararası insancıl hukuk kapsamında tanınan bir kategori değildir. Nihayetinde yasadışı muharipler, yasal muharipler gibi silahlı çatışmanın taraflarından birinin silahlı kuvvetlerinin mensupları değildir ve yasal muhariplere sağlanan “*savaş esiri*” olarak koruma almanın ya da meşru öldürme yetkisine sahip değildirler.

Uluslararası bir silahlı çatışma niteliği gösteren Rusya-Ukrayna Savaşı’nda tarafların konvansiyonel askeri kuvvetleri yasal muharip olarak belirirken, Wagner Grubu üyelerinin statüleri “*gri bir alanı oluşturmakta ve yasadışı muharip*” olarak ortaya çıkmaktadır. Yasadışı muharipler, ekseriyetle silahlı bir çatışmaya doğrudan katılan siviller, casuslar, teröristler ve paralı askerlerdir. Bu kapsamda 24 Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı’nda aktif bir şekilde yer alan Wagner Grubu üyelerinin paralı asker statüsünde olup olmadığının tespit

⁴ Yasadışı muharip statüsüne ilişkin yargı kararlarından bazıları şunlardır: United States ex rel. Quirin et al. v. Cox, Provost Marshal; United States ex rel. Quirin et al. v. Cox, Provost Marshal; the Imprisonment of Illegal Combatants Law (Gross, 2016, s. 232).

edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede özel askeri şirket üyelerinin/paralı askerlerin tespitinde “vatandaşlık bağı ve dâhil oldukları silahlı çatışmanın niteliği” temel değerlendirme olarak ortaya çıkmaktadır (Miroshniçenko, 2023).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda ne Rusya ne de Ukrayna vatandaşları, bu paralı asker olarak nitelendirilemez; bu nedenle, ilgili tarafların vatandaşları muharip statüsündedir. Diğer bir ifadeyle savaşan tarafların vatandaşları paralı asker olarak nitelendirilemez, vatandaşlık kriterinin esas vurgusu, üçüncü bir ülkenin vatandaşı olma zorunluluğunu doğurmaktadır.

Temel motivasyonları maddi çıkar elde etmeye dayanan paralı askerlerin karakteristik unsurları Ek I Nolu Protokol Madde 47'de şu şekilde düzenlenmiştir:

Madde 47: Paralı Askerler

1. Bir paralı asker muharip ya da savaş esiri olma hakkına sahip olmayacaktır.

2. Aşağıdaki tanımlamalara uyan kişiler paralı askerdir:

a) Ülke içinde ya da yurt dışında, silahlı bir çatışmada savaşmak üzere silahlı hizmete kaydedilmiş;

b) Muhasamata doğrudan katılmış olan;

c) Esasen özel kazanç arzusu ile muhasamatta yer almak istemiş olan ve aslında, çatışmanın bir Tarafınca ya da Taraf adına işbu Tarafın, silahlı kuvvetlerindeki benzer rütbe ve görevler için muhariplere ön gördüğü veya ödediği miktarın oldukça üstünde maddi karşılık alacağı vaat edilen;

d) Ne çatışmanın Taraflarından birinin vatandaşı olan ne de çatışmanın bir Tarafınca kontrol edilen topraklar üzerinde ikamet eden;

e) Çatışmanın Taraflarından birinin silahlı kuvvetlerine mensup olmayan ve

f) Çatışmanın Taraflarından olmayan bir Devlet tarafından işbu devletin silahlı kuvvetlerinin bir mensubu olarak resmi görevle gönderilmemiş olanlar (12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri, 2008, s. 211-212, Madde 47).

Rus vatandaşlarının ağırlığının olduğu gerçeğini değiştirmemekle birlikte, Wagner Grubu'nun dünyanın muhtelif bölgelerinde faaliyet gösteriyor olması ve Rusya dışında birçok kişiyi sisteme dâhil etmesi, üye oluşumu bakımından homojenlikten uzak olmasının başlıca nedenidir. Rusya, paralı askerlere ilişkin hem Rusya Federasyonu Anayasası'nda yasakçı bir tutum takınmakta hem de Rus Ceza Kanunu'nda önemli yaptırımlar uygulamakta olsa da bu tür yapılara örtülü desteğini devam ettirmektedir.

Saint Petersburg'da bir şirket merkezinin açılması ve üye toplama amacıyla, katılacak hapisanelerdeki mahkûmların cezalarının indirilmesi veya hafifletilmesi noktasında ayrıcalıkların tanınması (Tsikhanenka, 2023; Robinson and Myers, 2023), söz konusu hukuki durumun, uluslararası toplumdan gelen eleştirilere karşı bir paravan olarak kullanıldığını göstermektedir. Rus hükümlüler, çıkar ve menfaat elde etmek için Wagner Grubu'na dâhil

olsalar bile, Madde 47’de zikredilen kriterler, pek çok Wagner Grubu üyesinin paralı asker olarak değerlendirilmesi olasılığını bertaraf etmektedir; zira, katılımcıların ekseriyeti Rus vatandaşdır (Weeks, Cowan and Duehring, 2023). Bütün bunlara rağmen, Wagner Grubu bünyesinde Rusya-Ukrayna Savaşı’na katılan yabancı askerlerin katılımı göz ardı edilemez. Bu kapsamda, Wagner Grubu paralı asker olarak sınıflandırılmaz ve bu statünün reddi Wagner Grubu’nu muharip statünden faydalanmasını da mümkün kılmaz.

Sonuç: Statüsüz Statünün Risklerini Azaltma Zorunluluğu

Rusya-Ukrayna çatışması, iki devlet arasında, dolayısıyla Cenevre Sözleşmeleri Ortak Madde 2 kapsamında değerlendirilebilecek, uluslararası nitelikte olan bir silahlı çatışmadır. Görünüşte paralı askerlerle ilgili birçok özelliği paylaşıyor gibi görünse de Wagner Grubu, uluslararası hukukta “*paralı asker*” tanımına uymamaktadır. Sonuç olarak, Wagner Grubu’nun hukuki statüsü, devlet ya da devlet dışı bir aktör olmasına bağlıdır. Rusya ve Wagner Grubu’nun komuta yapısıyla ilgili kanıt eksikliği, Wagner’in meşru veya yasadışı muharip olarak statüsünün altında yatan sorunun temelini oluşturmaktadır. Mevcut uluslararası hukuka göre, Wagner Grubu’nun “*devlet dışı bir aktör*” ve dolayısıyla “*yasadışı bir muharip*” olarak kabul edileceği anlaşılmaktadır.

‘*Adalet, hukuk üstünde gölgeleri sevmez*’. Silahlı çatışmalar hukuku ve uluslararası sorumluluk hukuku bakımından, Wagner Grubu’nun çatışmalara katılımı ve eylemleri önemli tartışmalara neden olacaktır. Bu anlamda hukukun görevi, gölgeleri güneş ışığı ile azaltmaktır:

Rusya’nın Wagner Grubu’nu konvansiyonel kuvvetleri yerine kullanımı, Moskova’nın dünya çapındaki askeri ve stratejik hedeflerini ilerletmede bir özel askeri şirketin devam eden önemini göstermektedir. Ukrayna’da, Rusya’nın konvansiyonel kuvvetleri çökerken, Wagner Grubu’nun insan hakları hukukunu ve silahlı çatışmalar hukukunu ihlal eden uygulamaları (mahkûmları “top yemi” olarak kullanması ve çeşitli acımasız savaş yöntemleri uygulaması), eylemlerin Rusya’ya atfedilebilirliği ölçüsünde önemli ihlaller teşkil etmektedir.

Wagner Grubu’nun uygulamalarının yaygınlaşması, silahlı çatışmalar hukuku ve sorumluluk hukuku bakımından benzer grupların gelecekteki çatışmalarda oynayacakları önemli rol göz önüne alınarak ve Rus makamları ve özel askeri şirket liderleri arasındaki, emir-komuta ilişkilerini çevreleyen hukuki belirsizlik dikkate alınarak, söz konusu yapıları gölgelerden çıkarmak ve hukuki belirliliğin tesisi için hukuki çaba gösterilmelidir ve benzer silahlı grupların silahlı çatışmalar hukuku kapsamında statülerini belirlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Bu anlamda en ciddi düşünülmesi gereken başlık, “*hesapverebilirlik*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası hukuk, devletlerin Wagner Grubu gibi resmi olmayan silahlı yapıların kullanılması yoluyla uluslararası hukuk yükümlülüklerinden kaçmalarına izin vermemelidir.

Rusya, bireysel muharıpleri ve özel askeri şirketin ve üyelerinin, karıştıkları herhangi bir savaş suçları için, bireysel olarak ceza hukuku anlamında sorumlu tutmalıdır, ek olarak özel askeri şirket faaliyetleri için devlet sorumluluğu şartları belirlenmelidir. Söz konusu yapıları sadece desteklemek yerine saldırıları yönetmeleri de söz konusudur. Bu halde; özel askeri şirketlerin, Rusya’nın konvansiyonel kuvvetlerinden bağımsız olarak, kendi ayrı komuta zinciri içinde hareket ettikleri eylemler ayrı bir sorumluluk hukuku katmanı oluşturmaktadır. Devlet

saldırıya yönelik stratejik yön ve maddi destek sağlasa bile, Wagner Grubu'nun Rusya'nın etkin kontrolü altında hareket etmediği iddia edilebilecektir.

Wagner Grubu'nun oynadığı rolün belirgin olması ve Moskova adına yürütülen harekâtlarda açıkça işlenen eylemlerin silahlı çatışmalar hukuku ihlalleri ve savaş suçlarının belgelenmesi yoluyla, Rusya'nın bir gün uluslararası sorumluluğu üstlenme olasılığının artırılması mümkündür.

“Gölgeleler Yükseliyor: Wagner Grubu Üyelerinin Statülerinin Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında ve Silahlı Çatışmalar Hukuku'nda Değerlendirilmesi” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Bilgilendirme	Herhangi bir bildiri veya tez vb. çalışmadan üretilmemiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmada teşekkür gerektiren bir durum söz konusu değildir.
Etik Kurul Onay Belgesi	Çalışmada etik kurul onayına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni onayı gerekmemektedir.

Kaynakça

- Amoroso, D. (2020). *Autonomous Weapons Systems and International Law: A Study on Human-Machine Interactions in Ethically and Legally Sensitive Domains*. Baden-Baden: Nomos.
- Associated Press (2023). Brutality of Russia's Wagner Gives It Lead in Ukraine War. <https://apnews.com/article/russia-ukraine-wagner-group-yevgeny-prigozhin-803da2e3ceda5dace7622cac611087fc> (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- Bellinger, J. (2007). Unlawful Enemy Combatants. *Opinio Juris*. <http://opiniojuris.org/2007/01/17/unlawful-enemy-combatants/> (Erişim Tarihi: 04.04.2021)

- Bender, J. (2015). "The United Arab Emirates has deployed a team of Colombian mercenaries to fight in Yemen". The Insider. <https://www.businessinsider.com/uae-deployed-colombian-mercenaries-to-yemen-2015-12>
- Bowen, A. S. (2023). Russia's Wagner Private Military Company (PMC). Congressional Research Service (CRS). 1-3.
- Case Book ICRC (2023). Non-international armed conflict. https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/non-international-armed-conflict (Erişim Tarihi: 30.07.2023).
- Cawthorne, L. C. (2020). Persons Covered by International Humanitarian Law: Main Categories. Ben Saul and Dapo Akande (Eds.). *The Oxford Guide to International Humanitarian Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Center for Strategic and International Studies (CSIS) (2020). Band of Brothers: The Wagner Group and the Russian State. <https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/band-brothers-wagner-group-and-russian-state> (Erişim Tarihi: 04.08.2023).
- CNN Türk (2023). Rusya'daki Wagner Krizinin 24 Saati!. <https://www.cnnturk.com/dunya/rusyadaki-wagner-krizinin-24-saati?page=1> (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- Cookman, L. (2020). Syrians Make Up Turkey's Proxy Army in Nagorno-Karabakh: After fighting Turkey's battles in Libya, the Syrian National Army is Caught In The Conflict Between Armenia And Azerbaijan—And Dozens Are Dying. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/10/05/nagorno-karabakh-syrians-turkey-armenia-azerbaijan/> (Erişim Tarihi: 01.08.2023)
- Crawford, E. (2015). *Identifying the Enemy: Civilian Participation in Armed Conflict*. Oxford: Oxford University Press.
- Crowe, J. and Scheuber, K. W. (2013). *Principles of International Humanitarian Law*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- Dinstein, Y. (2016) *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dörmann, K. (2003). The Legal Situation of "Unlawful/Unprivileged Combatants", *International Review of the Red Cross*, 85(849), 45-74.
- Ertuğrul, Ü. E. (2017). *Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukukunda Bireysel Statüler: Savaşanlar, Savaş Esirleri, Casuslar, Paralı Askerler, Gerillalar, Teröristler, Hukuksuz Savaşanlar ve Siviller*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Euronews (2022). Russia's Wagner Paramilitary Group Opens First Official HQ in St. Petersburg. <https://www.euronews.com/2022/11/04/russias-wagner-paramilitary-group-opens-first-official-hq-in-st-petersburg> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).

Freeman, S. P. and Sköns, E. (2008). The Private Military Services Industry, *SIPRI Insights on Peace and Security*, 2008(1), 1-20.

Geneva Academy (2017). International Armed Conflict. <https://www.rulac.org/classification/international-armed-conflict> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights (2022). Past conflicts: Non-international Armed Conflicts in Ukraine. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/non-international-armed-conflicts-in-ukraine#collapse1accord> (Erişim Tarihi: 31.07.2023).

Greenwood, C. (2002). International Law and the 'War Against Terrorism'. *International Affairs*, 78(2), 301-317.

Gross, E. (2016). The Third Player-Illegal Combatant. *San Diego International Law Journal*. 17(2), 199-238.

Henderson, I. (2009). *The Contemporary Law of Targeting: Military Objectives, Proportionality, and Precautions in Attack Under Additional Protocol I*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

Human Rights Watch (2023). Russia, Ukraine & International Law: On Occupation, Armed Conflict and Human Rights: Questions and Answers. <https://www.hrw.org/news/2022/02/23/russia-ukraine-international-law-occupation-armed-conflict-and-human-rights> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

ICRC (2012). Internal conflicts or other situations of violence – what is the difference for victims?, <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/interview/2012/12-10-niac-non-international-armed-conflict.htm> (Erişim Tarihi: 30.07.2023).

ICRC (2023). International armed conflict. How Does Law Protect in War?, https://casebook.icrc.org/a_to_z/glossary/international-armed-conflict#:~:text=An%20international%20armed%20conflict%20occurs,of%20the%20situation%20is%20required (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

IFRC (2023). Ukraine and impacted countries crisis. <https://www.ifrc.org/emergency/russia-ukraine-international-armed-conflict> (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

Ipsen, K. (2008). Combatants and Non-combatant. Dieter Fleck (Ed.), *The Handbook of International Law* (Second Edition), Oxford: Oxford University Press.

Kleffner, J. K. (2007). From 'Belligerents' to 'Fighters' and Civilians Directly Participating in Hostilities — On the Principle of Distinction in Non-International Armed Conflicts One Hundred Years After the Second Hague Peace Conference, *Netherlands International Law Review*, (54), 315-336.

Letrone, W. and Cabus, T. (2023). The Wagner Group and the Question of the Legal Attribution of the Acts of Private Actors to a State. *Cambridge Core Blog*, <https://www.cambridge.org/core/blog/2023/07/24/the-wagner-group-and-the->

- question-of-the-legal-attribution-of-the-acts-of-private-actors-to-a-state/ (Erişim Tarihi: 27.07.2023)
- Letrone, W. and Cabus, T. (2023). The Wagner Group and the Question of the Legal Attribution of the Acts of Private Actors to a State. Cambridge Core Blog, <https://www.cambridge.org/core/blog/2023/07/24/the-wagner-group-and-the-question-of-the-legal-attribution-of-the-acts-of-private-actors-to-a-state/> (Erişim Tarihi: 27.07.2023).
- Marieke de Hoon, M. (2022). Dutch Court, in Life Sentences: Russia Had “Overall Control” of Forces in Eastern Ukraine Downing of Flight MH17. Just Security. <https://www.justsecurity.org/84456/dutch-court-in-life-sentences-russia-had-overall-control-of-forces-in-eastern-ukraine-downing-of-flight-mh17/> (Erişim Tarihi: 24.07.2023).
- Marten, K. (2019). Russia’s Use Of Semi-State Security Forces: The Case Of The Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*, 35(3), 181-204.
- Marten, K. (2020). The Wagner Group: Untangling the Purposes of a Russian Power Tool. Stanford Freeman Spogli Institute for International Studies, 1-8.
- Meisels, T. (2007). Combatants – Lawful and Unlawful. *Law and Philosophy*. (26), 31-65.
- Miroshniçenko, S. (2023). Wagner Group. Why They Are Not Mercenaries, And Russia Is Equally Responsible For Them Like For Its Regular Armed Forces. Media Initiative for Human Rights. <https://mipl.org.ua/en/wagner-group-why-they-are-not-mercenaries-and-russia-is-equally-responsible-for-them-like-for-its-regular-armed-forces/> (Erişim Tarihi: 23.07.2023).
- Mofidi, M. and Eckert, A. E. (2003). Unlawful Combatants or Prisoners of War: The Law and Politics of Labels. *Cornell International Law Journal*, 36(1), 59-92.
- Moir, L. (2004). *The Law of Internal Armed Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Neethling, T. (2023). Russian Para-Military Operations in Africa: The Wagner Group as a De Facto Foreign Policy Instrument, *Scientia Militaria*, 51(1), 1-23.
- Ott, H., Breen, K. and Duarte D. (2023). What Is The Wagner Group, And Who Is Yevgeny Prigozhin? What To Know About The Russian Private Military Company. CBS News, <https://www.cbsnews.com/news/wagner-group-who-is-yevgeny-prigozhin-russia-mercenary-private-military-company/> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).
- Otto, R. (2012). Targeted Killings and International Law: With Special Regard to Human Rights and International Humanitarian Law. Heidelberg: Springer, 2012.
- Özer, A. ve Taşdemir, F. (Ed.) (2023). “Önsöz”, Stepler, Dinyeper ve Barut: *Rusya-Ukrayna Savaşının Uluslararası Hukuk Veçesi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Pokalova, E. (2023). The Wagner Group in Africa: Russia’s Quasi-State Agent of Influence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-23.

- Rampe, W. (2023). What Is Russia's Wagner Group Doing in Africa?. Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/in-brief/what-russias-wagner-group-doing-africa> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).
- Robinson, O. and Myers, p. (2022). Wagner Group: Head of Russian mercenary group filmed recruiting in prison. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-62911618> (Erişim Tarihi: 26.07.2023).
- Rogers, A. (2007). Combatants Status", E. Wilmschurst and S. Breau (Eds.), Perspectives on the ICRC Study on Customary International Humanitarian Law, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sassöli, M., Bouvier, A. A. and Quintin, A. (2011). How Does Law Protect In War?: Cases, Documents and Teaching Materials on Contemporary Practice in International Humanitarian Law. ICRC.
- Schmitt, M. N. (2013/2017). *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schmitt, M. N. (2020). International Humanitarian Law and the Conduct of Hostilities. Ben Saul and Dapo Akande (Eds.). *The Oxford Guide to International Humanitarian Law*, Oxford: Oxford University Press.
- Shaw, M N. (2018). *Uluslararası Hukuk* (Sekizinci Baskı). Yücel Acer vd. (Çev. ve Ed.), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Solis, G. D. (2010). *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sukhankin, S. (2018). 'Continuing War by Other Means': The Case of Wagner, Russia's Premier Private Military Company in the Middle East. The Jamestown Foundation, <https://jamestown.org/program/continuing-war-by-other-means-the-case-of-wagner-russias-premier-private-military-company-in-the-middle-east/> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).
- Supreme Court of Israel (2006). Public Committee against Torture in Israel v. Government of Israel. Case No. HCJ 769/02.
- Taşdemir, F. (2018). 21. Yüzyılda Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmaların Gri Bölgesi: Statü Tartışmaları. Fatma Taşdemir ve Gökhan Albayrak (Ed.), *Uluslararası İnsancıl Hukuk: Kavramlar, İlkeler ve Yeni Gelişmeler*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Taşdemir, F. ve Özer, A. (2023). Hibrit Savaş, Konvansiyonel Savaş ve Nükleer Savaşın Gölgesinde Jus in Bello Açısından 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı. Adem Özer ve Fatma Taşdemir (Ed.), Stepler, Dinyeper ve Barut: Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Uluslararası Hukuk Veçhesi. Ankara: Adalet Yayınevi.
- The Constitution of the Russian Federation (1993). <http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).

- The Criminal Code of The Russian Federation (1996). https://www.imolin.org/doc/amlid/Russian_Federation_Criminal_Code.pdf (Erişim Tarihi: 29.07.2023).
- The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)(2006). Private Military Companies. https://www.files.ethz.ch/isn/17438/backgrounder_09_private-military-companies.pdf (Erişim Tarihi: 04.08.2023)
- Tsikhanenka, I. (2023). Wagner'in Mahkûmları Kullanması Stalin'i Hatırlatıyor. VOA Türkçe. <https://www.voaturkce.com/a/wagner-mahkumlari-kullanmasi-stalin-taktiklerini-hatirlatiyor/6933914.html> (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- U.S. Department of The Treasury (2021). Treasury Escalates Sanctions Against the Russian Government's Attempts to Influence U.S. Elections. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy0126> (Erişim Tarihi: 29.07.2023).
- U.S. Department of The Treasury (2023). Treasury Sanctions Russian Proxy Wagner Group as a Transnational Criminal Organization. <https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy1220> (Erişim Tarihi: 29.03.2023).
- UK Military of Defence (2004) The Joint Doctrine and Concepts Centre (JDCC): The Joint Service Manual of The Law of Armed Conflict.
- US The Department of Defense Law of War Manual (June 2015, updated May 2016).
- VOA Türkçe (2023). Rus Paralı Asker Grubu Wagner Nasıl Bir Oluşum?. <https://www.voaturkce.com/a/rusya-parali-asker-sirketi-wagner-grubu-nasil-bir-olusum/6944992.html> (Erişim Tarihi: 02.08.2023).
- Weeks, R., Cowan, J. and Duehring, K. (2023). Wagner and Its Convolved Legal Status. Santa Clara Business Law Chronicle, <https://www.scbc-law.org/post/wagner-and-its-convoluted-legal-status> (Erişim Tarihi: 26.07.2023).
- Williams, W. and Maddocks, J. (2023). Ukraine Symposium – The Wagner Group: Status and Accountability, Articles of War. <https://lieber.westpoint.edu/wagner-group-status-accountability/> (Erişim Tarihi: 23.07.2023).
- Yanev, L. (2022). The MH17 Judgment: An Interesting Take on the Nature of the Armed Conflict in Eastern Ukraine. EJIL:Talk. https://www.ejiltalk.org/the-mh17-judgment-an-interesting-take-on-the-nature-of-the-armed-conflict-in-eastern-ukraine/?utm_source=mailpoet&utm_medium=email&utm_campaign=ejil-talk-newsletter-post-title_2 (Erişim Tarihi: 26.07.2023).
- 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri (2008). Melike Batur Yamaner vd. (Yay. Haz.), İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 42.

Gölgeler Yükseliyor: Wagner Grubu Üyelerinin Statülerinin Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında ve Silahlı Çatışmalar Hukuku'nda Değerlendirilmesi

Adem ÖZER

Extended Abstract

As of 24th February, 2022, the Russian Federation has launched a full-fledged war against Ukraine. The occupation of Ukraine by Russian forces has put both international peace and security at risk and has been a humanitarian crisis. The war caused massive damage and loss of life to Ukraine's major cities, as well as massive population displacement and a global food crisis. As a matter of fact, Türkiye, which has emerged as a regional actor, has undertaken a mediation role in the signing of the 'Black Sea Grain Initiative' between the parties on 22nd July 2022, to carry out the grain shipment in a healthy way in order to prevent the food crisis. On the other hand, Russia's invasion of Ukraine did not only threaten peace and security, but the prominent role of the Wagner Group, which operates as a private military company in various parts of the world, in Ukraine has brought various discussions in terms of international law.

The Wagner Group was founded in 2014 by Yevgeny Prigojin, who had a close relationship with Russian President Vladimir Putin. Wagner Group, which has headquarters in Argentina and Hong Kong, established another center called "Wagner PMC Center" in Saint Petersburg in November 2022. It was announced to the public that the purpose of establishing this center was to improve Russia's defense capabilities. As a matter of fact, the Wagner Group has expanded over time, becoming not only a private military company, but also a holding connected with its activities in the Middle East and Africa.

The Wagner Group's services vary according to the needs of its clients, which include rebel groups and regimes. In particular, the Wagner Group conducts war operations, security and training support for vulnerable regimes, and disinformation campaigns. This aspect of the Wagner Group shows that it is a multifaceted organization. On the other hand, the way the Wagner Group was designed and formed differs from other private military companies and occupies an important place in Russia's competition with the West. The Wagner Group, an important instrument for Russia's geopolitical and economic interests, played an important role in the Russia-Ukraine War and achieved remarkable gains for Russia.

Private military companies without a universally accepted definition are profit-oriented, represent the commodification of armed conflict, and mostly operate abroad. Private military companies make up the whole of various sectors. These sectors involve, military supply companies, which may include private military companies serving in front-line

combat; sectoral distributions as military consulting companies that provide strategic advice and training, and military support companies that provide logistics, protection and intelligence to the armed forces. The Wagner Group, on the other hand, emerges as a private military company that owns all of these.

Unlike traditional private military companies, the Wagner Group are quasi-state actors such as Russian security companies. In addition, the Wagner Group, which is the auxiliary force used to achieve geopolitical goals, is affiliated with and managed by Russia. Although there are private military companies in many countries, the fact that the Wagner Group is declared illegal in both the Russian Constitution and the Russian Criminal Law makes this private military company unique from its counterparts. This situation has given rise to debates regarding the status of members of the Wagner Group, which constitutes an important and extremely complex element of the privatized military industry, under international law of armed conflicts. In this context, the main purpose of the study is to determine whether the Wagner Group members can gain combatant status if they are captured by the Ukrainian forces. This point is of great importance because if Wagner Group members are recognized as combatants, they will gain immunity from prosecution in relation to military operations. In other words, members of the Wagner Group will enjoy the protection of international law against domestic prosecutions related to the granting of combatant status to members of the Wagner Group in the conduct of hostilities. If combatant status is not recognized, Ukraine may prosecute them for criminal offenses solely because of their involvement in an armed conflict, even if there is no indication that members of the Wagner Group have committed international crimes such as genocide, crimes against humanity or war crimes. The fact that Wagner Group leader Yevgeni Prigojin started an armed rebellion against Russia on 23 June 2023 both makes it difficult to determine the status of Wagner Group members and makes it necessary to examine them.

United States-Iran Relations: The Trump Impact

Emirhan KAYA¹

Abstract

Article Type
Research Article
Application Date
18.07.2023
Acceptance Date
06.09.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1329020

In spite of the ongoing enmity between the United States (U.S.) and Iran, the signing of the 2015 nuclear deal during the Presidency of Barack Obama was a turning point that had a potential to repair the bilateral relations. On the other hand, President Donald Trump's decision to withdraw from the deal in 2018 dashed hopes of many for the stabilization of bilateral relations as well as the containment of the nuclear threat. Recently, President Joe Biden's potential reengagement with Iran is being questioned, even though the use force might still be an attractive choice. In that context, the article will shed light on the U.S.-Iran relations during the Presidencies of Obama, Trump and Biden respectively. Thus, the fluctuation in recent bilateral relations will be understood from a comparative perspective. It is argued that the anti-Iran strategy of Trump pushed the bilateral relations into a stalemate and his foreign policy legacy prevailed over the efforts to reconcile with Iran by both Obama and Biden administrations.

Keywords: The United States of America, Iran, foreign policy, sanctions, nuclear deal.

¹ Res. Asst. Dr., Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, emirhankaya@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9034-6598

Amerika Birleşik Devletleri-İran İlişkileri: Trump Etkisi

Emirhan KAYA²

Öz

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile İran arasında süregelen düşmanlığa rağmen, 2015 yılında Barack Obama'nın başkanlığı döneminde imzalanan nükleer anlaşma, ikili ilişkileri onarma potansiyeli taşıyan bir dönüm noktası olmuştur. Öte yandan, Başkan Donald Trump'ın 2018'de anlaşmadan çekilme kararı alması, pek çok kişinin ikili ilişkilerin istikrara kavuşması ve nükleer tehdidin kontrol altına alınması konusundaki umutlarını yıkmıştır. Son zamanlarda, güç kullanma hâlâ çekici bir seçenek olsa da Başkan Joe Biden'ın İran ile yeniden angajmana girme olasılığı sorgulanmaktadır. Bu bağlamda makale, sırasıyla Obama, Trump ve Biden'ın başkanlıkları sırasındaki ABD-İran ilişkilerine ışık tutacaktır. Böylece, son dönemde ikili ilişkilerdeki dalgalanma karşılaştırmalı bir bakış açısıyla anlaşılacaktır. Trump'ın İran karşıtı stratejisinin ikili ilişkileri çıkmaza soktuğu ve dış politika mirasının, Obama ve Biden yönetimlerinin İran ile uzlaşma çabalarının önüne geçtiği ileri sürülmektedir.

Anahtar sözcükler: Amerika Birleşik Devletleri, İran, dış politika, yaptırımlar, nükleer anlaşma.

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
18.07.2023
Kabul Tarihi
06.09.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1329020

² Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, emirhankaya@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9034-6598

Introduction

Although Iran was a close ally and a client state of the U.S. in the post-World War II period, the U.S.-Iran status quo established after the 1979 revolution was characterized by a hostile relationship stemmed mainly from conflicting ideologies and strategic calculations. It did not change until the second term of the Barack Obama presidency and the election of Hassan Rouhani as Iranian president. The bilateral relations then witnessed a significant turn when these leaders decided to take mutual steps to engage in diplomacy for the resolution of the nuclear dispute, the core problem of U.S.-Iran relations. High-level nuclear talks resulted in the signing of the 2015 nuclear deal in spite of the objections raised by Iranian hardliners and neo-conservative lobbies in the U.S. For a while, it had been debated whether the deal would be expanded into other issues, however, the bilateral relations deteriorated during the Donald Trump era as a result of the U.S. decision to unilaterally withdraw from the deal. More recently, the U.S.-Iran tensions peaked under Trump when Qasem Soleimani, a senior Iranian general, was killed in January 2020. Currently, the U.S. aims to make Iran obey the nuclear limits on enriched uranium and centrifuges, while Iran seeks to lift the economic sanctions levied by the Trump administration. Although the Joe Biden administration took a more cooperative stance towards Iran, he has not so far been able to lead to a significant turn in the U.S.-Iran relations yet.

The article aims to identify elements of continuity and change in the U.S. foreign policy toward Iran from 2009 to present, covering the presidencies of Obama, Trump and Biden respectively. Thus, the fluctuation in recent bilateral relations will be understood from a comparative perspective. In that regard, it is mainly argued that the foreign policy legacy of Trump, whose decision to withdraw from the deal paralyzed the bilateral relations, prevailed over the efforts to reconcile with Iran by both Obama and Biden administrations. In other words, Trump's bold choice negated the U.S. attempts to normalize bilateral relations during both previous and subsequent periods. Furthermore, the article also takes into account of the stance of the American Congress that has particularly affected U.S. sanctions policy against Iran. In that context, this article has five main parts. The first two parts examine the historical background of U.S.-Iran relations including the emergence of the nuclear crisis in early 2000s. The remaining parts, in an understanding based on chronological order rather than thematic integrity, will cover the bilateral relations during the terms of the three American presidents respectively.

Historical Background of Bilateral Relations

Although the diplomatic relations between the U.S. and Iran dates back to 1883, the U.S. influence in Iran had been limited until the end of the Second World War. While Mohammad Reza Shah, who ruled Iran between 1942 and 1979, was in need of American assistance against the Soviet Union in the aftermath of the Second World War, Iran and Israel were both in opposition to the pan-Arabism movement that emerged after the new Arab states gained independence. This rapprochement created the right conditions for the U.S. to intervene in Iran's internal affairs. Ultimately, President Dwight D. Eisenhower backed the ouster of Iranian Prime Minister Mohammad Mossadegh in 1953 due to his attempt to nationalize the

Anglo-Iranian Oil Company (AIOC). Following the 1953 coup, Iran, as a U.S. ally, was provided economic and military aid during the 1950s and 1960s. Moreover, the U.S. firms were granted considerable oil concessions during that period (Ryan, 2018, p. 98-99).

By the end of the 1960s, Iran had been the largest single arms customer of the U.S., and eventually the Richard Nixon presidency witnessed Iran's transformation "from a client state to a major American partner". In 1972, Nixon gave Iran a "blank cheque" that allowed the Shah to purchase any weapon systems in any quantity (McGlinchey, 2014, p. 77-78). Meanwhile, the British announcement of withdrawal from east of Suez in January 1968 had led to the American replacement of British power and the disclosure of Iranian intention to fill the power vacuum, however, the Nixon doctrine defined the limits of American involvement in the Middle East (Brannon, 1994, p. 4). Furthermore, Henry Kissinger, the chief foreign policy advisor of President Nixon, formulated the "twin pillar" policy of strengthening Iran and Saudi Arabia at the same time in order to maintain a balance of power, yet Saudi Arabia lacked a significant military capacity while Iran was made the policeman of the Gulf (Guzansky, 2015, p. 10).

Although the regional security architecture established by the U.S. benefited from the tightening of ties with Iran, on the other hand, improvement in U.S.-Iran relations further alienated the Shah from the Iranian people. University students who had been under the repression of SAVAK, the secret police, protested the visit of Nixon in 1972. It was also underlined that American diplomats were unaware of the rise of political Islam among Iranians at the time (Ryan, 2018, p. 102). Eventually, the occupation of the U.S. embassy in Tehran on November 4, 1979, by the Islamist Iranian students and the 444-day capture of 52 Americans led to a freeze in relations. It has been considered as a pivotal event that still affects the perception of Iran in the U.S. (Amies, 2018, p. 59). Subsequently, Iran was blamed for the two deadly attacks within six months in Beirut in 1983. The first incident was the bombing of the U.S. embassy in April killing 63 people including 17 Americans, and the second was the attack on U.S. and French peacekeepers in October 1983 killing 241 U.S. servicemen (O'Hern, 2012, p. 51-57). It should also be noted that the U.S. pursued an official policy of neutrality during the Iran-Iraq war of 1980-1988, yet the direction of American aid shifted in favor of Iraq, notably after Israel's invasion of Lebanon in 1982 (Hunter, 2010, p. 40).

The rivalry between the U.S. and Iran continued even after the Cold War ended. While the need of the U.S. for Iran as a buffer against the Soviet Union was reduced in the post-Cold War era, both countries had identified the history of bilateral relations with traumatic events (Hunter, 2010, p. 36-37). In that context, the attempts of Hashemi Rafsanjani (1989-1997) and Mohammad Khatami (1997-2005) to improve the bilateral relations failed, while U.S.-Israel relations grew under the George W. Bush administration. Furthermore, following the First Gulf War that ended the Iraqi occupation of Kuwait, it remained as the only potential regional military threat to Israel. Accordingly, Iran would place more importance on U.S.-Israel relations since it became the "new arch-enemy" for Israel (Ryan, 2018, p. 112). Furthermore, the George H. W. Bush administration took account of the fact that a crippled

Iraq would empower Iran and therefore the Operation Desert Storm did not aim to overthrow the Saddam Hussein regime (Simon, 2018, p. 10).

Iran was also concerned that it was tried to be kept out of the post-Cold War regional order mainly because of its formal opposition to the Madrid peace process between Israel and Arab states. Iran's sense of isolation grew when many GCC countries started to communicate and trade directly with Israel (Ehteshami, 2002, p. 302). Khatami's aim to establish a dialogue of civilizations with the West was therefore attributed to Iran's concern about the probable re-emergence of Egypt-Saudi Arabia-Syria alliance (Ehteshami, 2007, p. 31-32). Moreover, in the mid-1990s, Iran under U.S. extraterritorial sanctions for the first time came. Under *the Iran-Libya Sanctions Act* (ILSA) of 1996, the President had the authority to impose secondary sanctions on third parties investing in the energy industries of Iran and Libya. However, the U.S. Presidents, using waiver authority in order not to adversely affect the relations with European partners, did not apply any sanctions under ILSA until it was superseded by *the Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act* (CISADA) of 2010 (O'Sullivan, 2010, p. 14).

Following the 9/11 terrorist attacks, Iran was described by President George W. Bush as part of the "axis of evil" together with Iraq and North Korea. Iran had been accordingly described as a state sponsoring terrorism and pursuing nuclear weapons. On the other hand, the secret midlevel talks held between the U.S. and Iranian officials from 2001 to May 2003 were limited to cooperation on the stabilization of Afghanistan and opposition to al-Qaeda (Pressman, 2009, p. 166). The Presidency of Mahmoud Ahmedinejad between 2005 and 2013 further hampered the opportunities for cooperation (Fawcett and Payne, 2022, p. 6). Consequently, the hostility reached such a level that U.S. obsession with Tehran did not match the material threat posed by Iran. However, they began to consider each other mutually a regional threat since they had competitive visions of regional order (Fawcett & Payne, 2022, p. 2). It should also be noted that as a result of the reflection of this perception in Gallup polls, Iran emerged as the greatest enemy of the U.S. in all five public opinion polls conducted between 2006 and 2012 (Gallup 2018).

The Emergence of Nuclear Crisis

Although Iran agreed with the U.S. on nuclear cooperation under the Atoms for Peace program in 1957 and thus first established its nuclear program, the U.S. opposed Iran's quest for a plutonium reprocessing capability in the mid-1970s. Ayatollah Khomeini, who suspended Iran's nuclear program after the Islamic revolution, decided to restart it in the mid-1980s due to the devastating effects of the Iran-Iraq War of 1980-1988, and Iran then cooperated on the nuclear field with China and Russia in the 1990s (Albright & Stricker, 2015, p. 3-5). The early 2000s witnessed the emergence of the Iranian nuclear crisis when the existence of the Natanz centrifuge plant and Arak heavy water production plant was revealed in 2002 and these facilities were then subjected to IAEA inspections (Albright & Stricker, 2015, p. 2). Accordingly, Iran's exposed nuclear ambitions became an international security concern and resulted in punitive international sanctions in a short period of time. In 2003, the three major EU countries (France, Germany and the United Kingdom) started negotiations with Iran to keep its nuclear program within civilian use boundaries. China,

Russia, and the U.S. joined the talks in 2006 and Iran's refusal to stop its uranium enrichment activities during these negotiations led to international sanctions imposed by the UN Security Council (Udum, 2018, p. 215).

The IAEA reports on Iran's nuclear program in 2006 led the UNSC to adopt Resolution 1737 on 23 December 2006 noting that Iran had not complied with Resolution 1696 of July 2006. The measures taken by the UNSC included the ban on trade of nuclear proliferation-sensitive items and the freezing of assets of persons and entities providing support for Iran's proliferation sensitive nuclear activities (UNSC 2006). It was the first time when the Iranian nuclear file was brought to the attention of the UNSC by the International Atomic Energy Agency (IAEA) reporting that there was no confidence on the peaceful nature of Iran's nuclear program. It also started the P5+1 process involving the UNSC permanent members and Germany (Rajiv, 2016, p. 49).

In fact, Iran voluntarily ceased enriching uranium between 2003 and 2005; however, the Bush administration adopted a maximalist stance by refusing Iran's right to uranium enrichment under the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) (Mousavian & Toossi, 2017, p. 70). Moreover, in August 2005, the Supreme Leader Ayatollah Khamanei issued a "unilateral and unconditional" *fatwa* (religious decree) against weapons of mass destruction, notably nuclear weapons, which confirmed Iran's commitment to nuclear non-proliferation (Shahabi Sirjani, 2013, p. 59). In that context, it was also reminded that Khomeini refused to permit Iranian military officials to use chemical weapons against Iraq when Iraqi chemical attacks killed tens of thousands of Iranians during the Iran-Iraq of 1980-1988 (Mousavian, 2013, p. 148). Khamanei, in his speech at the 16th Non-Aligned Movement (NAM) summit to more than 120 heads of state and officials, reiterated that the use of nuclear weapons is "a great and unforgivable sin" and Iran is committed to the idea of "a Middle East free of nuclear weapons". He also stressed that Iran had the right to use nuclear energy for peaceful purposes (Mousavian & Kiyaei, 2020, p. 52). On the other hand, it was argued that the authority of this *fatwa* was controversial since the religious concept and practice of *taqiyya* permitted Shia leaders to conceal their faith under threat (Mousavian, 2013, p. 150).

From the viewpoint of domestic U.S. politics, it was underlined that the Congress was active between 2005 and 2015 when concerns in the U.S. about Iran's nuclear program grew. In 2007, the House approved a bill under which the President would no longer waive the sanctions on foreign companies investing in Iran's energy sector. Although G. W. Bush opposed such legislation, he intensified diplomatic pressure on foreign governments in order to curb their investments in Iran's energy sector. Furthermore, the U.S. designated the Iranian Revolutionary Guard Corps (IRGC) as a terrorist group in 2007 (Tama, 2020, p. 405-406).

Obama and Nuclear Engagement with Iran

The nuclear program of Iran was given a high priority on the agenda of the Obama administration given that Iran was getting closer to producing a nuclear weapon. It was even alleged that the year 2008 was a turning point since Iran developed the technical know-how

to construct and run centrifuges to enrich uranium “to levels required for the core of a nuclear bomb” (Allison, 2015). Accordingly, a possible Iran-Israel nuclear contest or a regional nuclear arms race between Iran and Saudi Arabia were considered as worrying scenarios for the U.S. because it may not have the ability to defend its regional partners against a nuclear-armed Iran (Edelman et al., 2011, p. 67). In that context, although President Obama, coming into office in January 2009, initially attempted to reset relations with Iran and engage in diplomacy, the new U.S. administration then quickly decided to implement restrictive economic sanctions through the UNSC. At that point, the Congress functioned as a “useful bad cop” for the Obama administration when it approved the CISADA built upon UNSC Resolution 1929 in June 2010 (Tama, 2020, p. 407).

The CISADA expanded the “sanctionable energy-related activities” determined by the ILSA of 1996 and added new types of sanctions to put more pressure on Iran to engage in diplomatic talks. The CISADA mainly targeted Iran’s development of its petroleum resources, production and importation of refined petroleum products (U.S. Department of State 2011). Obama implemented such sanctions due to political pressures, particularly from pro-Israel groups even though he had opt-out authority. It was also reminded that Congressional pressures for tougher sanctions pushed the Iranians into negotiations (Tama, 2020, p. 408-409). However, the initial agreement between the nuclear negotiators, Saeed Jalili and William Burns, in October 2009 had not reached any breakthrough since it was met with opposition in both countries (Mousavian & Toossi, 2017, p. 67). Furthermore, the U.S. State Department rejected the Tehran Declaration of May 2010 signed by Iran, Turkey and Brazil in which Iran agreed to deliver the 1200 kg of uranium to Turkey, where it would be used to make fuel rods before being sent back to Iran for the research reactor (Cronberg 2017, p. 249).

While the U.S. has been imposing several unilateral sanctions on Iran since 1979, the multilateral sanctions that were levied by the UNSC and the European Union (EU) dated back to 2006. In this process, “the most impactful sanctions” began to be imposed in 2010 (Zaccara & Haghirian, 2020, p. 59). In that context, the EU also took steps to isolate Iran financially in early 2010s. Thus, Iran’s capacity to conduct financial transactions was limited. As a critical step by the EU, Iranian banks were barred from the network of Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT) on March 15, 2012. Furthermore, top oil customers of Iran such as Japan, South Korea, and India were put under pressure by the U.S. to reduce their imports (Rezaei, 2019, p. 24-25).

Meanwhile, popular protests against the results of June 2009 presidential elections led to Iranian accusations that the U.S. and some of its European allies intended to trigger a color revolution in Iran (Hunter, 2010, p. 34). Moreover, Obama did not hesitate to declare that military option was on the table against Iran. At that point, the U.S. decision makers were concerned that Israel might attack Iran if the U.S. had not signaled that it was obviously unwilling to use force against Iran. Besides, the U.S. allies in the Gulf were anxious about Iran’s efforts to produce nuclear bomb (Mintz & Wayne, 2016, p. 113-118). For that reason, the Obama administration intended to achieve a balance of deterrence toward Iran by bolstering the armies of the Gulf states (Guzansky, 2015, p. 13). On the other hand, it was underlined that since presidents (in the U.S.) have freedom of maneuver at the outset of a

second term, they prefer national interest to political survival. Yet congressional pressure might limit their ability to freely act. In case of Obama, his re-election in November 2012 eased the path for a non-zero enrichment deal (Fawcett & Payne, 2022, p. 15).

The shift in Obama's stance against Iran became apparent as the nuclear negotiations progressed during his second term. In that context, the secret Oman talks in which the two sides had the opportunity to directly negotiate in March 2013 broke the deadlock and prepared the ground for the formal P5+1 negotiation (Cronberg, 2017, p. 254). Besides, the negative effects of the sanctions on the Iranian economy forced a change in government and the lifting of the sanctions gained priority in the foreign policy of Iran. Hassan Rouhani, a former chief Iranian negotiator who had promised to remove the nuclear sanctions imposed on Iran during his campaign, was elected as president in June 2013 elections. He was aware of the fact that the sanctions had begun to hurt Iran's economy. As a remarkable indication of the declining Iranian economy, its oil revenues decreased 65% between 2011 and 2013 (Rajiv, 2016, p. 51). Rouhani's election was a turning point for Iran-U.S. relations mainly because his administration revitalized the nuclear negotiations. As a result, the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA) that "marked the highest standards on nuclear transparency and non-proliferation ever negotiated" was signed in July 2015 (Mousavian & Toossi, 2017, p. 67) and annexed to UNSC resolution 2231 adopted unanimously on 20 July 2015 (UNSC 2015).

The IAEA report on December 2, 2015, concluded that although Iran conducted some activities "related to the development a nuclear explosive device" after 2003, there was no reliable signs of Iran's involvement on such kind of activities after 2009 (IAEA, 2015, p. 14). In that context, the JCPOA indicated Iran's desire for global engagement and made the international community think that the decades of animosity ended. Furthermore, it was a diplomatic success for Iran since the U.S. accepted Iran's right to enrich uranium. On the other hand, Iran agreed to limit the growth and enhance the transparency of its nuclear program, as well as to regulate its nuclear-related imports through a UN mandated procurement channel (Albright & Stricker, 2015, p. 8). Besides, among the strengths of the deal was that it had a "snapback function" that made it possible to re-impose the sanctions in case of significant violations by Iran. It was also stressed that the U.S. was prepared to re-impose unilateral sanctions against "small and mid-sized Iranian violations" (Satloff et al., 2015).

In light of the positive measures included in the JCPOA, the Obama administration contented that the deal that had "the full backing of the international community" cut off any route that Iran may take to a nuclear weapon (Harris, 2015). On the other hand, Israel that had considered the UNSC resolutions as inefficient since Iran continued to advance its nuclear program, was also against the diplomatic strategy pursued by the P5+1 and had doubts about the effectiveness of the agreement (Rajiv, 2016, p. 48-50). The objection of Egypt, Saudi Arabia and Israel to the nuclear deal led to an open revolt against U.S. policies by its main allies in the Middle East for the first time since its emergence as a major power in the region (Kenner, 2013). The Republicans and some Democratic hawks that had been critical of a possible deal during the negotiations argued that the JCPOA would not achieve the original

purpose of ending Iran's nuclear program. However, they had limited options for blocking the deal since more than a two-thirds majority in both houses of the Congress was needed to overcome a probable presidential veto (Lewis, Siddiqui & Jacobs, 2015). In the end, the Congress was given the power to review the deal under the Iran Nuclear Agreement Review Act (INARA), known as the Corker-Cardin law in May 2015. Thus, the Congress would have 60 days to review the deal and then the President was required to report to Congress every 90 days about whether Iran was in compliance with the agreement (Lantis, 2019, p. 481-482).

Although both sides were not fully satisfied with the agreement, they believed that it was a necessary step to reduce the tensions in bilateral relations. In that context, an agreement on the exchange of prisoners was another step forward. On January 13, 2016, U.S. Navy vessels and ten sailors were liberated as a result of diplomatic efforts (Zaccara & Haghirian, 2020, p. 66). Furthermore, the removal of nuclear-related sanctions led to some positive changes in Iran's economy and foreign trade. First of all, Iran that had not been able to export oil to Europe since the oil embargo started in 2012, resumed its oil exports after the lifting of oil sanctions. French energy company Total was the first Western firm to sign a deal with Iran (Entessar & Afrasiabi, 2020, p. 92). Following the "breaking of the petroleum dam", energy giants such as Royal Dutch Shell, the Italian ENI and British Petroleum sought to enter Iran's energy market as well (Dudlák, 2018, p. 472). In addition, the largest trade contract between Iran and the U.S. since the 1979 revolution was signed when Iran purchased 80 Boeing passenger planes for about 25\$ billion (Zaccara & Haghirian, 2020, p. 68).

The Trump Administration and Anti-Iranism

Although the IAEA report released on February 24, 2017, concluded that Iran met its nuclear-related obligations under the JCPOA and the Secretary of State Rex Tillerson informed the House that Iran was compliant as of April 18, President Trump refused to keep confirming Iran's compliance on the grounds that the deal was not in U.S. national interests (Rezaei, 2019, p. 33-34). Accordingly, it was stressed that Trump would instead support an agreement "that banned Iranian nuclear enrichment at any level in perpetuity and permitted no-notice inspections anywhere in Iran" (Simon, 2018, p. 13). Furthermore, the nuclear deal had been criticized for ignoring the non-nuclear challenges of Iran to American interests. Even if it was implemented faithfully, the deal was claimed to strengthen Iran's strategic position, while on the other hand, to erode U.S. influence eventually (Singh, 2017). Therefore, besides Iran's compliance with the deal, non-nuclear issues were also included in Trump's criteria to certify the deal every 90 days (Udum, 2018, p. 222).

During the decision-making process, the Trump administration initially questioned whether there was something to replace it and carried out months of internal debates among its key decision makers (Davis, 2019, p. 157). In the end, in accordance with the "America first" vision held by the Trump administration, the U.S. withdrew from the JCPOA on May 8, 2018, despite the deal did not have a withdrawal clause and such a decision constituted a material breach. Furthermore, Tillerson stated that the deal was not viable due to Iran's support for the Assad regime and its ballistic missile-development program although these were unrelated issues to the JCPOA (Simon, 2018, p. 14-15). Then the Trump administration loaded Iran "with

additional doses of sanctions and international restrictions” in cooperation with its willing partners (Azad, 2022, p. 24). In August 2018, Trump described U.S. sanctions on Iran as “the most biting sanctions ever imposed” and stated that the U.S. would not carry on business with “anyone doing business with Iran” (Reuters, 2018). From a broader perspective, it was even argued that the Republican Trump administration maintained “purposefully and deliberately hostile relations with Iran” since its objective was to ensure American military presence and to consolidate American allies in the region (Czornik, 2022, p. 3). In short, Trump made it clear that he would seek to compel Iran to make more concessions and forge a more stringent agreement.

In the framework of Trump’s anti-Iran strategy, one of his primary goals was to establish regional and international coalitions. In the regional sense, Trump sought to curb Iranian influence in the Middle East, and it was significant to form an anti-Iran coalition with the support of Gulf Arab countries, Egypt and Jordan. However, the idea of a regional security alliance called the “Arab NATO” could not be materialized due to the rift between Qatar and the Saudi-axis as well as the tensions between Egypt and Saudi Arabia over the Syrian civil war (Nuruzzaman, 2020, p. 573). Furthermore, the U.S. encouragement of Arab countries to make peace with Israel and its downplaying approach toward the Israeli-Palestinian conflict were considered as part of Trump’s maximum pressure strategy (Tang & Pan, 2022, p. 192). On the other hand, the U.S. could not form an anti-Iran coalition with its European partners after Trump’s decision to end U.S. compliance with the JCPOA. The EU members, considering the JCPOA as a “story of pride”, initially aimed to protect their economic relations with Iran and to avoid U.S. extraterritorial sanctions. Although the EU’s resistance tactic and the subsequent diplomatic efforts to revive the deal failed, the JCPOA was still a legal framework and a platform through which Iran could be re-engaged in nuclear diplomacy (Alcaro, 2021). In short, it turned out that Trump’s maximum pressure strategy had no significant external support.

In addition to U.S. willingness to work with regional and international coalitions, the centerpiece of Trump’s Iran strategy was economic measures and accordingly, the U.S. waged an economic warfare on Iran. In that context, foreign business firms threatened with secondary sanctions were forced to choose between business ties with Iran or denial of access to U.S. financial markets. Particularly, the reduction of oil imports by India, Japan, South Korea and Turkey left Iran in the lurch (Nuruzzaman, 2020, p. 574). Although Iran is a significant oil exporter, the Trump administration alleged that the absence of Iranian oil in the world oil market would not have a significant impact on the supply side (Entessar & Afrasiabi, 2020, p. 96). On the other hand, eight countries including China, India and Japan were allowed to import oil from Iran due to temporary sanction waivers. The Trump administration, thus giving these main buyers time to find to alternatives, rejected the demands of those asking for the extension for their waivers and decided to end these exemptions in April 2019 (BBC News, 2019).

Trump’s decision to re-impose sanctions on Iran caused major foreign contracts to be cancelled. Foreign companies deprived of U.S. financing hesitated to invest in Iran and the banks refused to fund Iranian projects for fear of the threat by U.S. secondary sanctions. The

measures even impacted the Iranian import of food and medical products (Entessar & Afrasiabi, 2020, p. 93). As a result, the value of Iran's currency had already dropped by approximately 50% within the three months after the Trump administration pulled out of the nuclear agreement (Al Jazeera, 2018). Moreover, the inflation rate in Iran rose up from 8% in 2017 to 39,9% in 2019, while annual GDP growth rates of 2,8% in 2017, -2,3% in 2018 and -2,7% in 2019 were reached (World Bank). Renewed U.S. economic sanctions also triggered social unrest in Iran. At least 25 people died during the street protests of 2018 that stemmed from the escalating economic problems and then turned increasingly into political and anti-Ayatollah. Moreover, the domestic unrest continued to worry the Iranian government in 2019 and 2020 considerably (Lansford, 2021, p. 769).

In response to the economic warfare waged by the U.S., Iran developed "Resistance Economy" based on economic self-reliance and the reduction of its dependence on oil exports. Iran also used several evasion tactics to in order to export oil, opened an oil terminal in the Gulf of Oman to avoid using the Strait of Hormuz, sought for alternative markets particularly in the neighboring countries. (Tang & Pan, 2022, p. 195). In December 2018, Iranian President Rouhani threatened to close the Strait of Hormuz and to prevent any nation from exporting oil through it if the U.S. decided to block Iranian oil exports. Although the U.S. had the ability to re-open the strait in a short time if this threat materialized, it was admitted that oil prices would spike (CNBC, 2018). Furthermore, a new payment channel called INSTEX (The Instrument in Support of Trade Exchanges) was established in June 2019 to continue trade with European countries. However, it was also stressed that EU companies were still hesitant to trade with Iran, and only trading in non-U.S.-sanctioned goods such as food, medicines and medical supplies was intended to be facilitated by INSTEX. Eventually, it was reported that EU-Iran trade fell by 71,5% in 2019 (Alcaro, 2021, p. 64).

Although the reimposition of economic sanctions inflicted serious damage on Iranian economy, Trump's maximum pressure strategy did not yield expected results as Iran continued to grow its centrifuge technology and missile program. Moreover, the U.S. withdrawal from the deal and the new sanctions changed the internal balance of power in Iran and weakened the position of reformers. Ebrahim Raisi, Iranian President coming into office in August 2021, even alleged that external threats helped Iranian society become more cohesive (Tang & Pan, 2022, p. 192-193). In September 2020, the UN envoys of Britain, France and Germany declared that they were still committed to preserve the nuclear deal and implement the 2015 UNSC resolution although the U.S., no longer a party to the nuclear deal, supported the re-imposition of the measures against Iran (Nichols, 2020).

The growing tensions in bilateral relations during Trump's reign and Tehran's efforts to counter the maximum pressure campaign revealed that Iran did not back down on its demands. Following a terrorist attack on an Iranian military parade, killing at least 25 people in the southwestern Iranian city of Ahvaz on September 22, 2018, Foreign Minister Javad Zarif blamed "regional terror sponsors and their U.S. masters" (BBC News, 2018). A week after that incident, on September 29, the State Department announced that the U.S. consulate in Basra, Iraq, would be closed due to security risks from Iran and Iran-backed Shiite militia groups. The U.S. officials, in that context, underscored that the U.S. was not

related to the terrorist attack in Ahvaz (Kesling and Gordon, 2018). Later on, in June 2019, Iranian forces shot down an American unmanned surveillance aircraft operating in international space. The aircraft was on a reconnaissance mission in the Gulf of Oman since Iran carried out oil tanker attacks a week before to shut down the Strait of Hormuz (Garamone, 2019).

Furthermore, in September 2019, a drone attack carried out by Yemen's Houthi rebels aligned with Iran on the Abqaiq and Khurais refineries in Saudi Arabia escalated tensions between the U.S. and Iran since it raised the risk of an interruption in world oil supplies. It was suspected that technicians sent from Iran trained the Houthis on drone and missile technology (Hubbard et al., 2019). In the aftermath of the American killing of Qasem Soleimani in January 2020, the Iranian government announced that there would be no limitations in the nuclear enrichment capacity (Rubin et al., 2020). Iran also launched missile strikes on U.S. military bases in Iraq, yet no U.S. service members were killed after the retaliatory missile attack on January 8, 2020 (Reuters, 2020). In December 2020, the State Department condemned the rocket attacks, causing no injuries or casualties, by Iranian-supported militias against the American embassy in Baghdad. As of Trump, he directly accused Tehran and stated that Iran would be held responsible for any American death (Starr, 2020).

Biden and A Probable Return to Engagement

In June 2019, as a Presidential candidate, Biden declared that the U.S. was isolated as a result of Trump's decision to abandon the JCPOA and moreover, Iran was thus pushed closer to China and Russia. He further stressed that a future decision to re-enter the JCPOA would re-establish U.S. credibility in the eyes of its European allies (Council on Foreign Relations, 2019). It was also underlined that Trump's Iran policy proved to be counterproductive since the sanctions have strengthened the status of conservative groups in Iran (Czornik, 2022, p. 5). Having this point of view, the Biden administration sought to adjust U.S. foreign policy on Iran although the strategic goals of Trump's Iran policy were maintained. In that context, the Biden administration sought for new methods to tackle the nuclear issue and accordingly increased diplomatic engagement with Iran. Eventually, the U.S. aspires to achieve "a broader and stronger new agreement" that prevents the establishment of smaller and covert facilities, restrict centrifuge development, include Iran's ballistic missile program, and preclude Iran from expanding its regional influence (Tang & Pan, 2022, p. 202).

The coming into power of a Democrat President is not a sufficient condition for an "automatic reset" in bilateral relations since the changes in Iranian as well as the Middle Eastern politics created a new strategic equation in the region. In that context, it is particularly stressed that the U.S. should especially consider the rapprochement between Saudi Arabia and Israel while designing its Iran policy. Therefore, Biden himself does not promise an unconditional turn in U.S. policy (Czornik, 2022, p. 6) Iran, on the other hand, demands some guarantees and the relief of sanctions. It is alleged that the Iranian demands which are not part of the original agreement derail the U.S. efforts to revive the nuclear deal (Philips and Brookes, 2022, p. 1). Furthermore, the withdrawal of American forces from Afghanistan has fueled Iran's fear that

the destabilizing effects of the Taliban rule could spread to Iran. The changing security environment in Afghanistan created an opportunity for cooperation between Tehran and Washington again as they did before 2002 (Berger, 2021).

Iran's use of its network of non-state actors remains a contentious issue in the U.S.-Iran relations since Iran has still been engaging in proxy wars in Syria, Yemen and Iraq. In response, the U.S. carried out an air strike on facilities occupied by Kata'ib Hezbollah, the Iranian-backed Shia militias in Syria on 25 February 2021. (Middle East Monitor, 2022). In the 2022 National Defense Strategy of the U.S., it was reiterated that Iran undermined regional stability since it supported terrorist groups and military proxies including al-Qaeda and ISIS (U.S. Department of Defense, 2022, p. 5). It was even alleged that Iran's reliance on its non-state clients has become a component of its grand strategy since the weakening of central authorities in the region paved the way for the rising influence of Iranian-backed militias. Particularly, Iran had the ability to become active in many theaters at a relatively low cost via Hezbollah. Furthermore, Tehran started to acknowledge its contact with Taliban following the disclosure of U.S. plans to withdraw from Afghanistan (Tabatabai, 2020, p. 289-292).

Iran's growing relations with China is another challenge for bilateral relations between Washington and Tehran as Trump's strategy pushed Iran eastward. The Iranian hardliners believe that China, having no ideological problem with Iran, has the potential to "replace the West as a source of technology and capital" (Kahalzadeh, 2022, p. 8). In March 2021, China and Iran signed a 25-year strategic cooperation agreement that marked the continuation of their long-standing alliance. The agreement requires that Iran will receive 400 billion dollars of investment from China. Although the Iranians are not sure whether this agreement allowing Beijing to increase its economic influence on Iran is an appropriate decision, it is recognized that the deal will offer a relief for Iran in the face of U.S. pressure (Çelik, 2020, p. 111-112). In addition, in January and September 2022, Iran, China and Russia held a joint military exercise in Indian Ocean, as part of the joint exercises started in December 2019 (Middle East Monitor, 2022). The Biden administration has been also criticized for its failure to prevent Iran's illicit oil trade with China. The critics suggest that Chinese firms buying the illicit oil should be penalized (Phillips & Brookes, 2022a, p. 7-8).

The advocates of a stricter foreign policy towards Iran suggest that the U.S. should expand the Arab-Israeli security cooperation by including more Arab states into the Abraham Accords or promoting the signing of similar agreements. Thus, the normalization of the relations between Israel and the Arab states threatened by Iran will help to maintain U.S. interests in the Middle East (Phillips & Brookes, 2022b, p. 9). On the other hand, while the Biden administration sought to reengage Iran on its nuclear program, Israel signaled that its military would be prepared to attack Iran on its own if the U.S. decided to re-enter the nuclear agreement (Miller & Sokolsky, 2021). Accordingly, in April 2021, while informal negotiations to reinstate the 2015 nuclear deal were taking place in Vienna, Iran's Natanz uranium enrichment facility was attacked by the Israelis, according to Iranian officials. Although Israel neither denied nor confirmed the allegations, it was reminded that Israel had used the tactics of cyberattacks or assassinations of Iranian nuclear scientists in order to sabotage Iranian nuclear work (Bergman et al., 2021). Eventually, the three-month informal

talks came to an end after the election of anti-US hardliner Ebrahim Raisi as the President of Iran in August 2021. In June 2022, Iran imposed limitations to UN inspectors and removed surveillance cameras of the IAEA at a nuclear site. IAEA Director General Rafael Mariano Grossi declared that Iran might have sufficient enriched uranium to make a nuclear weapon, meaning that the “breakout time” was significantly reduced (Kwai, 2022).

In the domestic political arena, the Raisi regime has been accused of tightening restrictions on freedoms. A new wave of protests began in September 2022, following the suspicious death of a 22-year-old Iranian woman, Mahsa Amini, who was arrested by morality police for disobeying the strict dress code. While the death of Amini unleashed global condemnation, the U.S. imposed sanctions Iranian morality police and seven security officials who frequently used violence to suppress peaceful protestors and civil society members (Al Jazeera, 2022). As for the Tehran regime, it blamed the external enemies and non-Persian ethnic minority groups, particularly Kurdish and Baluchi minorities for the civil unrest. Although the protests do not appear to lead to a successful revolution, frequent waves of civil opposition in recent years have been eroding the regime’s base of support (Phillips & Brookes, 2022a, p. 3-4).

Conclusion

Although the U.S. and Iran have had hostile relations since the 1979 revolution that led to the establishment of an Islamic Republic in Iran, the bilateral relations witnessed the period of a short-time peace in the aftermath of the signing of the JCPOA. However, it lasted until 2018, when Trump’s decision to withdraw from the nuclear deal brought about a stalemate again. Moreover, Trump viewed Saudi Arabia and Israel as important partners, and accordingly, started the maximum pressure campaign against Iran. Later on, the Biden administration, despite facing domestic and international challenges, intended to revive the nuclear negotiations with Iran in order to achieve a broader and more efficient agreement. On the other hand, the current adjustment in the Iran policy of the U.S. during the Biden era does not represent a significant break with Trump’s strategy. The legacy of Trump’s maximum pressure strategy poses a significant problem since it has consolidated the hardliners’ position and undermined that of moderate reformists in Iran. Furthermore, despite the fact that the deal has been still in effect, Iran has been moving closer to production of a nuclear weapon.

In order to make predictions about the future of bilateral relations, it should firstly be taken into account that Iran has been hit by U.S. sanctions and embargoes for more than four decades. Therefore, it is unlikely that Iran will automatically admit a broader agreement with new provisions aiming to undermine its regional influence since such a deal might imply that the main problem is the peaceful nature of Iran itself rather than that of its nuclear technology program. Even though the regime’s domestic control seems to have weakened in the face of popular protests in recent years, Iran has proved to be an adaptable actor. Furthermore, in order to find a common ground for negotiations with Iran, the U.S. should declare that it will not unilaterally withdraw from the nuclear deal again. In that context, while it is apparent that the positions of the U.S. and its European partners diverge on the nuclear issue, Russia and China are unlikely to miss the opportunities to deepen their ties

with Iran. In short, the U.S. should first conduct a subtle diplomacy and promote multilateralism in order to establish its credibility again. On the other hand, the U.S. needs to make it clear whether Iran, breaching its obligations under the deal, reached sufficient level of enriched uranium to produce nuclear weapon and whether it could deploy nuclear weapons on ballistic missiles. At that point, Israel and Saudi Arabia, having a key role in the regional balances, have been a source of outside pressure as opponents of the deal. Therefore, regional sensitivities and balances should be the second pillar of the Iran policy of the U.S.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “*United States-Iran Relations: The Trump Impact*”

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author(s).
Acknowledgement	The work is not re-produced of thesis, or a paper etc.
Conflict of Interest Statement	There is no conflict of interest.
Author Contributions	I wrote the paper by myself.
Support	The study was not supported by any institution.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Ethics Committee approval was not required.
Scale Permission	Scale permission is not required.

References

- Albright, D. & Stricker, A. (2015). Iran’s Nuclear Program, United States Institute of Peace, https://iranprimer.usip.org/sites/default/files/Nuclear_Albright%20and%20Stricker_Nuclear%20Program%202015.pdf.
- Alcaro, R. (2021). Europe’s Defence of the Iran Nuclear Deal: Less than a Success, More than a Failure, *The International Spectator*, 56(1), 55-72. <https://doi.org/10.1080/03932729.2021.1876861>

- Al Jazeera. (2018). Iran's Currency Plunges to Record Low as US Sanctions Loom, <https://www.aljazeera.com/economy/2018/7/29/irans-currency-plunges-to-record-low-as-us-sanctions-loom>.
- Al Jazeera. (2022). Mahsa Amini Protests: US Sanctions Iran's Morality Police, <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/22/mahsa-amini-protests-us-sanctions-irans-morality-police>.
- Allison, G. (2015). Iran Already has Nuclear Weapons Capability, Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Events. <https://www.belfercenter.org/publication/iran-already-has-nuclear-weapons-capability>.
- Amies, N. (2018). The Consequences of the 1979 Hostage Crises Still Echo, Avery Elizabeth Hurt (Ed.), *US-Iran Relations* (p. 59-64). Greenhaven Publishing. https://books.google.com.tr/books?id=YHtmDwAAQBAJ&pg=PA92&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false.
- Azad, S. (2022). *East Asia and Iran Sanctions: Assistance, Abandonment, and Everything in Between*. London: Palgrave Macmillan.
- BBC News. (2018). Iran Military Parade Attacked by Gunmen in Ahvaz, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-45611411>.
- BBC News. (2019). Iran Oil: US to End Sanctions Exemptions for Major Importers, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-48011496>.
- Berger, M. (2021). Iran Cheers U.S. Withdrawal from Afghanistan – but Fears What Could Follow. The Washington Post, <https://www.washingtonpost.com/world/2021/07/10/iran-taliban-afghanistan-us-troop-withdrawal/>.
- Bergman, R., Gladstone, R. & Fassihi, F. (2021). Blackout Hits Iran Nuclear Site in What Appears to be Israeli Sabotage, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2021/04/11/world/middleeast/iran-nuclear-natanz.html>.
- Brannon, S. (1994). Pillars, Petroleum and Power: The United States in the Gulf, *The Arab Studies Journal*, 2(1), 4 – 10. <https://www.jstor.org/stable/27933629>.
- CNBC (2018). Iranian President Hassan Rouhani Threatens to Close Strait of Hormuz if US Blocks Oil Exports, <https://www.cnn.com/2018/12/04/iranian-president-hassan-rouhani-threatens-to-close-strait-of-hormuz.html>.
- Council on Foreign Relations. (2019). The Presidential Candidates on the Iran Nuclear Deal, <https://www.cfr.org/article/presidential-candidates-iran-nuclear-deal>.

- Cronberg, T. (2017). No EU, No Iran Deal: The EU's Choice between Multilateralism and the Transatlantic Link, *Nonproliferation Review*, 24(3-4), 243-259. <https://doi.org/10.1080/10736700.2018.1432321>
- Czornik, K. (2022). New Accents in the U.S.-Iran Relations. The Perspective of Joe Biden Administration, *Stosunki Międzynarodowe–International Relations*, 2(12). <https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17473.1>
- Çelik, Y. (2022). An Overview of China-Iran Relations and Its Impact on Central Asia, *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 103-114. <https://orcid.org/0000-0002-2350-993X>
- Davis, J. (2019). *Trump's World: Peril and Opportunity in US Foreign Policy after Obama*. Lanham: Lexington Books.
- Dudlák, T. (2018). After the Sanctions: Policy Challenges in Transition to a New Political Economy of the Iranian Oil and Gas Sectors, *Energy Policy*, 121, 464-475. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.06.034>
- Edelman, E. S., Krepinovich, A. F. & Montgomery, E. B. (2011). The Dangers of a Nuclear Iran: The Limits of Containment, *Foreign Affairs*, 90(1). <https://www.jstor.org/stable/25800382>.
- Ehteshami, A. (2002). The Foreign Policy of Iran. In Hinnebusch R. & Ehteshami, A. (Ed.) *The Foreign Policies of Middle East States* (283-310). Lynne Rienner. https://books.google.com.tr/books?id=OOGTyh675JYC&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
- Ehteshami, A. (2007). Iran's Politics and Regional Relations: Post-détente, *Perceptions*, 12(1), 29-44. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/816548>.
- Entessar, N. & Afrasiabi, K. L. (2020). *Trump and Iran: From Containment to Confrontation*. Lanham: Lexington Books.
- Fawcett, L. & Payne, A. (2022). Stuck on a Hostile Path? US Policy towards Iran Since the Revolution, *Contemporary Politics*, <https://doi.org/10.1080/13569775.2022.2029239>
- Gallup (2018). Americans' Views of the United States' Greatest Enemy (Trends), <https://news.gallup.com/poll/227906/americans-views-united-states-greatest-enemy-trends.aspx>.
- Garamone, J. (2019). Iran Shoots down U.S. Global Hawk Operating in International Space, U.S. Department of Defense, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1882497/iran-shoots-down-us-global-hawk-operating-in-international-airspace/>.
- Guzansky, Y. (2015). *The Arab Gulf States and Reform in the Middle East: Between Iran and the 'Arab Spring'*. London: Palgrave Macmillan.

- Harris, G. (2015). 'Every Pathway to a Nuclear Weapon is Cut Off' Obama Says, *The New York Times*, <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/live/iran-nuclear-deal-live-updates/obama-says-every-pathway-to-a-nuclear-weapon-is-cut-off/>.
- Hubbard, B. & Karasz, P. & Reed, S. (2019). Two Major Saudi oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html>.
- Hunter, S. T. (2010). *Iran's Foreign Policy in the post-Soviet Era: Resisting the New International Order*. Santa Barbara: Praeger.
- IAEA (2015). Final Assessment on Past and Present Outstanding Issues Regarding Iran's Nuclear Programme, Board of Governors, GOV/2015/68, <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov-2015-68.pdf>.
- Kahalzadeh, H. (2022). Iran after Trump: Can Biden Revive the Nuclear Deal and Does Iran Even Want to?, Brandeis University Crown Center for Middle East Studies, Middle East Brief No. 145.
- Kenner, D. (2013). Why Saudi Arabia Hates the Iran deal, *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2013/11/14/why-saudi-arabia-hates-the-iran-deal/>.
- Kesling, B., Gordon, M. R. (2018). U.S. to Close Consulate in Iraq, Citing Threats from Iran, *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/u-s-to-close-consulate-in-basra-iraq-official-says-1538164084>.
- Kwai, I. (2022). Iran Turns off U.N. Surveillance Cameras at Nuclear Site, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2022/06/08/world/middleeast/iran-nuclear-iaea-cameras.html>.
- Lansford, T. (Ed.). (2021). *Political Handbook of the World 2020-2021 Volume 1*. New York: SAGE Publications.
- Lantis, J. S. (2019). "Winning" and Losing the Iran Nuclear Deal: How Advocacy Coalitions and Competition Shape U.S. Foreign Policy, *Politics & Policy*, 47(3), 464-505. <https://doi.org/10.1111/polp.12299>
- Lewis, P., Siddiqui, S. & Jacobs, B. (2015). Republicans Fume over Iran Nuclear Deal but Hope of Undermining Accord is Slim, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/14/republicans-iran-nuclear-deal-reaction>.
- McGlinchey, S. (2014). *US Arms Policies towards the Shah's Iran*. Oxon: Routledge.
- Middle East Monitor. (2022). Russia, Iran and China to Hold Joint Navy Exercise in Indian Ocean, <https://www.middleeastmonitor.com/20220923-russia-iran-and-china-to-hold-joint-navy-exercises-in-indian-ocean/>.

- Miller, A. D. & Sokolsky, R. (2021). Israel's Risky Rhetoric on Iran. CNN Opinion, <https://edition.cnn.com/2021/02/02/opinions/israel-iran-nuclear-biden-administration-miller-sokolsky/index.html>.
- Mintz, A. & Wayne, C. (2016). *The Polythink Syndrome: U.S. Foreign Policy Decisions on 9/11, Afghanistan, Iraq, Iran, Syria and ISIS*. Stanford: Stanford University Press.
- Mousavian, S. H. (2013). Globalising Iran's Fatwa against Nuclear Weapons, *Survival*, 55(2), 147-162. <https://doi.org/10.1080/00396338.2013.784471>
- Mousavian, S. H. & Toosi, S. (2017). Assessing U.S.-Iran Nuclear Engagement, *The Washington Quarterly*, 40(3), 65-95. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2017.1370332>
- Mousavian, S. H. & Kiyaei, E. (2020). *A Middle East Free of Weapons of Mass Destruction: A New Approach to Nonproliferation*. Oxon: Routledge.
- Nichols, M. (2020). Britain, France, Germany Say U.N. Sanctions Relief for Iran to Continue beyond September 20, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/usa-iran-un-int-idUSKBN26934E>.
- Nuruzzaman, M. (2020). President Trump's 'Maximum Pressure' Campaign and Iran's Endgame, *Strategic Analysis*, 44(6), 570-582. <https://doi.org/10.1080/09700161.2020.1841099>
- O'Hern, S. (2012). *Iran's Revolutionary Guard: The Threat that Grows while America Sleeps*. Washington: Potomac Books.
- O'Sullivan, M. L. (2010). Iran and the Great Sanctions Debate, *The Washington Quarterly*, 33(4), 7-21. <https://doi.org/10.1080/0163660X.2010.516638>
- Philips, J. & Brookes, P. (2022a). The Biden Administration's Iran Plan Won't Work: Time for Plan B, The Heritage Foundation, Backgrounder No. 3739, <https://www.heritage.org/sites/default/files/2022-12/BG3739.pdf>
- Philips, J. & Brookes, P. (2022b). Time for the Biden Administration to Get Though on Iran, The Heritage Foundation, Issue Brief No. 5279, <https://www.heritage.org/sites/default/files/2022-06/IB5279.pdf>.
- Pressman, J. (2009). Power without Influence: The Bush Administration's Foreign Policy Failure in the Middle East, *International Security*, 33(4), 149-179. <https://www.jstor.org/stable/40207155>.
- Reuters (2020). Eleven U.S. Troops Injured in Jan. 8 Iran Missile Attack in Iraq, <https://www.reuters.com/article/us-iraq-security-usa-casualties-idUSKBN1ZGOAX>.
- Rubin, A. J., Hubbard, B., Fassihi, F. & Erlanger, S. (2020). Iran Ends Nuclear Limits as Killing of Iranian General Upends Mideast, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2020/01/05/world/middleeast/iran-general-soleimani-iraq.html>.

- Rajiv, S. S. C. (2016). Deep Disquiet: Israel and the Iran Nuclear Deal, *Contemporary Review of the Middle East*, 3(1), 47-62. <https://doi.org/10.1177/2347798916632324>
- Reuters. (2018). Trump Says Anyone Trading with Iran Will not Trade with US, <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-trump-idUSKBN1KS0YQ>.
- Rezaei, F. (2019). *Iran's Foreign Policy after the Nuclear Agreement: Politics of Normalizers and Traditionalists*. London: Palgrave MacMillan.
- Satloff, R., Ross D., Jeffrey, J., Makovsky, D., Clawson, P., Eisenstadt, M. & Henderson, S. (2015). Assessing the Iran Nuclear Agreement and the Washington Institute's Iran Study Group June 24 Policy Statement, The Washington Institute for Near East Policy, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/assessing-iran-nuclear-agreement-and-washington-institutes-iran-study-group-june-24>.
- Shahabi Sirjani, F. (2013). Iran's Nuclear Fatwa, *Iranian Review of Foreign Affairs*, 4(2), 57-80. https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/irfa/v4i2/f_0029607_23960.pdf.
- Simon, S. (2018). Iran and President Trump: What is the Endgame?, *Survival*, 60(4), 7-20. <https://doi.org/10.1080/00396338.2018.1494975>
- Singh, M. (2017). The View from Congress: U.S. Policy on Iran. Testimony Submitted to the Senate Foreign Relations Committee, https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/032817_Singh_Testimony.pdf.
- Starr, B. (2020). U.S. Says Iranian-backed Militias 'Almost Certainly' Behind Recent Rocket Attack Near US Embassy in Baghdad, *CNN Politics*, <https://edition.cnn.com/2020/12/23/politics/centcom-iran-baghdad-embassy/index.html>.
- Tabatabai, A. M. (2020). *No Conquest, No Defeat: Iran's National Security Strategy*. Oxford: Oxford University Press.
- Tama, J. (2020). Forcing the President's Hand: How the US Congress Shapes Foreign Policy Through Sanctions Legislation, *Foreign Policy Analysis*, 16(3), 397-416. <https://doi.org/10.1093/fpa/orz018>
- Tang, J. & Pan, R. (2022). Adjustments and Constraints: Biden Administration's Iran Policy, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 16(2), 189-208. <https://doi.org/10.1080/25765949.2022.2078601>
- Udum, Ş. (2018). Fix it or Nix it? An Analysis of the Trump Administration's Policy on the Iran Nuclear Deal, *Turkish Studies-Economics, Finance and Politics*, 13(14), 211-231. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13495>
- U.S. Department of Defense. (2022). National Defense Strategy of the United States of America, <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>.

- U.S. Department of State. (2011). Fact Sheet: Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act, <https://2009-2017.state.gov/e/eb/esc/iransanctions/docs/160710.htm>.
- UNSC. (2006). Resolution 1737, Adopted by the Security Council at its 5612. Meeting, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/681/42/PDF/N0668142.pdf?OpenElement>.
- UNSC. (2015). Resolution 2231 on Iran Nuclear Issue, <https://www.un.org/securitycouncil/content/2231/background>.
- World Bank. Iran, Islamic Rep. <https://data.worldbank.org/country/iran-islamic-rep?view=chart>.
- Zaccara L. & Haghirian M. (2020). Rouhani, the Nuclear Deal, and New Horizons for Iran-US Relations, Luciano Zaccara (Ed.), *Foreign Policy of Iran under President Hassan Rouhani's first term (2013-2017)* (p. 57-86). London: Palgrave MacMillan.

Sürdürülebilir Tüketim Çalışmalarının Pazarlamadaki Rolü: Bibliyometrik Analiz (2000-2023)

Şerife Kazancı SUNAOĞLU¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
20.08.2023

Kabul Tarihi
08.09.2023

DOI
10.53306/klujfeas.1346866

JEL Code
M31, M39

Son yıllarda, nüfus, çevre ve kalkınma sorun üçlüsüne tüketim unsurunun da eklenmesiyle sürdürülebilir tüketim için araştırmalar daha önemli hale gelmiş bunun sonucunda da çalışma sayısı ciddi oranda artmıştır. Bu araştırmanın amacı pazarlama alanındaki sürdürülebilir tüketim araştırmalarının gelişimini izlemeyi ve kilit yazarları ve ortak yazarlık ağını belirleyerek, sürdürülebilir tüketim literatürünün bütünsel bir görünümünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda araştırmada sürdürülebilir tüketimle ilgili Web of Science (WoS) veri tabanında taranan 916 araştırma makalesi VOSviewer programından faydalanılarak bibliyometrik haritalama yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İnceleme bulguları tanımlayıcı (yıllara göre trendler) ve bibliyometrik haritalama başlıkları (yazar, ülke, dergi, atıf, anahtar kelime) altında sunulmuştur. Bulgulara göre makale sayısında 2019 sonrasında önemli bir artış olduğu, en çok makalenin ABD’deki araştırmacılar tarafından yazıldığı, makalelerin daha çok Sustainability dergisinde yayınlandığı, en çok atıf alan çalışma Iris Vermeir ve Wim Verbeke’ye ait olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sürdürülebilir tüketim konusunda ileride araştırma yapacak araştırmacılara özellikle temel kaynak, yazar iş birliği, konu ve dergi seçiminde yol göstermesi beklenmektedir. Çalışma pazarlama alanındaki sürdürülebilir tüketim literatürünün gelişimini izlemek ve alandaki değişimleri anlamak için önemli bir kaynak olarak kullanılabilir.

Anahtar sözcükler: Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir tüketim, yeşil tüketim, bibliyometrik haritalama, VOSviewer

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gümrük İşletme Bölümü, serifekazanci@bayburt.edu.tr, ORCID:0000-0001-5907-589X

The Role of Sustainable Consumption Studies in Marketing: Bibliometric Analysis (2000-2023)

Şerife Kazancı SUNAOĞLU²

Abstract

In recent years, with the addition of consumption to the triad of population, environment, and development problems, research on sustainable consumption has become more important, and as a result, the number of studies has increased significantly. This study aims to track the evolution of sustainable consumption research in the field of marketing and to reveal a comprehensive overview of the sustainable consumption literature by identifying key authors and co-authorship networks. In this context, 916 research articles on sustainable consumption scanned in the Web of Science database were examined using the bibliometric mapping method using the VOSviewer program. The findings are presented under descriptive (trends by years) and bibliometric mapping headings (author, country, journal, citation, keyword). According to the findings, it was determined that there was a significant increase in the number of articles after 2019, most articles were written by researchers in the USA, the articles were mostly published in the journal Sustainability, and the most cited study belonged to Iris Vermeir and Wim Verbeke. The study is expected to guide future researchers on sustainable consumption, especially in the selection of primary sources, author collaboration, topics, and journals. The study can be used as an important source to follow the development of sustainable consumption literature in the field of marketing and to understand the changes in the field.

Keywords: Sustainability, sustainable consumption, green consumption, bibliometric mapping, VOSviewer

Article Type
Research Article
Application Date
20.08.2023
Acceptance Date
08.09.2023
DOI
10.53306/klujeas.1346866
JEL Code
M31, M39

² Assistant Professor, Bayburt University, Faculty of Applied Sciences, Department of Customs Business, serifekazanci@bayburt.edu.tr, ORCID:0000-0001-5907-589X

Giriş

Son yıllarda çevreyi ve insan yaşamını tehdit eden çevre sorunlarındaki artışla birlikte sürdürülebilirlik ve çevrenin korunmasına yönelik faaliyet ve uygulamalarda önemli artışlar olmuştur. Söz konusu çevresel sorunlar ve bozulmalar artan bir şekilde kamuoyunun dikkatini çekmektedir; bununla birlikte, çevresel kaygıdaki artışa paralel olarak sürdürülebilir ürün tüketimine de büyüme eşlik etmektedir (Testa vd., 2021). Başka bir ifade ile tüketim için sürdürülebilirlik stratejilerinin öneminin ve kullanılabilirliğinin fark edilmesiyle birlikte, çevre yanlısı tüketicilerin sayısında da artışlar olmuştur. Bu artışlara paralel olarak sürdürülebilir tüketim araştırmalarına yönelik ilgi her geçen gün artmaktadır. Yaklaşık 25-30 yıldır somut bir çalışma alanı olarak varlığını sürdüren sürdürülebilir tüketim araştırmaları, günümüzde daha sistematik ve çeşitli bir alan haline gelmiştir (Liu vd., 2017). Literatürde özellikle son yıllarda çevre ekonomisi, sosyoloji, sosyal psikoloji ve pazarlama gibi farklı disiplinlerden araştırmacılar tüketim pratiklerini analiz etmekte ve bunları sürdürülebilir hale dönüştürmek noktasında çeşitli öneriler sunmaktadır (Haider vd., 2022). Dolayısıyla sürdürülebilir tüketim literatürü farklı disiplinlerinin yanı sıra toplumu da ilgilendiren önemli çalışma alanlarından birisi olarak her geçen gün büyüyen önemli bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dikkatler, sürdürülebilir tüketim teorisi oluşturma ve farklı bağlamlarda ulusal ve uluslararası alanda uygulanabilirlik konusuna odaklanmaktadır (Liu vd., 2017). Dolayısıyla zaman zaman sürdürülebilir tüketime ilişkin artan ve yenilenen literatürün değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda literatürde son yıllarda sürdürülebilir tüketim çalışmalarını inceleyen farklı kriter ve tekniklerle yürütülmüş olan geleneksel ya da sistematik inceleme çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir grubunu da bibliyometrik çalışmalar oluşturmaktadır. İlerleyen bölümlerde daha detaylı sunulduğu üzere ulaşılabilen kaynaklar kapsamında sürdürülebilir tüketim konusunda son yıllarda yürütülmüş olan beşi uluslararası (Liu vd., 2017; Corsini vd., 2019; Araujo vd., 2021; Haider vd., 2022; Vegura vd., 2022) üç tanesi ulusal (Eren & Şengün, 2022; Savaş Alma, 2022; Özen & Yavaş, 2022) olmak üzere toplam sekiz çalışmaya ulaşılabilmektedir. Çalışmalar kapsadıkları yıl, veri tabanı, tarama terimleri, kısıtları, ulaştıkları çalışma sayısı ve türleri ve analizde tercih ettikleri yazılımlar yönüyle farklılaşmaktadır.

Bu bilgiler kapsamında çalışmanın amacı pazarlama alanında sürdürülebilir tüketim araştırmalarının günümüze kadar gelişimini izleme, trend konuları, önemli çalışmaları ve katkı sağlayan önemli yazarları belirleyerek, sürdürülebilir tüketim literatürünün bütünsel bir görünümünü ortaya koymaktır. Çalışmanın amacına uygun olarak daha önceki bibliyometrik çalışmalarda göz önünde bulundurarak bu çalışmada Web of Science veri tabanı özelinde aşağıdaki araştırma sorularına (AS) cevap aranmaktadır;

AS1: 2000-2023 yılları arasında sürdürülebilir tüketim konusunda yayınlanan makalelerin yoğunluğu ve yıllara göre dağılımı nasıldır?

AS2: Bu makalelerin yayınlandığı dergilere ve ülkelere göre dağılımı nasıldır?

AS3: Sürdürülebilir tüketim konusunda literatüre en çok katkı sağlayan yazarlar kimlerdir?

AS4: En çok atıf alan makaleler ve yazarlar hangileridir?

ASS: Makalelerde sıklıkla birlikte kullanılan anahtar kelimeler nelerdir? Bu anahtar kelimelerin yıllara göre değişimi nasıldır?

Bu çalışmanın daha geniş bir zaman dilimini ele alması, özellikle son iki yılda sayıları artan çalışmaları da kapsamı, birden fazla farklı arama terimleri kullanılarak daha fazla çalışmaya ulaşılması ve en önemlisi pazarlama özelindeki çalışmaların dahil edilmesi gibi çeşitli yönlerden önceki bibliyometrik çalışmalardan farklılaşmaktadır. Özetle daha kapsamlı ve güncel olması nedeniyle özellikle pazarlama alanında sürdürülebilir tüketim konusunda ileride araştırma yapacak araştırmacılara konu, temel kaynak ve dergi seçiminde yol göstermesi beklenmektedir.

Çalışmanın geri kalanı şu şekilde planlanmıştır. Öncelikle sürdürülebilir tüketimin kavramsal çerçevesi ve bu konuda daha önce yapılmış olan bibliyometrik çalışmalar sunulmaktadır. Ardından yöntem başlığı altında çalışmada veri toplamada izlenen adımlar, uygulanacak olan analiz ve yazılım hakkında bilgi sunulmaktadır. Üçüncü bölümde bibliyometrik analiz ve VOSviewer yazılımından elde edilen haritalar ve bulgular sunulmaktadır. Son olarak dördüncü bölümde, geçmiş, şimdiki ve gelecekteki sürdürülebilir tüketim araştırması temaları ve yönlerine vurgu yaparak sonuçlar tartışılmakta, çalışmanın sınırlılıkları ifade edilmekte ve gelecek çalışmalar için öneriler ile sonlandırılmaktadır.

1. Sürdürülebilir Tüketim Kavramı ve Bibliyometrik Araştırmalar

Sanayi devriminden sonra hızlı ve bilinçsiz tüketimin artmasıyla doğal kaynaklar tükenmeye başlamıştır. Yaşamın devamlılığı açısından doğal kaynakların korunması gerekliliği ortaya çıkmış bu da özellikle tüketim alanında sürdürülebilirlik kavramını ön plana çıkarmaya başlamıştır (Kazancı Sunaoğlu, 2022, s.184). Günümüz koşullarına gelindiğinde artan aşırı kaynak tüketimi, kirlilik, küresel ısınma ve küresel salgın hastalıklar (kovid 19) ile birlikte çevreye yönelik endişelerin artmasıyla sürdürülebilir tüketim daha önemli hale gelmiş ve getirilen birtakım uygulamalarla bazı durumlarda zorunluluk haline gelmeye başlamıştır.

Sürdürülebilir tüketime yönelik literatürde çok sayıda farklı tanıma rastlamak mümkündür. Sürdürülebilir tüketim kavramı ilk olarak Oslo Sempozyumunda (1994) tanıtılmış ve “*yaşam döngüsü boyunca doğal kaynakların, toksik maddelerin, atık ve kirletici olan emisyonların kullanımını en aza indirilerek gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan, ihtiyaçlara cevap veren ve daha iyi bir yaşam kalitesi sağlayan mal ve hizmetlerin kullanımı*” olarak tanımlanmıştır (UNEP, 2010). Quoquab ve Mohammad (2020) yapmış oldukları çalışmada sürdürülebilir tüketime dair seçilmiş 27 farklı tanıma incelemişler ve araştırmacıların sürdürülebilir tüketimin farklı yönüne odaklanarak farklı şekilde tanımlama yaptıklarını tespit etmişlerdir. Örneğin bazı araştırmacılar (Lee, 2014) tüketimin ekolojik ve sosyal sorumlu yönüne vurgu yaparken bazıları (Hornibrook vd., 2015) temel ihtiyaçları karşılayarak yaşam kalitesini artırmaya yönelik tüketim vurgusu yapmaktadır. Bazı araştırmacılar (Hornibrook vd., 2015; Lorek & Fuchs, 2013; Wolff & Schonherr, 2011) sürdürülebilir tüketimi çevresel perspektiften ele almakta ve doğal kaynakların aşırı kullanımının ve israfın azaltılacak şekilde tüketim modelinin sürdürülmesini savunmaktadırlar. Diğer taraftan bazı araştırmacılar (Bennett & Collins, 2009; Lee, 2014; Mont & Bleischwitz, 2007) ise gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmamaya odaklanmaktadır. Quoquab ve diğerleri (2019) ise

sürdürülebilir tüketimi çevresel refah, yaşam kalitesi ve gelecek nesillere gösteren özen olmak üzere üç temel unsuru içeren çok boyutlu bir yapıda kavramsallaştırmaktadır. Bir başka tanıma göre sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olup, ihtiyaçların karşılanmasında dünyadaki kaynakların sonsuz olmadığını göz önünde bulundurularak sürdürülebilirlik alanı içinde hareket etmeyi temel alan tüketim kalıbıdır (Akdoğan, 2023). Özetle ve en basit haliyle sürdürülebilir tüketim, mal ve hizmetlere çevre dostu bir şekilde yaklaşmak, satın almak ve tüketmek olarak tanımlanabilmektedir.

Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir tüketimin öneminin artmasına paralel olarak bu alandaki çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. Uluslararası literatürün yanı sıra ulusal literatürde de (Özdemir, 2021; Dursun vd., 2022; Özdemir & Sunaoğlu, 2023; Korkutay, 2023) bu konuda çalışmaların sayısının arttığı gözlemlenmektedir. Sürdürülebilir tüketim çalışmalarının artmasıyla birlikte bu alandaki çalışmaların incelendiği literatür incelemesi çalışmalarının sayısı da son yıllarda artış göstermiştir. Bu kapsamda Tablo 1’de sürdürülebilir tüketim çalışmalarının bibliyometrik olarak incelendiği çalışmalara dair bilgiler sunulduktan sonra mevcut çalışmanın bilgileri sunulmaktadır. Ulaşılabilen kaynaklar kapsamında bugüne kadar sürdürülebilir tüketim çalışmalarını bibliyometrik olarak inceleyen beşi uluslararası üçü ulusal toplam sekiz çalışmaya ulaşılmıştır. İlgili çalışmalardan ilki 2017 yılında olup, birisi 2019, birisi 2021 ve beş çalışmanın da 2022 yılında gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ancak çalışmaların kapsadıkları yıllar, taranan veri tabanları, arama terimleri, ulaşıldıkları çalışma sayıları ve kullandıkları yazılım programları farklılık göstermektedir. Liu ve diğerleri (2017) çalışması 1995-2014 yılları arasında Scopus veri tabanındaki sürdürülebilir tüketim çalışmalarını inceleyen ilk bibliyometrik çalışmadır. Corsini ve diğerleri (2019) çalışmalarında 2009-2018 yılları arasında Scopus veri tabanında taranan sürdürülebilir tüketim çalışmalarından sürdürülebilir tüketim uygulama teorisi belirten çalışmaları incelemişlerdir. Araujo ve diğerleri (2021) sürdürülebilir tüketimin tematik gelişimini ele aldıkları çalışmalarında 1999-2019 yılları arasında Web of Science veri tabanında yer alan sınırlı sayıda çalışmayı incelemişlerdir. Haider ve diğerleri (2022) 1976-2021 yılları arasında yayınlanan ve Scopus veri tabanında taranan 2289 sürdürülebilir tüketimle ilgili araştırma makalesini ve 14 literatür incelemesi çalışmasını incelemişlerdir. Bibliyometrik incelemenin yanı sıra bütüncül bir literatür incelemesi yapmışlardır. Vegura ve diğerleri (2022) 1999-2021 yılları arasında Web of Science veri tabanında taranan sürdürülebilir tüketim davranışı çalışmalarını inceledikleri araştırmalarında anahtar ekli olarak “sürdürülebilirlik ve tüketim” olarak seçtiklerinden az sayıda çalışma dahilinde analizlerini yapmışlardır. Eren ve Şengün (2022) çalışmalarında 2017-2022 (şubat) yılları arasında kısıtlı bir zaman diliminde yayınlanmış ve Scopus veri tabanında taranan çalışmaları bibliyometrik analiz çerçevesinde incelemişlerdir. Özen ve Yavaş (2022) ise sürdürülebilir tüketim ve üretim kavramlarını birlikte ele aldıkları çalışmada 2015-2022 (mart) yılları arasındaki çalışmaları incelemişlerdir. Son olarak Savaş Alama (2022) 1993-2022 yıllarını kapsayan sürdürülebilir tüketim ve çevre araştırmalarına yönelik bibliyometrik bir çalışma gerçekleştirmiştir.

İlgili çalışmalar göz önünde bulundurularak bu çalışmanın detaylarına karar verilmiştir. Tablo 1’de yer alan bu çalışmayla ilgili bilgilerin detaylı açıklamaları bir sonraki bölüm olan yöntem kısmında sunulmaktadır.

Tablo 1. Sürdürülebilir Tüketim Araştırmalarıyla İlgili Daha Önce Yürütülen Bibliyometrik Çalışmalar

Yazar-Yıl	Çalışma adı	Yıllar	Veri Tabanı	Anahtar kelimeler	Çalışma sayısı ve türü	Yazılım
Liu vd. (2017)	Understanding The Evolution of Sustainable Consumption Research	1995-2014	Scopus	“Sürdürülebilir tüketim”	630-araştırma makalesi	Bibexcel, Gephi
Corsini vd. (2019)	The Advent of Practice Theories in Research on Sustainable Consumption: Past, Current and Future Directions of The Field	2009-2018	Scopus	“Sürdürülebilir tüketim uygulama teorisi”	1519-araştırma makalesi	VOSviewer
Araujo vd. (2021)	Sustainable Consumption: Thematic Evolution from 1999 to 2019	1999-2019	WoS	“Sürdürülebilir tüketim”	264-araştırma makalesi	CitNetExplorer
Haider vd. (2022)	Sustainable Consumption Research and the Role of Marketing: A Review of the Literature (1976–2021)	1976-2021	Scopus	“Sürdürülebilir tüketim” /” çevreci tüketim” /” etik tüketim” /” sosyal sorumlu tüketim” / “yeşil tüketim”	2289 +14-araştırma ve inceleme makalesi	VOSviewer
Vegura vd. (2022)	Investigating Sustainable Consumption Behaviors: A Bibliometric Analysis	1999-2021	WoS	“Sürdürülebilirlik” ve “tüketim”	274-araştırma makalesi	SciMAT
Eren & Şengün (2022)	Sürdürülebilir Tüketim Kavramı Üzerine Bibliyometrik Bir Çalışma	2017-2022 Şubat	Scopus	“Sürdürülebilir tüketim”	1341-tüm kaynaklar	R programı (Biblioshiny)
Özen & Yavaş (2022)	Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Anlayışına Yönelik Bir Bibliyometrik Analiz	2015-2022 Mart	WoS	“Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim”	1018-araştırma ve inceleme makalesi	Citespace, VOSviewer
Savaş Alma (2022)	Sürdürülebilir Tüketim ve Çevre Araştırmalarına Yönelik Bir Analiz	1993-2022	Scopus	“Sürdürülebilir tüketim” ve “çevre”	695-tüm kaynaklar	R Shiny
Bu çalışma	Sürdürülebilir Tüketim Çalışmalarının Pazarlamadaki Rolü: Bibliyometrik Analiz (2000-2023)	2000-2023 Temmuz	WoS	“Sürdürülebilir tüketim” /” çevreci tüketim” /” etik tüketim” / “sosyal sorumlu tüketim” /” yeşil tüketim” /” sorumlu tüketim” ve “pazarlama”	916-araştırma makalesi	Excel, VOSviewer

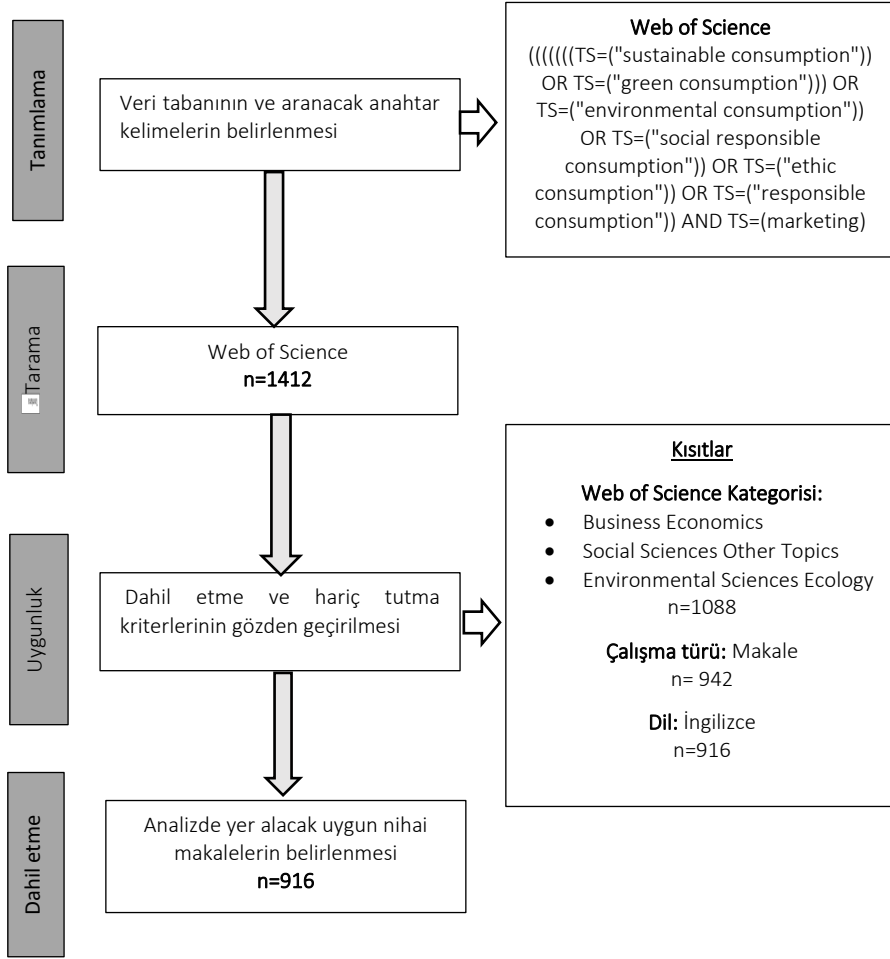
2. Yöntem

Bu çalışmanın amacı pazarlama alanında sürdürülebilir tüketim araştırmalarının günümüze kadar gelişimini izleme, trend konuları, önemli çalışmaları ve katkı sağlayan önemli yazarları belirleyerek, sürdürülebilir tüketim literatürünün bütünsel bir görünümünü ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda yaygın olarak kullanılan bir teknik olan bibliyometrik analiz yöntemi benimsenmiştir.

Bibliyometrik analiz, bilimsel bir araştırma alanının oluşumunu ortaya koymada, yayınların belirli yönlerini analiz edebilmede kullanılabilen nesnel ve nicel bir yöntem olup (Garfield, 1979; McCain, 1996) araştırmacılar açısından bilimsel iletişime yönelik çeşitli bulgular sunmaktadır. Bibliyometrik analiz ile araştırma alanının yapısı ya da kavramsal gelişimi haritalandırılabilmekte, yayınlar arası bilimsel iletişim analiz edilebilmekte ve gelecekteki araştırmalara bir yönelik öneriler geliştirilebilmektedir (Phulwani vd., 2020). Başka bir ifade ile bibliyometrik bulgular, araştırmacıların ilgili duydukları konunun literatürü keşfetmelerine yardımcı olmakta (Albort-Morant vd., 2017), alandaki en etkili çalışmaların belirlenmesini sağlamak ve sunduğu bu göstergeler vasıtasıyla gelecekteki araştırma yön verebilmektedir (Öztürk & Kurutkan, 2020). Özellikle son yıllarda belirli bir alandaki dinamikleri, eğilimleri ve etkili olan aktörleri ortaya koyabilmek için bibliyometrik yöntemlerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 1’de bu çalışmada kaynakların taranması ve makalelerin tanımlanmasında izlenen süreç özetlenmektedir. Bibliyometrik analizin ilk adımı, araştırmanın amacına uygun veri tabanının belirlenmesidir. Bibliyometrik analiz eldeki mevcut bilgilerle sınırlı olacağından kullanılacak bilgi kaynaklarının güvenilir ve uygun olması gerekmektedir. Dolayısıyla ilk olarak taramanın yapılacağı veri tabanına karar verilmiştir. Özellikle sosyal bilimler alanında bünyesinde çok sayıda bilimsel çalışma barındırması ve dergilerin etki faktörüne göre sınıflandırılması imkânı sunması ve bibliyometrik analize uygun veri çıktıları sağlamasından dolayı Web of Science veri tabanının seçilmesine karar verilmiştir (Norris & Oppenheim, 2007; Albort-Morant vd., 2017; Waltman, 2016). Daha sonra hangi anahtar kelimelerin hangi bağlaçlarla aranacağına karar verilmiştir. Bu noktada önceki benzer çalışmalar (Liu vd., 2017; Haider vd., 2022) göz önünde bulundurularak kapsamlı bir tarama yapılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 15.07.2023 tarihinde Web of Science veri tabanında “sürdürülebilir tüketim, yeşil tüketim, çevreci tüketim, sosyal sorumlu tüketim, etik tüketim, sorumlu tüketim” anahtar kelimeleri “ya da” bağlacı ile “pazarlama” anahtar kelimesi “ve” bağlacıyla, arama kriterleri “başlık, özet, anahtar kelimeler” olarak seçilerek taranmış ve 1412 çalışmaya ulaşılmıştır. Özellikle pazarlama ile ilişkili sürdürülebilir tüketim çalışmalarını kapsamı göz önünde bulundurularak Web of Science kategorilerinden pazarlamanın olabileceği ilgili olanlar seçildiğinde 1088 çalışma geriye kalmıştır. Çalışma türü olarak sadece makalelerin incelenmesine karar verildiğinde ilgili kısıtın uygulanmasıyla 942 makaleye ulaşılmıştır. Son olarak çalışma dili İngilizce olarak seçildiğinde geriye 916 makale kalmıştır. İlgili makale listesinde yer alan makale başlıkları gözden geçirilerek pazarlama ile ilişkisi kontrol edilmiş nihayetinde 916 makale ile araştırmanın analizlerinin yapılmasına karar verilmiştir.

Şekil 1. Kaynakların Taranması ve Tanımlanması Adımları

3. Analiz ve Bulgular

Çalışma için 916 makaleye ait gerekli veriler Web of Science veri tabanı üzerinden analiz için uygun formatlarda çekilmiştir. Çalışmada bibliyometrik haritalama için sıklıkla kullanılan VOSviewer yazılımı 1.6.19 versiyonu (van Eck & Waltman, 2023) ve tanımlayıcı analizler için ise Excel uygulaması kullanılmıştır. VOSviewer programı van Eck ve Waltman (2010) tarafından geliştirilmiş olup, belirli bir alanda yürütülmüş araştırmaların bibliyografik, ağ ve metin verilerini kullanarak doküman, anahtar kelime, atıf, ülke, yazar, kaynak, kurum gibi analiz birimlerinden yararlanarak ilgili literatürün haritalandırılmasını sağlamaktadır. Ücretsiz olması, kullanımın kolay olması nedeniyle özellikle uluslararası literatürde sıklıkla tercih edilmektedir (Arslan, 2022, s.35). Analiz sonucunda elde edilen bulgular tanımlayıcı genel

bakış ve bibliyometrik haritalamaya ilişkin analizler başlıkları altında ilerleyen bölümlerde sunulmaktadır.

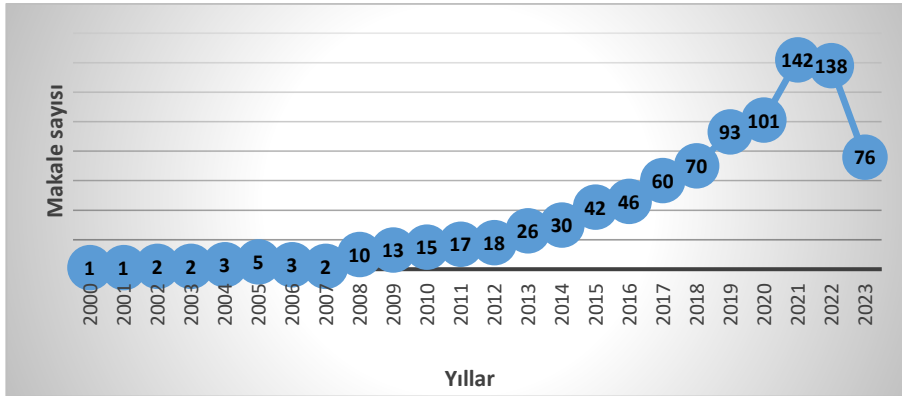
3.1. Tanımlayıcı Genel Bakış

Bu bölümde analize dahil edilen makalelerin tanımlayıcı bilgileri sunulmaktadır. Çalışmada üç farklı Web of Science kategorisinde yer alan 2000-2023 yılları arasında 86 farklı ülkede 1226 kurumdan 2472 farklı yazarın 264 farklı akademik dergide yayınlanmış olduğu 916 araştırma makalesi incelenmiştir. Ayrıca 916 çalışmaya ait 2825 anahtar kelime toplam 23626 atıf analize tabi tutulmuştur. İlgili verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular sonraki bölümlerde detaylı bir şekilde sunulmaktadır.

3.1.1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

İncelenen makalelerin yıllara göre dağılımları Şekil 2’de sunulmaktadır. Bu araştırmada incelenen makalelerden ilki 2000 yılında yayınlanmıştır. Özellikle 2008 sonrası sürdürülebilir tüketimin ilgi görmeye başladığı ve günümüze doğru özellikle son yıllarda ilginin giderek artmış olduğu söylenebilir.

Şekil 2. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

En çok makalenin (142) 2021 yılına ait olduğu bunu 2022 yılı (138) takip ettiği görülmektedir. Özellikle 2019 yılında başlayan ve günümüzde etkileri hala devam eden covid-19 pandemisi sonrası konunun daha önemli hale geldiği söylenebilir. 2019 öncesinde yer alan 366 makale varken 2019 ve sonrasında 550 makalenin olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü tarih itibarıyla 2023 yılının temmuz ayında bulunulduğundan 2023 yılı sonunda makale sayısının (76) yıl sonunda daha da artacağı tahmin edilmektedir. Bu bulgular pazarlama alanında sürdürülebilir tüketime yönelik araştırmalara giderek daha fazla odaklanıldığını göstermektedir. Dolayısıyla ilgili konunun son zamanlarda popüler olduğu ve ilginin arttığı söylenebilir.

3.2. Bibliyometrik Haritalamaya İlişkin Analizler

Bu kısımda sırasıyla incelenen makalelerin; yayınlandıkları dergilere göre dağılımı ve iş dergi birlikleri, yazarlara göre dağılım ve yazar iş birlikleri, ülkelere göre dağılım ve ülke iş birlikleri, kurumlara göre dağılım ve kurum iş birlikleri, sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler ve yayın ve yazarların atıf durumlarını değerlendiren analizlere dair bulgular sunulmaktadır.

3.2.1. Makalelerin Dergilere Göre Dağılımı ve Dergi İş birlikleri

Araştırma kapsamında değerlendirilen makalelerin yayınlanmış olduğu dergiler incelenmiştir. Bu çalışmada incelemeye dahil edilmiş olan 916 farklı makalenin 264 farklı akademik dergide yayınlanmış olduğu tespit edilmiştir. Bu geniş dergi yelpazesi, sürdürülebilir tüketim farklı alanlardaki araştırmacıların dikkatini çektiğini göstermektedir. Tablo 2’de incelenen çalışmaların sıklıkla yayınlanmış olduğu en az 10 makalenin yer aldığı dergiler sunulmaktadır.

Tablo 2. Sürdürülebilir Tüketim Konusunda Sıklıkla Yayın Yapılmış Dergiler

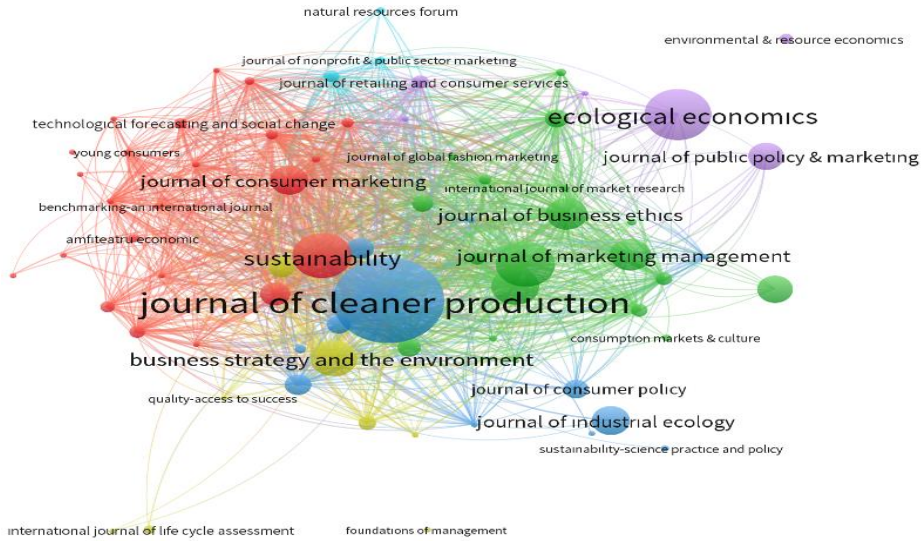
Dergi	n	%
Sustainability	124	13,54
Journal of Cleaner Production	88	9,61
International Journal of Consumer Studies	27	2,95
Business Strategy and the Environment	24	2,62
Sustainable Production and Consumption	18	1,97
Journal of Marketing Management	15	1,64
International Journal of Environmental Research and Public Health	14	1,53
Journal of Consumer Marketing	14	1,53
Journal of Macromarketing	14	1,53
Journal of Business Research	13	1,42
Resources Conservation and Recycling	13	1,42
Ecological Economics	12	1,31
Journal of Business Ethics	12	1,31
Psychology Marketing	12	1,31
Social Responsibility Journal	11	1,20
Australasian Marketing Journal	10	1,09
Journal of Strategic Marketing	10	1,09
Marketing Intelligence Planning	10	1,09

*İncelenen toplam 916 makaleye göre yüzde hesaplaması yapılmıştır.

En çok makalenin Sustainability dergisinde (124) yayınlandığı ikinci sırada ise 88 makale ile Journal of Cleaner Production dergisinin yer aldığı görülmektedir. Özellikle sürdürülebilir tüketim konusu, pazarlama ve tüketici davranışları ile ilgili dergilerin yanı sıra çevre, üretim gibi alanlarla ilgili dergilerde de ilgi görmektedir. Bu yönüyle sürdürülebilir tüketim konusunun disiplinler arası ele alınan önemli bir kavram olduğu ifade edilebilir.

Ayrıca çalışmada makalelerin yayınlandığı dergilerin bibliyografik eşleşme ağ haritası Şekil 3'te sunulmaktadır. İlgili ağ haritası görselinin elde edilmesinde VOSviewer programında kaynağın minimum doküman sayısı "3" ve minimum alıntılanma sayısı "0" seçilmiş nihayetinde bu eşik değeri sağlayan 72 farklı derginin almış oldukları atıf sayılarına göre ağırlıklandırılmasının yer aldığı ağ görseli elde edilmiştir.

Şekil 3. Dergi Bibliyografik Eşleşme Haritası

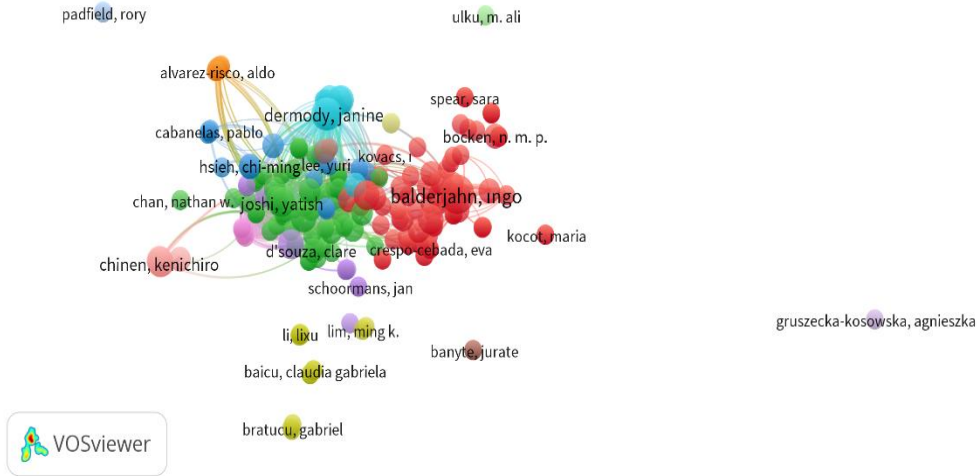

Şekil 3'ten de anlaşılabileceği üzere ilgili konuda en üretken dergilerin "Sustainability" ve "Journal of Cleaner Production" olduğu ifade edilebilir. Dergiler almış oldukları atıf açısından değerlendirildiklerinde en çok makalenin Sustainability (124 makale-1253 atıf) dergisinde yer almasına rağmen Journal of Cleaner Production (88 makale-3581 atıf), Ecological Economics (12 makale-1562 atıf), Journal of Business Research (13 makale-1276 atıf) dergilerinde yayınlanan çalışmaların daha çok atıf aldığı dikkat çekmektedir.

3.2.2. Makalelerin Yazarlara Göre Dağılımı ve Yazar İş birlikleri

Çalışmada incelenen makalelere en çok katkı sunan yazarların belirlenmesi ve bu yazarlarının iş birlikleri de ele alınmaktadır. Şekil 4'e sürdürülebilir tüketim üzerine makale yayınlayan yazarların ağ haritası sunulmaktadır. Esasında incelenen makalelerde yer alan 2472 farklı yazarın katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. İlgili ağ haritası görselinin elde edilmesinde VOSviewer programında yazarın minimum doküman sayısı "2" ve minimum alıntılanma sayısı "0" seçilmiş nihayetinde bu eşik değeri sağlayan 212 farklı yazarın yayınladıkları makale sayısına göre ağırlıklandırılmasının yer aldığı ağ haritası elde edilmiştir.

Şekil 4. Yazar Ağ Haritası

Sürdürülebilir tüketim konusunda en çok makale üreten yazar 7 makale ile Ingo Balderjahn'dır. Janine Dermody'nin 5, Nicole Koenig-Lewis'in 5 makalesi bulunmaktadır. 4'er makalesi bulunan 10 farklı yazar, 3'er makalesi bulunan 29 farklı yazar bulunmaktadır.

3.2.3. Makalelerin Ülkelere Göre Dağılımı ve Ülke İş Birlikleri

Sürdürülebilir tüketim araştırmalarında ülkelerin üretkenliği incelendiğinde 86 farklı ülkenin sürdürülebilir tüketim konusunda makale yayınlandığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda ilgili alana katkı sağlayan ülkeleri Tablo 3'te sunulmaktadır.

Sürdürülebilir tüketim konusunda yayınladıkları makale sayılarına göre ülkelerin dağılımları incelendiğinde ilk sırada ABD (129) ikinci sırada Birleşik Krallık (125) üçüncü sırada Çin'in (114) geldiği görülmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir tüketim literatürünün gelişmesinde en çok katkısı ABD, Birleşik Krallık ve Çin'in sağladığı ifade edilebilir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri dikkate alındığında araştırmaların büyük çoğunluğunun (%61) gelişmiş ülkelerde, %38'inin gelişmekte olan ülkelerde ve sadece %1'i az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ülkelerin İnsani Gelişim Endeksleri (İGE) dikkate alındığında en çok araştırmanın çok yüksek gelişmişlik sınıfında olan örneğin ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Avustralya, İtalya, İspanya, Fransa, Malezya, Hollanda, İsveç, Polonya, Türkiye gibi ülkelerde (%73,8) olduğu tespit edilmiştir. İkinci sırada yüksek gelişmişlik sınıfında olan örneğin Çin, Brezilya, Vietnam, Güney Afrika, Endonezya, Tayland, Meksika, Mısır, Ukrayna gibi ülkelerde (%18,9) yapılan çalışmalar gelmektedir. Daha sonrasında orta gelişmişlik sınıfında olan örneğin Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Fas, Gana gibi ülkelerde (%7,1) yapılan araştırmalar bulunmaktadır. En az çalışma ise düşük gelişmişlik sınıfında yer alan Nijerya ve Sierra Leone'de (%0,2) gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Tayvan'dan 28 çalışma olmasına rağmen Birleşmiş Milletlerin ülkeyi tanımaması ve İGE'sinin hesaplanmamış olması nedeniyle herhangi bir sınıflandırmaya dahil edilememiştir. Çin ile olan durumları göz önünde bulundurulduğunda yüksek gelişmişlik sınıfında değerlendirilebilir.

Tablo 3. Sürdürülebilir Tüketim Araştırmalarına Ülkelerin Katkıları

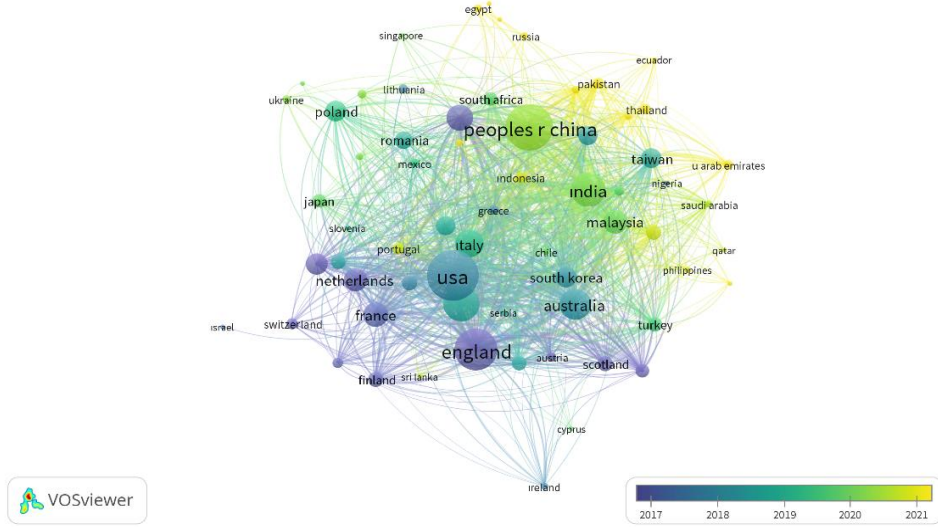
Sınıf	Ülke	n	Ülke	n	Ülke	n	Ülke	n
Gelişmiş (%61)	ABD	129	İsveç	31	İsviçre	11	Çek Cumhuriyeti	3
	Birleşik Krallık*	125	Tayvan	28	Portekiz	11	Kıbrıs	3
	Almanya	71	Kanada	26	Belçika	9	Slovenya	3
	Avustralya	56	Danimarka	18	Avusturya	8	İsrail	2
	İtalya	48	Finlandiya	18	Yunanistan	8	Singapur	2
	İspanya	44	Norveç	16	Litvanya	7	Estonya	1
	Fransa	38	Yeni Zelanda	16	Slovakya	7	Lüksemburg	1
	Hollanda	35	Japonya	14	İrlanda	5		
Gelişmekte Olan (%38)	Çin	114	Tayland	9	Peru	4	Gana	1
	Hindistan	66	Arap Emirlikleri	8	Sırbistan	4	Gürcistan	1
	Malezya	36	Meksika	7	Bulgaristan	3	Hırvatistan	1
	Polonya	30	Macaristan	6	Ekvador	3	Irak	1
	Güney Kore	29	Mısır	6	Arnavutluk	2	Kenya	1
	Brezilya	25	Ukrayna	6	Fas	2	Kosta Rika	1
	Romanya	22	Kolombiya	5	Katar	2	Kuveyt	1
	Türkiye	17	Rusya	5	Sri Lanka	2	Özbekistan	1
	Vietnam	17	Suudi Arabistan	5	Antigua ve Barbuda	1	Umman	1
	Güney Afrika	14	Şili	5	Arjantin	1	Ürdün	1
	Endonezya	11	Filipinler	4	Azerbaycan	1	Venezuela	1
	Pakistan	11	İran	4	Bosna Hersek	1		
Az Gelişmiş (%1)	Bangladeş	8	Nijerya	2	Maldivler	1	Nepal	1
	Sierra Leone	1						

*Birleşik Krallık altında İngiltere (96), Galler (14), İskoçya (17) birleştirilmiştir.

İGE'ye göre ülkelerin dağılımı: Çok yüksek gelişmişlik (%73,8), yüksek gelişmişlik (%18,9), Orta gelişmişlik (%7,1), düşük gelişmişlik (%0,2)-Tayvan'ın İGE değeri hesaplanmamış olduğu için hariç tutulmuştur.

Çalışmada ayrıca ülkelerin iş birliklerini incelemek amacıyla bibliyografik eşleşme ülkelerin ağ-zaman haritası oluşturulmuş ve Şekil 5'te sunulmuştur. İlgili görsel elde edilirken ülkenin minimum çalışma sayısı "2" olarak değerlendirilmiş bu eşik değeri sağlayan 65 farklı ülke yayınladıkları makale sayısına göre ağırlıklandırılmıştır.

Şekil 5. Bibliyografik Eşleşme Ülkelerin Ağ-Zaman Haritası-Ülke İş Birlikleri

İlgili görselde ülkeler arası iş birlikleri ve yıllara göre değişim görülebilmektedir. Son yıllarda yayınlanan makalelerin (sarı renk ile gösterilen) daha çok Mısır, Rusya, Pakistan, Tayland gibi ülkelerde iş birliği içinde olduğu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Avrupa birliği ülkeleri arasında da iş birlikleri dikkat çekmektedir. ABD'nin ilk sırada yer alması ülke sınırlarında çok sayıda üniversite bulunması ve bu üniversitelerde çok sayıda akademisyenin olması ve gelişmiş bir ülke olması ile açıklanabilir.

Ayrıca çalışmada incelenen makalelerin 2019 öncesi (366) ve 2019 ve sonrasında (550) olma durumları göz önünde bulundurularak ülkelerin dağılımı incelenmiştir. Bu kapsamda en fazla çalışmanın yürütüldüğü ilk 10 ülkenin karşılaştırıldığı bilgiler Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. 2019 Öncesi ve Sonrası Ülke Dağılımlarının Karşılaştırılması

2019 öncesi		2019 ve sonrası	
Ülke	n	Ülke	n
ABD	64	Çin	91
İngiltere	50	ABD	65
Almanya	28	Hindistan	52
Avustralya	26	İngiltere	44
İspanya	26	Almanya	43
Çin	21	İtalya	30
Hollanda	19	Avustralya	29
İsveç	19	Malezya	24
İtalya	19	Polonya	21
Fransa	18	Fransa	20

İlk 10 ülke karşılaştırılmıştır. Türkiye'den olan çalışmaların 4 tanesi 2019 öncesine aitken, 13 tanesi 2019 ve sonrasında aittir.

Tablo 4’te de görüldüğü üzere 2019 öncesi ve 2019 ve sonrasında yürütülen araştırmaların ülkelere dağılımında ve sıralamasında farklılıklar gözlenmektedir. 2019 öncesi Çin’den 21 çalışma varken 2019 ve sonrasında 91 çalışmaya ulaşılmış ve Çin ilk sırada yer almaktadır. Diğer taraftan Hindistan ve Malezya’da yürütülen çalışma sayısında ciddi artışlar olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’den olan çalışmaların durumu değerlendirildiğinde 4 tanesi 2019 öncesinde 13 tanesinin 2019 ve sonrasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye açısından da sürdürülebilir tüketim araştırmalarına yönelik ilginin son yıllarda arttığı burada da görülmektedir ancak çalışma sayısının yeterli düzeyde olmadığı düşünülmektedir.

3.2.4. Makalelerin Kurumlara Göre Dağılımı ve Kurum İş Birlikleri

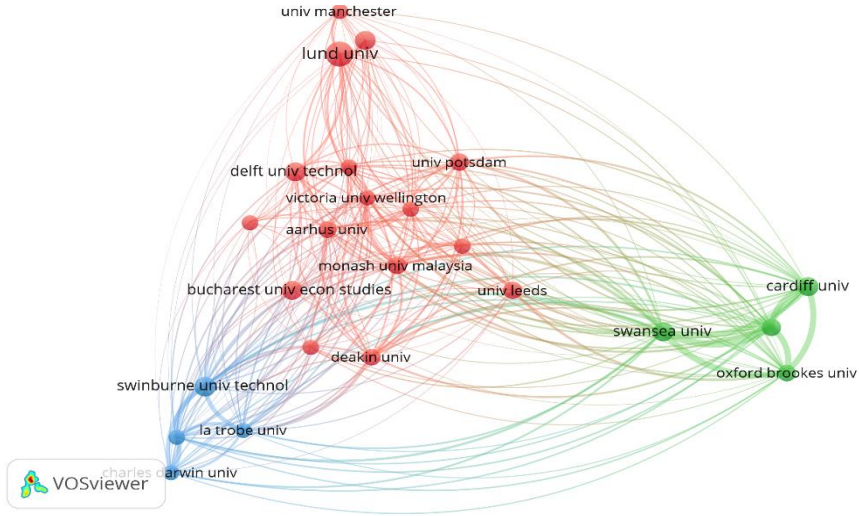
Çalışmada sürdürülebilir tüketim konusunda en çok yayın yapan ilk 10 kurum bilgisi Tablo 5’te sunulmuştur. En çok yayının Lund Üniversitesi’nden olduğu ve sonrasında ikinci sırada Swinburne Teknoloji Üniversitesi’nden olduğu görülmektedir. Bükreş Üniversitesi, Cardiff Üniversitesi, Delft Teknik Üniversitesi, Swansea Üniversitesi ve Qxford Üniversitesi’nden ise eşit sayıda yayınların olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar ilk sıralarda yer alan kurumlar İsveç, Avustralya, Romanya’da olsa da genel olarak kurumların Birleşik Krallık’ta olan kurumlar olduğu görülmektedir. Bu bulgu ülke dağılımlarındaki bulgu ile benzerdir.

Tablo 5. Sürdürülebilir Tüketim Araştırmalarında Öne Çıkan İlk 10 Kurum

Kurumlar	n	Atıf sayısı
Lund Üniversitesi	14	580
Swinburne Teknoloji Üniversitesi	9	378
Bükreş Üniversitesi Ekonomik Çalışmaları	8	72
Cardiff Üniversitesi	8	547
Delft Teknik Üniversitesi	8	440
Swansea Üniversitesi	8	481
Oxford Üniversitesi	8	190
Monash Üniversitesi	7	93
Gloucestershire Üniversitesi	7	441
Leeds Üniversitesi	7	303

Sürdürülebilir tüketim araştırmalarında öne çıkan kurumlar ve kurumlar arası iş birliğini gösteren harita Şekil 6’da sunulmaktadır. Öne çıkan kurumlar arasındaki iş birliklerine bakıldığında Birleşik Krallık’ta yer alan Oxford, Cardff ve Swansea üniversitelerinin kendi aralarındaki iş birlikleri ön plana çıkarken, aynı bölgede bulunan Leeds üniversitesinin diğer üniversitelerle iş birliği dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Avustralya’daki üniversitelerin kendi içindeki iş birlikleri görülmektedir.

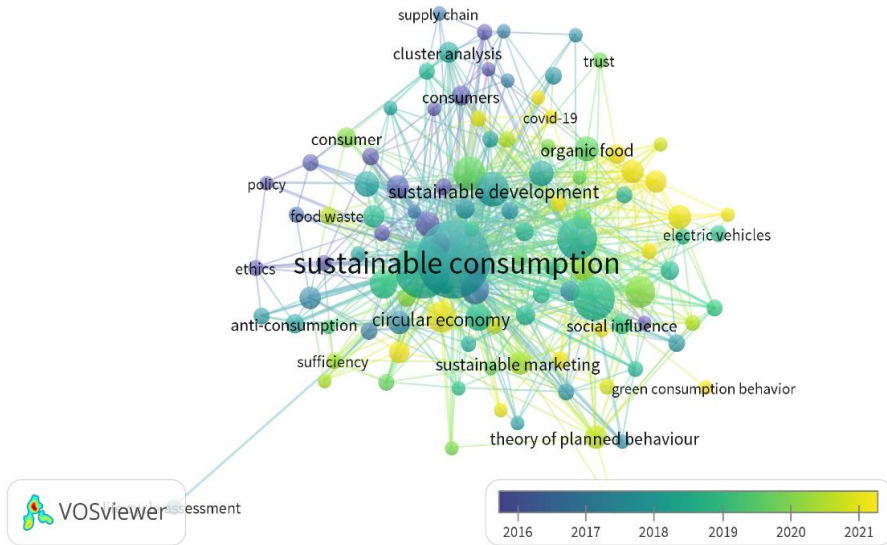
Şekil 6. Sürdürülebilir Tüketim Araştırmalarında Öne Çıkan Kurumlar ve İş Birlikleri

3.2.5. Anahtar Kelime Analizi

Araştırmada sürdürülebilir tüketim kavramı ile ilişkilendirilen kavramları ortaya koyabilmek amacıyla anahtar kelime analizi yapılmıştır. Şekil 7’de makalelerde yazarlar tarafından belirtilmiş olan anahtar kelimeler birlikte bulunma analizi ile görselleştirilmiştir.

Şekil 7. Anahtar Kelimelerin Zamana Göre Birlikte Bulunma Ağı ve Sıklığı

Makalelerde belirtilen 2825 anahtar kelime bulunmaktadır. Birlikte bulunma ağı görselinin elde edilmesinde VOSviewer programında anahtar kelimelerin birlikte bulunma sayısı minimum “5” olarak seçilmiş nihayetinde bu eşik değeri sağlayan bağlantı gücü yüksek 110 anahtar kelimenin görselleştirilmesi elde edilmiştir. Şekil 7’da yıllar itibariyle çalışmaların hangi anahtar kelimelere daha çok odaklandığı ortaya konmuştur. Mor ve koyu yeşil renkler geçmiş yılları temsil ederken; açık yeşil ve sarı renkler son yıllarda ele alınan anahtar kelimeleri temsil etmektedir.

İncelenen makalelerde en çok kullanılan anahtar kelimenin “sürdürülebilir tüketim” olduğu belirlenmiştir. Ancak İngilizce dil yapısından ve bazen de yazarların farklı ifade etme tercihinden kaynaklanan, aynı anlama geldiği halde farklı ifade edilen kavramlar olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar da dikkate alındığında yine ilk sırada sürdürülebilir tüketimin en sık kullanılan anahtar kelime olması araştırmanın bu konuya odaklanması nedeniyle doğal karşılanmaktadır. Burada önemli olan sürdürülebilir tüketim kavramından sonra en çok kullanılan anahtar kelimelerdir. Bu yönüyle incelendiğinde Tablo 6’da detaylı sunulduğu üzere en çok kullanılan anahtar kelimeler sırasıyla; sürdürülebilirlik (118), yeşil tüketim (118), tüketici davranışları (59), yeşil pazarlama (55), sürdürülebilir kalkınma (36), yeşil ürünler (36), döngüsel ekonomi (28), planlı davranış teorisi (27), pazarlama (23), sorumlu tüketim (20) olarak belirlenmiştir.

Tablo 6. Makalelerde Sıklıkla Kullanılan Anahtar Kelimeler

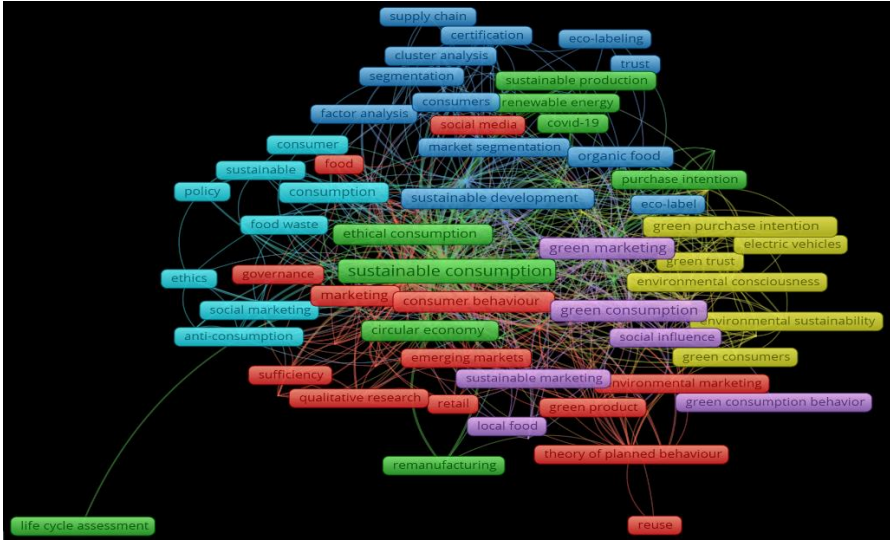
Anahtar Kelimeler	Tekrar Sayısı	Anahtar Kelimeler	Tekrar Sayısı
Sürdürülebilir tüketim	234	Etik tüketim	17
Sürdürülebilirlik	118	Organik gıda	17
Yeşil tüketim	60	Çevresel kaygı	16
Tüketici davranışları	59	Yeşil satın alma niyeti	15
Yeşil pazarlama	55	Çevre	14
Sürdürülebilir kalkınma	36	Satın alma niyeti	14
Yeşil ürünler	36	Sürdürülebilir tüketim ve üretim	14
Döngüsel ekonomi	28	Sürdürülebilir pazarlama	14
Planlı davranış teorisi	27	Sosyal pazarlama	13
Pazarlama	23	Sosyal sorumlu tüketim	13
Sorumlu tüketim	20	Sürdürülebilir kalkınma hedefleri	12
Tüketici	20	Küme analizi	11
Tüketim	18	Kurumsal sosyal sorumluluk	11
Ödeme istekliliği	18	Yeşil satın alma davranışı	11
Tutum	18	Gelişmekte olan pazarlar	11
Yeşil tüketici	18	Çevre yanlısı davranış	10

Literatürde sürdürülebilir tüketimin kavramsallaştırılmasında sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarından yararlanıldığı ve sürdürülebilir tüketim yerine sıklıkla yeşil tüketim, sorumlu tüketim, etik tüketim, çevreci tüketim gibi kavramların kullanıldığı

bilindiğinden ilgili anahtar kelimelerinin sıklıkla kullanılması doğal görülmektedir. Özellikle döngüsel ekonomi, gelişmekte olan pazarlar anahtar kelimeleri dikkat çekmektedir.

Anahtar kelimelerin birlikte oluşum analizi sonuçlarına göre 6 farklı küme elde edilmiştir. Şekil 8’de görüldüğü üzere her bir küme farklı renkle gösterilmiş ve kelimeler arasındaki ağlar yer almaktadır.

Şekil 8. Anahtar Kelime Kümeleri

Kümelerde yer alan anahtar kelimeler Tablo 7’de sunulmaktadır.

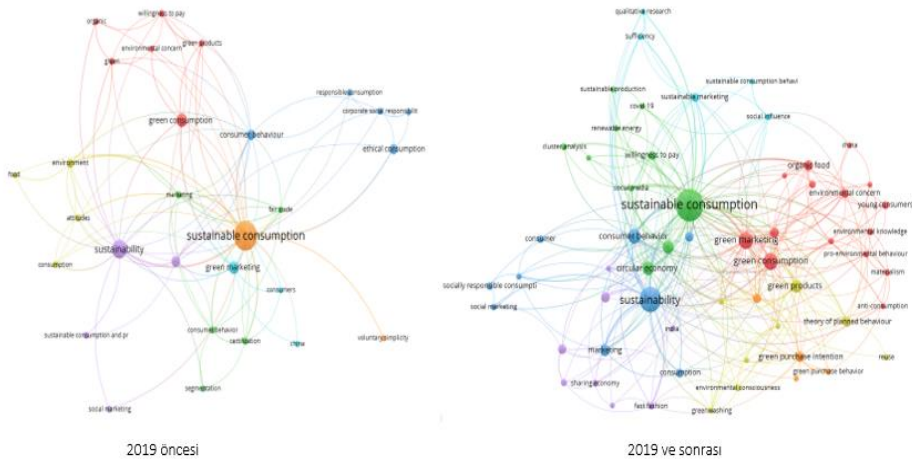
Tablo 7. Anahtar Kelimelerin Kümelere Göre Dağılımı

Kümeler	Anahtar Kelimeler
Kırmızı küme	Tutum, işletme modeli, iklim değişikliği, ortak tüketim, tüketici davranışları, gelişmekte olan pazarlar, çevre, çevresel pazarlama, yiyecek, hükümet, yeşil tüketici, yeşil ürün, Malezya, pazarlama, çevre yanlısı davranış, nitel araştırma, perakende, dönüşüm, paylaşım ekonomisi, sosyal medya, yeterlilik, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir kalkınma, planlı davranış teorisi, değerler, genç tüketiciler
Yeşil küme	Döngüsel ekonomi, tüketim değeri, kurumsal sosyal sorumluluk, kovid-19, çevresel kaygı, çevresel bilgi, etik tüketim, adil ticaret, yeşil, yaşam döngüsü değerlendirmesi, tutum, makro pazarlama, materyalizm, motivasyon, organik, kişisel değerler, satın alma eğilimi, geri dönüşüm, yeniden üretim, yenilenebilir enerji, sosyal normlar, sosyal sorumlu tüketim, öznel normlar, sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir üretim, ödeme istekliliği
Mavi küme	Belgelendirme, kümeleme analizi, tüketici davranışı, tüketiciler, demografik, eko-etiket, eko-etiketleme, gelişmekte olan pazarlar, faktör analizi, pazar bölümlendirme, organik gıda, kalite, tedarik zinciri, anket, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir moda, Vietnam

Sarı küme	Elektrikli araçlar, çevresel tutum, çevresel bilinç, çevresel sürdürülebilirlik, hızlı moda, yeşil tüketici, yeşil ürün, yeşil satın alma davranışı, yeşil güven, yeşil aklama, algılanan risk, planlı davranış teorisi
Lila küme	Çin, yeşil tüketim, yeşil tüketim davranışı, yeşil pazarlama, Hindistan, yerel yiyecek, sorumlu tüketim, sosyal etki, sosyal sorumluluk, sürdürülebilir pazarlama, sürdürülebilir tüketim
Turkuaz küme	Tüketim karşıtlığı, tüketici, tüketim, etik, gıda israfı, politika, sosyal pazarlama, sürdürülebilirlik, gönüllü sadelik

Çalışmada ayrıca 2019 öncesi ve 2019 ve sonrasında yayınlanmış olan makalelerde geçen anahtar kelime dağılımları ayrı ayrı incelenmiş ve anahtar kelimelerin birlikte bulunma ağ görselleri Şekil 9'da karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Şekil 9. 2019 Öncesi ve Sonrası Anahtar Kelimelerin Değişimi

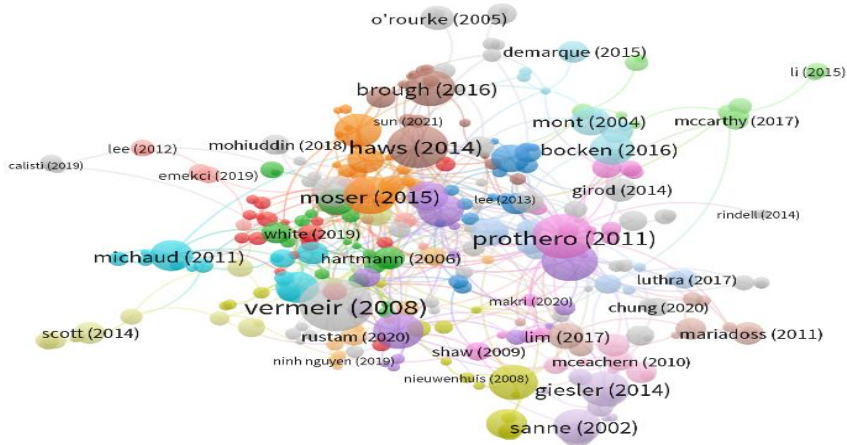

Elde edilen bulgulara göre 2019 öncesindeki çalışmalarda ön plana çıkan 29 anahtar kelime varken; 2019 ve sonrasında 59 farklı anahtar kelimenin öne çıktığı tespit edilmiştir. İki grupta da sıklıkla birlikte kullanılan anahtar kelimeler sıralamasında ilk dörtte yer alan anahtar kelimeler (sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilirlik, yeşil tüketim ve yeşil pazarlama) aynıdır. Anahtar kelimeler detaylı incelenip karşılaştırıldığında 23 tanesinin aynı ya da benzer olduğu ve sıralamalarında önemli değişiklikler olmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan 2019 öncesindeki yayınlarda farklı olarak etik tüketim, çevre, yeşil ürün, sertifika, adil ticaret, gönüllü sadelik kelimeleri yer almaktadır. 2019 ve sonrası yayınlarda farklı olarak döngüsel ekonomi, yeşil satın alma eğilimi, organik gıda, planlı davranış teorisi, sürdürülebilir pazarlama, genç tüketiciler, çevresel bilgi/bilinç, hızlı moda, paylaşım ekonomisi, gıda atığı, yeşil güven, materyalizm, çevre yanlısı davranış, yeniden kullanım, sosyal etki, sosyal medya, yeterlilik, tüketim karşıtlığı, kovid 19, elektrikli araçlar, çevresel sürdürülebilirlik, yeşil aklama, nitel araştırma, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir moda, sürdürülebilir üretim, güven ve

Hindistan kelimelerin ön plana çıkmaktadır. 2019 ve sonrasında öncesinden farklı olarak özellikle döngüsel ekonomi ve planlı davranış teorisi anahtar kelimelerin baskın olarak öne çıktığı tespit edilmiştir.

Akademik çalışmalarda önemli göstergelerden birisi de atıf sayısıdır. Bu kapsamda araştırmada atıf sayılarını incelenerek sürdürülebilir tüketim literatüründeki en ilgili ve etkili makaleler ve yazarlar belirlenmeye çalışılmıştır. 916 makalenin Web of Science verilerine göre toplam atıf sayısı 23626'dır. Çalışmaların yıllara göre dağılımı dikkate alındığında, çalışmaların büyük çoğunluğunun son yıllara ait olmasına rağmen atıf sayısının yüksek olduğu söylenebilir. Hiç atıfı bulunmayan 116 makale, sadece 1 atıfı bulunan 70 makale ve 2-9 arası atıfa sahip olan 278 makale bulunmaktadır. Atıf sayısı henüz az olan makalelerin 2021 sonrası yayınlanan çalışmalar olduğu söylenebilir.

Çalışmada atıf analizi minimum atıf sayısı 10 seçilerek gerçekleştirilmiştir. Toplamda 916 makaleden 452'si bu eşik değerini geçtiği tespit edilmiştir. Şekil 10'da söz konusu çalışmalara yönelik atıf analizi ağ haritası sunulmaktadır. Tablo 8'de en çok atıf alan 10 makale ve yayımlandıkları dergi ve atıf sayıları gösterilmektedir. Ayrıca hesaplanan yıllık ortalama atıf sayısı da sunulmuştur.

sosyal etkiler, algılanan tüketici etkinliği ve algılanan bulunabilirlik kombinasyonu ile açıklandığını göstermiştir. Buna ek olarak, farklı güven ve kişisel değer yönelimi seviyeleri, belirleyicilerin farklı güçlerini ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma genç yetişkinler arasında sürdürülebilir gıda tüketimini teşvik etmek için kamu politikası ve pazarlama önerileri sunmaktadır.

En çok atıf alan çalışmalarda ikinci sırada Prothero ve diğerlerinin 2011 yılındaki makaleleri 414 atıfı ile yer almaktadır. Yıllık ortalama atıf sayısı 35'tir. Diğer makaleye göre nispeten daha yeni bir çalışma olmasına rağmen daha fazla atıf alma potansiyelinden bahsedilebilir. Çalışmanın Google Akademik verilerine göre atıfı ise 999'dur. Bu makalede sürdürülebilir tüketim incelemekte ve sürdürülebilirlik sorununu ele alırken pazarlama ve tüketici araştırmacıları ile kamu politikacılarının olası rolleri değerlendirilmektedir. Çalışmada tüketicilerin sürdürülebilirlik konusundaki tutum ve davranışları arasındaki tutarsızlık, bireysel vatandaşların toplumdaki rolü ve sürdürülebilirliği teşvik etmek için makro-kurumsal bir yaklaşım önerisi ele alınmaktadır. Bu ayrı, ancak birbiriyle ilişkili fırsatların her biri ayrıntılı olarak incelemekte ve olası araştırma yolları ve kamu politikası girişimleri değerlendirilmektedir.

Üçüncü sırada Haws ve diğerlerinin 2014 yılındaki çalışmalarının 395 atıf sayısı ile yer almaktadır. Burada dikkat çeken nokta yıllık ortalama atıf sayısı 44 olmasıdır. Google Akademik verilerine göre ise 900 atıf mevcuttur. Genel olarak nispeten son yıllarda yayınlamış makalelerin atıf alma potansiyellerinin daha fazla olduğu söylenebilir. Bu çalışmada kişinin satın alma ve tüketim davranışları yoluyla çevre koruma değerini ifade etme eğilimi olarak tanımlanan yeşil tüketim değerleri ölçeği (yeşil ölçek) kavramsallaştırılmakta ve geliştirilmektedir. Ayrıca, yeşil tüketim değerlerinin sadece çevresel kaynakların değil, aynı zamanda kişisel finansal ve fiziksel kaynakların korunmasıyla ilişkili olduğu ortaya konulmaktadır.

Atıf sayısı fazla olan bir diğer makale Peattie ve Peattie'nin 2009'daki çalışmalarıdır. Bu makale, tüketimin azaltılmasına pazarlama disiplininin katkısını sosyal pazarlama perspektifinden ele almaktadır. Çalışmada daha sürdürülebilir tüketim arayışında, geleneksel pazarlama teorisi ve pratiğinin uygulamadaki zorluklarını ele almakta ve daha sürdürülebilir yaşam tarzlarını ve tüketimin azaltılmasını teşvik etmek için uyarlanmış bir sosyal pazarlama biçimini uygulamanın etkililiği değerlendirilmektedir. Moser (2005) ise planlı davranış teorisini temel alarak yeşil satın alma davranışının başlıca öncüllerini tanımlamış ve bunların göreceli önemini belirlemiştir. Ödeme istekliliği yeşil satın alma davranışının en güçlü belirleyicisi olarak tespit edilmiş, bunu kişisel normlar izlemiştir. Tutumun etkisi ise anlamsız çıkmıştır. Bu da tutum-davranış boşluğuna işaret etmektedir.

Tablo 8. En Çok Atıf Alan 10 Makale

Yazar-Yıl	Çalışmanın Başlığı	Çalışmanın Yayınlandığı Dergi	WoS Atıf Sayısı*	WoS'a göre Yıllık Ortalama Atıf Sayısı	Google Akademik Atıf sayısı**
Vermeir & Verbeke (2008)	Sustainable food consumption among young adults in Belgium: Theory of planned behaviour and the role of confidence and values	Ecological Economics	579	23	1513
Prothero vd. (2011)	Sustainable Consumption: Opportunities for Consumer Research and Public Policy	Journal of Public Policy & Marketing	414	35	999
Haws vd. (2014)	Seeing the world through GREEN-tinted glasses: Green consumption values and responses to environmentally friendly products	Journal of Consumer Psychology	395	44	900
Peattie & Peattie (2009)	Social marketing: A pathway to consumption reduction?	Journal of Business Research	347	25	981
Moser (2015)	Thinking green, buying green? Drivers of pro-environmental purchasing behavior	Journal of Consumer Marketing	305	38	766
Brough vd. (2016)	Is Eco-Friendly Unmanly? The Green-Feminine Stereotype and Its Effect on Sustainable Consumption	Journal of Consumer Research	280	40	701
Webb vd. (2008)	A re-examination of socially responsible consumption and its measurement	Journal of Business Research	275	18	876
Meek vd. (2010)	The impact of social norms on entrepreneurial action: Evidence from the environmental entrepreneurship context	Journal of Business Venturing	272	21	688
Giesler & Veresiu (2014)	Creating the Responsible Consumer: Moralistic Governance Regimes and Consumer Subjectivity	Journal of Consumer Research	268	30	670
Cooper (2005)	Slower consumption - reflections on product life spans and the throwaway society	Journal of Industrial Ecology	266	15	769

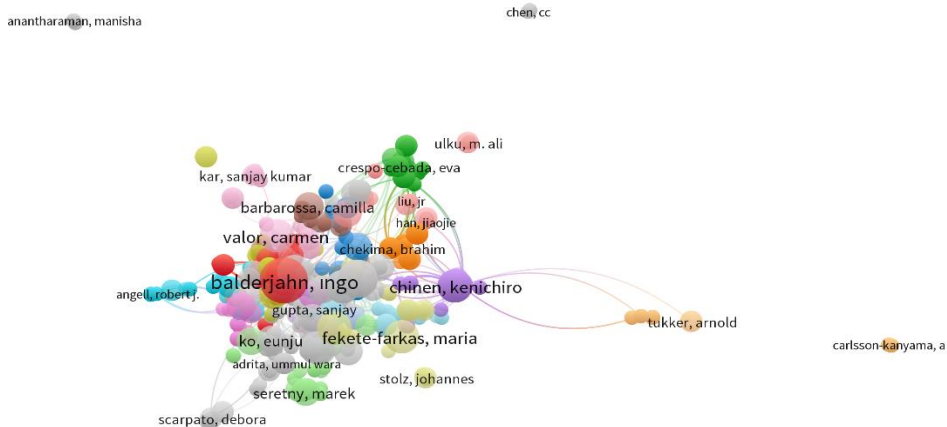
*Atıf sayıları 15.07.2023 tarihinde Web of Science veri tabanından çekilmiştir.
**Atıf sayıları 02.09.2023 tarihinde Google Akademik'ten elde edilmiştir.

Brough ve diğerleri ise (2016) çalışmalarında erkeklerin çevre dostu ürün alma davranışlarını benimseme olasılığının kadınlara göre daha düşük olmasının yeşil davranış ve dişillik arasındaki yaygın bir ilişkiden kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu kapsamda çalışmada yeşillik ve dişillik kavramlarının bilişsel olarak bağlantılı olduğuna dair kanıtlar sunmakta ve buna bağlı olarak yeşil davranışlarda bulunan tüketicilerin başkaları tarafından daha kadınsı olarak kalıplaştırıldığını ve hatta kendilerini daha kadınsı olarak algıladıkları ortaya konulmaktadır. Bir diğer çalışmada (Webb vd., 2008) sosyal açıdan sorumlu tüketimi ele alınmış ve sosyal açıdan sorumlu satın alma ve elden çıkarma ölçeği geliştirilmiştir. Sosyal açıdan sorumlu tüketim, firmaların kurumsal sosyal sorumluluk performansına dayalı satın alma, geri dönüşüm ve çevresel etkilerine dayalı olarak ürünlerden kaçınma ve kullanımını azaltma olmak üzere üç boyutta ölçeklendirilmiştir. Meek ve diğerleri (2010) sosyal normların girişimcilik eylemi üzerindeki etkisini çevresel girişimcilik bağlamında ele almışlardır. Sosyal normların yeni firmaların kurulmasını etkilemede oynadığı rolü göstererek ve sosyal normların çevreye duyarlı ekonomik faaliyetleri teşvik etmeyi amaçlayan politikalar üzerindeki etkisini ortaya koymuşlardır. Giesler ve Veresiu (2014) çalışmalarında sorumlu tüketici kavramını ahlaki yönetim rejimi ve tüketici öznelliğini dikkate alarak ele almışlardır. Yönetimsellik sosyolojisine dayanarak, kişiselleştirme yetkilendirme, yeteneklendirme ve dönüşüm olmak üzere dört tüketici sorumluluğu ortaya koymuşlardır. Son olarak Cooper (2005) çalışmasında sürdürülebilir tüketim için ürün yaşam sürelerinin önemini vurgulamaktadır. Daha uzun ürün ömürlerinin verimlilik ve yeterliliğe katkıda bulunarak sürdürülebilir tüketime doğru ilerlemeyi nasıl sağlayabileceğini göstermek için teorik bir model geliştirilmiştir.

3.2.6.2. En Çok Atıf Alan Yazarlar

İncelenen çalışmalar kapsamında sürdürülebilir tüketim literatürüne katkıda bulunan 2472 farklı yazar bulunmaktadır. VOSviewer programında en az 1 makalesi ve en az 10 atıfı bulunan 1264 yazarın oluşturulmuş olan ağ haritası Şekil 11’de sunulmaktadır.

Şekil 11. En Çok Atıf Alan Yazarların Ağ Haritası

Sürdürülebilir tüketim literatürüne katkı veren yazarların tüm çalışmalarına yapılmış olan atıf sayıları incelendiğinde 579 atıfla Wim Verbeke ve Iris Vermeir ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada Andrea Prothero 468 atıfla Arnold Turkker 436 atıfla yer almaktadır. Diğer taraftan katkıda bulunduğu çalışma sayısı ve atıf sayısı birlikte göz önünde bulundurulduğunda sürdürülebilir tüketim literatürüne Ingo Balderjahn'ın, Janine Dermody'nin, Nicole Koenig-lewis'in, Andrea Prothero'nun ve Seonaidh McDonald'ın önemli katkıları olduğu aşikardır.

Sonuç ve Değerlendirme

Sürdürülebilir tüketim bireyleri, toplumu, ülkeyi ve dünyayı ilgilendiren akademik alanda da birçok disiplin tarafından ele alınan multidisipliner bir araştırma alanıdır. Küreselleşme, çevre kirliliği, aşırı doğal kaynak tüketimi ve salgın hastalıkların da artmasıyla bugünün yanı sıra gelecek nesillerinde yaşamlarını garanti altına almak için sürdürülebilir tüketimin özendirilmesi, desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir tüketimin doğru anlaşılması ve bu alanda geliştirilecek stratejiler için bilimsel araştırmaların sayısı her geçen gün artmaktadır. Artan çalışma sayısı ile birlikte belirli zamanlar bu çalışmaların bütünsel olarak değerlendirilmesinin özellikle literatür ve gelecek araştırmalar için önem arz etmektedir. Bu çalışmada da bu kapsamda sürdürülebilir tüketimle ilgili olarak 2000-2023 yılları arasında yayınlanan ve Web of Science veri tabanında yer alan 86 farklı ülkeden, 1226 kurumdan, 2472 farklı yazarın, 264 farklı akademik dergide yayınlanmış olduğu 916 araştırma makalesi çeşitli yönlerden (yayın sayısı, yazar, yıl, dergi, ülke, kurum, anahtar kelime, atıf) bibliyometrik analiz tekniği ile analiz edilmiş alanın bütünsel görünümü ortaya konulmuştur.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; sürdürülebilir tüketim çalışmalarının her geçen yıl artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Özellikle bu artışın 2019 yılında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen covid 19 pandemisiyle daha keskinleştiği söylenebilir. İncelenen makaleler göz önünde bulundurulduğunda en fazla makalenin 2021 yılında yayınlandığı tespit edilmiştir. 2023 yılı sonunda makale sayısının daha da fazla olacağı öngörülmektedir. Söz konusu çalışmaların 264 farklı akademik dergide yer bulduğu bu dergilerden en çok "Sustainability" dergisinde makalelerin yayınlandığı görülmüştür. Çalışmaların sürdürülebilir tüketime odaklanması nedeniyle söz konusu dergide en fazla yayının olması doğal bulunmaktadır. Bununla birlikte çok sayıda pazarlama alanında önemli dergilerde de yayınların yer aldığı görülmektedir. Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ilgili alana 2472 araştırmacının katkıda bulunduğu en çok çalışmanın Ingo Balderjahn'a ait olduğudur.

Alana 86 farklı ülkenin katkıda bulunduğu en çok çalışmanın ABD ve sonrasında Birleşik Krallık'ta olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'den ise sadece 17 çalışma bulunmaktadır. Çalışmaların yürütüldüğü ülkeler gelişmiş düzeylerine göre sınıflandırıldığında araştırmaların büyük çoğunluğunun (%61) gelişmiş ülkelerde, %38'inin gelişmekte olan ülkelerde ve sadece %1'i az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirildiği görülmüştür. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmemiş ülkelerde ilgili alana daha çok odaklanılmasının gerektiği düşünülmektedir. İnsani gelişme endeksine göre ülkelerin dağılımı incelendiğinde ise araştırmaların büyük bir çoğunluğunun (%73,8) çok yüksek gelişmişlik sınıfında olan ülkelerde olduğu tespit edilmiştir. Özellikle orta gelişmişlik ve düşük gelişmişlik sınıfında yer alan ülkelerde araştırmaların yürütülmesinin faydalı olacağı düşünülmekte ve önerilmektedir. 2019 öncesi ve 2019 ve sonrası yürütülen araştırmaların ülke dağılımlarında özellikle 2019

sonrasında Çin, Hindistan, Malezya’da yürütülen araştırmaların sayısında önemli artışlar vardır. Türkiye açısından da sürdürülebilir tüketim araştırmalarına yönelik ilginin son yıllarda arttığı ancak çalışma sayısının yeterli düzeyde olmadığı düşünülmektedir. İncelenen çalışmaların kurumlara göre dağılımı incelendiğinde en çok yayının Lund Üniversitesi’nden olduğu ve sonrasında ikinci sırada Swinburne Teknoloji Üniversitesi’nden olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmalarda araştırmacıların belirtmiş olduğu anahtar kelimelere birlikte bulunma analizi yapıldığında ilk sıralarda sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilirlik, yeşil tüketim kelimelerinin sıklıkla ve birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Son yıllara gelindiğinde covid-19, organik gıda, döngüsel ekonomi gibi kelimelerin ön planda olduğu dikkat çekmiştir. Sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler 2019 yılı baz alınarak öncesi ve sonrası olarak karşılaştırılmıştır. 2019 ve sonrası yayınlarda farklı olarak döngüsel ekonomi, yeşil satın alma eğilimi, organik gıda, planlı davranış teorisi, sürdürülebilir pazarlama, genç tüketiciler, çevresel bilgi/bilinç, hızlı moda, paylaşım ekonomisi, gıda atığı, yeşil güven, materyalizm, çevre yanlısı davranış, yeniden kullanım, sosyal etki, sosyal medya, yeterlilik, tüketim karşıtlığı, covid 19, elektrikli araçlar, çevresel sürdürülebilirlik, yeşil aklama, nitel araştırma, yenilenebilir enerji, sürdürülebilir moda, sürdürülebilir üretim, güven ve Hindistan kelimelerin ön plana çıkmaktadır. 2019 ve sonrasında öncesinden farklı olarak özellikle döngüsel ekonomi ve planlı davranış teorisi anahtar kelimelerin baskın olarak öne çıktığı tespit edilmiştir. Baskın olan kelimelerden birisi de planlı davranış teorisidir. Sürdürülebilir tüketimin teorik alt yapısında sıklıkla yararlanılan bir teoricidir. Bununla birlikte son yıllarda bu teori dışında farklı teorilerin baz alındığı çalışmalara yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Dolayısıyla diğer teorilerin (örneğin gerekçeli eylem teorisi, öz belirleme teorisi, sosyal bilişsel teori) temel alındığı çalışmaların yürütülmesinin literatüre önemli katkıları olacağı düşünülmektedir. Sürdürülebilir tüketim/yeşil tüketimle birlikte son yıllarda gündemde olan bir diğer konu tutum-davranış boşluğudur (Kazancı Sunaoğlu, 2022). Tutum-davranış boşluğu ile tüketicilerin sürdürülebilir/yeşil tüketime yönelik tutumlarının olumlu olmasına rağmen bunun gerçek satın alma davranışına yansımaması ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu boşluğa neden olan ve artıran faktörlerin tespiti ve boşluğu kapatmada izlenebilecek stratejilere yönelik yeni çalışmaların yürütülmesi oldukça önemlidir.

Çalışmada son olarak atıf analizi gerçekleştirilmiştir. En çok atıf alan çalışma Vermeir ve Verbeke’nin (2008) Belçika’da gençlerin sürdürülebilir ürün tüketimini inceledikleri çalışma olduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmacılar en çok atıf olan araştırmacılarıdır. Bu yönüyle ilgili alanda çalışma yürüteceklerin en çok atıf almış temel kaynakları okumaları literatüre hakimiyet açısından önemlidir. En çok atıf alan dergi ise Journal of Cleaner Production olduğu tespit edilmiştir. Yine bu konuda çalışma yayınlamak isteyen araştırmacılara dergi seçerken bu bilgilerin yönlendirici olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, sürdürülebilir tüketim konusuna ilişkin literatürün oldukça büyük boyutta olduğu söylenebilir. Bu çalışma ile sürdürülebilir tüketim araştırma alanına genel bir bakış sunmuştur. Bu konuda araştırma yapacaklar için konu, anahtar kelime, başvurabilecekleri temel kaynaklar, yazarlar ve dergiler konusunda faydalı bilgiler sunulmuştur.

Bu çalışmanın önemli kısıtlarından birisi sadece Web of Science veri tabanındaki araştırma makaleleri ile sınırlandırılmasıdır. Dolayısıyla sunulan ve tartışılan sonuçlar sadece Web of Science veri tabanı özelindedir. Diğer veri tabanlarında yer alan sürdürülebilir tüketim çalışmaları göz ardı edilmiştir. Ancak bulguların genellenebilirliğini açısından bu sınırlama özellikle sosyal bilimlerde en büyük ve en önemli veri tabanlarından birinin tercih edilmesiyle en aza indirilmeye çalışılmıştır. İlerleyen zamanlarda aynı ya da daha fazla anahtar kelimeler kullanılarak örneğin Scopus gibi daha fazla veri tabanında taramalar yaparak, araştırma makalesi dışındaki yayınlarda dahil edilerek sürdürülebilir tüketim literatürü üzerine bibliyometrik araştırmalar yanı sıra sistematik inceleme, meta analiz türü çalışmalar yapılabilir. Covid-19 salgınının olduğu 2019 yılı baz alınarak öncesinde ve sonrasındaki sürdürülebilir tüketim çalışmaları karşılaştırılarak eğilimde varsa değişim ortaya konabilir.

“Sürdürülebilir Tüketim Çalışmalarının Pazarlamadaki Rolü: Bibliyometrik Analiz (2000-2023)” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
Bilgilendirme	Herhangi bir bildiri veya tezden üretilmemiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çıkar çatışması yoktur.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmanın tek yazar tarafından hazırlandığı beyan edilmiştir.
Teşekkür	-
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayı gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek iznine gerek yoktur.

Kaynakça

- Akdoğan, L. (2023). Sürdürülebilir Tüketim: Kavramsal Bir Çalışma. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 43-53.
- Albort-Morant, G., Henseler, J., Leal-Millán, A., & Cepeda-Carrión, G. (2017). Mapping the field: A Bibliometric Analysis Of Green İnnovation. *Sustainability*, 9(6), 1011.
- Araújo, A. C. M., Oliveira, V. M., & Correia, S. E. N. (2021). Sustainable Consumption: Thematic Evolution from 1999 to 2019. *Revista de Administração Mackenzie*, 22(2), 1–34.

- Arslan, E. (2022). Sosyal Bilim Araştırmalarında Vosviewer İle Bibliyometrik Haritalama Ve Örnek Bir Uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 33-56.
- Bennett, J., & Collins, D. (2009). The Policy İmplications Of Sustainable Consumption. *Australasian Journal of Environmental Management*, 16(1), 47-55.
- Brough, A. R., Wilkie, J. E., Ma, J., Isaac, M. S., & Gal, D. (2016). Is Eco-Friendly Unmanly? The Green-Feminine Stereotype And Its Effect On Sustainable Consumption. *Journal Of Consumer Research*, 43(4), 567-582.
- Cooper, T. (2005). Slower Consumption Reflections On Product Life Spans And The "Throwaway Society". *Journal of industrial Ecology*, 9(1-2), 51-67.
- Corsini, F., Laurenti, R., Meinherz, F., Appio, F. P., & Mora, L. (2019). The Advent Of Practice Theories İn Research On Sustainable Consumption: Past, Current And Future Directions Of The Field. *Sustainability*, 11(2), 341.
- Dursun, İ., Köksal, C. G., & Kabadayı, E. T. (2022). COVID-19 Salgını Döneminde Sürdürülebilir Tüketim Davranışlarında Yaşanan Değişim. *Journal of Management and Economics Research*, 20(3), 302-324.
- Eren, Y. & Şengün, H.İ., (2022). Sürdürülebilir Tüketim Kavramı Üzerine Bibliyometrik Bir Çalışma, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Van YYÜ 40. Yıl Özel Sayısı, 78-93.
- Garfield, E. (1979). Is Citation Analysis A Legitimate Evaluation Tool? *Scientometrics*, 1, 359-375.
- Giesler, M., & Veresiu, E. (2014). Creating The Responsible Consumer: Moralistic Governance Regimes And Consumer Subjectivity. *Journal of Consumer Research*, 41(3), 840-857.
- Haider, M., Shannon, R., & Moschis, G. P. (2022). Sustainable Consumption Research And The Role Of Marketing: A Review Of The Literature (1976-2021). *Sustainability*, 14(7), 3999.
- Haws, K. L., Winterich, K. P., & Naylor, R. W. (2014). Seeing The World Through GREEN-Tinted Glasses: Green Consumption Values And Responses To Environmentally Friendly Products. *Journal of Consumer Psychology*, 24(3), 336-354.
- Hornibrook, S., May, C., & Fearn, A. (2015). Sustainable Development And The Consumer: Exploring The Role Of Carbon Labelling İn Retail Supply Chains. *Business Strategy and the Environment*, 24(4), 266-276.
- Kazancı Sunaoğlu, Ş. (2022). Yeşil Tüketim. *Tüketici Davranışlarında Makro Trendler* (Ed. Fatih Şahin ve Reyhan Bahar). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kortunay, N. (2023). Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Yönelik Tutumun Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal Bileşenleri: Kavramsal Bir Çalışma. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 699-716.

- Lee, K. (2014). Predictors of Sustainable Consumption Among Young Educated Consumers in Hong Kong. *Journal of International Consumer Marketing Journal Marketing*, 26(3), 217–238.
- Liu, Y., Qu, Y., Lei, Z., & Jia, H. (2017). Understanding The Evolution Of Sustainable Consumption Research. *Sustainable Development*, 25(5), 414-430.
- Lorek, D., & Fuchs, D. (2013). Strong Sustainable Consumption Governance – Precondition For A Degrowth Path? *Journal Of Cleaner Production*, 38, 36–43.
- McCain, K. W. (1996). Dictionary Of Bibliometrics - Diodato, V. *Journal of the American Society for Information Science*, 47, 716–717.
- Meek, W. R., Pacheco, D. F., & York, J. G. (2010). The Impact of Social Norms On Entrepreneurial Action: Evidence From The Environmental Entrepreneurship context. *Journal of Business Venturing*, 25(5), 493-509.
- Mont, O., & Bleischwitz, R. (2007). Sustainable Consumption And Resource Management In The Light Of Life Cycle Thinking. *European Environment*, 17(1), 59–76.
- Moser, A. K. (2015). Thinking green, buying green? Drivers of Pro-Environmental Purchasing Behavior. *Journal Of Consumer Marketing*, 32(3), 167-175.
- Norris, M., & Oppenheim, C. (2007). Comparing Alternatives To The Web Of Science For Coverage Of The Social Sciences' Literature. *Journal Of Informetrics*, 1(2), 161-169.
- Özdemir, N. (2021). Dindarlık ve Sürdürülebilir Tüketim Davranışı: Gönüllü Sadeliğin Aracı Rolü. *Turkish Journal Of Marketing*, 6(1), 70-89.
- Özdemir, N., & Sunaoğlu Kazancı, Ş. (2023). Karanlık Üçlü Kişilik Özelliklerinin Sürdürülebilir Tüketim Davranışına Etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (56), 377-397.
- Özen, Y. & Yavaş, V. (2022). Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Anlayışına Yönelik Bir Bibliyometrik Analiz. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 209-228.
- Öztürk, N. ve Kurutkan, M. N. (2020). Kalite Yönetiminin Bibliyometrik Analiz Yöntemi İle İncelenmesi. *Journal of Innovative Healthcare Practices*, 1(1), 1-13.
- Peattie, K., & Peattie, S. (2009). Social Marketing: A Pathway To Consumption Reduction?. *Journal of Business Research*, 62(2), 260-268.
- Phulwani, P. R., Kumar, D. ve Goyal, P. (2020). A Systematic Literature Review And Bibliometric Analysis Of Recycling Behavior. *Journal Of Global Marketing*, 33(5), 354-376.
- Prothero, A., Dobscha, S., Freund, J., Kilbourne, W. E., Luchs, M. G., Ozanne, L. K., & Thøgersen, J. (2011). Sustainable consumption: Opportunities for consumer Research And Public Policy. *Journal of Public Policy & Marketing*, 30(1), 31-38.

- Quoquab, F., Mohammad, J., & Sukari, N. N. (2019). A Multiple-İtem Scale For Measuring “Sustainable Consumption Behaviour” Construct: Development and psychometric evaluation. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 31(4), 791–816.
- Savaş Alma D. (2022). Sürdürülebilir Tüketim ve Çevre Araştırmalarına Yönelik Bir Analiz. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(2), 81-100.
- Testa, F., Pretner, G., Iovino, R., Bianchi, G., Tessitore, S., & Iraldo, F. (2021). Drivers to green consumption: A Systematic Review. *Environment, Development And Sustainability*, 23, 4826-4880.
- UNEP. (2010). ABC of SCP: Clarifying Concepts on Sustainable Consumption and Production. <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=945&menu=204>
- van Eck, N. J. ve Waltman, L. (2023). VOSviewer Manual version 1.6.19. Erişim adresi: https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.19.pdf
- van Eck, N. ve Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, A Computer Program For Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523–538.
- Vergura, D. T., Zerbini, C., Luceri, B., & Palladino, R. (2023). Investigating Sustainable Consumption Behaviors: A Bibliometric Analysis. *British Food Journal*, 125(13), 253-276.
- Vermeir, I., & Verbeke, W. (2008). Sustainable Food Consumption Among Young Adults in Belgium: Theory Of Planned Behaviour And The Role Of Confidence And Values. *Ecological Economics*, 64(3), 542-553.
- Wolff, F. Schonherr, N. (2011). The Impact Evaluation Of Sustainable Consumption Policy Instruments, *Journal of Consumer Policy*, 34(1), 43–66.

The Role of Sustainable Consumption Studies in Marketing: Bibliometric Analysis (2000-2023)

Şerife Kazancı SUNAOĞLU

Extended Abstract

In recent times, an increasing number of environmental issues that threaten both the environment and human life have been identified. One of the primary causes of these problems is the overconsumption of natural resources. Unsustainable consumption is a major contributor to global environmental problems such as global warming, air and water pollution, and a decrease in biodiversity (Akdoğan, 2023). With the recognition of the importance and feasibility of sustainability strategies for consumption, the significance of sustainable consumption research has increased. In recent years, research on sustainable consumption has become more important, especially with the addition of consumption as a factor in the triad of population, environment, and development issues, resulting in a significant increase in the number of studies. In light of this information, the purpose of this study is to trace the development of sustainable consumption research in the field of marketing, identify trends, important works, and significant contributors to the field, and provide a holistic view of the sustainable consumption literature. This study differentiates itself from previous bibliometric studies by covering a broader time frame, including recent research, using multiple search terms to access more studies, and most importantly, incorporating studies specifically related to marketing. In summary, due to its comprehensiveness and currency, this study is expected to provide guidance to future researchers in the field of sustainable consumption within marketing by assisting them in selecting topics, foundational sources, and journals.

In line with the study's objectives, bibliometric analysis is employed as the research methodology. Bibliometric analysis is an objective and quantitative method that can be used to reveal the formation of a scientific research field, analyze specific aspects of publications, and provide various findings related to scientific communication (Garfield, 1979; McCain, 1996). With bibliometric analysis, the structure and conceptual development of a research field can be mapped, interpublication scientific communication can be analyzed, and recommendations for future research can be made (Phulwani et al., 2020). In this research, 916 research articles related to sustainable consumption were examined using the bibliometric mapping method with the VOSviewer software, based on data extracted from the Web of Science (WoS) database. Necessary data for the study were collected from the WoS database in suitable formats for analysis. VOSviewer software version 1.6.19 (van Eck &

Waltman, 2023) was used for bibliometric mapping, and Excel was used for descriptive analysis.

The findings of the study are presented under descriptive (trends over the years) and bibliometric mapping headings (author, country, institution, journal, citation, keyword). According to the findings of the study, it was determined that research on sustainable consumption has been on the rise each year. This increase was particularly pronounced after the global COVID-19 pandemic in 2019, which affected the entire world. When considering the examined articles, it was found that the highest number of articles was published in 2021. These studies were published in 264 different academic journals, with the most articles published in the "Sustainability" journal, which is not surprising given its focus on sustainable consumption. However, it is also noted that many articles were published in prominent marketing journals. Another finding of the study is that the most prolific author in this field is Igno Balderjahn, contributing to the literature with the highest number of studies. In terms of country contributions, 86 different countries were found to contribute to the field, with the United States and the United Kingdom leading in the number of studies, while Turkey had only 17 studies. It is suggested that there should be a greater focus on research related to sustainable consumption in developing countries like Turkey. When countries are classified according to their level of development, it is observed that the majority of research (61%) is conducted in developed countries, 38% in developing countries, and only 1% in underdeveloped countries. Therefore, it is recommended to focus more on research in developing and underdeveloped countries. Although interest in sustainable consumption research has increased in Turkey in recent years, the number of studies is still considered insufficient. The distribution of studies by institutions revealed that the institution with the most publications is Lund University, followed by Swinburne University of Technology. Keyword co-occurrence analysis of the keywords mentioned by researchers in their studies indicates that terms such as "sustainable consumption," "sustainability," and "green consumption" are frequently used together. Notably, terms like "circular economy" and "planned behavior theory" have gained prominence in recent years. "Planned behavior theory" is particularly relevant to the theoretical framework of sustainable consumption and is frequently used. However, there is also a trend towards studies that employ different theories, such as reasoned action theory, self-determination theory, and social cognitive theory, in addition to this theory. Therefore, it is believed that conducting studies based on other theories could make significant contributions to the literature. Finally, the study includes a citation analysis. The most cited study was found to be the research conducted by Vermeir and Verbeke (2008), which investigated sustainable product consumption among youth in Belgium. The same researchers were also found to be the most cited authors. Researchers planning to work in this field are encouraged to read the most highly cited foundational sources to gain expertise in the literature. The most cited journal in this context is the Journal of Cleaner Production. Researchers considering publishing in this field may find this information helpful when selecting a journal for their work.

In conclusion, it can be said that the literature on sustainable consumption is extensive. This study provides a general overview of the sustainable consumption research field. It offers valuable information on topics, keywords, foundational sources, authors, and journals for

researchers. One of the significant limitations of this study is that it is restricted to research articles only within the Web of Science database. Therefore, the presented and discussed results are specific to the Web of Science database. Sustainable consumption studies found in other databases have been overlooked.

Birleşik Krallık'ın İşçi Partisi Dönemindeki (1997-2010) Avrupa Birliği Politikalarına Yönelik Bir Analiz

Murat DEMİREL¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
09.09.2023

Kabul Tarihi
28.09.2023

DOI
10.53306/klujfeas.1357620

Birleşik Krallık'ın dış politika tercihlerinin daha Avrupa yanlısı mı yoksa ABD yanlısı mı olduğu, eğilimlerinin “Avrupacı” (*Europeanist*) mı yoksa Atlantikçi (*Atlanticist*) kanatta mı yer aldığı hep tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu çerçevede, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği politikaları da başlangıcından itibaren zaman zaman pürüzlü etkileşimlere sahip olsa da, süreklilik arz etmiştir. Bu süreç içerisinde 1997-2010 arasındaki İşçi Partisi iktidarı yıllarına odaklanan bu çalışma bir dönem analizidir. Makalenin temel araştırma sorusu Birleşik Krallık'ın 1997-2010 yıllarında İşçi Partisi iktidarı dönemindeki AB politikasının Atlantikçi ya da Avrupacı açıdan nasıl evrildiğidir. 1997 ile 2010 arasında önce Tony Blair daha sonra Gordon Brown önderliğinde şekillenen AB politikaları hem geleneksel çekinceleri taşımış hem de uzlaşa yakalamanın zor olduğu sektörlerde Avrupa bütünleşmesine yönelik ciddi adımlar atmıştır. Tony Blair'in art arda kazanmış olduğu üç seçim döneminde giderek farklılaşan AB politikaları gözlemlenmiştir. Başlangıçta AB yanlısı bir tutumla başlayıp ekonomik ve parasal birlik, ortak savunma ve güvenlik politikaları gibi alanlarda Avrupa bütünleşmesini destekleyen temel politika, 11 Eylül saldırıları neticesinde konjonktürel kırılmayla belirli bir derecede değişmiştir. Teröre karşı küresel savaş doktrini kapsamında ABD'nin yakın müttefiki olan Birleşik Krallık, 11 Eylül sonrasında Atlantikçi bir yapıyla dış politikadaki eğilimlerini transatlantik bağları yönünde yoğunlaştırmış, Avrupacı yaklaşımdan uzaklaşarak AB bütünleşmesi sürecine daha mesafeli bir tutum sergilemiştir.

Anahtar sözcükler: Birleşik Krallık, Avrupa Birliği, Avrupa bütünleşmesi, Saint-Malo Zirvesi, İşçi Partisi, Tony Blair

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı, murat.demirel@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7134- 8985.

An Analysis on the Policies of the United Kingdom Towards the European Union During the Labour Party Period (1997-2010)

Murat DEMİREL²

Abstract

It has been always a matter of discussion for the British foreign policy whether it has tended to act pro-European or pro-American, or namely in an Atlanticist or Europeanist tendency. Within this framework, despite the fact that the policies of the United Kingdom towards the European Union have faced occasionally rough interactions, it has reflected a continuity since its inception as well. This study, which focuses on the Labour Party government years between 1997 and 2010, is a period analysis. The main research question of the article is “how have the policies of the UK towards the European Union evolved in terms of Atlanticism and Europeanism during the Labour Party government between 1997 and 2010?”. Between 1997 and 2010, EU policies of the United Kingdom were shaped first by the leadership of Tony Blair and then by the leadership of Gordon Brown, along with both traditional reservations and also with serious steps for the European integration in varying sectors on which it seems hard to arrive at a consensus. Differentiating EU policies have been observed under the three consecutive election periods won by Tony Blair. The foundational EU policy which started first with a pro-EU tendency and supportive of European integration in areas such as economic and monetary union, common defense and security policies changed to a certain extent after September 11 attacks, which constituted a conjectural breaking point. The United Kingdom, which has been a close ally of the United States within the scope of the global war on terror doctrine, intensified its foreign policy tendencies towards transatlantic ties after September 11 and displayed a more distant attitude towards the EU integration process.

Keywords: The United Kingdom, European Union, European integration, Saint-Malo summit, Labour Party, Tony Blair

Article Type
Research Article
Application Date
09.09.2023
Acceptance Date
28.09.2023
DOI
10.53306/klujeas.1357620

² Assistant Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, murat.demirel@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001- 7134-8985

Giriş

İngiliz dış politikasında Avrupa-şüpheciliği denen AB entegrasyonuna karşı mesafeli bir yaklaşım hep mevcut olmuştur. Diğer yandan bu şüphecilik kimi zaman ABD ile kurulan transatlantik ilişkiler ile de bağdaştırılmış ve Birleşik Krallık'ın Avrupa ya da ABD eksenli hareket edip etmediği aynı çerçevede tartışılmıştır. Kosova Krizi gibi Avrupa'nın kendi kapasite ve yeteneklerinin çözüme yetmediği, ABD'nin desteğine ihtiyaç duyulan dönemlerde bu tartışma alevlenmiş, 2003 Irak Savaşı sonrası dönemde olduğu gibi ABD'nin politikalarının tartışıldığı süreçlerde ise Birleşik Krallık'ın transatlantik bağları yeniden sorgulanmıştır. Tüm bu süreçler, Birleşik Krallık'ın dış politika tercihlerinin daha Avrupa yanlısı mı yoksa ABD yanlısı mı olduğu, ilgili politika eğilimlerinin daha "Avrupalı" (*Europeanist*) mı yoksa daha Atlantikçi (*Atlanticist*) kanatta mı yer aldığını irdelemiştir. (Bkz. McCourt, 2012; Dunne, 2004; Overbeek, 1993).

Bu tartışmaların ana sorunsallarından bir tanesi Birleşik Krallık ile Avrupa Birliği'nin (AB) ilişkileridir. Bu etkileşim ağı zaman zaman pürüzlü süreçler barındırsa da süreklilik arz eden bir nitelikte seyretmiştir. Birleşik Krallık'ın 1973 yılında İrlanda ve Danimarka ile birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye olmasından "BREXIT" olarak adlandırılan süreçle 31 Ocak 2020'da AB'den ayrılmasına kadar geçen süreçte uzlaşmalarla fikir ayrılıkları bir arada yürümüş gözükmektedir. Bir yandan Birleşik Krallık'ın avro para birimine geçmemesi gibi Avrupa entegrasyonu açısından sınırlandırıcı fikir ayrılıkları mevcutken, diğer yandan ABD'den bağımsız Avrupa savunma ve güvenlik kapasiteleri geliştirme gibi Avrupa entegrasyonunu iddialı bir şekilde güçlendirecek uzlaşma politikalarına Birleşik Krallık'ın önderlik ettiği de görülmüştür. Avrupa entegrasyonu ile süren etkileşimler uluslararası politikadaki gelişmelerden etkilenmiş, İngiliz dış politikasının Avrupalı veya Atlantikçi kimliği kapsamında da tartışılmıştır (Bkz. Niblett, 2007).

Bu çerçevede makale, bir dönem çalışması olup 1997-2010 yılları arasında üç seçimde çoğunluğu kazanarak iktidara gelen İşçi Partisi döneminde Birleşik Krallık'ın AB'ye yönelik yürüttüğü politikaları ele almaktadır. Bu açıdan çalışmanın temel araştırma sorusu "Birleşik Krallık'ın 1997 ile 2010 yılları arasındaki İşçi Partisi iktidarı döneminde AB'ye yönelik politikaları Avrupalı – Atlantikçi kimlik tartışması temelinde nasıl evrilmiştir?" şeklindedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde ilgili çalışma üst üste üç seçim kazanan Tony Blair'in ve kendisinin istifasından sonra göreve devam eden Gordon Brown'un Başbakanlık dönemlerini değerlendirmeye almış ve bu süreçte İşçi Partisi'nin AB'ye yönelik temel politika eğilimleri hakkında çözümlemeler yapmıştır. Çalışma, Blair'in ilk dönemindeki Avrupa bütünleşmesi konusunda sağladığı ivmenin, özellikle 11 Eylül sonrasında konjonktürün hızla değişmesi neticesinde transatlantik ilişkiler ağına daha fazla ağırlığını vererek Atlantikçi bir yapıya büründüğünü, AB bütünleşmesine yönelik gevşeyen ve Avrupalı yaklaşıma daha mesafeli bir sürece dönüştüğünü savunmaktadır.

Bu kapsamda makale öncelikle Tony Blair hükümetlerinin temel politikaları hakkında, AB politikaları çerçevesinde bir değerlendirme sunmaktadır. Akabinde 1997'de başlayıp 2007'de Blair'in istifa ettiği üç seçim zaferini içeren dönemde mihenk taşı olarak görülebilecek Saint-Malo Zirvesine ve 11 Eylül olaylarına odaklanarak ilgili süreçlerin Birleşik Krallık'ın AB politikalarına yansımalarını analiz etmektedir. Makalenin son bölümünde ise 2007 yılında

başbakanlık koltuğuna oturan Gordon Brown'un devam ettirdiği İşçi Partisi iktidarındaki AB'ye yönelik temel politikalar genel hatlarıyla açıklanmıştır. Sonuç kısmında ise makalenin temel bulguları eşliğinde değerlendirmeler sunulmuştur.

1. Avrupacı-Atlantik Eksende Birleşik Krallık'ın Dış Politikası: Genel Bir Değerlendirme

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa entegrasyonu gelişirken, Birleşik Krallık siyasetinde bu ilerlemeye karşı şüpheci bir yaklaşım hep var olmuştur. 1950'lerde İngiliz karar vericiler, aslen Avrupa'da işbirliğine karşı olmasalar da Avrupacı bir anlayışla kararları vermektense esas olanın İngiltere'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarını küresel bir seviyede Avustralya ve Yeni Zelanda gibi eski kolonileriyle birlikte, bu özel bağları koruyarak küresel bir güç refleksiyle sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Bu Avrupa şüpheciliğinin altındaki temel sebep ise, verilecek kararlarda son sözü Avrupa düzeyindeki kurumların değil, İngiliz Hükümetinin söylemesi gerektiğine dair olan inançları olmuştur (Rees, 2010, s. 615). Birleşik Krallık'taki Avrupa-şüphecileri, ülkenin çıkarlarının bölgesel değil küresel olduğunu vurgulamış ve bu kapsamda bölgesel kalan "Avrupa" angajmanını, ülkenin küresel kaderine ulaşmasını engelleyen kısıtlayıcı bir engel olarak görmüştür (Daddow, 2012, s. 4). Bu kapsamda Birleşik Krallık'ın "Avrupacı" olarak tanımlanabilecek kimliğe daha mesafeli bir yapıyla dış politikasını yürüttüğü ifade edilebilir. Diğer yandan, Soğuk Savaş'ta Batı dünyasının önde gelen bir aktörü olarak NATO üyesi olan Birleşik Krallık'ın güvenlik ve dış politikasının çift kutuplu sistemin doğası gereği ABD eksenindeki bir eğilimle şekillenmiştir. Bu çerçevede NATO ittifakı, Atlantik birliği fikri ile Avrupa entegrasyonu arasında seçim yapmak zorunda kalmanın kutuplaştırıcı etkisinden koruyucu bir tesir yaparak Avrupa-Amerika ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır (Williams & Jones, 2001, s.49).

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dünya düzeni ise Avrupacı-Atlantikçi denklemdeki zıtlıkları daha fazla ortaya çıkaran gelişmelere sahne olmuş, Birleşik Krallık'ın AB entegrasyonuna yönelik politikalarını karmaşıklaştıran bir yapıya büründürmüştür. 1990'ların başında Overbeek, Soğuk Savaşın bitimiyle şekillenen yeni dünya düzeninde Birleşik Krallık'ın Körfez Savaşıyla birlikte ABD ile birlikte hareket ederek Anglo-Amerikan işbirliğini üst seviyeye taşıdığını, ancak bir yandan da yükselen güç Almanya ile birlikte Avrupa yapıları içerisinde hareket etmesi gerektiğini yazmıştır (Overbeek, 1993, s. 130). İlerleyen süreçlerde Niblett'e göre önemli dış politika konularında bir Anglo-ABD görüşü veya transatlantik uzlaşısı geliştirmeye çalışmanın giderek daha da zorlaştığını vurgulamıştır. Bu çerçevede, Birleşik Krallık'ın bir dizi önemli alanda öncelikle Avrupalı kilit ortaklarıyla en iyi opsiyonlar konusunda ortak bir pozisyon geliştirmesinin, daha sonra bu durumu ABD ile olan transatlantik ilişkisinde müzakere etmeye çalışmasının daha anlamlı ve kolay gözüktüğünü belirtmiştir (Niblett, 2007, s. 641).

Soğuk Savaşın hemen sonrasında Körfez Savaşıyla daha Atlantikçi bir yapıda şekillenen Birleşik Krallık dış politikasında en önemli kırılmalardan bir tanesinin Blair dönemine rastlayan 11 Eylül süreci olmuştur. Tim Dunne'a göre, 1938 Münih ve 1956 Süveyş süreçlerinden sonra Blair Hükümetinin 11 Eylül sonrasında ABD'ye vermiş olduğu destek, İngiliz dış politikası açısından belirleyici olan temel süreçlerden birini teşkil etmiştir. Blair'in, kendi partisinden

139 milletvekilinin itirazı, ilgili BM Güvenlik Konseyi kararının olmamasına rağmen 46.000 İngiliz askerini ABD politikalarına destek olmak için yollamasının ardında 11 Eylül sonrasındaki İngiliz güvenlik politikalarını şekillendiren “Atlantikçi” kimliğinin etkisi olmuştur (Dunne, 2004, s. 893-894). Ancak bu Atlantikçi yapının ilerleyen süreçte sorgulandığının da altı çizilmiştir. Robin Niblett, 2007 yılında yazmış olduğu makalesinde Birleşik Krallık ile ABD Arasında her ne kadar ortak endişeler ve köklü bir altyapıya sahip danışma ve işbirliği mekanizmalarından söz edilse de, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra günümüzün tehditlerinin temel kaynakları ve onlara karşı verilebilecek en iyi karşılıklar konusunda ABD karar vericileri ile İngiliz mevkidaşlarının farklı düşündüğünün altını çizmiştir (Niblett, 2007, s. 627). Yine de, Niblett'e göre 11 Eylül sonrasında Irak ve Afganistan tecrübeleri ABD'nin, Avrupalı partnerlerinin desteğine ihtiyaç duyduğunu belirginleştirmiştir. Diğer yandan da, Irak Savaşında ABD'nin tezlerine karşı çıkan ve tek taraflı politikalarını eleştiren Avrupalı liderlerin de, ABD'yi karşılama olarak bir “Avrupa” inşasının olanaklı olmadığını fark ettiklerini vurgulamıştır (Niblett, 2007, s. 634).

Genel olarak değerlendirildiğinde, bahsi geçen süreçlerde de olduğu üzere, Birleşik Krallık'ın dış politikasında Atlantikçi ve Avrupacı kanatlar arasında yoğunlaşma, uluslararası sistemin bağlamsal etkileri altında siyasal iktidarların tercihleriyle şekillenmiştir. Bu siyasal tercihlerin en çok tartışıldığı dönemlerden bir tanesi hiç kuşkusuz, Avrupa entegrasyonuna daha yakın politikalar izleme söylemleriyle iktidara gelen daha sonra yaşanan 11 Eylül süreciyle kendisine daha Atlantikçi kanatta yer edinen Tony Blair dönemi olmuştur.

2. Tony Blair'in Başbakanlığı Döneminde (1997-2007) Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği Politikaları

1997 seçimlerinin ardından Birleşik Krallık'ta Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisi iktidara gelmiştir. İşçi Partisi'nin Avam Kamarasında 179 koltuk sahibi olarak çoğunluğu elde etmesi, İşçi Partisi'nin tarihindeki en büyük çoğunluğa ulaşmasını sağlamış, ayrıca bu sayı 1935'ten ilgili tarihe kadar herhangi bir partinin aldığı en büyük çoğunluk olmuştur. İktidara geldiğinde hükümetin Maastricht Antlaşması'nın Sosyal Bölümünü imzalaması, Kuzey İrlanda Sorununda İrlanda Adasının bir bütün olarak ulus-devlete dönüşmesini isteyen çoğunluğu Katolik 'Cumhuriyetçiler' ile İngiltere'ye olan egemenlik bağının sürmesini isteyen çoğunluğu Protestan 'Birlikçiler' arasında barışın sağlanması adına girişimlerde bulunması ve akabinde bu girişimlerin 1998'de Belfast Anlaşması (Hayırlı Cuma Anlaşması) ile neticelenmesi, Kosova ve Sierra Leone'a barış için sunulan katkılar öne çıkan politikalar olarak gözükmektedir (Gallagher, 2023).

2001 yılında gerçekleşen seçimlerde Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisi, 167 koltukla yeniden seçilmiş ve iktidarına devam etmiştir. 11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları hükümetin bundan sonraki politikalarını temelden etkilemiş ve saldırıyı gerçekleştiren El Kaideli teröristleri kolladığı söylenen Taliban rejimini sonlandırmak için kurulan uluslararası koalisyonda ABD'nin yanındaki en aktif müttefik olarak yerini almıştır. 2003 yılında da benzer şekilde Irak'ın işgali söz konusu olduğunda İşçi Partisi içerisinde ve İngiliz kamuoyundaki muhalefete rağmen Blair liderliğindeki hükümet, dönemin ABD Başkanı G. W. Bush'un ilan ettiği “Teröre Karşı Küresel Savaş” kapsamında ABD'ye kuvvetli destek vermiştir. İlerleyen

süreçte, Irak'ın işgalinin bir nedeni olarak gösterilen kitle imha silahlarının Irak'ta bulunamaması Tony Blair'in ağır şekilde eleştirilmesine yol açmıştır (Gallagher, 2023; Pylas, 2020).

Daddow, Blair'in, Birleşik Krallık'ın ulusal kimliğini Avrupalı bir yönde modernleştirme yönünde bir politikası bulunmasına rağmen, on yıl önce Margaret Thatcher tarafından popülerleştirilen Avrupa-şüpheli geleneğinden gelen anlayışları altüst etmek yerine geleneksel İngiliz Avrupa-şüpheliğinin temel argümanlarını yeniden işlediğini savunmuştur (Bkz. Daddow, 2013). Genel olarak değerlendirildiğinde AB bütünleşmesine destek sözüyle iktidara gelen Blair Hükümeti konjonktürdeki değişimlerle "Terörizme Karşı Küresel Savaş" çerçevesinde ABD ile ortak hareket eden bir yapıya bürünmüş, bu durum da AB ile ilişkileri de dahil olmak üzere diğer tüm aktörlerle olan dış politikasını yeniden şekillendirmiştir.

2.1.1997-2007 Arasında Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği Politikalarındaki Temel Meseleler

Kıta Avrupası ile ilişkiler, bütünleşme girişimlerinin başladığı tarihten bu yana İşçi Partisi içinde bölünmelere ve farklı görüşlere yol açmıştır. Smith'e göre, 1997 seçimleri neticesinde iktidarı Muhafazakâr Parti'den devralan İşçi Partisi lideri Tony Blair, Edward Heath'den bu yana en Avrupa yanlısı ve entegrasyon destekçisi başbakan olarak görülmektedir (Smith, 2005, s. 707). Ancak Blair, her ne kadar Avrupa yanlısı ve bütünleşmeden yana genel bir tutuma sahip olsa da, kendi döneminde Avrupa bütünleşmesine dair Birleşik Krallık'ın egemenlik kaybı konusundaki hassasiyetlerini gözetmiştir. Blair başkanlığındaki Birleşik Krallık, daha öncesinde olduğu gibi Brüksel merkezli karar alma mekanizmalarına yetki devri konusundaki muhalefeti genel olarak sürdürmüştür (Mölder, 2018, s. 156).

Ebru Canan-Sokullu, Bulmer'e dayandırdığı görüşleriyle bu dönemi şu şekilde tasvir etmiştir:

İşçi Partisi'nin AB ile ilişkiler konusunda yaklaşımı iki eksenliydi. Blair Federal Avrupa fikrine karşı çıkarken üye devletlerin tek başlarına başaramayacağı pek çok siyasi sorunu AB vasıtasıyla başarabildiklerini de dile getirdi. İkinci olarak, özellikle Blair hükümeti AB'yi bir tehditten çok fırsat olarak kabul ediyordu, özellikle İngiltere'nin lideri olacağı bir AB planını. Dışişleri Bakanı Robin Cook, Blair'in "yapıcı etkileşim" ("*constructivist engagement*") yaklaşımı ile Major'ın çatışmacı tutumunun terk edildiğini dile getiriyordu. "Yeni İşçi Partisi, Yeni Britanya" sloganıyla Blair'in taahhütleri öncelikli olarak tek para birimine dâhil olmak ve ikinci olarak da AB'nin İngiltere'nin öncülüğünde yeniden şekillendirileceği idi. (Bulmer, 2000, s. 243-244; Bulmer, 2001, s. 673 aktaran Canan Sokullu, 2017, s. 19).

Avrupa'yı bir düşman olarak değil, bir dost olarak gören Blair, Birleşik Krallık'ın çıkarları en iyi şekilde AB'nin kilit aktörleri ile birlikte çalışma ile sağlanabileceğini düşünüyordu. Bu çerçevede Birleşik Krallık'ın, Avrupa ile ABD arasında bir köprü işlevi görmesi görüşündeydi. (Bache and Jordan, 2006, s. 8). Blair ülkesine Avrupa ile ABD arasında bir köprü rolü biçmekle birlikte, Birleşik Krallık'ın Avrupa'da öncü bir ortak olduğunu da vurgulamıştır. Buna karşın daha önceki iktidarlar dönemlerinde olduğu gibi Blair hükümeti de AB'nin süper bir devlet ya da federal bir devlet olmasına değil, aksine hükümetler arası düzeyde sağlanacak iş birliği

kapsamında AB'nin bir süper güç olmasına destek vereceklerini söylemiştir (Smith, 2005, s. 712).

Blair'in politikasının temel bileşenleri, ABD ile yakın ilişkilerin devam ettirilmesi, çok taraflı bir uluslararası düzenin işlevsel hale getirilmesi; ülkesinin Avrupa meselelerinde ve uluslararası politikada daha etkin ve pozitif bir rol oynaması ve Birleşik Krallık'ın bağımsız temel bir aktör ve güç olarak ortaya çıkması şeklinde özetlenebilir. Blair başkanlığında Birleşik Krallık bir yanda ABD ile yakın ve özel ilişkiler geliştirip transatlantik ittifakını güçlendirme stratejisi izlerken diğer yanda da AB'nin uluslararası politikadaki etkinliğine yapıcı katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bununla birlikte Birleşik Krallık, AB bünyesindeki politikaların üye devletler arasında sağlanacak uzlaşi ile belirlenmesi yönündeki tercihini de güçlü şekilde göstermiştir. Örneğin Maastricht Antlaşması ile kurulan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası alanında üye devletlerin dış ve güvenlik politikalarının Avrupalılaşmasına direnmiştir. Oliver ve Allen'in ifadeleriyle, Birleşik Krallık'ın İşçi Partisi iktidarındaki AB politikasının, bir yanda AB'yi bir dış politika platformu olarak kullanma arayışının, diğer yanda ise Birleşik Krallık'ın diğer ikili ve çok taraflı ilişkileri üzerinde AB tarafından empoze edilecek sınırlandırmaları kabul etmemenin birlikte seyrettiği bir belirsizlikle karakterize olduğu ifade edilebilir (Oliver and Allen, 2006, s. 197-200).

Blair iktidara geldikten sonra, John Major döneminde dışında kalan Sosyal Bölümün 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması'na eklenmesi konusunda parlamento çoğunluğunu sağlamıştır. Blair, parlamentoda sahip olduğu çoğunluk ve partisi içindeki AB karşıtı gurubun azınlıkta olması nedenleriyle hükümetinin AB politikalarının şekillendirilmesi noktasında parti içi sınırlılıklarla daha az karşı karşıyaydı. Buna rağmen, Blair hükümetleri Avrupa bütünleşmesine dair Birleşik Krallık politikalarını karakterize eden geleneksel çekincelerini sürdürmüştür. Bu minvalde, Ekonomik ve Parasal Birliğin dışında kalmış, yine aynı şekilde sınır ve göçmen kontrolü gibi konu başlıklarında da AB'de sağlanan uzlaşi içinde yer almamıştır. AB Anayasasına ilişkin tartışma ve müzakerelerde ise vergi, dış politika ve savunma ile yine sınır kontrollerine ilişkin alanlarda "bağımsız egemenlik hakkı" üzerine ısrarla vurgu yapmış, bu alanlarda AB tarafından kendisine dayatılacak ulus-üstü koşulları kabul etmeyeceğini dile getirmiştir. Sonuç olarak, AB'ye karşı şüpheli olan kamuoyunun, avronun İngiliz para birimi sterlinden daha zayıf olduğunu ve Birleşik Krallık'ın kıta Avrupası'na oranla jeopolitik ve ekonomik açıdan daha farklı olduğunu vurgulaması Blair'ı AB'ye yönelik politikalar yürütürken sınırlandıran hususlar olmuştur (Piper, 2005, s. 261-263).

Başbakan Blair AB politikaları ve süreçlerine ilişkin Birleşik Krallık'ın geleneksel çekincelerini sürdürmekle birlikte, AB'ye karşı negatif söylemlerden vazgeçmiş, daha pozitif ve yapıcı bir yaklaşım geliştirmiştir. AB'nin başat aktörleri ile uzlaşi konusunda istekli olan Blair, Avrupa bütünleşmesi sürecinde daha aktif bir rol alma girişiminde bulunmuştur (Schweiger, 2007, s. 38-39; Bulmer, 2008, s. 4-5).

Blair daha önceki hükümetlerde olanın aksine kendi partisi içinden AB yanlısı yaklaşımına dair önemli bir muhalefetle karşılaşmamıştır. Blair bu nedenle bir önceki iktidar partisi olan Muhafazakâr Parti'nin AB konusunda olumsuz yaklaşım sergilediği politikalara ilişkin değişikliklere gidebilme imkânı bulmuştur. Sosyal Bölümün imzalanıp parlamentoda onaylanması ile nitelikli oy çoğunluğu ile karar alınacak politika başlıklarının genişletilmesinin

kabul edilmesi bunlara örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, Blair hükümetleri, Birleşik Krallık'ın ulusal çıkarlarını savunma konusundaki hassasiyetlerini sürdürmüş ve daha derin bir bütünleşmeye karşı şüpheci yaklaşımdan vazgeçmemiştir. Blair bu bağlamda, ülkesinin sınır kontrolleri üzerindeki egemenlik haklarından taviz vermemiş, vergi, sosyal güvenlik, dış politika, savunma ve güvenlik alanlarında oy birliği ile karar alınması konusundaki geleneksel direncini devam ettirmiştir. Birleşik Krallık'ın ortak para birimi avroya katılım konusunda da isteksiz olduğu gözlenmiştir (Schweiger, 2007, s. 39-40). Blair döneminde AB ile ilişkilerde ülkenin milli menfaatleri öncelik olmaya devam etmiş ancak daha önceki dönemlerden farklı olarak, egemenlik yetkilerinin belirli alanlarda devri meselesinin her koşulda ülkenin ulusal çıkarları ile çatışmayabileceği hususu genel kabul görmeye başlamıştır (Schweiger, 2007, s. 41).

Blair döneminin önemli gelişmelerinden birisi de AB Anayasası hazırlanmasına yönelik girişimler olmuştur. 2002'den itibaren AB için bir anayasa hazırlanmasına yönelik çalışmalar hız kazanmıştır. Genişleme süreçlerinde yeni AB üyesi olan devletler, düzenlenen hükümetler arası konferanslarda anayasaya dair görüşlerini dile getirme fırsatı bulmuşlardır. Birleşik Krallık İşçi Partisi anayasa müzakerelerinde hükümetler arası bir yaklaşım benimsemiştir. Bu kapsamda hükümet; vergi, dış politika, sosyal güvenlik ve savunma gibi konu başlıkları Birleşik Krallık'ın kendisini bağlayacak ulus-üstü düzenlemeleri hiçbir koşulda etmeyeceği kırmızı çizgileri olarak ilan etmiştir. Zira bu alanlar Birleşik Krallık'ın ulusal egemenlik yetkilerini AB ortak kurumlarına kesinlikle devretmek istemediği konu başlıklarıdır. AB anayasa metninin son hali Birleşik Krallık'taki çoğu kimse tarafından bir başarı ve zafer olarak görülürken, Avrupa karşıtı ve şüpheci İngiliz basını ile muhalefette yer alan Muhafazakar Parti taslak metni Birleşik Krallık'ın ulusal egemenliğini zayıflatacak federalist bir belge olarak değerlendirmiştir. (Smith, 2005, s. 717-718).

Blair hükümetinin Dışişleri Bakanı Robin Cook, Birleşik Krallık'ın AB politikasının bir muhalefet yerine "yapıcı ortaklık ruhuna" dayanacağını belirtmiştir Blair daha Avrupa ve bütünleşme yanlısı bir görüntü sergilemesine rağmen, daha ileri bir entegrasyona mesafeli olmak bakımından geleneksel İngiliz istisnacılığını gösteren bir yaklaşıma sahip olmuştur. Blair, Birleşik Krallık'ın Avrupa ile ABD ve Doğu ile Batı arasında köprü olabileceğine dair bir yaklaşımı benimserken, bu noktada Avrupa'nın güvenlik ihtiyaçlarından dolayı ABD ile sürdürülen yakın ittifak ilişkisinin önemine her fırsatta değinmiştir (Mölder, 2018, s. 157-158).

Blair güçlü bir Avrupa yanlısı siyasetçi olmasına ve ülkesinin daha ileri derecede AB'ye entegrasyonunu savunmasına rağmen, ülkesi ile ABD arasındaki özel ve yakın ilişkilere verdiği önem nedeniyle AB'deki derin bütünleşme yanlıları ile sorunlar yaşamıştır. Birleşik Krallık'ın AB çerçevesindeki bazı politika alanlarının dışında kalmak şeklinde tezahür eden kendisine has ayrıcalıklı konumu bir bakıma Avrupa yanlısı bir lider olarak Blair'ın Avrupa bütünleşmesinde oynayabileceği potansiyel rolü de ciddi manada sınırlandırmıştır. Birleşik Krallık tek para biriminin ve serbest dolaşım alanının dışında kalarak, dış politikada Atlantikçi bir yön izleyerek ABD'nin Irak işgaline destek vermek suretiyle Almanya ve Fransa'dan farklı bir yol izlemiştir. Avrupa'ya ve AB'ye yönelik eleştirel söylemleri azaltmasına rağmen Blair'ın bir ada ülkesi olarak Birleşik Krallık'ın geleneksel istisnacılığını ön plana çıkaran bir tutum takındığı görülmektedir (Mölder, 2018, s. 158).

Başbakanlık koltuğuna oturduktan kısa bir süre sonra Amsterdam Antlaşması'nı imzalaması ve John Major döneminde Maastricht Antlaşması'nın bir bölümü olan Sosyal Bölümün parlamentoda onaylanmasını sağlaması gibi adımlar Blair'ın Avrupa yanlısı bir politikacı olduğuna dair düşünceleri güçlendirmiştir. Bununla birlikte Blair'ın Avrupa yanlısı yaklaşımı bazı iç ve dış faktörlerin etkisiyle zayıflamıştır. Başbakanlığının ilk dönemi olan 1997- 2001 yıllarında Avrupa karşıtı basın ve kamuoyunun etkisinin İşçi Partisi içindeki Avrupa karşıtı muhaliflerle de birleşmesi sonucu, Blair'ın Avrupa yanlısı hareket etme konusunda çok da istekli olmadığı yönünde eleştirilere neden olmuştur. Blair'ın başbakanlığının ikinci döneminde ise, 11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD Başkanı Bush'un teröre karşı küresel savaş söylemi altında izlediği uluslararası terörizmle mücadele politikalarına destek vermesi, onun Atlantikçi bir dış politikaya bağlılığını göstermiş ve bu durum da Blair'ın Avrupa ve bütünleşme yanlısı yaklaşımına dair şüphelerin iyice artmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, Blair'ın görünüm olarak ilk döneminin Avrupalı, ikinci döneminin ise Atlantikçi olduğu ifade edilebilir (Smith, 2005, s. 703).

Smith'e göre Blair ilk döneminde oldukça aktif bir Avrupa yanlısı politika izlemiş ve ülkesinin AB nezdindeki bağlantılarını artırmıştır. Bu duruma imkân sağlayan gelişmelere örnek olarak; Fransa ve Birleşik Krallık öncülüğünde ortaya konan St. Malo Deklarasyonu, Lizbon süreci ve Birleşik Krallık'ın Avrupa genişlemesini destekleyen tutumu verilebilir. İşçi Partisi iktidarının ikinci döneminde ise ağırlıklı olarak uluslararası alanda meydana gelen önemli gelişmeler Blair'ın yaklaşımlarını şekillendirmiştir. Bu noktada 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik gerçekleştirilen terör saldırıları bir kırılmayı teşkil etmiştir (Smith, 2005, s. 704).

2.2. Saint-Malo Zirvesi'nin Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği Politikalarına Yansımaları

Genel olarak değerlendirildiğinde Blair'ın, AB'nin daha tutarlı, etkili ve askeri açıdan yetenekli bir dış ve güvenlik politikası geliştirmesine yardım ettiği iddia edebilir (Daddow, 2013, s. 15). Bu kapsamda, İşçi Partisi'nin AB nezdinde öncüsü olduğu ilk girişim savunma ve güvenlik alanında ortaya çıkmıştır. Birleşik Krallık ve Fransa'nın öncüsü oldukları 1998 St. Malo Deklarasyonu AB'nin güvenlik ve savunma alanlarında Atlantik ittifakı içinde bir Avrupa boyutuna ihtiyacı olduğu gerçeğinden hareket ederek ilan edilmiştir. Bu yapının NATO'nun yerine geçmesi söz konusu olmayacak ve NATO'yu tamamlayıcı bir girişim olarak işlev görecek. St. Malo Deklarasyonu, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) bünyesinde oluşturulan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) çerçevesinde yapılandırılacak bir Acil Müdahale Gücü (*Rapid Reaction Force*) kurulmasını öngörmekteydi. Bu yapı ile 1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan savaş ve çatışmaların AB adına ortaya çıkardığı "yetenekler-beklentiler boşluğu"nun (*capabilities-expectations gap*) üstesinden gelinmesi hedeflenmişti (Oliver and Allen, 2006, s. 193).

Diğer bir ifadeyle, Blair'ın AB bünyesinde ortak savunma ve güvenlik politikalarının geliştirilmesi konusundaki geleneksel Birleşik Krallık isteksizliğine bir son vermek istemesi ve AB çatısı altında ortak dış ve güvenlik politikasının daha ileri seviyelere taşınmasının gerekli olduğuna dair inancı AB çatısı altında bir Acil Müdahale Gücü'nün oluşturulmasını hedefleyen 1998 St. Malo Deklarasyonu'nun ilan edilmesinde Birleşik Krallık'ın öncü aktör olması ile sonuçlanmıştır. "Acil Müdahale Gücü" NATO'nun müdahil olmak istemediği alanlarda AB'nin NATO'dan bağımsız askeri operasyonlar yürütmesine imkân sağlayacaktı. 1990'lı yıllarda

Balkanlarda yaşanan gelişmeler; Avrupalılara, ABD desteği olmaksızın yakın coğrafyalardaki sorunlara askeri olarak müdahalede bulunma kapasitesinin olmadığını göstermiştir. AB'den beklentiler ile AB'nin kapasitesi arasında var olan bu boşluğun açık bir şekilde ortaya çıkması, Birleşik Krallık'ın savunma ve güvenlik alanlarında entegrasyona dair endişelerini rafa kaldırmasına neden olmuştur (Schweiger, 2007, s. 40).

Aslında St. Malo zirvesinde olgunlaşan bu kararların altında Maatricht Antlaşmasına uzanan bir süreç yatmaktadır. Maatricht Antlaşması'nın imzalanmasını ardından üye devletler arasında AB'nin savunma ve güvenliğine dair politikalarının nasıl şekilleneceğine dair farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmüştür. Bazı ülkeler savunma ve güvenlik alanlarının stratejik konu başlıkları olarak AB'nin bütünleşme gündemine dahil edilmesi gerektiğini savunurlarken, diğer bazı devletler de savunma ve güvenliğin Birlik dışında bırakılarak ağırlıklı olarak NATO kapsamında ele alınması gerektiği yönünde tutum benimsemişlerdir. ABD ile yakın iş birliğini ve transatlantik ittifakını önceleyen İtalya ve İspanya gibi ülkelerin içinde bulunduğu bir grup ülke "Atlantikçi kanat" olarak nitelendirilmiştir. 1990'lı yılların ilk yarısında AB'nin koordineli bir savunma politikası geliştirmesine yönelik Alman-Fransız girişimlerine karşı çıkan Birleşik Krallık, Balkanlarda yaşanan savaş ve çatışmanın AB'nin askeri alandaki yetersizliklerini açığa çıkarması ile birlikte bu muhalif tutumunu değiştirmiş ve Fransa ile bir ortak deklarasyona imza atmıştır. 1998 St. Malo Deklarasyonu, Birleşik Krallık ile Fransa'nın AB'nin NATO'dan ayrı olarak askeri operasyonlar yürütebilme kapasitesini inşa etmek amacıyla ilan edilmiştir. Bu deklarasyon Birleşik Krallık ve Fransa'nın AB'nin uluslararası krizlere yanıt verme yeteneklerinin geliştirilmesi yönündeki ihtiyacın farkına vardıklarını göstermiştir (Mölder, 2018, s. 160). Smith'in ifadesiyle St. Malo, Birleşik Krallık'ın güvenlik ve savunma alanlarında Avrupa bütünleşmesine dair yaklaşımındaki temel bir değişikliği simgelemektedir. Birleşik Krallık bu şekilde Avrupa'nın savunma ve güvenliğine dair kilit bir girişimin öncüsü olmaktadır (Smith, 2005, s. 710).

Blair başbakanlığının ilk döneminde AB seviyesinde birtakım yeni girişimlerin öncüsü olmuş ve ülkesini bir önceki Başbakan John Major'ın söyleminde olduğu üzere Avrupa'nın kalbine taşıma noktasında epey yol kat etmiştir. Hatta Birleşik Krallık için kullanılan isteksiz, gönülsüz ve uyumsuz gibi nitelendirmelere dayalı imajı ters yönde etkilemiştir. Blair'ın AB bünyesinde kurulacak bir "Acil Müdahale Gücü"nü (Rapid Reaction Force) NATO'yu zayıflatmayacak bir yapılanma olduğu konusunda ABD Başkanı Clinton'ı ikna etmesi de, Blair'ın ülkesinin Avrupa ile ABD arasında bir köprü görevi olabileceği öngörüsünü güçlendiren bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Smith, 2005, s. 721).

2.3. 11 Eylül Olaylarının Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği Politikalarına Yansımaları

11 Eylül süreci, uluslararası sistemde Birleşik Krallık'ın ABD'nin en yakın ortağı olarak öne çıktığı bir dönemi başlatmıştır. Saldırıları sonrasında başlatılan "teröre karşı küresel savaş" esnasında ABD'nin önce Afganistan'da daha sonra 2003 yılında Irak'ta başlattığı operasyonları yürüten koalisyonlarda ABD'nin yanında koşulsuz destek sağlayan en yakın müttefiği Birleşik Krallık olmuştur. Önce Afganistan'da erken dönemde sahada bizzat Taliban güçleriyle mücadele eden, daha sonrasında uluslararası meşruiyeti sorunlu olan Irak operasyonunda da en fazla sayıda askeri göndererek ABD'ye en fazla katkıyı sunan devlet olmuştur. 2005 yılında Londra'daki terör saldırıları Birleşik Krallık'ın ABD'yle birlikte ortak

tehdit algılarını güçlendirmiş ve müttefikliği pekiştirmiştir. Bu kapsamda 11 Eylül ile başlayan süreçte Birleşik Krallık'ın dış politika kararlarında daha Atlantikçi bir zeminde ilerlediği ifade edilebilir.

11 Eylül 2001'de ABD'de seyir halindeki dört uçak 19 El-Kaide bağlantılı terörist tarafından ele geçirildi ve çeşitli hedeflere yönlendirilerek düşürüldü. ABD tarihindeki en ölümcül terör saldırısı niteliğindeki bu olayda iki uçak New York'taki Dünya Ticaret Örgütü'nün binasını, bir tanesi Washington'da Pentagon'u hedef alarak düşürülürken bir tanesi de Pensilvanya'da bir araziye düştü. Saldırıda, New York'ta 2.750, Pentagon'da 184 ve Pensilvanya'da 40 kişi hayatını kaybetti (Bergen, 2023). Saldırıdan sonra ABD hükümeti, "Teröre karşı küresel savaş" ilan ederken, tüm devletleri de desteğe çağırdı. Bu kapsamda 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirdiği düşünülen teröristlerin Afganistan'da barındığı ve Taliban rejimi tarafından kollandığı düşüncesiyle Afganistan'a yönelik hızlı bir operasyon planlandı. 26 Eylül 2001 tarihinde Afganistan'a giriş yapan CIA görevlileri, Taliban'ı devirmek için operasyona başladılar. Kısa süre sonra bu operasyona ABD ve İngiliz özel kuvvetleri de katıldı. Operasyon kapsamında Taliban karşıtı Afganlara silah, teçhizat ve danışmanlık sağladılar. Ayrıca, 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ve İngiliz savaş uçakları Taliban hedeflerini vurdular. İlerleyen süreçte, muhaliflerin desteğiyle Taliban rejimi devrildi ve Hamid Karzai liderliğinde yeni bir yönetim oluşturuldu. Tüm bu süreçte Birleşik Krallık'ın ABD'ye tam destek sunduğu ve sahada bilfiil ABD ile birlikte hareket ettiği görülmüştür (Witte, 2023).

ABD, Afganistan'dan sonra Irak'ı da terör karşı küresel savaş politikası kapsamında bir tehdit olarak nitelendirdi. Bush yönetimine göre Irak kitle imha silahları barındırıyordu ve 11 Eylül saldırılarının failleri olan El Kaide'yi de içeren terör gruplarına destek veriyordu. Irak'ın silahsızlandırılması ve kitle imha silahlarına sahip olup olmadığının açıklığa kavuşturulmasını uluslararası politikanın gündemine getirdi. 8 Kasım 2002'de kabul edilen 1441 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, Irak'ın silahların teftişini yapacak müfettişleri geri kabul etmesini ve önceki tüm kararlara uymasını talep ediyordu. 2003'ün başlarında Başkan Bush ve Birleşik Krallık Başbakanı Tony Blair, Irak'ın aslında BM denetimlerini engellemeye devam ettiğini ve hâlâ yasaklı silahları elinde tuttuğunu açıkladılar ve kısa bir süre sonra başını ABD'nin çektiği, Birleşik Krallık'ın en büyük desteği verdiği bir koalisyonla 20 Mart 2003'te Irak'ı işgal sürecini başlattılar (Britannica, 2023). Tüm bu süreçlerde ABD'nin yanında en yakın ortağı ve sahadaki müttefiki olarak Birleşik Krallık'ın bulunduğu söylenebilir.

11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı gerçekleştirilen bu terör saldırıların uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktası olmasının yanı sıra hem AB içinde farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuş hem de Birleşik Krallık'ın AB içindeki konumunu önemli derecede etkilemiştir. Başkan Bush'un 'teröre karşı küresel savaş' ilanı ile birlikte Birleşik Krallık ABD'yi siyasi, diplomatik ve askeri olarak desteklemiştir. Birleşik Krallık bu politikasıyla AB içinde yalnız kalmamış, Atlantikçi olarak adlandırılan İspanya ve İtalya gibi ülkeler de uluslararası terörizmle mücadelede ABD'yi aynı şekilde desteklemişlerdir. Bu durum AB içindeki derin bölünmeyi de açığa çıkarmıştır. Birleşik Krallık'ın ABD'nin Irak'a yönelik işgal girişimini desteklemesinin ardında ağırlıklı olarak bu müdahalenin ahlaki olarak doğru olduğunu ve AB üyesi devletlerden ziyade ABD ile olan yakın ve özel ilişkilerin öncelikli olduğunu düşünen Başbakan Blair'in olduğu söylenebilir. (Oliver and Allen, 2006, s. 194-195).

ABD'nin 11 Eylül sonrasında teröre karşı küresel savaş ilanı ile birlikte Birleşik Krallık, ABD ile olan özel ilişkilerine ve transatlantik ittifakına bağlı kalarak ABD'yi bu mücadelesinde desteklemiştir. Bu anlamda 11 Eylül, Birleşik Krallık'ın AB içindeki konumunu da etkilemiştir. Blair başbakan olduğu 1997'den itibaren 2001'e kadar olan ilk döneminde ülkesinin AB ile daha yapıcı ilişkiler kurması yönünde Avrupa yanlısı bir politika izlerken 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'ye yakınlaşmıştır. Bu durum Birleşik Krallık ve onun gibi düşünen bir grup ülke ile aksi yönde düşünen, Fransa ile Almanya'nın başını çektiği bir grup AB üyesi arasında derin bir bölünme meydana getirmiştir. Aynı zamanda 11 Eylül ile birlikte Birleşik Krallık'ın ABD'nin yanında yer alması, Blair'in Birleşik Krallık'ın ABD ile Avrupa arasında bir köprü rolü oynama olasılığını da önemli derecede sınırlandırmıştır (Smith, 2005, s. 714).

Mölder'e göre, Birleşik Krallık'ı Brexit sürecine götüren önemli faktörlerden birisi de 11 Eylül 2001 sonrasında Avrupa'da ve transatlantik ittifakında ortaya çıkan işbirlikçi güvenliğe dair ikilemdir. ABD'nin 2003 Irak müdahalesi, terörle mücadelenin yöntemine dair bir tarafta Atlantikçi olarak adlandırılan ABD ve onu destekleyen bazı AB üyesi ülkeler diğer tarafta ise Fransa ve Almanya'nın başı çektiği bir grup AB üyesi devlet olmak üzere derin bir bölünmeye yol açmıştır. Birleşik Krallık başta olmak üzere Danimarka, İspanya, İtalya ve Doğu Avrupa'dan o tarihte henüz AB üyesi olmayan Polonya gibi ülkeler teröre karşı küresel savaş ilanında ABD'nin yanında yer almışlardır (Mölder, 2018, 158-159).

2003 Irak müdahalesi ile hem ABD'nin hem de ABD'ye destek veren Birleşik Krallık'ın Fransa ve Almanya ile ilişkileri bozulmuştur. Fransa Devlet Başkanı Chirac, Birleşik Krallık'ın ABD yanlısı seçimi ile AB dış politikasını zayıflattığını dile getirmiştir. Buna karşın AB içinde ABD yanlısı politika benimseyen tek ülke Birleşik Krallık değildir. Birleşik Krallık'ın yanı sıra, İspanya ve İtalya gibi ülkelere ek olarak kısa süre içinde Birlik üyesi olacak Polonya, Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeler de Atlantikçi bir dış politika eğilimi benimsemişlerdir. Bu tablo Avrupa'nın AB'nin dış, güvenlik ve savunma politikalarına dair yaşadığı derin ayrılığın açık bir göstergesi olmuştur (Smith, 2005, s. 715). Dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in ABD'yi uluslararası terörizmle mücadelesinde destekleyen ülkeleri "Yeni Avrupa", destek sunmayan ülkeleri ise "Eski Avrupa" şeklinde bir ayrımla nitelendirmesi dikkat çekicidir. (Smith, 2015: 715).

Başbakan Blair'in ABD Başkanı Bush'un Irak'a müdahalesini desteklemesi ile AB üyeleri arasında Atlantikçi kanat ve Avrupacı kanat olmak üzere bir bölünme ortaya çıkmıştır. Atlantikçi blok ağırlıklı olarak ulusal güvenlik çıkarlarını esas alan bir yaklaşım benimserken, Avrupacı blok, AB nezdindeki siyasi karar alma mekanizmalarının daha ileri düzeyde kurumsallaşmasına dayalı iş birlikçi bir güvenlik anlayışını önceleyen bir yaklaşım taraftarı olmuştur (Mölder, 2018, s. 170). Dış politikada Atlantikçi bir yön benimseyen Blair için, yoğun insan hakları ihlalleri askeri araçların kullanıldığı dış müdahaleleri meşrulaştırmaktadır. Bu nedenle Blair hükümeti ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalelerini güçlü bir şekilde desteklemiştir (Mölder, 2018, s. 157).

Blair, ABD ile Avrupa'yı Birleşik Krallık'ın aralarında bir seçim yapmak zorunda olduğu iki zıt kutup olarak görmüyordu. Hatta ülkesinin ABD ve Avrupa'nın çıkarlarını uyumlaştıracak bir arabulucu olarak görmekte ve bu rolü de ABD ve AB arasında bir köprü işlevi görmek suretiyle yerine getirebileceğini düşünmekteydi. Bunula birlikte Blair ülkesinin ABD ile güçlü bağları

sürdürme yanlısı geleneksel dış politika anlayışından vazgeçmemiştir. Blair'in ABD'yi Irak müdahalesinde desteklemesi, ülkesi için öngördüğü köprü rolünün güvenilirliğini zedelemiştir (Schweiger, 2007, s. 41).

3. Gordon Brown'ın Başbakanlığı Döneminde (2007-2010) Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği Politikaları

Tony Blair'den sonra yine bir İşçi Partili olan eski Maliye Bakanı Gordon Brown, 27 Haziran 2007'de Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Blair döneminin ekonomik başarılarının mimarı olarak görülen Brown'ın, dış politika ve güvenlik alanlarında Atlantikçi bir eğilime sahip olmasına karşın, Muhafazakar Parti'nin muhalefeti ile karşılaştırıldığında entegrasyon yanlısı fikirleri savunduğu da görülmüştür. Bununla birlikte 2010'lu yıllara doğru hem Avrupa'ya artan göç hem de avro bölgesinde yaşanan ekonomik kriz İngiliz seçmenin gözünde AB'nin çekiciliğini azaltan etkiler yaratmıştır (Mölder, 2005, s. 166). 2007-2009 döneminde etkileri küresel düzeyde hissedilen finans krizi ile birlikte, Brown hükümeti ekonomik olarak önemli sorun ve meydan okumalarla karşılaşmıştır. Avrupa'ya artan göçün de getirdiği olumsuz yansımalar, milliyetçi bir ortama zemin hazırlamıştır. Ülke içinde vatandaşların refah seviyelerini artırma yönünde gösterilen çabalar küresel finans krizinin negatif etkileri ile boşa çıkmıştır. Ekonomik krizin etkileri Birleşik Krallık'ta Avrupa'ya eleştirel bakanlar ile Avrupa karşıtlarının alan kazanmasına neden olmuş ve daha korumacı ve milliyetçi politikalarla olan destek artmaya başlamıştır. Örneğin 2009'da Avrupa Parlamentosu için üye ülkelerde yapılan seçimlerde İşçi Partisi, Muhafazakâr Parti ile UKIP'in ardından üçüncü sırada yer alabilmiştir. Bütün bu hususlar, 2010'a doğru İngiliz toplumu içindeki AB karşıtı ve korumacılık yanlısı eğilimlerin güçlenmeye başladığına işaret etmektedir (Mölder, 2018, s. 166).

Brown döneminde AB ile meselelerde de gündeme sıkça gelen sorunlardan bir tanesi de göçtür. Hiç kuşkusuz göç meselesi 1997'den itibaren İşçi Partisi iktidarında hem Blair hem Brown dönemlerinde göç İngiltere için önemli bir sorun olarak gündemdeki yerini korumuştur. Göç meseleleri, bir aşırı sağ parti olan UKIP'in (Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi) güçlenmesini sağlamıştır. 2004 yılında AB üyesi olan 10 ülkeden gelecek göçmenler, sorunun yalnızca bir iç siyaset konusu olarak görülemeyeceğini ortaya koymuştur. Blair döneminde göçmen sayısında yaşanan büyük artış toplumsal sorunları beraberinde getirmiştir. Özetle Blair döneminde hem AB dışından, hem de AB'deki yeni üyelerden gelen göç Blair ve partisi için önemli bir sorun alanı haline gelmiştir. Göç konusu Blair döneminden sonra kamuoyunda rahatsızlık yaratan bir husus olarak varlığını korumuş ve Birleşik Krallık'ı Brexit sürecine götüren hususların başında gelmiştir (Erkul, 2021, s. 79-80).

Brown, 1997'de İşçi Partisi hükümetinde maliye bakanı olarak göreve geldiğinde yönetiminde gündeme getirdiği avroya geçişte beş kriter şeklinde değerlendirilebilecek politikasını sürdürdü. Beş sorudan oluşan bu kriterler, Birleşik Krallık'ın avroya geçişindeki endişelerine de açıklık getirip ilgili geçişin ülkeye nasıl katkı sağlayacağını da sorgulayan nitelikteydi. İlgili beş soru "İş çevreleri ve ekonomik yapılar bizim ve diğerlerinin avro faiz oranlarıyla kalıcı bir temelde rahat yaşamasını sağlayacak şekilde uyumlu mu?", "Sorunlar ortaya çıkarsa, onlarla başa çıkmak için yeterli esneklik var mı?", "Ekonomik ve Parasal Birlik'e katılmak, şehirlerdeki toptan marketler başta olmak üzere Birleşik Krallık'ın finansal hizmetler endüstrisindeki

rekabetçi pozisyonunu nasıl etkiler?”, “Özetle, Ekonomik ve Parasal Birlik’e katılmak daha fazla büyümeyi, istikrarı ve istihdamda kalıcı artışı teşvik edecek mi?” şeklindeydi. (HM Treasury, 2003, s. 2; The UK’s Five Tests, 2002) Birleşik Krallık’ın mesafeli duruşu ve avroya dahil olmaması İşçi Partisinin iktidarı boyunca ilgili başlıklara atıf yapılarak tartışıldı. Blair’den sonra İşçi Partisi lideri olan ve başbakanlık koltuğuna oturan Gordon Brown, Birleşik Krallık’ın ulusal menfaatleri gereğince, ülkesinin tek para birimi avroya dahil olmadan önce beş kriterde zorunlu olarak başarılı olması gerektiğini ifade etmiştir (Smith, 2005, s. 19).

Gordon Brown döneminde AB entegrasyonuna ilişkin olarak belirtilmesi gereken önemli bir husus; Brown ile birlikte Birleşik Krallık’ın avro bölgesine dahil olma konusunun, hükümetin gündeminden çıkmış olmasıdır. Avroya geçerek mali politikalarını sınırlandırmak istemeyen Birleşik Krallık için avro bölgesinde ortaya çıkan kriz önemli bir gerekçe haline gelmiş ve Brown’un avro kararında elini güçlendirmiştir. (Erkul, s. 92)

Sonuç

Birleşik Krallık’ın dış politikası Atlantikçi ve Avrupacı kimliklerle bağdaştırılarak tartışmalara konu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dünya düzeninde Avrupa entegrasyonuna yönelik şüpheli yaklaşım ve tarihten gelen motivasyonlarla Birleşik Krallık’ı geçmiş sömürgeleriyle etkileşimde bir küresel güç olarak görme isteği ve bu çerçevede Avrupa eksenindeki dış politikayı kısıtlayıcı görme eğilimi bu tartışmalardaki önemli noktalardır. Diğer yandan ABD ile özel bir ilişki ağına sahip olmak ve Soğuk Savaş döneminde ABD önderliğindeki Batı Bloğu içerisinde yer almak ilgili politikaları şekillendiren temel unsurlardan bir diğeridir. Tüm bu denklem içerisinde Avrupa’ya yönelik politikalarını şekillendiren Birleşik Krallık, kimi zaman Avrupacı kimi zaman Atlantikçi olmakla eleştirilmiş, ancak ağırlığını Avrupa ve ABD ekseninde değişken şekilde yoğunlaştırırsa da “Atlantikçi” kimliğini hiçbir zaman bırakmayan bir dış politika izlemiştir.

Bu kapsamda, Birleşik Krallık’ın AB politikası da her zaman pürüzsüz ilerlememiştir. Blair’in, Avrupa yanlısı başlayan, Almanya ve Fransa ile daha fazla diyalog geliştiren, Avrupa bütünleşmesini farklı alanlarda daha ileri götürmeyi benimseyen bir yaklaşımla iktidara geldiği görülmektedir. Balkanlar’da yaşanan özellikle Kosova krizi ardından AB’nin kendi kendine bir güvenlik ve savunma aktörü olması gerektiğini hissetmesi ve Fransa ile birlikte St. Malo Zirvesine önderlik yapılarak “Acil Müdahale Gücü”nün planlanması Birleşik Krallık açısından Avrupa entegrasyonuna yönelik AB yanlısı bir tutumun ortaya konmasının bir yansımasıdır. Ancak arkasından yaşanan 11 Eylül saldırıları ve ona müteakip başlatılan Afganistan ve Irak işgalleri kırılma noktalarını tesis etmiştir. Blair’in ABD yanlısı ve transatlantik eğilimli bir siyasete yönelmesi, Avrupa’da Birleşik Krallık’ın ABD ağırlıklı bir kanatta yer almasını sağlamış ve Atlantikçi bir yapıya bürünmüş ve AB entegrasyonunu güçlendirmesini bekleyen aktörlerde bir hayal kırıklığı oluşturmuştur.

Birleşik Krallık’ta geçmişten gelen Avrupa bütünleşmesine yönelik şüphelilik, De Gaulle döneminde olduğu gibi Birleşik Krallık’ın Avrupa bütünleşmesinde bulunmasına dair şüphelilik gibi hep var olmuştur. 11 Eylül sonrası Almanya ve Fransa’nın destek vermediği Irak’ın işgali meselesi gibi uluslararası güvenliği temelden etkileyen meselelerde, Birleşik

Krallık'ın AB üyesi Fransa ve Almanya ile değil ABD ile birlikte hareket etmesi Avrupa bütünleşmesinin sağlıklı sürdürülebilmesi için de soru işaretleri doğurmuştur.

Bu kapsamda değerlendirildiğinde, Birleşik Krallık'ın, 11 Eylül sonrasında ABD ile birlikte transatlantik ilişkilerin lehine hareket etme eğiliminin dışına çıkmadığı söylenebilir. Diğer yandan bu eğilim, Fransa ile birlikte kendisinin önderliğinde St. Malo ile belirginleşen ABD'den bağımsız olarak oluşturulacak, ortak bir AB dış ve güvenlik politikası geliştirme yolundaki en derin çatlaklardan birini de açmıştır. Bu noktada İtalya ve İspanya gibi ülkelerin de Birleşik Krallık'a paralel politikalar izlediği düşünülse de, önemli bir ağırlık merkezi olarak Birleşik Krallık'ın Almanya ve Fransa'nın politikalarına tezat bir gidişat izlemesi, Avrupa'da "teröre karşı küresel savaş" kapsamında ciddi bir bölünmeye neden olmuştur. Aynı dönemde Birleşik Krallık'ın bir Avrupa ile ABD arasında bir "köprü" mahiyeti taşıdığı argümanı ise köprünün ABD tarafına fazlaca ağırlık vermesi nedeniyle sorgulanır hale gelmiştir.

Gordon Brown döneminde de AB ile bütünleşme sürecinin ivme kazandığının söylenmesi mümkün gözükmemektedir. Hatta bu dönem, artan göç tartışmalarının aşırı sağı güçlendirdiği ve BREXIT tartışmalarının başlamasına neden olduğu bir yapıdadır.

Sonuç olarak Birleşik Krallık'ın engebeli süren AB politikası, BREXIT ile sona erene kadar geçen sürede AB yanlısı politikalar ile geçmişten gelen tereddütü aşmış, birlikteliği Avrupa bütünleşmesi lehine aşması beklenen bir Blair Hükümeti oluşturmuştur. St. Malo deklarasyonunun Fransa ile birlikte önderliğini yürüten Birleşik Krallık, ortak güvenlik ve dış politika kapsamındaki Avrupa bütünleşmesini ABD'den daha bağımsız bir noktaya taşısa da; 11 Eylül sonrasında yine İşçi Partisi iktidarında ve yine Blair liderliğinde "teröre karşı küresel savaş" çerçevesinde, baskın ABD talepleriyle şekillenen bağlam altında transatlantik yapıyı güçlendiren, daha "Transatlantikçi" bir yapıya bürünen, "Avrupacı" bir yoğunlaşmadan uzaklaşarak AB'nin önde gelen ülkeleri olan Almanya ve Fransa ile ters düşen politikalar benimsemiştir.

"Birleşik Krallık'ın İşçi Partisi Dönemindeki (1997-2010) Avrupa Birliği Politikalarına Yönelik Bir Analiz" Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma "Araştırma ve Yayın Etiği" değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir.
Bilgilendirme	Çalışma herhangi bir bildiri veya tezden üretilmiş değildir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı şahsım olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.

Teşekkür	Çalışmayı destekleyen herhangi bir kurum ya da proje bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Çalışma için etik kurul onayına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Çalışma için ölçek izni alınmasına gerek yoktur.

Kaynakça

- Bache I. & Jordan A. (2006). Britain in Europe and Europe in Britain. I. Bache & A. Jordan (Dü) içinde, *The Europeanization of British Politics* (3-16). Palgrave.
- Bergen, P. L. (2023). September 11 Attacks. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks> (06.09.2023).
- Bulmer, S. (2008). New Labour and the European Union 1997-2007: A Constructive Partner. *Stiftung Wissenschaft und Politik – Working Paper FG 1, 2008 / 5*. https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/bulmer_KS.pdf (06.09.2023).
- Daddow, O. (2012). Margaret Thatcher, Tony Blair and the Eurosceptic tradition in Britain. *British Journal of Politics and International Relations*, 15(2), 210-227. doi: 10.1111/j.1467-856X.2012.00534.x.
- Dunne, T. (2004). 'When the Shooting Starts': Atlanticism in British Security Strategy. *International Affairs*, 80, 893-909. 10.1111/j.1468-2346.2004.00424.x.
- Erkul, İ. Ç. (2021). *Birleşik Krallık Dış Politikası, 1979-2020*. Çizgi Kitabevi.
- Gallagher, T. (2023). Tony Blair. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Tony-Blair> (05.09.2023).
- HM Treasury. (2003). *The Five Test Framework*. Londra. <http://news.bbc.co.uk/2/shared/spl/hi/europe/03/euro/pdf/1.pdf> (05.09.2023).
- McCourt, D. (2013). Embracing Humanitarian Intervention: Atlanticism and the UK Interventions in Bosnia and Kosovo. *The British Journal of Politics and International Relations*, 15(2), 246-262. <https://doi.org/10.1111/j.1467-856X.2012.00532.x>
- Mölder, H. (2018). British Approach to the European Union: From Tony Blair to David Cameron. David Ramiro Troitiño, Tanel Kerikmäe, Archil Chochia (Dü) içinde, *Brexit-History, Reasoning and Perspectives* (153-173). Springer.
- Niblett, R. (2007). Choosing Between America and Europe: A New Context for British Foreign Policy. *International Affairs*, 83(4), 627-641. DOI:10.1111/j.1468-2346.2007.00644.x
- Oliver T. & Allen D. (2006). Foreign Policy. I. Bache & A. Jordan (Dü) içinde, *The Europeanization of British Politics* (187-200). Palgrave.

- Overbeek, H. W. (1993). Atlanticism and Europeanism in British Foreign Policy. H. W. Overbeek (Dü.) içerisinde *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy* (pp. 110-133). Routledge.
- Piper, J. R. (2005). *The Major Nation-States in the European Union*. Routledge.
- Pylas P. (2020). Britain's EU Journey: When Blair's EU Aspirations Faded Away. *AP News*, <https://apnews.com/article/brexit-business-tony-blair-international-news-europe-53f2426e8576b1d713fca631a79766fc>, (06.09.2023)
- Rees, N. (2010). *Britain, European integration, and European Union*. Jones B. & Norton P. (Ed.), *Politics UK* (Seventh Ed.), 615-637. Pearson.
- Schweiger, C. (2007). *Britain, Germany and the Future of the European Union*. Palgrave Macmillan.
- Smith J. (2005). A Missed Opportunity? New Labour's European Policy 1997-2005. *International Affairs*, 81, 4, 703-721.
- Sokullu, E. C. (2017). İngiltere'nin AB ile İmtihanı: Siyasal Söylemlerde Avrupa-Şüpheliğin Evrimi ve Brexit, Ebru Canan Sokullu ve diğerleri (Dü) içinde, *Brexit Sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği* (s. 11-34). Akademos Yayınları.
- The UK's Five Tests. (2002, November 21). *BBC News*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2423783.stm (05.09.2023).
- Witte, G. (2023). Afghanistan War: 2001-2014. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Afghanistan-War> (05.09.2023).
- Williams, G.L., Jones, B.J. (2001). The Origins and Development of Atlanticism. Williams, G.L., Jones, B.J. (Dü) içinde *NATO and the Transatlantic Alliance in the 21st Century*, (49-60). Palgrave Macmillan.

An Analysis on the Policies of the United Kingdom Towards the European Union During the Labour Party Period (1997-2010)

Murat DEMİREL

Extended Abstract

It has been always a matter of discussion for the British foreign policy whether it has tended to act as pro-European or pro-American, or namely in an Atlanticist or Europeanist tendency. Within this framework, despite the fact that the policies of the United Kingdom towards the European Union have faced rough interactions, it has reflected a continuity since its inception. Consensus and disagreements seem to have gone together in the period from the United Kingdom's membership of the European Economic Community, along with Ireland and Denmark in 1973 until the BREXIT period on January 31, 2020.

This study which focuses on the Labour Party government years between 1997 and 2010 is a period analysis. The main research question of the article is "how have the policies of the UK towards the European Union evolved in terms of Atlanticism and Europeanism during the Labour Party government between 1997 and 2010?". Between 1997 and 2010, EU policies of the United Kingdom were shaped first by the leadership of Tony Blair who consequently won three elections and then by the leadership of Gordon Brown who continued the duty after Blair's resignation, along with both traditional reservations and also with serious steps for the European integration in varying sectors on which it seems hard to arrive at a consensus. The study argues that the momentum provided by Blair on European integration in his first term turned into a reluctant and distant process towards EU integration, giving more weight to the transatlantic relations network, as a result of the rapid change in the conjuncture, especially after September 11.

In this context, the article primarily provides an evaluation of the main policies of Tony Blair governments within the framework of EU policies. Subsequently, it analyses the reflections of the relevant processes on the EU policies of the United Kingdom by focusing on the Saint-Malo Summit and the September 11 events, which can be seen as a cornerstone events. In the last part of the article, the main policies towards the EU under the leadership of Gordon Brown, who became the prime minister in 2007, are explained in general terms. In the conclusion part, evaluations are presented along with the main findings of the article.

In the 1997 elections, the Labour Party, led by Tony Blair won a majority of 179 seats in the House of Commons, the largest majority in the Labour Party's history and the largest majority of any party since 1935. When Blair came to power, the government signed the Social Chapter of the Maastricht Treaty, took initiatives to ensure peace between the mostly Catholic 'Republicans', and the mostly Protestant 'Unionists', which resulted in the Belfast Agreement (Good Friday Agreement) in 1998, and contributed to the peacekeeping processes in Kosovo and Sierra Leone, which appear to be prominent policies (Gallagher, 2023).

According to Smith, Labour Party leader Tony Blair, who took over power from the Conservative Party as a result of the 1997 elections, is seen as the most pro-European and pro-integration prime minister since Edward Heath (Smith, 2005: 707). However, although Blair had a general attitude that was pro-European and in favour of integration, he took into consideration the United Kingdom's sensitivities regarding the loss of sovereignty regarding European integration during his time. The United Kingdom, under the Prime Minister Blair, generally continued its opposition to the transfer of authority to Brussels-based decision-making mechanisms. (Mölder, 2018, p. 156).

The Saint-Malo Declaration was announced on the fact that the EU needs a European dimension within the Atlantic alliance in the fields of security and defence. This structure would not replace NATO and would function as a complementary initiative to NATO. The Declaration envisaged the establishment of a 'Rapid Reaction Force' to be structured within the framework of the European Security and Defence Policy (ESDP) established within the Common Foreign and Security Policy (CFSP). With this structure, it was aimed to overcome the "capabilities-expectations gap" that the wars and conflicts in the Balkans in the 1990s revealed for the EU (Oliver and Allen, 2006, p. 193). According to Smith, St. Malo represents a fundamental shift in the UK's approach to European integration in the security and defence fields. In this way, the United Kingdom was pioneering a key initiative regarding the defence and security of Europe (Smith, 2005, p. 710).

With the declaration of 'global war on terror' after September 11, the UK supported the US in this fight by adhering to its special relations with the US and the transatlantic alliance. In this sense, September 11 also affected the UK's position within the EU. September 11 has created a deep division between the United Kingdom and a group of EU members, such as France and Germany. At the same time, the fact that the United Kingdom sided with the United States after September 11 significantly limited Blair's possibility of the United Kingdom playing a bridge role between the United States and Europe (Smith, 2005, p. 714).

Former chancellor of the exchequer Gordon Brown, who became the leader of the Labour Party after Tony Blair, became Prime Minister on 27 June 2007. It does not seem possible to say that the EU integration process has gained momentum during the Gordon Brown period. In fact, this period was such that increasing immigration debates strengthened the far right and caused the BREXIT debates to begin.

As a result, between 1997-2010, The foundational EU policy which started first with a pro-EU tendency and supportive of European integration in areas such as economic and monetary union, common defence and security policies changed to a certain extent after September 11 attacks, which constituted a conjectural breaking point. The United Kingdom, which has been a close ally of the United States within the scope of the global war on terror doctrine, intensified its foreign policy tendencies towards transatlantic ties after September 11 in an Atlanticist way and displayed a more distant attitude towards the EU integration process.

The Role Of Professional Inclination And Parents On Recruitment

Zübeyir ÖZÇELİK¹

Abstract

Article Type
Research Article
Application Date
17.08.2023
Acceptance Date
28.09.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1345050

The aim of this study is to search to the topic “The role of professional inclination and parents on recruitment”. The data analyzed in this study have been obtained from the TURKSTAT Study held on 2016 on the Structure of Family. The sample of this study is a group providing estimation at Turkey Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) 1 Level (12 Region) to represent universe. Their professions and the professions of their parents were asked to the 42.044 persons who participated in that study and these were recorded and classified according to their International Standard Classification of Occupation (ISCO)-08 codes. During the analysis of data, the professions of mother, father and children were coded as white, blue, gray and pink-collars. Then, whether a relationship or not between mother, father and children profession and the collar color was investigated. At the end of the study, a high correlation level was established between the mother’s collar color and the child’s collar color. Another result is the correlation observed between the father’s collar color and the child’s collar color. In addition, it was determined that the collar color of the child is correlated with the mother’s collar color at a higher level than with the father’s collar color. This result indicates that the profession of parents should also be taken in consideration as a criterion by the managers for recruitment of employees.

Keywords: human resources, recruitment, white collar, blue collar

¹ Ph.D., TURKSTAT Expert, Türkiye Statistical Institute, zubeyir_ozcelik@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7027-739.

Mesleki Eğilimin ve Ebeveynlerin İşe Alımdaki Rolü

Zübeyir ÖZÇELİK²

Öz

Bu çalışmanın amacı; mesleki eğilimin ve ebeveynlerin işe alımdaki rolü konusunu ele almaktır. Çalışmada incelenen bilgiler TÜİK 2016 yılı Aile Yapısı Araştırmasından elde edilmiştir. Bu çalışmanın örneklemini evreni temsil etme yönüyle İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (Nuts) 1 düzeyinde tahmin veren bir çalışmadır. Bu çalışmada yer alan 42.044 kişiye belli bir zaman diliminde kendi mesleği, anne ve baba mesleği sorulmuş ve Uluslararası Meslek Sınıflaması (ISCO)-08 kodlarıyla birlikte bu bilgiler kayıt altına alınmıştır. Verilerin analizinde anne, baba ve çocukların meslekleri beyaz, mavi, gri ve pembe yaka olarak kodlanmıştır. Sonrasında anne, baba ile çocuklarının meslekleri arasında yaka rengi yönüyle ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Çalışma sonucuna göre annenin yaka rengiyle çocuğunun yaka renginin çok yüksek oranda uyumlu olduğu görülmüştür. Bir diğer sonuç babanın yaka rengiyle çocuğunun yaka rengiyle uyumlu olduğudur. Diğer taraftan çocuğun yaka rengi babadan daha fazla oranda annenin yaka rengiyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçla birlikte yöneticiler çalışanlarının işe alımlarda anne baba mesleğini de bir kriter olarak ele almaları gerektiği değerlendirilmektedir.

Anahtar sözcükler: insan kaynakları, işe alım, beyaz yaka, mavi yaka

Makale Türü
Araştırma Makalesi
Başvuru Tarihi
17.08.2023
Kabul Tarihi
28.09.2023
DOI
10.53306/klujfeas.1345050

² Dr., TÜİK Uzmanı, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, zubeyir_ozcelik@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-7027-739.

Introduction

As technological development and innovation are developing very rapidly; graduating from a very good school, having a very good experience or having high knowledge, skills and equipment related to the job are not enough for employee during recruitment. At the same time, motivation, the personality traits, the ability to follow technology, innovations and developments closely, the desire to learn, and the ability of the employee to keep up with change gain importance.

As we are in the age of speed and pleasure, employees, especially young employees born after 1990, get bored with their work very quickly and can change jobs frequently. The rapid change in technology, the desire to learn quickly and consume fast, and the constant pursuit of innovation do not satisfy these young employees in a job for a long time. Employees want rapid promotion and are in a hurry to reach a higher position. Businesses, on the other hand, invest in employees beyond salaries and other expenses. For this reason, businesses want to employ their good employees in the long run. Especially business managers expect young employees to have patience, persistence and continuity. Otherwise, if the employee turnover rate is high, businesses are also in a difficult situation due to employee selection, recruitment, training and education costs.

In this study, we tried to search to topic "The role of professional inclination and parents on recruitment". In the first part of the study, there is a conceptual framework and literature review on personnel recruitment. In the second part, the occupational information of the mother, father and children and the relationship between them were analyzed by classifying them as white, blue, gray and pink collar, from the data obtained from the 2016 Family Structure Survey of TURKSTAT. In the last part which is the conclusion part, the results of the study were discussed with its limitations and suggestions were made to the researchers who want to work in a similar field.

Conceptual framework

Personnel recruitment

One of the most important functions of human resources management is the selection of personnel. The personnel selection process consists of 3 main stages: determining the personnel requirement, searching and finding candidates, and selecting personnel (Isir, 2006, p. 42). Bingol (2016, p. 55) defines personnel selection as "the process of determining who will show the best individual adaptation between the organization and the candidates who apply for a particular position". Acar (2013, p.35), on the other hand, defines personnel selection as "containing activities for researching, selecting and recruiting people with the appropriate qualifications (suitable for the job) needed by the business".

Businesses in the recruitment process apply methods such as internet advertisement, newspaper advertisement, consultancy companies, references of company employees, internal promotion, past applications, career days, etc. While public organizations select personnel, through public personnel examination and then written and/or oral examination (interview), private enterprises sometimes select personnel with 6-7 steps of examination

and interview method in order to select the best employee. General skills, foreign language, personality tests (Boyraz, 2002, p.66), competency-based interviews, case studies and group games can be given as examples of these stages that private enterprises apply when selecting personnel. Businesses allocate certain time and cost for the personnel selection process, so the wrong candidate selection of businesses means additional costs and loss of time (Sahin, 2020, p. 3). On the other hand, it is aimed to see the problem-solving ability of the employees, to see the capacity to cope with difficult situations, see and evaluate the creativity, defend ideas, resist stress, see and evaluate the approach to the feelings and thoughts of others.

Importance of family in recruitment

Scientific research shows that parents have an impact on the child's career. In families where paternal authority dominates, the child is guided to continue his father's profession (Figengil (2019, p.77). Jungen (2008, p. 2) states that parents have been found to greatly impact the career selection process of their children. Many parents are unaware of all the ways they can influence their children's career decision. Studies also show that mothers tended to utilize different parenting practices according to their career. For example, Maier (2005) found that mothers who had a career in the math and science field provided an equal amount of challenge and support to their male and female teenagers. Parents do play an important role in laying career path by being a role model and also by providing them with sufficient guidance and exposure during their career life (Khatri, Periwal, 2020, p. 2848).

Selection of suitable candidates for the job is one of the issues that businesses focus on in personnel selection. The characteristics of the family of the employee to be employed are one of the issues that business managers focus on in recruitment and interviews. The marital status of the candidate to be employed, the number of children, the neighborhood where he/she lives and the location and condition of the house are important for some businesses. Within the scope of long-term employment policies, businesses want to select and place candidates who will be suitable and compatible with their own cultures. There are two basic practices in the selection of employees in recruitment, in terms of learning family information. Some business managers visit the personnel they will hire at their home and estimate whether the employee will adapt to the business by seeing the home-family environment of the employee they will hire. For example, Sarilar (2006, p. 14) states in the thesis that Central Bank administrators visit the candidates' homes before the oral interview, and interview the candidates themselves and their families. In these interviews, the aim is to obtain detailed information about the candidate herself/himself and her/his family life. In the other application, it is considered that it is not appropriate to ask or obtain information about the family. For example; in the section of his master thesis, titled "Codes Resulting from the Literature Review and Interviews with the Candidates", Caliskan (2019, p. 51) states that asking the candidate for information about their parents' identity/occupation, foreign language, etc. are summarized as behavioral errors of the HR and that it can be considered as discrimination.

Collar distinction and definitions in employees

The occupation of the mother and father can provide basic information about the socio-economic position of the family, but is this important in the recruitment process? In this study, the profession of the parents and the profession of the child were evaluated together in a certain period and it was examined whether there was a relationship between the profession of the parents and the profession of the child. In order to define this relationship, the concept of white, blue, gray and pink collar has been defined as accepted in the national and international literature. Eris et al. (2020, p. 15) in their article in which they bring together the concepts of collar color that are used recently and that are just beginning to be used, specified various collar colors as white, blue, gray, pink. With the most general distinction, while blue-collar workers refer to individuals working in unskilled jobs; those who work as professionals in skilled jobs are called white-collar workers (Cakir, 2021, p. 16). The increased usage of information and communication technologies in the world has resulted in the rise of new type of collar, namely the collarless worker (Bester, Bester 2021, p. 205). These workers want to work in their home and they don't want to go workplace. These employees don't have a location or working hours. Having internet and a computer is sufficient for collarless workers. An increase in the use of industrial robots in the factories this will occur new type of collar, namely the steel collar workers (Scharre, 2018, p. 15). It is expected that these robots will replace blue-collar workers in the future.

However, since it is thought to be more comprehensive in this study, white, blue, gray and pink collar concepts are used while classifying the employees with the collar colors of the professions.

White-collar employees include professions such as teacher, banker, pharmacist, engineer, architect, notary, manager, doctor, lawyer, judge, prosecutor, academician, police officer, financial advisor, officer, director, economist, treasurer, specialist, insurer, etc.

Blue collar workers are defined as workers who work in the industrial sector and use manual power (Kocak and Uygun, 2011, p. 2767). Blue-collar workers are generally paid on piece, hourly, per diem (daily) wages. Blue-collar workers work more intensely with their body strength. They do the work planned by their superior. This group include worker (factory, textile, tea, seasonal etc.), farmer, cook, tea maker, daily worker, house cleaner, animal husbandry, fruit and vegetable growers, dishwasher, weaver, driver etc.

Gray-collar employees include professions such as foreman, corporal, accountant, weaver, technician (food, automation, electronics, etc.), quality control officer, barber, hairdresser, small business owner, graphic designer, municipal police, etc. Employees who are responsible for the organization and management of workers should not be considered as blue-collar (Dogan, 2011). Employees who do this type of work are considered as gray collar.

Pink collar employees include professions such as nurse, health officer, aircraft cabin crew, stewardess, office staff, physiotherapist, kindergarten teacher, patient advisor, patient caregiver, dental assistant, service sector, receptionist, etc. It generally covers the occupations of employees operating in the service sector.

Methodology

Turkish Statistical Institute (Turkstat) conduct Family Structure Survey every 5 years. Data were collected by Turkish Statistical Institute using a face-to-face survey. The questionnaires consist of more than 300 questions. But in this study we used only 3 questions of them which contain job information's of people. So we used secondary data in this research. Data was requested from Turkish Statistical Institute in an official letter and used with the permission of Turkstat. Job information's of responders dealt with anonymously. The universe of the Family Structure Survey composed of more than 20 million households who lived in Türkiye at 2016. The sample of the study consist of 17.000 households. So, 42.044 individuals participated in the 2016 Family Structure Survey conducted by Turkstat (Turkstat, 2016, Family Structure Survey). However, the information of 4.871 individuals who participated in the study and who presented professional information for both their mothers and fathers were analyzed. Since this study is a household-based study, the data were compiled from the information of individuals aged 15+ in the household. In this article study, the reference individual in the household was evaluated on the basis of the child, and not on the basis of the mother or father. The child defines the person who is older than 15 years of age and is also living in the household. For example, a 60-year-old person in the household is also considered a child, since he/she is a reference individual, and the occupational information of his/her parents, who are 85 years old, is compared with his /her own occupational information.

An occupational classification is a tool for organising all jobs in an establishment, an industry or a country into a clearly defined set of groups according to the tasks and duties undertaken in the job. This occupational classification system name is ISCO-08 (International Standart Classification of Occupations) (<https://www.ilo.org/>). This coding system produced by International Labour Organization. In this study, occupational information of mothers, fathers and working children aged 15+ were obtained from the 2016 Family Structure Survey conducted by sampling method, and ISCO-08 (International Standart Classification of Occupations) occupational codes were matched with the generally accepted white, blue, gray and pink collar colors in the international literature, and the relationship between mother, father and child collar color was investigated.

Table 1 Demographic characteristics of participants

		Number of working children	Rate of working children	Mother	Father
Gender	Men	3013	61.9	-	4871
	Women	1858	38.1	4871	-
Age	15-24	630	12.9	-	-
	25-35	1307	26.8	-	-
	36-45	1306	26.8	282	84
	46-55	959	19.7	869	672
	56-65	516	10.6	1180	1166
	66+	153	3.1	2540	2949
Civil status	Not married at all	1252	25.7	-	-
	Married	3326	68.3	-	-
	Divorced	219	4.5	-	-
	Widow	74	1.5	-	-
Graduation	Didnot graduate fromany school	184	3.8	1839	1001
	Primary school	1314	27.0	1919	2441
	General secondary school	546	11.2	237	382
	General high school	36	0.7	481	502
	Higher Education	2791	57.3	395	545

Detailed demographic information of 4871 participants is presented in Table 1. 61.9% of the participants are male, 38.1% are female, approximately 72% are between the ages of 25-55, 68.3% are married, 25.7% are single, 4.5% are divorced, 1.5% are widows. While 57.3% of the participants are graduates of higher education, 27% are primary school graduates, 11.9% are high school graduates. 3.8% of them did not finish any school.

Collar colors of children whose mothers and fathers work

Both mothers and fathers of 4871 people in the sample are working. Therefore, in Table 2, frequency tables were created according to the collar color information of 4871 people who work with mother, father and child at the same time.

Table 2 Collar colors of working mothers, fathers and children

Father Collar Color	Mother Collar Color	Children (Number)				Children ratio			
		White	Blue	Pink	Gray	White	Blue	Pink	Gray
White	White	235	44	25	9	75,1	14,1	8,0	2,9
White	Blue	107	131	17	19	39,1	47,8	6,2	6,9
White	Gray	26	6	4	3	66,7	15,4	10,3	7,7
White	Pink	154	30	29	7	70,0	13,6	13,2	3,2
Blue	White	58	36	11	5	52,7	32,7	10,0	4,5
Blue	Blue	500	2348	211	184	15,4	72,4	6,5	5,7
Blue	Gray	18	16	8	6	37,5	33,3	16,7	12,5
Blue	Pembe	87	99	37	19	36,0	40,9	15,3	7,9
Gray	White	18	4	3	0	72,0	16,0	12,0	0,0
Gray	Blue	32	66	18	8	25,8	53,2	14,5	6,5
Gray	Gray	11	6	3	8	39,3	21,4	10,7	28,6
Gray	Pink	18	14	3	2	48,6	37,8	8,1	5,4
Pink	White	15	2	1	2	75,0	10,0	5,0	10,0
Pink	Blue	23	28	7	5	36,5	44,4	11,1	7,9
Pink	Gray	2	1	0	1	50,0	25,0	0,0	25,0
Pink	Pink	46	20	12	3	56,8	24,7	14,8	3,7

Information in Table 2 is explained in detail in sub-tables below.

The mother and father collar colors of the children with the highest white-collar ratio

Table 3 Mother and father collar colors of the children with the highest white-collar ratio

Father Collar Color	Mother Collar Color	Children (Number)				Children ratio			
		White	Blue	Pink	Gray	White	Blue	Pink	Gray
White	White	235	44	25	9	75.1	14.1	8.0	2.9
White	Pink	154	30	29	7	70.0	13.6	13.2	3.2
Blue	White	58	36	11	5	52.7	32.7	10.0	4.5
Gray	White	18	4	3	0	72.0	16.0	12.0	0.0
Pink	White	15	2	1	2	75.0	10.0	5.0	10.0

When the mothers and fathers of the children with the highest white-collar ratio are examined, the level of white-collar of 75.1% is observed in children who have both parents being white-collar. The situation that draws attention in Table 3 is that, when both parents work, the highest rate of being white-collar in children is observed when the mother is white-collar too. On the other hand, if the father is blue-collar and the mother is white-collar, the child's status of being white-collar was 52.7%. Therefore, it can be said that the white-collar status of the child is related to the mother's white-collar status when both parents work.

The mother and father collar colors of the children with the highest blue-collar rate

Table 4 Mother and father collar colors of the children with the highest blue-collar ratio

Father Collar Color	Mother Collar Color	Children (Number)				Children ratio			
		White	Blue	Pink	Gray	White	Blue	Pink	Gray
White	Blue	107	131	17	19	39.1	47.8	6.2	6.9
Blue	Blue	500	2348	211	184	15.4	72.4	6.5	5.7
Gray	Blue	32	66	18	8	25.8	53.2	14.5	6.5
Pink	Blue	23	28	7	5	36.5	44.4	11.1	7.9

When the mothers and fathers of the children with the highest blue-collar rate are examined, the blue-collar status of the children of parents whose parents are both blue-collar together is 72.4%. The situation that draws attention in Table 4 is that if both parents work, the children group with the highest rate of being blue-collar is the one with both mother and father being blue-collar. On the other hand, the blue-collar status of the children of blue-collar mothers was over 40%. Therefore, it can be said that the blue-collar status of the child is highly correlated with the mother's blue-collar status when both parents work.

Mother and father collar colors of the children with the highest pink-collar rate

Table 5 Mother and father collar colors of the children with the highest pink-collar ratio

Father Collar Color	Mother Collar Color	Children (Number)				Children ratio			
		White	Blue	Pink	Gray	White	Blue	Pink	Gray
White	Blue	18	16	8	6	37.5	33.3	16.7	12.5
Blue	Blue	87	99	37	19	36.0	40.9	15.3	7.9
Gray	Blue	32	66	18	8	25.8	53.2	14.5	6.5
Pink	Blue	46	20	12	3	56.8	24.7	14.8	3.7

When considering the ratio of pink-collar children with both working parents, this rate varies between 14.8% and 16.7%. According to the result in Table 5, it cannot be said that there is a high correlation between the pink-collar employee and the collar color of their parents.

Mother and father collar colors of the children with the highest gray-collar rate

Table 6 Mother and father collar colors of the children with the highest gray collar ratio

Father Collar Color	Mother Collar Color	Children (Number)				Children ratio			
		White	Blue	Pink	Gray	White	Blue	Pink	Gray
White	Blue	18	16	8	6	37.5	33.3	16.7	12.5
Blue	Blue	11	6	3	8	39.3	21.4	10.7	28.6
Gray	Blue	15	2	1	2	75.0	10.0	5.0	10.0
Pink	Blue	2	1	0	1	50.0	25.0	0.0	25.0

It is seen that both parents of the children with the highest gray-collar rate of 28.6% are gray-collar workers. On the other hand, it is seen that 25% of the children of the employees whose mother is gray-collar and father is pink-collar are gray-collar. Another point that draws attention in Table 6 is that the mother's collar color of the children with a high gray-collar ratio is mostly gray.

Collar colors of children whose fathers only work

The mothers of 17,220 people in the sample are not working, only their fathers and children work. Therefore, in Table 7 frequency tables were created according to the collar color information of 17,720 people with both father and child working at the same time.

Table 7 Collar colors of children whose fathers work only and collar colors of their fathers

Father Collar Color	Child Collar Color	Number	Ratio (%)
White	White	1,619	55.7
White	Blue	828	28.5
White	Gray	162	5.6
White	Pink	296	10.2
Blue	White	2,913	23.2
Blue	Blue	7,788	62.0
Blue	Gray	824	6.6
Blue	Pink	1,039	8.3
Gray	White	378	37.4
Gray	Blue	401	39.7
Gray	Gray	104	10.3
Gray	Pink	127	12.6
Pink	White	307	41.4
Pink	Blue	256	34.5
Pink	Gray	60	8.1
Pink	Pink	118	15.9

When the collar color of the children whose father only is working and the collar color of their father are evaluated together, the blue and white-collar color of the child is highly compatible with the color of the father's collar. As it can be seen in Table 7, the white-collar status of the fathers of white-collar working children is 55.7%. On the other hand, the father

of blue-collar working children is also blue-collar with 62%. Therefore, there is a high correlation between the blue and white-collar status of the fathers of the employees and the blue and white-collar status of the employees.

Collar colors of fathers of white-collar children whose fathers only work

Table 8 Collar colors of fathers of white-collar children whose fathers only work

Father Collar Color	Child Collar Color	Number	Ratio (%)
White	White	1619	55.7
Blue	White	2913	23.2
Gray	White	378	37.4
Pink	White	307	41.4

In Table 8, It is seen that the fathers of children whose fathers only work and are white-collar are also white-collar with a rate of 55.7%. The children of pink-collar working fathers are also white-collar employees at a rate of 41.4%. 37.4% of the children of gray-collar working fathers are also white-collar workers. The children of blue-collar working fathers are white-collar workers with 23.2%. According to the result in Table 8, while the children of blue-collar working fathers are less white-collar, the children of white-collar working fathers are white-collar workers with a higher ratio.

Collar colors of the father of blue-collar children whose fathers only work

Table 9 Collar colors of fathers of blue-collar children whose fathers only work

Father Collar Color	Child Collar Color	Number	Ratio (%)
White	Blue	828	28.5
Blue	Blue	7788	62.0
Gray	Blue	401	39.7
Pink	Blue	256	34.5

In Table 9, it is seen that 62% of the fathers of blue-collar children whose fathers only work are blue-collar. 39.7% of the children of gray-collar working fathers are also white-collar workers. The children of pink-collar working fathers are also blue-collar workers at a rate of 34.5%. The children of white-collar working fathers are blue-collar workers with 28.5%. Therefore, while the children of blue-collar working fathers are mostly blue-collar workers, they are white-collar at a lower rate.

Father collar colors of gray-collar children whose fathers only work

Table 10 Collar colors of fathers of gray-collar children whose fathers only work

Father Collar Color	Child Collar Color	Number	Ratio (%)
White	Gray	162	5.6
Blue	Gray	824	6.6
Gray	Gray	104	10.3
Pink	Gray	60	8.1

When the collar colors of the fathers of gray-collar children whose fathers only work are examined, the collar color of their fathers is also gray at a rate of 10.3%. On the other hand, in Table 10, it is seen that the color of the fathers of gray-collar children is white-collar with a rate of 5.6%.

Father collar colors of pink-collar children whose fathers only work

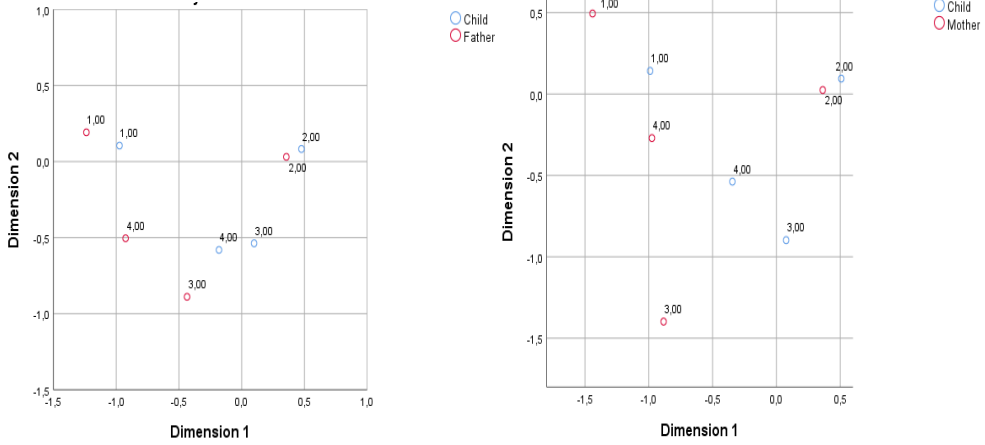
Table 11 Collar colors of fathers of pink-collar children whose fathers only work

Father Collar Color	Child Collar Color	Number	Ratio (%)
White	Pink	296	10.2
Blue	Pink	1039	8.3
Gray	Pink	127	12.6
Pink	Pink	118	15.9

When the collar colors of the fathers of pink-collar children whose father only works are examined, in Table 11, it is seen that the collar color of their fathers is also pink at a rate of 15.9%. The children of blue-collar fathers are pink-collar with a rate of 8.3%.

According to the chi-square analysis, it was compared whether there was a relationship between the occupations of father and child, mother and child. As a result, significant differences were found. The association between father and child professions is meaningful. Similarly, the association between mother and child professions is also meaningful. Children choose professions similar to their parents' professions. When the Spearman correlations are examined, it is seen that although the correlation values are low ($r = 0.185$; $p < 0.05$, $r = 0.047$; $p < 0.05$), but the association between them is significant.

A chi-square (goodness of fit) analysis was conducted to better understand this unity and similarity. Analysis results are presented below;

Graph 1: Child and father collar colors Graph 2 : Child and mother collar colors

According to these graphs, children of fathers with white-collar and blue-collar professions preferred their fathers' professions. This situation is also noticeable in the professions of mothers. This is not so clear for parents with pink and gray professions.

Discussion

The important issue in choosing a profession is for the person to be happy while doing that profession. There are many important factors such as talent, interest, value, personality, environment, family, etc. in choosing a profession. However, people who choose professions that are not suitable for their personality, ability, family and environment, behave reluctantly while working in the relevant job, are absent from work, have low performance and productivity, and are unhappy in life. This situation is undesirable for both the employer and the employee.

Many authors agree that the family has a great influence on the career choice of employees (Demirel, Demirel & Dusukcan, 2012, p. 326). Li and Kerpelman (2007, p. 107) state that the mother's behavior in this regard is very important, especially since girls keep their mother under observation and follow them up in the career goals. Havighurst (1964, p. 35), on the other hand, states that children primarily tend towards the professions of people close to them, namely their parents. Roe (1957, p. 214) states that parenting styles have a great influence on a child's career choice. Otto (2000, p. 25) states in his study that parents have an influence on children's career goals, and that children follow their mothers while drawing their career path. Çağlı (2019) states that parents graduated from affects children's field choices; that parents can help their children's verbal lessons whatever their professions are; that they follow children's education period more strictly; and that all of those affect children's score in education positively. On the other hand, Simpson (2003, p. 452) puts

forward a different view on this issue; it is seen that women who do high-career, high-wage and demanding jobs do not direct children to their own jobs compared to women who do relatively low-career, low-paid and undemanded jobs. According to the results of this study, it was revealed that there is a high correlation between the collar color of the children and the color of the mother's collar when both parents work. In the case where only the father worked, the father's occupation was found to be highly correlated with the child's occupation.

Conclusion

According to the results of this study, it was revealed that the profession information of the mother and father should be taken into account by the decision makers in the recruitment of employees. Because if the mother and father are white-collar, it is seen that 75.1% of the children are also white-collar. On the other hand, if the mother and father are blue-collar, the child has a blue-collar rate of 72.4%. If only the father is working and the father is white-collar, 55.7% of the children are also white-collar. Again, in cases where only the father works and is blue-collar, the child becomes blue-collar at a rate of 62%. In addition, it was determined that the collar color of the child is correlated with the mother's collar color at a higher level than with the father's collar color. According to these results, it can be stated that the collar color of the mother and father is highly correlated with the collar color of the child. Therefore, in the recruitment of employees, it is thought that the profession and the collar color of the mother and father should be questioned by the managers in order to be considered as data, taking into account both the disposition and familial and environmental conditions.

Another result is that if the child's parents are gray-collar, that is, if they are foremen, etc.; 21.4% of the children are blue-collar, 28.6% are gray-collar and 39.3% are white-collar. Therefore, it can be said that children whose parents work as foremen, chief, etc. are more prone to white collar and gray collar than blue collar. If the mother and father professions are taken into account, especially in the foreman and headworker positions that are vacant in promotion situations, it can be checked whether there is a family predisposition for the position to be promoted in terms of the manager.

When considering the limitations of the study, the professions of mothers, fathers and children in a certain period were asked and coded as 4 different colors (white, blue, gray and pink collar). Inter-professional collar transitions may be possible over the years. An employee working as a white-collar worker in a certain period may have worked as a blue-collar worker in another period. This situation was not taken into account in the survey and the most common job of the parents was taken into account. In addition, the mother or father whose professional information is asked may not be alive. Only the job and occupation mostly performed was taken into account. Future studies may explore on the children of parents working in a certain occupational group. For example, the professions of children of doctor parents or the professions of children of teacher parents. In addition, research can be conducted on the influence and guidance of parents in choosing a profession.

Ethical Statement Information of the Article Titled As “The Role Of Professional Inclination And Parents On Recruitment”

	This study has been prepared in accordance with the values of “Research and Publication Ethics” and checked in a plagiarism control software. All responsibility of the article belongs to the author.
Acknowledgement	“The Role Of Professional Inclination And Parents On Recruitment” was not re-produced from any papers or thesis.
Conflict of Interest Statement	There is no conflict of interest in the study titled as “The Role Of Professional Inclination And Parents On Recruitment”
Author Contributions	I mention that I wrote the paper titled “The Role Of Professional Inclination And Parents On Recruitment” by myself.
Support	Not any.
Ethics Committee Certificate Of Approval	Not required.
Scale Permission	Not any.

References

- Acar, A.C. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (6.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Bester, M.S., Bester L.M. (2021). *Coping Strategies For A Collarless Workforce: An Employee Experience Guide, Agile Coping In The Digital Workplace*, Springer.
- Bingol, D. (2016). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (10.Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.
- Boyraz, A. M. (2002). *Personel Seçim Sürecinde Psikoteknik Yöntemin Kullanılması: Askeri Organizasyonlara Dönük Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cağlı, N. (2019). *Effects Of Education Level And Professions Of Parents On Success Of Children’s Education And A Research* Master of Science, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Bilim Dalı.
- Cakir, H. (2021). *Mavi Yakalı Ve Beyaz Yakalı Emekliliğin Kuşaklar Sosyolojisi Bağlamında Karşılaştırılması*, Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Caliskan, A. (2019). *İşe Alım Sürecinde Tarafların Birbirlerine Karşı Sergiledikleri Etik Dışı Davranışlar: Sakarya ilinde bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü.

- Demirel, H., Demirel, E., & Dusukcan, M. (2012). *Yaşam Amaçları ve Meslek Seçimi: Üniversite Öğrencileri Örneği*. I. Ulusal Ünye İ.İ.B.F. İşletmecilik Sempozyumu, 325-336.
- Dogan, A. (2011). İşgörenler Beyaz Yakalı-Mavi Yakalı Kategorilerine Ayrılırken Nelere Dikkat Edilmelidir? <http://www.Birlikteik.Com/Index.Php?P=As&B=D0000000007>
- Eris, E. D. , Timurcanday Özmen, Ö. N. & Yanar Bayam, B. (2020). Mavi-Beyaz Yaka Dönemi Bitti Mi? İş Yaşamında Alternatif Yaka Renkleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(58) , 259-269. <https://doi.org/10.19168/jyasar.627208>
- Figengil, E. (2019). Bireysel Kariyer Planlaması Ve Meslek Seçiminde Ortaokul Öğrencilerine Ebeveyn Desteğinin Araştırılması Ve Etisem Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara,
- Harlan, S. L. (1989). Opportunity And Attitudes Toward Job Advancement In A Manufacturing Firm. *Social Forces*, (67), 766-788. <https://doi.org/10.2307/2579542>
- Havighurst, R. J. (1964). *Youth In Exploration And Man Emergent*. In H. Horow (Ed.), *Man In A World Ofwork* (pp. 215-236). Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Jungen, K.A (2008). Parental Influence And Career Choice: How Parents Affect The Career Aspirations Of Their Children, Master of Science, University of Wisconsin-Stout.
- Isco08 (International Standart Classification of Occupations)
<https://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco08/>
- Isir, T. (2006). *Örgütlerde Personel Seçim Süreci: Bir Kamu Kuruluşundaki Yönetici Personelin Kişilik Özelliklerinin Tespit Edilerek Personel Seçim Sürecinin İyileştirilmesi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kaya, N. (2013). *İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Khatrı, I. Periwal, V. (2020). Study Of Influence By Family On Career Decisions Of Indian Management Students, *International Journal of Creative Research Thoughts*.
- Kocak, O. & Uygun, B. (2011). Entelektüel Sermayenin Temel Unsuru: Altın Yakalılar. *Uluslar Arası 9. Bilgi, Ekonomi Ve Yönetim Kongresi Bildiriler*, 23-25 Haziran, Saraybosna-Bosna Hersek, 2764-2773.
- Kotaman, H. (2008). Türk Ana Babalarının Çocuklarının Eğitim Öğretimlerine Katılım Düzeyleri, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 135-149.
- Li, C. & Kerpelman, J. (2007). Parental Influences On Young Women's Certainty About Their Career Aspirations. *Sex Roles*, 56, 105-115. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9151-7>.
- Maier, K. S. (2005). Transmitting Educational Values: Parent Occupation And Adolescent Development. In B. Schneider, & L. J. Waite (Eds.), *Being Together, Working Apart: Dual-Career Families And The Work-Life Balance* (pp. 396-418). New York: Cambridge University Press.

- Otto, L. B. (2000). Youth Perspectives On Parental Career Influence. *Journal Of Career Development*, 27(2), 111-118. <https://doi.org/10.1177/08948453000270020>
- Roe, A. (1957). Early Determinants Of Vocational Choice. *Journal of Counseling Psychology*, 4(3), 212-217. <https://doi.org/10.1037/h0045950>.
- Scharre, P. (2018). *Army of None: autonomous Weapons And Future Of War* W. W: Norton Company: New York.
- Simpson, J. C. (2003). Mom Matters: Maternal İnfluence On The Choice Of Academic Major. *Sex Roles: A Journal of Research*, 48(9110), 447-460. <https://doi.org/10.1023/A:1023530612699>
- Sahin, E. (2020). *İşletmelerde Personel Seçimini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Nitel Araştırma: Gaziantep örneği*, Yüksek Lisans Tezi, s. 3.
- Sarılar, Ö. (2006). *Bankalarda Uygulanan İşe Alım Süreçleri, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği*, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- TÜİK, (2016) Family Structure Survey, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Aile-Yapisi-Arastirmasi-2016-21869>.

Rosalind Coward & John Ellis. (1985). Dil ve Maddecilik. (Çev.) Esen Tarım. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kazım Tolga GÜREL¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

03.06.2023

Kabul Tarihi

04.07.2023

Rosalind Coward ve John Ellis'in yazdığı kitap yapısalcılık ve göstergebilimsel yaklaşımlarını dil olgusu üzerinden incelemektedir. Barthes ve Kristeva gibi yazarlarca üretilen en son köktenci yenilikler üzerinde yoğunlaşmış ve dilin maddeci kuramının Saussure'ün gösterge kavrayışına dayalı olduğunu savunan yapısalcılığın ve göstergebilimin erken kuramlarını betimlemiştir.

Oldukça geniş bir alanın ve çeşitli disiplinlerin merkezi durumuna gelen yapısalcılık ve semiyoloji konularında kapsamlı bir rehber olan bu kitabın literatüre katkısı, yapısalcılığın ve semiyolojinin Saussure'ün işaret kavramına dayalı bir maddeci dil teorisi olma iddiasındaki ilk önkabullerini düzenli olarak incelemesi ve Althusser'in ideoloji teorisini geliştirmesini izleyen çalışmaları, Lacan'ın Freud'u yeniden okuyarak dil üzerinden yorumlamasıyla bu ilk önkabullerin nasıl sarsıldığını açıklamasıdır.

Yapısalcılığın ve semiyolojinin Saussure'ün kavramları üzerinden maddeci bir dil olma teorisi üzerine iddialarıyla Lacan'ın yeniden Freud okumasıyla bu teorileri detaylı bir biçimde sorgulaması, kitabın konu hakkındaki literatüre katkısıdır.

Yirminci yüzyılın entelektüel gelişiminin en anlamlı özelliği belki de dil çalışmalarının, insanlığı, toplumsal tarihi, bir toplumun işlevsel yasalarını anlamak için açmış olduğu çığırır. Bu konuda dil çalışmaları iki yol izlemiştir. Birincisi eşzamanlı dilbilimdeki büyük gelişmelerdir. Eşzamanlılığın nesnesi, dilin kendi işleyiş yasalarıdır. Dil bu yasalara bağlı olarak belli bir dizgeyi konuşmaya dayatır. Yapısalci dilbilim ve tüm toplumsal uygulamaların dil olarak çözümlenmesi olasılığı 'göstergenin' incelenmesi sonucu açığa çıkmıştır: Anlatılanın anlamıyla, örneğin, ses imgesi (gösteren) ile kavram (gösterilen) arasındaki ilişkidir; bu anlamın ne bir öncesi vardır ne de gösteren ile gösterilenin ilişkilerinin dışında bir anlamı vardır. Saussure tarafından geliştirilen ilkelere göre gösterge, diğer göstergelerle ilişkileri sonucunda anlam kazanır. Hiçbir anlam bir öteki anlama gönderme yapmadan var olamaz.

1 Dr., kazimtolgagurel78@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1893-8887

Gösterge kavramı içinde, gösteren ve gösterileni ayrı düşünmek olasılığının iki değişik sonucu oldu. Gösterge kavramı içinde, gösteren ve gösterileni ayrı düşünmek olasılığının iki değişik sonucu oldu. Bir yandan, yapısalcılığın üretiminden, dizgenin eş zamanlı çözümlenmesinden, başka bir deyişle, yapısal ilişkilerin çözümlenmesinden sorumluydu, öte yandan da gösterenin, gösterileni yaratma ve belirlemede etkin bir işlevi varmış gibi görüldüğü için daha köktenci bir gizli güce sahipti. Yapısalcılık, göstergelerle ifade edilen anlamın bir farklılıklar ağında değişik elemanların karşılıklı ilişkilerince üretilmesi bakış açısından çözümlenmesidir. Yazarlar Marksist kuramı yapılandırma çabası içerisindeyler. Marksist kuramın küçük burjuva pratiklerinin dönüştürülmesi noktasında bir eleştiri sunmadığını belirtirler ve burjuva ideolojisinin işleyişini ne kendi uygulamasında ne de toplumsal bütünlüğünde açıkça tanıyamadığını belirtirler. Bu eksik noktanın giderilme çabası için göstergebilime ve yapısalcılığa yaslanırlar.

Kitabın yapısalcılıkla ilgili bölümünde Levi-Straus ve Saussure'e değinen yazarlar bu iki düşünürün kuramlarındaki çeşitli noktaların, yapısalcı kuramları nasıl oluşturduğunu örnekleyerek yapısalcılığı ve yapısalcı kuramlarda bu iki düşünürün dille ilgili fikirlerinin etkilerini anlatırlar. Dil, Levi-Strauss'un ileri sürdüğü gibi, bir anlamda aynı maddenin ürünü olduğu için ekinin temellerini oluşturur: Yapısal ilişkiler, farklılıklar dizgesi, göstergeler karşılıklı değişim ilişkileri. Yapısalcı düşünce, toplumsal sürecin çözümlemesini, yapısalcı dilbilimde algılandığı gibi, dil ile toplum arasındaki benzerlik üzerine temellendirir.

Saussure'un ilk katkılarının, dili oluşturan tam gelişmemiş, henüz yeni olan söz-eylemler yığınının bir düzen getirmesidir. O, dilin gerçekliğe dönüşmesi noktasını dizge ile tanımlamıştır. Bu, yapının başlangıç tanımıdır. C.S. Piercede ise göstergelerin işlevlerini tanımlamaya çalışmıştır, ancak dilbilimsel göstergeleri sınıflandırarak çağdaş düşünce içerisinde düzenleyen Saussure'dür. Saussure, göstergelerin iki yüzünün olduğunu göstermiştir, bunlardan biri ötekisinden önce var olmadığı gibi, onların ilişkilerinin dışında hiçbir anlam da var olmaz.

Yazarlar artzamanlı ve eşzamanlı çözümlemeleri çalışma içerisinde açıklamaktadırlar. Dilin iç bölümlerinde ilişkisel kompozisyon oluşturmak için yapısal dilbilim, dilin kökeni ve tarihsel sorunu olan burjuva dilbilimi sorununu terk etti. Bu durumda çözümlemenin egemen yöntemi sezdirilir. Yöntemlerden birisi, yapısal biçimi herhangi bir anda çözümler, içinde değiştirmenin olası yöntemi, edincin belli bir durumunun çözümlenmesi gibi, örneğin, bu, eşzamanlı çözümlemedir yani belli bir dönemin ve belli bir anda var olan durumun çözümlenmesi. İkinci çözümleme yöntemi ise üretilmiş gerçek bir karışım olan, üretilmiş anlamlandırma zinciri, edimin çözümlenmesidir. Yatay dizgenin çözümlenmesi, art zamanlı çözümlemedir, geçen zaman aracılığı ile yalınkat bir çözümlemedir.

Yapı kavramıyla anlatılmak istenen şeyin, dizgedeki her birim varlığını birlikte sürdürdüğü öteki göstergeler içine girdiği karşıtlıklarla olan ilişkilerince tanımlanır. Levi-Strauss'un toplumsallığı akrabalık ilişkileri üzerinden incelemesi, simgesel bir düzene gönderme yapar. İnsanın, dilbilimsel olarak daha önce tanımlanan bir dizgenin içerisine oturtulması, onun anlamlı ilişkilerini oluşturmaktadır. Post yapısalcılarla yapısalcıların temel farkı, gösterenleri asla sürekli olarak hiçbir gösterene tam olarak bağlanamayacakları yargılarıdır.

Kitabın III. Bölümünde konu göstergebilimdir. Saussure ve Barthes'ı temel alarak anlatılmıştır. Saussure, 'göstergebilimi', öncelikle kendi dilbilim anlayışının bir parçası ve yöntem açısından ayrıcalıklı yol gösterici, bir bilim olarak algılamıştır. O, 'toplumun içinde gösterilen yaşamların bilimidir'. Fransa'da 1950'li ve 1960'lı yıllarda hızla gelişmiştir ve bu temelden kaynaklanan gelişmelerdir bunlar, gösterge kavramının eleştirisine yol açan ve bir önceki bölümde özetlenen yapısalcı yöntemin eleştirisine yol açan bir gelişmedir. Göstergebilim, herhangi bir göstergeler dizgesini, özleri ve sınırları ne olursa olsun, kapsamayı amaçlar; imgeler, mikiler, müzik sesleri, nesneler, ritüellerin içeriğini oluşturan ve bunların tüm karmaşık çağrışımlarını, uzlaşımları, ya da halkın eğlence biçimlerini; Bunlar, dilleri değilse bile, en azından anlamlandırma dizgesini oluştururlar.

Toplumsal (anlamlandırmanın) dizgesel doğasının incelenmesi, göstergebilimin temel bir görünümüdür. Barthes'ın ona doğru olan yönelimi daha başka ilişkileri içeren bir çalışmanın aracılığı ile gerçekleşmiştir: Şöyle ki, burjuva toplumunun kendisine verdiği tasarım (temsil edilme) biçimleridir. Barthes, küçük burjuva kültürünün yaygınlaşma durumunu göstergeler üzerinden yorumlar. Burjuva fikirleri, şeylerin ölümsüz özü olur, onlar her gün gerçekliğini, söylence düzeneğini kullanarak yayarlar. Barthes, daha çok bu düzenek üzerinde durur. Göstergelerin destekledikleri gücün yapı çözümüne girer. Göstergelerin anlamları üzerinde duran Barthes, bunların yan anlamları ve düz anlamları üzerinde durur: "Göstergebilimsel kavramlarla düz anlamın tüm göstergesi yan anlam dizgesince gösteren olarak kullanır. Uygulama ya da nesnenin biçimi ne olursa olsun, onu belirtir belirtmez, anlama kendisini adar adamaz, dilin ayırım yapan dizgesini sunar. O, bir kavram ve gösterenler bütünü olur: Bir gösterge. Daha sonra da yan anlam sürecine açılır o. Bir bütün olarak gösterge, ikinci kavram, yani ideolojik kavramın, sözü söyleyenin hizmetine sunar.

Barthes, göstergebilimi göstergelerin ideolojik yapılanmalarının çözülmesi olarak görür. Sistemin göstergeleri doğallaştırma süreçleri ile mücadele edilmektedir. Yazarlar, bunu yapmayan göstergebilimcileri burjuva göstergebilimcileri olarak tanımlarlar.

Kitabın IV. bölümünde Barthes'ın edebiyatla alakalı S/Z adlı kitabını incelerler. Kitabın amacının dilin gerçekçi metinleri nasıl doğal olarak ürettiğini göstermektedir. O metinlerin yapısını incelemeyi, nasıl yapılandırdıklarını inceler. Gerçekçilik 'doğal bir tavırdan' çok daha fazla bir şeydir, bu durumda toplumun kendisine verdiği sınırlara güvenen anlamlama uygulamasıdır: Kimi gerçekçi metinler, novella gibi S/Z bağlamı içinde çözümlendiklerinde, sonuçta bu sınırları belli zaman dilimlerinde oyunlaştırabilirler. "Gerçekçi yazıda oluşmuş gösteren ile gösterilen arasında özdeşlik onun gerçeğe benzetmeyi göstermek becerisinin önkoşuludur, benimsenmiş doğal bir dünya görüşüdür. Bu tüm yazı biçimlerinin kesinlikle

saydam olduğu anlamına gelmez, ancak, çok anlatı, baskın söylem kendisini gerçek olarak oluşturabilir. Anlatım, yazarın sesi olarak görünmez; onun kaynağı, konuşan doğru gerçekçilik olarak görünür. Barthes bu durumun metne ideolojik bir güç kattığını belirtir. Düz anlam ilk anlam olmadığı halde ilk anlam gibi görünür.

Kitabın V. Bölümünde Marksizm, dil ve ideoloji kavramlarının ilişkilerine değinilmektedir. Marksizmin ideolojiyi algılayışı ve özneyi toplum içindeki konumlandırışı üzerinde fikir üretirler. Marksizm, öncelikle, özneyi toplum tarafından üretilen ve toplumu destekleme eyleminde bulunan olarak algılar. (...) Marksizm yapının dışında kalan özneyi algılayamaz, onu yönlendirecek ya da yalnızca onu destekleyecek biçimde; öyle yaparsa, devrimci bir felsefe olmaktan çıkar. Böylece, var olan durumda 'düşüncenin krizi' vardır: Toplumsal kriz, bunların içinde toplum, güçlerin çatışmaları sonucu (eşit olmayan) oluşur; bu sürecin, Marksist düşünce içindeki kriz böylece Marksizm toplumsal kriz içinde eylemde bulunmaya çalışan bireylerin politik yönlendirmelerini öğrenmek için kendi devrimci öznesinin kavramını incelemeye zorlanır.

Marksist maddeciliğin temeli, insanı, kendi geçim araçlarını üretir üretmez hayvandan ayırmaktadır. Toplumsal oluşum, birbirleriyle çelişkili olarak oluşan öğeler sayesinde oluşur ve bu öğeler mücadele içerisinde dirler. Tüm bu unsurlar içerisinde politik uygulamalar, anlatım, simgeleme üreten belirleyici koşullar, belli bir toplu durumda yer alırlar. Devlet aygıtının bileşenleridirler. Bu süreçte ideoloji de bireylerde içselleşir ve onların doğal zannettiği duyguları oluştururlar.

Marksist düşünce, ideolojik uygulamayla enine boyuna ilgilenmiştir. Ona, daha çok bir düşünceler dizgesi, 'yanlış bilinç' vb. olarak gönderme yapmıştır. Bu olgunlaşmamış düşünceler Marks ile Engels'in erken sayılacak bir sürede formülleştirdikleri Alman İdeolojisi'nden kaynaklanmaktadır. (Eytışimsel maddeci) düşünceye göre simgelemelerin üretimi zorunlu bir biçimde bu simgeler için üretilmiş öznenin yalnızca orta sıra Brecht, Mao ve Althusser tarafından geliştirilmiş olduğunu sezdirir.

İdeoloji, içinde bireylerin üretildiği ve kendilerinin toplumsal yapıya uyumunu üreten bir uygulamadır. Böylece bireyler bu toplumsal yapılar içinde değişik biçimlerde eylemde bulunabilirler. Bireyler, özne konumuna yerleştirilirler, böylelikle onlar devrimde bulunabilir, bu devrim onların elemelerinin temelidir. Marksist kuramın bu ilk gelişimi –Althusser'in çalışmalarının kapsadığı alan- baskın düşüncedeki kırılmayı simgeler. Kaba Marksizm'e göre, ideoloji toplumun 'gerçek' yapılarının üzerinde yüzen 'düşünceler bulutudur'. Ancak sonraki çalışmalar özne üretiminin içsel mekanizmaları üzerinde düşündürmüş ve içsel mekanizmaların da bu oluşturuluş da etken olduğunu göstermiştir. Marksizm, devrimci bir özne üretebilinceye dek, devrimci değişiklik olanaksız olacaktır.

Yazarlar VI. Bölümde Lacan'ın özne oluşumu hakkındaki düşüncelerine eğilmişlerdir. Lacan'ın kuramının toplumsal süreçte öznenin maddeci kuramının temelini sağlaması açısından Marksizm'deki ideoloji sorunu ile bağdaştırılabileceğini düşünen yazarlar, Lacan'ın öznenin oluşumu sırasında gösterenin belirleyiciliğine vurgu yapması nedeniyle bu kuramları incelemeye değer görmüşlerdir.

Lacan dilin ideolojiye indirgenmesinden kaçınır. Belirleyiciliği, bilinçaltı tarihinde izleri sürülebilen ‘simgesel ilişkileri’ belirtilen doğrulamalar, yüklem tarafından zorunlu kılınan konumlardır. Yani öyle bir özne ki, farklı ve dışarıda yüklemenebilen, doğrulanabilen içinde ayırım yapabilen bir özne. Öznenin dil içindeki sorunsalını aydınlatmak için, Lacan tarafından Freud’un bulgularının devralınma yöntemi onun dilin yapısının bilinçaltına yüklemesinin önemi ile sonuçlanır.

Kitabın VII. Bölümünde göstergebilimsel kuramlara eleştiri yöneltilmektedir. Göstergenin bir anından yola çıkılması sorununa değinen yazarlar, hem Markist kuramların hem de psikanalizce üretilmiş öznenin anlamlama içinde anlaşılması, göstergeyi anlamlama sürecinde göstergeyi yalnızca bir an olarak görmenin zorunluluğunu problemleştirir. Derrida’nın sözünü ettiği hapisten bahsederler ve onun çalışmalarında göstergenin batı söyleminde baskı altında tutulduğunu ifade ederler. Derrida, Saussure’un gösterge konusundaki çalışmasının köktenci alabilirliğine (kapasitesine) karşın, göstergenin oldukça derin bir biçimde maddecilikten kaçışına işaret eder. Eleştirilerine rağmen Derrida, Saussure’un göstergebilim kavramlarını kullanarak ölküsel geleneği sürdürdüğünü belirtir. Ayrıca göstergenin bir şeyi gösterse de bu bir şeyin her zaman göstergenin dışında kalmasını sorunsallaştıran yazarlar, bu sorunları, göstergebilimsel eleştiri olarak konumlandırırlar.

Michael Grenfell (ed.). (2013). Pierre Bourdieu: Key Concepts, Durham: Acumen Publishing Limited.

Osman KOCAAGA¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

11.09.2023

Kabul Tarihi

19.09.2023

Bourdieu'nün külliyyatı içerisinde tüm kavramlarının istisnasız bir biçimde derinlemesine bir biçimde ele alındığı bu kitapta Grenfell'in (edit.) kitabın ardındaki izlekleri, amaçları ve yöntemleri tanıttığı kısımda yazdıkları bir bütün olarak Bourdieu üzerine bu girişimin ardındaki dinamikleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Başlığın da işaret ettiği üzere kitap Bourdieu'nün pratik teorisinin asli bileşenlerini oluşturan her bir kavramın öncelikle nasıl tanımlandığını, Bourdieu'nün ise arka planı ve tarihiyle birlikte bu kavramları nasıl kullandığını inceliyor. Yazarlar bu bağlamda Bourdieu'nün önceki düşünürlerden farklı olarak kendi kullanımının ne tarz farklılıklar içerdiklerini araştırıyor. Yalnızca teorik olmaktan oldukça uzak bir biçimde bütün eserlerinden hareketle Bourdieu'nün ilgili kavramı ne zaman ve nerede kullandığının izini sürüyor. Tamamlayıcı bir biçimde diğer disiplinlerle olan ilişkisi içerisinde her bir kavramın Bourdieu'nün kariyeri boyunca nasıl geliştiğinin ardındaki nedenlere odaklanıyor. Son olarak ilgili kavramın diğer sosyal bilimler için de farklı araştırmalarda nasıl uyarlanabileceği ve uygulanabileceği tartışılıyor. (s. 3)

Bourdieu'nün biyografisi ve pratik teorisinin geliştirildiği arka plan olan ilk bölümde önde gelen iki uzmanın yazılarını görüyoruz. Grenfell kitabın geri kalanı için bir çerçeve oluşturması açısından Bourdieu'nün kişisel hayatını dönemin çağdaş Fransa'sında yaşanan gelişmeler ile entelektüel gelenek ile bir araya getiriyor. (ss. 11-25) Robbins ise pratik teorisini 1960'lardan başlayarak yorumlayıcı bir çerçeveden inceliyor. Bir "pratik teorisi" (theory of practice) olan Bourdieu'nün külliyyatının Habermas ve Althusser gibi düşünürlerin "teori ve pratik" (theory and practice) olarak sundukları yaklaşımların tam karşısında konumlandığını vurguluyor. Grenfell'e benzer bir biçimde Bourdieu'nün yaşamının erken dönemlerinde (1930-70 arası) yaşadıklarının teorisi üzerindeki etkilerine de yer veriliyor. Böylelikle geniş bir biyografik

1 Arş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, osman.kocaaga@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0689-8101

anlatı, tarihsel olarak kuramsal karşılaşmalar-karşıtlıklar ile bir araya getirilerek kavramların anlaşılabilirliği için bir temel oluşturuyor. (ss. 27-43)

Nesnelcilik ve öznelciliğin ötesinde başlıklı ikinci bölüm ise alan teorisinin iki ana bileşeni olan “alan” ve “habitus” kavramlarını tartışıyor. Habitusun pratiğin öznel boyutu olarak ele alındığı ilk kısımda Maton bu karmaşık ve hatta karşıtlıklarla dolu kavramın izini kitabın yukarıda bahsettiğim çerçevesinden hareketle geniş bir bağlama oturtarak inceliyor. (s. 49) Habitusun ne olduğuna dair kısa bir girişin ardından, dikotomileri (yapı-fail gibi) aşma bağlamında bu kavramın potansiyelleri inceleniyor. Habitusun diğer düşünürler tarafından nasıl kullanıldığına dair bir tarihsel anlatının ardından uygulamada habitusun kullanımlarına yer veriliyor. İzleyen alt kısımda Thomson ise oldukça incelikli bir alan kavramı analizine yer veriyor. Alanın (field) uzamla (space) ile benzerlik ve farklılıkları dikkat çekici bir ustalıkla vurgulanıyor. Bugüne kadar birçok araştırmada ampirik olarak tartışılan alanın sınırlarının tespiti, çok fazla alanın olması, alan içinde değişim, alanlar arası bağlantılar Bourdieu’nün çalışmalarından hareketle teorik düzeyde ve eleştirel olarak tartışılıyor. Thomson’ın tüm bu sorunların ardından belki de dikkat çektiği en önemli konu alanın diğer araştırmacılar tarafından Bourdieu’nün yaptığı gibi mikro ve makro göstergeleri (çoklu mütekabiliyet analizi tekniği örneğinde olduğu gibi) bir araya getirmekten ziyade tekil yönleriyle (mikro ya da makro) incelemeye yönündeki eğilimlerin varlığıdır. (s. 80) Bourdieu’nün yöntemsel totalite ya da holistik (bütüncül) bir perspektifin ısrarlı bir savunucusu olduğu göz önünde bulundurulduğunda uygulamadaki Bourdieu’nün, kendisinin öngördüğü ve operasyonelleştirdiği epistemik Bourdieu’den (2022, ss. 24-41; burada Homo Academicus’ta ampirik bir birey statüsünden epistemik bir birey statüsüne yükselttiği Levi Strauss’u düşünüyorum) farklı olduğu açığa çıkmaktadır. Thomson’ın bu tespitinin Bourdieücü perspektifi kullanmak isteyen araştırmacılar için ciddi bir ön-uyarı olarak okunması gerektiği iddia edilebilir.

Alanın işleyiş mekanizmalarının ele alındığı üçüncü bölümün ilk kısmında ise Crossley, diğer düşünürlerin açık bir teorileştirme faaliyetinden ayrı olarak Bourdieu’nün sınıf analizinin büyük çoğunlukla çalışmalarında örtük kaldığını iddia ediyor. (s. 87) Sınıfı sermaye ve nesnel toplumsal uzam ile olan ilişkisiyle birlikte çalışan Crossley gerçekten de örtük kalmış sınıf analizini somutlaştırıyor. Bourdieu’nün sınıfı daha doğrusu toplumsal uzamı kuramlaştırmasında istatistiki teknikler aracılığıyla nasıl bir işleyiş tarzı olduğunu incelikli bir biçimde bulguluyor. Sınıfın nesnel bu göstergeleriyle birlikte daha öznel yönü ise konumlar, yatkınlıklar ve sınıf bilinçdışıyla birlikte inceleniyor. Sınıfların her ne kadar tespiti teorik düzeyde bu şekilde olsa da uygulamada sınıfın harekete geçirilmesi gerektiğini ve grup oluşumlarının bu işlevi gördüğünü vurguluyor. Böylelikle oldukça net bir biçimde sınıfı nesnel, öznel ve ampirik görünümleriyle bütüncül bir biçimde Bourdieu’nün külliyatı içerisinde okuyor. Moore ise sermaye kavramının incelendiği bir sonraki kısımda ise özellikle “sembolik” yönüyle olan ilişkisiyle inceliyor. Ancak sermayenin farklı türlerinin de altında yatan

Article Type
Book Review
Application Date
11.09.2023
Acceptance Date
19.09.2023

örüntülerini ve ayırt edici yönlerini de sonrasında ele alıyor. Sermayenin dominant hale gelmesi ise toplumsal yapıyla olan ilişkisi çerçevesinde araştırılıyor. (s.103) Toplumsal tabakalaşma geleneği içerisinde Bourdieu'nün özgüllüğünü açığa çıkaran bu bölüm sermaye kavramının anlaşılmasında okuyucuya geniş bir ampirik ve teorik panorama sunuyor. Alanın işleyişinin bir başka önemli mekanizması olan izleyen kısımda ise "doxa" kavramı Deer tarafından mercek altına alınıyor. Diğer bölümlerden farklı olarak Deer doxa kavramını, Bourdieu tarafından daha az sıklıkla kullanılan nomos, logos gibi kavramlarla birlikte düşünüyor. Aynı zamanda diğer ana kavramlar olan alan ve habitus ile doxa'nın ilişkisi tartışılıyor. Deer'in bu tartışmaları Bourdieu'nün kuramsal çerçevesinde kavramlar arasındaki geçişkenliklerin ve tamamlayıcılıkların anlaşılması bakımından muazzam katkılar sunuyor. Habitus ve alan arasındaki uyumsuzlukları, kesintileri ve/veya gecikmeleri ise Hardy "hysteresis" başlığı altında inceliyor. Amacının Bourdieu ve değişim temasını incelemek olduğunu vurgulayan yazar hysteresis başlığı altında bu meseleyi inceliyor. (s.131) Kavramın muhtemel tanımlarının ardından, kitabın başlarda belirttiğimiz amacına uygun bir biçimde bu kavramın Bourdieu tarafından ampirik kullanımlarını örnek karakterler üzerinden teorik çıkarımlarla birlikte tartışıyor. Yine kitaptaki diğer bölümlerden farklı olarak Bourdieu'nün kullanımlarının diğer ülkeler ve bağlamlar açısından uygun olup olmadığını ele alıyor.

Kitabın dördüncü bölümünde ise alanın koşulları ve durumları ele alınıyor ve bütüncüllüğü sağlama açısından öznel dinamiklerin Bourdieu tarafından nasıl kuramsallaştırıldığı analiz ediliyor. Bu bölümün ilk kısmında çıkar (interest) kavramı "çıkarsız eylem mümkün müdür?" sorusundan hareketle inceleniyor. Her ne kadar Grenfell başlığı "illusio" olarak isimlendirmese de illusio (oyuna yatırım duygusu) bölümün önemli bir bileşenini oluşturuyor. Daha çok teorik nedenlerle çıkar kavramı farklı geleneklerle (rasyonel tercih-eylem teorileri) ilişkisi içerisinde tartışılıyor. Sonraki kısımda ise Fuller, Bourdieu'nün zihin dünyası için aslı bir bileşen olan fakat belki de en az dikkat çeken kavramlardan biri olan conatus'u inceliyor. Varlığını sürdürme çabası-eğilimi olarak düşünülebilecek conatus farklı düşünürlerin kullanımlarıyla ele alındıktan sonra Bourdieu tarafından özellikle Spinozist yönüyle kullanıldığı vurgulanıyor. Fuller'in conatus kavramı ile ilgili tespitlerinde sorunlu olarak görülebilecek tek yan kavramı daha çok psikolojik yönleriyle düşünmesidir. Be kesinlikle doğru bir önerme olarak görülebilecekse de Bourdieu (2016, s. 255) conatusu daha makro düzeyde alanın tarihi ile birlikte de düşünülmektedir: "toplumsal oyunun bir tarihi vardır: bu sebeple de söz konusu oyun oyuncuların bilinç ve istencinden bağımsız içsel bir dinamiğin, nesnel olasılıkların yapısının daha doğrusu sermaye dağılımlarının yapısını ve buna bağlı olarak kar olasılıklarını yeniden üretmeye meyleden mekanizmaların varlığına bağlı bir nevi conatus'un mahallidir." İzleyen kısımda ise sembolik şiddet zorluklara-acılara maruz kalma (suffering) ile birlikte Schubert tarafından işleniyor. Tahakküm ilişkilerinin anlaşılmasında öznel yönün önemine vurgu yapan bu kısım sadece bununla yetinmeyip toplumsal düzenin varlığını sürdürmesindeki yanlış tanımayla (misrecognition) dayalı nesnel mekanizmaları da göz önünde bulunduruyor. Bourdieu'nün özellikle Devlet Soyluluğu'nda (1996, The State Nobility) dikkati çektiği sembolik şiddetin kendiliğinden oluşmadığı ve sembolik emek (symbolic labour) süreçleriyle muazzam enerji harcanması gerektiği şeklindeki tespitine yer vermeyen Schubert'in analizinin sembolik tahakküm mekanizmalarını kendiliğindencilığe sıkıştırması tehlikesi söz konusudur. Bu bakımdan Bourdieu'nün yaptığına benzer şekilde

emek süreçlerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bölümün son kısmında refleksivite kavramıyla ise Bourdieu'nün "katılımcı nesnelleştirme" (participant objectivation) ile ele alınarak alan çalışmalarında saha ve aktörlerle angajmanda ve araştırmacının kendi konumunu da sorgulamasında izlenmesi gereken yollara dair Bourdieucü bir anlatıya yer veriliyor. Sonuç kısmında ise kitap boyunca açığa çıkarılan bulgular, tezler, eleştiriler Grenfell tarafından bütüncül bir çerçevede yeniden sunuluyor.

Bu kitap Bourdieu'nün pratik teorisinin biyografik dinamikler, dönemin yapısal-akademik ortamı, süregelen gelenekler ile olan ilişkisi içerisinde nasıl oluştuğunu anlamak isteyenler için başucu niteliğindedir. Kitap boyunca yukarıdaki sınırlı birkaç eleştiri haricinde kavramsal alet kutusunun bileşenleri Bourdieu'nün ampirik kullanımlarıyla, diğer düşünürlerin kullanımlarından hangi yönleriyle farklılaştığıyla, geçirdikleri değişim-dönüşümlerle incelikli bir biçimde alınmıştır. Yazarlardan bazılarının sadece sosyoloji ile sınırlanmaksızın Bourdieu'nün pratik teorisinin diğer alanlar için de oldukça güçlü potansiyeller barındırdığı yönündeki vurgu kitabın önemli katkılarından birisidir. Bugün Bourdieu'nün farklı disiplinlerdeki yaygın kullanımı ve uluslararası akademik alanda edindiği konum yazarların bu tezinin haklılığını ortaya çıkarmaktadır. Bourdieu'nün pratik teorisi bu bağlamda siyaset bilimi için de ithal edilebilecek güçlü analitik araçlar sunmaktadır. Bu kitabın da derinlemesine tartıştığı bazı kavramlar bu potansiyeli açığa çıkarabilme potansiyeline sahiptir. Nitekim örnek vermek gerekirse oldukça güncel bir mesele olan ve bu satırların yazıldığı sırada aylardır süregelen son genel seçimler sonrası CHP'de genel başkanın istifası tartışmaları pekala bu kitapta öne sürülen ve neredeyse teorik düzeyde bu kadar derinlemesine hiç incelenmeyen hysteresis kavramıyla çalışılabilir. Meselesinin hiçbir şekilde yalnızca Bourdieu ile çalışılabileceğini iddia edecek durumda değilim. Pekala aynı konu farklı düşünürlerle de farklı yönleriyle çalışılabilir ancak amacım Bourdieu'nün de işe koşulabileceğini, bu kitabın yaptığına benzer şekilde, göstermek. Yukarıda bahsedilen alan analizinde vurgulandığı gibi alan ve toplumsal uzam arasındaki ilişkiler özellikle çoklu mütekabiliyet analizi tekniğinin de yardımıyla makro ve mikro düzeyi bir arada kullanan karma yöntemlerle incelenebilir. Günümüzde Bourdieucü çalışmaların herhangi bir olguyu makro ve mikro düzey ile bir araya getirmekten ziyade ayrı araştırma gündemleri, yöntemleri olarak inceledikleri yaygın görülmektedir. Kitabın Bourdieu'nün yöntemini-teorisini bizatihi kendisinin yaptığı gibi kullanma ihtiyacına yönelik vurgu bu kitabı güçlü kılan bir başka yönüdür. Sonuç olarak bu kitap Bourdieu'yü disiplin fark etmeksizin kullanmak isteyen tüm araştırmacılar için tavsiye edilmektedir.

Kaynakça

- Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*, (Çev. P. Burcu Yalın). İstanbul: Metis Kitap
- Bourdieu, P. (1996). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*, (Çev. Lauretta C. Clough). California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2022), *Homo Academicus*, (çev. Nazlı Ökten vd.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.